

Z HISTORII JELENIEJ GÓRY I REGIONU
stała wystawa

Z DĚJIN JELENÍ HORY A REGIONU
stálá expozice

**HISTORY OF JELENIA GÓRA
AND THE REGION**
Permanent Exhibition

Jelenia Góra 2012
Muzeum Karkonoskie

Redakcja:
Katarzyna Kułakowska

Korekta:
Agata Kempiak

Tłumaczenia:
Aleksandra Barańska (język angielski)
Tadeusz Kuchejda, Filip Koky (język czeski)

Foto:
Marcin Wegner (1–9, 12–22, 24–26, 40, 41, 43, 44, 52, 56–111, 114–136, 138, 145–149, 152, 157–162)
oraz Bożena Danielska (166–168),
Grzegorz Danielski (169),
Anna Gul (10, 11, 23),
Janusz Jaremen (217–220),
Robert Kutkowski (180, 194, 221),
Tomasz Mielech (141–144, 163),
Janusz Moniatowicz (164),
Katarzyna Szafrńska (176, 187)

Druk:
Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe
ZAPOL Dmochowski, Sobczyk Sp.j.
al. Piastów 42, 71-062 Szczecin
tel. +48 91 435 19 00, www.zapol.com.pl

Projekt współfinansowany / Projekt spolufinancovaný / Project co-financed

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ / EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO
PŘEKRAČUJEME HRANICE / PRZEKACZAMY GRANICE

„Ożywienie czesko-polskiej tradycji szklarskiej na rzecz rozwoju turystyki”

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
oraz z budżetu Samorządu Województwa Dolnośląskiego w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej
Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007–2013

Partner Wiodący – Město Nový Bor

Partner Projektu – Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze

„Oživení česko-polské sklářské tradice pro rozvoj cestovního”

Projekt spolufinancovaný Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj a z prostek samosprávy Dolnoslezského vojvodství
v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika 2007–2013

Vedoucí partner – Město Nový Bor

Partner projektu - Krkonošské Muzeum v Jelení Hoře

“Revival of the Czech-Polish Glass Making Tradition for the Development of Tourism”

Project co-financed by the European Union from the European Regional Development Fund and the Budget of the Self-Government of Lower
Silesian Voivodeship within the Cross-border Cooperation Operational Programme Czech Republic - Republic of Poland 2007–2013

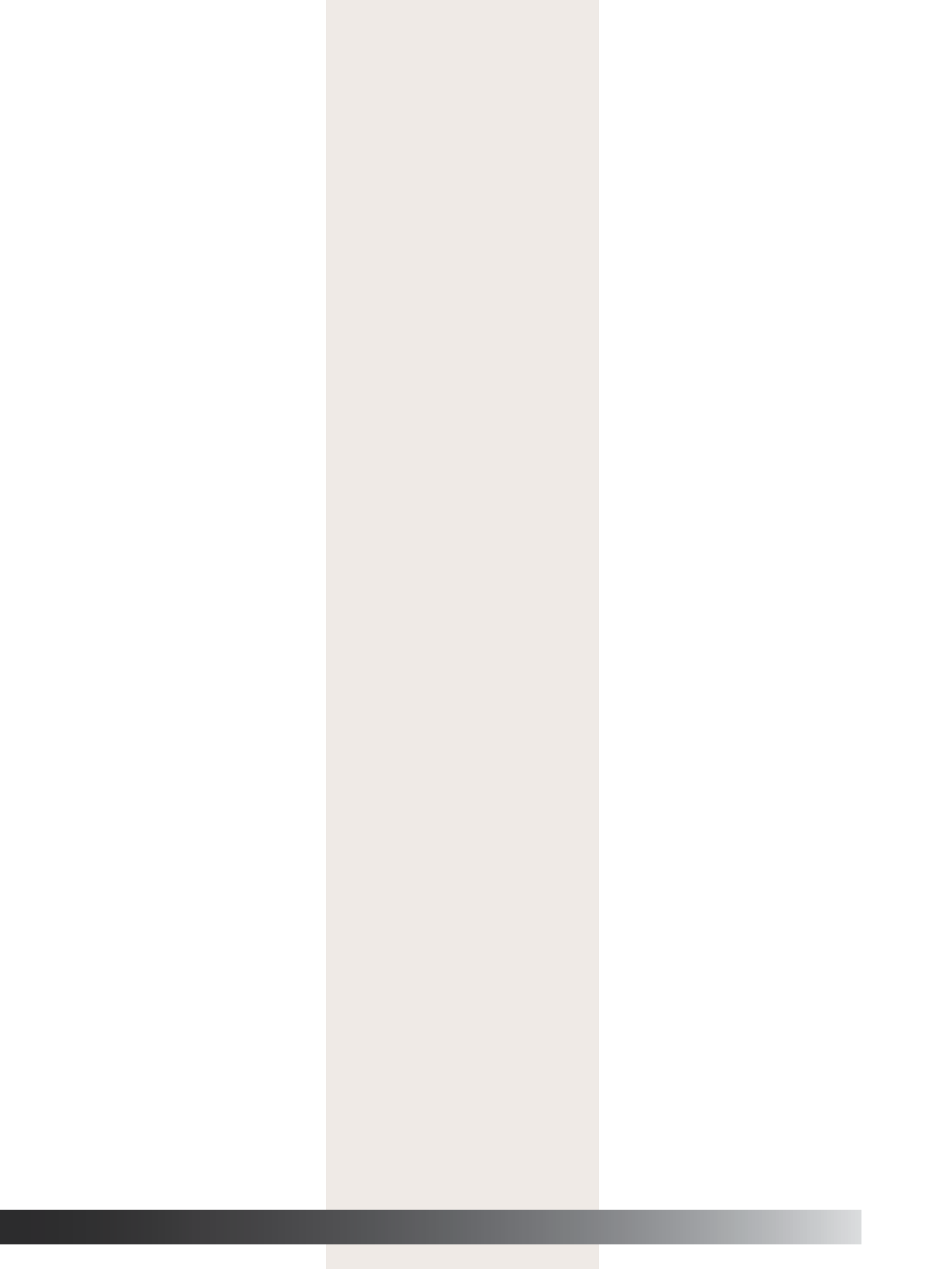
Lead Partner - Novy Bor

SPIS TREŚCI

OBSAH

TABLE OF CONTENTS

Wstęp / Úvod / Introduction	5
<i>Tomasz Miszczyk</i> Najdawniejsze dzieje regionu jeleniogórskiego. Od pradziejów do średniowiecza / Nejstarší dějiny Jelenohorského regionu. Od pravěku do středověku / The ancient history of Jelenia Góra region. From prehistoric times to the Middle Ages	11
<i>Wojciech Szczerepa</i> Zarys historii Jeleniej Góry od XIV do XX w. / Nástin dějin Jelení Hory od 14. do 20. století / Outline of the history of Jelenia Góra from the 14th to the 20th century	50
<i>Katarzyna Kułakowska, Elżbieta Ratajczak, Anna Szczodrak</i> Sztuka i rzemiosło w Jeleniej Górze XVIII – XX w. / Umění a řemesla v Jelení Hoře od 18. do 20. století / Arts and crafts in Jelenia Góra from the 18th to the 20th century	105
<i>Halina Słomska, Katarzyna Szafrńska</i> Kultura ludowa regionu jeleniogórskiego od XVIII do poł. XX w. / Lidová kultura v jelenohorském regionu od 18. do poloviny 20. století / Folk culture of the Region of Jelenia Góra from the 18th to the middle of the 20th century	196
Słownik polskich i niemieckich nazw geograficznych / Slovník polských a německých geografických pojmů / Index of the polish and German geographic names	256

WSTĘP

Przygotowanie stałej wystawy z historii Jeleniej Góry i regionu to duże wyzwanie. Prace jeleniogórskich muzealników trwały trzy lata i prowadzone były równolegle z realizacją projektu - „Modernizacja i rozbudowa Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze”. Przygotowanie stałych wystaw szkła i historii miało za zadanie dopełnienie oferty turystycznej regionu.

Jeleniogórskie zbiory gromadzone są od ponad stu lat. Ze zbiorów muzeum, liczących przeszło dwadzieścia sześć tysięcy zabytków, wybraliśmy naszym zdaniem, najbardziej cenne i niezbedne dla ukazania dziejów obiekty. Wiele z nich pokazujemy po raz pierwszy.

Udostępniona wystawa poświęcona jest historii, kulturze oraz sztuce miasta Jeleniej Góry i regionu.

Znajdują się na niej zabytki z najodleglejszych czasów, poczynając od epoki kamienia i epoki brązu. Przedstawiamy życie miasta od średniowiecza po współczesność. Prezentujemy zabytki związane z jeleniogórskimi kupcami i rzemieślnikami, między innymi: tłoki pieczętne, wilkomy, zawieszki, trofea bractwa strzeleckiego. O bogatym wystroju kamienic świadczą zaprezentowane na wystawie barokowe kraty, dekoracyjne zamki do bram, kołatki, nakładki zamkowe. Obszerna część ekspozycji poświęcona jest sztuce sakralnej.

Przedstawiamy także rozwój przestrzenny miasta w XIX i pierwszej połowie XX wieku, rozwój komunikacji, turystyki, usług, działalność stowarzyszeń sportowych i kulturalnych.

Kolejna część wystawy to historia miasta po II wojnie światowej oraz problem osadnictwa w Kotlinie Jeleniogórskiej.

Obszerna część ekspozycji dotyczy kultury ludowej regionu, a najstarsze zabytki prezentujemy w najbardziej naturalnym otoczeniu, jakim jest chałupa karkonoska.

Wszystkie części wystawy uzupełnione zostały elementami multimedialnymi.

Przygotowaniem wystawy zajmował się kilkunastoosobowy zespół muzealników, jednak wkład w jej powstanie mieli wszyscy pracownicy Muzeum Karkonoskiego, za co szczególnie dziękuję.

Realizacja zadania w tak obszernym kształcie nie byłaby możliwa, gdyby nie pomoc i zaangażowanie osób i instytucji z zewnątrz. Wszystkim im należą się serdeczne podziękowania.

Projekcje filmowe zostały przygotowane dzięki pomocy nieocenionego Zbigniewa Dygdałowicza oraz Grzegorza Pakulskiego. Pierwsze chwile ludności polskiej w Jeleniej Górze zarejestrował i udostępnił muzeum Wiktor Werc. Pomysł przedstawienia rozwoju miasta w formie interaktywnej mapy podsunął Eugeniusz Gronostaj. W przygotowania części dotyczącej historii zabytków architektury i treści komiksu włączył się Ivo Łaborewicz, a zgodę na wykorzystanie swoich ilustracji wyraził Jakub Chomicki.

Komiks wydany z okazji dziewięćsetlecia Jeleniej Góry i część materiałów filmowych prezentujemy dzięki przychylności Jarosława Gromadzkiego – dyrektora Jeleniogórskiego Centrum Kultury. Materiały udostępnił również: Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Zofia Zator, Władysław Stasieńko, Zbigniew Janc i wielu innych wspaniałych darczyńców.

Ostateczny kształt ekspozycji nadała Pani Agnieszka Sowa-Szenk i współpracownicy. Prezentacje multimedialne przygotowała firma Audiotech, a sprzęt wystawienniczy wykonała firma Mega.

Przygotowanie stałych wystaw umożliwiła realizacja europejskiego projektu pn. „Ożywienie czesko-polskiej tradycji szklarskiej dla rozwoju turystyki”, w którym Partnerem Wiodącym jest miasto Novy Bor. Realizacja zadania nie byłaby możliwa bez wsparcia finansowego, dobrej współpracy z samorządem województwa dolnośląskiego oraz Dolnośląskim Urzędem Marszałkowskim.

Słowa uznania należą się władzom Jeleniej Góry i mieszkańcom wspaniałej Kotliny Jeleniogórskiej, którzy nieprzerwanie od momentu uruchomienia Muzeum Karkonoskiego w 1914 roku, wspierają naszą instytucję.

Gabriela Zawila
Dyrektor Muzeum

ÚVOD

Příprava stálé expozice o historii Jelení Hory a regionu je velká výzva. Práce jelenohorských muzejníků trvala tři roky a probíhala souběžně s realizací projektu „Modernizace a rozšíření Krkonošského muzea v Jelení Hoře“. Příprava stálých expozic skla a dějin byla navržena tak, aby doplňovaly turistickou nabídku regionu.

Jelenohorské sbírky jsou shromažďovány už více než sto let. Ze sbírek muzea čítajících více než 26 tisíc památkových předmětů jsme vybrali dle našeho mínění ty nejcennější a nezbytné pro nastínění dějin. Řadu z nich prezentujeme poprvé.

Expozice je věnována historii, kultuře a umění města Jelení Hora a regionu. Obsahuje památkové předměty z nejstarších období, počínaje dobou kamennou a bronzovou. Ukazujeme život města od středověku až po současnost. Představujeme památkové předměty spojené s jelenohorskými kupci a řemeslníky, mimo jiné pečetidla, vilkumy, přívěsky, trofeje střeleckého spolku. O bohatství měšťanských domů svědčí barokní mříže, ozdobné dveřní zámky, klepadla a kryty na zámky, které jsou ukázány v rámci expozice. Rozsáhlá část výstavy je věnována sakrálnímu umění.

Představujeme i územní rozvoj města v 19. a v první polovině 20. století, rozvoj dopravy, cestovního ruchu, služeb, činnost sportovních a kulturních spolků.

Další část výstavy je věnována dějinám města po druhé světové válce včetně problému osídlení Jelenohorské kotliny.

Rozsáhlá část výstavy se pak týká lidové kultury regionu, nejstarší památkové předměty prezentujeme v tom nejpřirozenějším prostředí, jímž je krkonošská chalupa. Všechny části expozice jsou doplněny multimediálními prvky.

Na přípravě stálých expozic muzea pracoval tým muzejníků v počtu bezmála dvaceti osob, ale svůj podíl na jejich vzniku měli všichni pracovníci Krkonošského muzea, a za to jim velmi děkují. Realizace tohoto úkolu v takovém rozsahu by nebyla možná ani bez pomoci a nasazení jednotlivců a institucí z okruhu mimo muzeum. Všichni si zaslouží srdečné poděkování.

Filmové projekce byly připraveny s pomocí neocenitelného Zbigniewa Dygdałowicze a Grzegorza Pakulského. První okamžiky po příchodu polského obyvatelstva do Jelení Hory zaznamenal a muzeu předal Wiktor Werc. Myšlenku prezentovat rozvoj města formou interaktivní mapy navrhl Eugeniusz Gronostaj. Do přípravy části o historii architektonických památek a obsahu komiksu se zapojil Ivo Łaborewicz a souhlas s využitím svých ilustrací dal Jakub Chomicki.

Komiks vydaný u příležitosti 900. výročí založení Jelení Hory a část filmového materiálu prezentujeme díky přízni Jarosława Gromadzkiego – ředitele Jelenohorského kulturního centra. Materiály zpřístupnily rovněž tyto instituce a jednotlivci: Státní archiv ve Vratislavi – pobočka v Jelení Hoře, Knihovna Vratislavské univerzity, Zofia Zator, Władysław Stasieńko, Zbigniew Janc a mnoho dalších skvělých dárců.

Konečný tvar expozici dala Agnieszka Sowa-Szenk s kolegy. Multimediální prezentace připravila společnost Audiotech a výstavní vybavení zhotovila společnost Mega.

Přípravu stálých expozic umožnila realizace evropského projektu „Oživení česko-polské sklářské tradice pro rozvoj cestovního ruchu“, v němž je vedoucím partnerem město Nový Bor. Provedení tohoto úkolu by nebylo možné bez finanční podpory a dobré spolupráce se samosprávou a Maršálkovským úřadem Dolnoslezského vojvodství.

Poděkování patří vedení Jelení Hory a lidem žijícím v nádherné Jelenohorské kotlině, kteří nepřetržitě od zahájení provozu Krkonošského muzea v roce 1914 podporují naši instituci.

Gabriela Zawia
Ředitelka Muzea

INTRODUCTION

It is a great challenge to prepare a permanent exhibition of the history of Jelenia Góra and the Region. Jelenia Góra museologists have operated for three years and the works were led alongside the implementation of the project “The Modernization and Expansion of the Karkonosze Museum in Jelenia Góra”.

The permanent exhibitions of glassware and history complement a tourist offer of the Region.

Jelenia Góra collections have been gathered for over a hundred years. From the collection of the Museum, from over twenty six thousands relics and monuments, in our opinion we have chosen most valuable and essential objects for portraying the history. We are demonstrating many of them for the first time.

Relics from distant times, beginning from the Stone Age and the Bronze Age, are exhibited. We are showing the life of the city from the Middle Ages to the present day. We are exposing relics related to Jelenia Góra merchants and craftsmen, among others: seals, wilkoms, pendants, trophies of the shooting guild. Baroque gratings displayed at the exhibition, as well as decorative gate locks, door-knockers, escutcheons are the proofs of rich decoration of town houses.

An extensive part of the exposition is devoted to the sacred art.

We are also presenting the spatial development of the city in the 19th and the first half of the 20th century, the development of communication, tourism, services, activities of sports and cultural associations.

The history of the city after World War II and problems of settlement in Jelenia Góra Valley are shown in another section.

A big part of the collection concerns the folk culture of the Region. The oldest relics are exposed in the most natural environment of the Karkonosze Mountain cottage.

All parts of the exhibition have been supplemented with multimedia elements.

Over a dozen museologists dealt with preparing the exposition. However, all of the employees of the Karkonosze Museum contributed to its coming into existence. I am particularly grateful for that.

The accomplishment of the task in such an extensive shape would not be possible without the help and involvement of external people and institutions. I would like to thank them all very much.

The invaluable Zbigniew Dygdałowicz and Grzegorz Pakulski prepared film screenings. Wiktor Werc registered and made available to the Museum the first moments of the Polish population in Jelenia Góra. Eugeniusz Gronostaj initiated an idea of describing the development of the city in a form of an interactive map. Ivo Łaborewicz was involved in preparations of the history of architectural monuments and plots of a comic book. Jakub Chomicki gave consent for using his illustrations.

We are presenting the comic book published on the occasion of the 900th Anniversary of Jelenia Góra and a part of film footage thanks to the favour of Jarosław Gromadzki - the Director of Jelenia Góra Centre of Culture. The National Archives in Wrocław, the Branch in Jelenia Góra, the University of Wrocław Library, Zofia Zator, Władysław Stasieńko, Zbigniew Janc, and many other wonderful donors have also shared the materials.

The ultimate shape of the exhibition was given by Agnieszka Sowa-Szenk and partners. Multimedia presentations were prepared by “Audiotech” company, and the exhibition equipment was made by “Mega” company.

The completion of the European project “Revival of the Czech–Polish Glass Making Tradition for the Development of Tourism”, with the Leading Partner – the Town of Nowý Bor, enabled the realisation of the permanent exhibitions. The task accomplishment was also possible thanks to a financial support and good cooperation with the Local Government of Lower Silesia Province and the Lower Silesia Marshall Office.

Gabriela Zawiła
Director of the Museum

NAJDAWNIEJSZE DZIEJE REGIONU JELENIOGÓRSKIEGO OD PRADZIEJÓW DO ŚREDNIOWIECZA

NEJSTARŠÍ DĚJINY JELENOHORSKÉHO REGIONU OD PRAVĚKU DO STŘEDOVĚKU

THE ANCIENT HISTORY OF JELENIA GÓRA REGION FROM PREHISTORIC TIMES TO THE MIDDLE AGES

Wystawa prezentująca najdawniejsze dzieje Kotliny Jeleniogórskiej obejmuje pradzieje oraz okres średniowiecza. Najwcześniejsze penetracje grup ludzkich w Sudetach Zachodnich przypadają na koniec epoki lodowcowej – obszar gór i pogórza był zbyt surowy i nieprzyjazny, aby zakładać trwałe siedziby, jednakże już w tych bardzo odległych czasach pojawiają się pierwsze ślady bytowania, rozpoznawania terenu, sprawdzania możliwości życia i pierwszego zamieszkiwania, jakim były obozowiska jaskiniowe w Górach Kaczawskich. W młodszej epoce kamienia, w neolicie, grupy ludzkie penetrowały i rozpoznawały teren, pozostawiając po sobie pojedyncze zabytki (topory), ale nie zakładały osad, w których mogli uprawiać nowy typ gospodarki, jakim było rolnictwo, uprawa ziemi i hodowla zwierząt. Dopiero w epoce brązu, w 1. tysiącleciu przed naszą erą, człowiek zasiedlił Sudety Zachodnie na dłużej, o czym świadczą pierwsze przejawy duchowości i bliskiego związku z zamieszkiwaną ziemią – systematyczne, metodyczne grzebanie swoich zmarłych. Nie znamy wprawdzie śladów osadnictwa związanego z największą i najważniejszą kulturą archeologiczną ziem polskich w epoce brązu – kulturą łużycką, ale fakt odkrycia i zbadania dużego, długo użytkowanego cmentarzyska ciepłopalnego ludności tej kultury w Jeleniej Górze świadczy o tym, że człowiek znalazł w Kotlinie warunki dogodne dla życia i związał się z nią na dłużej. Również przełom er, okres wpływów rzymskich, choć słabo zbadany i rozpoznany, nie pozostawia wątpliwości, że grupy ludzkie wówczas żyjące, zakładały swoje (prawdopodobnie krótkotrwałe) osady w Kotlinie. Jednakże to dopiero okres średniowiecza przynosi

Výstava, která představuje nejstarší dějiny Jelenohorské kotliny, zahrnuje pravěk a období středověku. Počátek pronikání lidských skupin do oblasti Západních Sudet spadá do konce doby ledové. Podhorská a horská oblast byla příliš drsná a nehostinná pro zakládání trvalého osídlení, přesto se už v takto vzdálené době objevují první stopy po lidské přítomnosti. Skutečnost, že se zde seznamovali s okolním terénem, zjišťovali možnosti pro přežití a zakládali první sídliště, dokládá existence jeskynních tábořišť v Kačavských horách. Lidské skupiny v mladší době kamenné, v neolitu, pronikaly na toto území, mapovaly terén a zanechávaly po sobě ojedinělé památky (sekyry), ale nezakládaly osady, ve kterých by mohly provozovat nový typ hospodaření, a sice zemědělství, obdělávat půdu a chovat domácí zvířata. Teprve v době bronzové, tisíc let před naším letopočtem, člověk dlouhodoběji osídlil Západní Sudety, o čemž svědčí první doklady o náboženském životě a blízkém spojení s osídleným územím – systematické pohřbívání zemřelých. Ve skutečnosti nemáme k dispozici žádné stopy po osídlení, které by souviselo s lužickou kulturou, která byla největší a nejvýznamnější archeologickou kulturou v době bronzové na polském území, ale skutečnost, že bylo objeveno a prozkoumáno velké a dlouhodobě používané zároveň pohřebiště lužické kultury v Jelení Hoře, dokládá, že člověk nalezl v této kotlině příznivé podmínky pro život a pobýval zde delší dobu. Také přelom letopočtu, doba římská, ačkoliv je nedostatečně probádaná, nevzbuzuje pochybnosti o tom, že tehdejší lidské skupiny zakládaly v Jelenohorské kotlině

The exhibition presenting the ancient history of Jelenia Góra* Valley covers the prehistoric times and the period of the Middle Ages. The earliest penetration of human groups in the Western Sudetes Mountains occurred at the end of the Ice Age – the area of mountains and foothills was too harsh and unfriendly for permanent settlements, yet even in those remote times the first tracks of visits, terrain reconnaissance, checking the possibility of living and also first settlements in cave camps in the Kaczawskie Mountains, can be found. In the New Stone Age, the neolith, human groups also penetrated and recognized the terrain, leaving single relics (axes), but they did not establish settlements where they could start new type of economy, i.e. agriculture, soil cultivation, and animal husbandry. Only in the Bronze Age after 1000 BC, the man settled the Western Sudetes for longer, which is evidenced by first expressions of the spirituality and a close connection with inhabited land – systematic, methodical burial of the dead. There are no known traces of settlement associated with the largest and most important archaeological culture of the Polish lands during the Bronze Age – Lusatian Culture, but the fact of the discovery and study of a large, long operated cremation grave field of this culture in Jelenia Góra shows that the man found favourable conditions to live and became connected to this area for longer. Also the turn of the eras, the Roman period, although poorly studied and recognized, leaves no doubt that the

* For German geographic names see: Index of geographic terms at the end of the guide book (translator's note)

pełnię rozkwitu osadnictwa w Sudetach Zachodnich. Wraz z pojawianiem się fal osadników związanych, zarówno z kręgiem słowiańskim, piastowskim, jak i z falami osadniczymi z zachodu Europy, z kręgu kultury niemieckojęzycznej – powstawały osady, wsie, zamki i miasta, z których największym i najważniejszym jest, założona w 2. poł. XIII w., Jelenia Góra.

EPOKA KAMIENIA

Wczesna epoka kamienia – paleolit

Pojawienie się człowieka w obszarach podgórskich Sudetów Zachodnich datuje się stosunkowo późno, głównie ze względu na surowe warunki klimatyczne, panujące w epoce lodowcowej. Pierwsze znane ślady pobytu człowieka na terenie Sudetów Zachodnich pochodzą z okresu schyłkowej epoki lodowcowej, tzw. późnego plejstoenu, z okresu w archeologii zwanego paleolitem górnym. Niewielkie grupy ludzkie prowadziły penetrację obszarów podgórskich, szukając dogodnych warunków do życia. Podstawą wyżywienia była gospodarka łowiecko-zbieracka, a najdogodniejszymi

své (pravděpodobně krátkodobé) osady. Přesto teprve v období středověku dochází k plnému rozkvětu osídlení v Krkonošské oblasti. Současně s vlnou osadníků slovanského, piastovského původu a také osadníků ze západní Evropy, z německy mluvících oblastí, vznikají osady, vesnice, hrady a města, ze kterých největším a nejdůležitějším je Jelení Hora, která byla založena v 2. polovině 13. století.

DOBA KAMENNÁ

Starší doba kamenná – paleolit

Příchod člověka do Krkonošského podhůří se datuje relativně pozdě, především z důvodu drsných klimatických podmínek, které panovaly v době ledové. První známé stopy pobytu člověka v Krkonošské oblasti pocházejí ze sklonku doby ledové, tzv. pozdního pleistocénu, z období, které je v archeologii nazýváno jako mladý paleolit. Malé lidské skupiny pronikaly do podhorských oblastí a hledali zde příhodné podmínky k životu. Základem jejich obživy byl lov a sběr

living human groups established their (probably short-term) settlements in the valley. However, it was not until the Middle Ages that settlements began to flourish in the Western Sudetes. With the arrival of waves of settlers – both Slavic people connected to the Piast dynasty and those from Western Europe, from the circle of German culture – settlements, villages, castles, and towns were established, the largest and most important being Jelenia Góra, founded in the second half of the thirteenth century.

THE STONE AGE

Old Stone Age – the Paleolithic

The appearance of humans in the foothill areas of the Western Sudetes is dated back relatively late, mainly due to harsh climate during the Ice Age. The first known tracks of human occupation in the area of the Western Sudetes Mountains originate from the period of the late glacial period, the so-called late Pleistocene, in archaeology called the upper palaeolithic. Small human groups penetrated foothill areas, searching for convenient places

1. Kości zwierząt kopalnych (niedźwiedź jaskiniowy) – wybór paleolit górny, jaskinie góry Połom
MJG – A – 31,33 (P)

1. Kostí zkamenělých zvířat (medvěd jeskynní) – výběr mladý paleolit, jeskyně v hoře Połom
MJG – A – 31,33 (P)

1. Bones of fossil animals (cave bear) – selection Upper Palaeolithic, caves of Mount Połom
MJG – A – 31,33 (P)

2. Kopie zabytków krzemienych z jaskiń góry Połom w Górach Kaczawskich
1. poł. XX w.
gips, odlew, 6 x 2,5; 3 x 1,4 cm
MJG – A – 40 (P)

Zabytki oryginalne wykonane z krzemienia, techniką odlupkową, datowane na paleolit górny, ok. 30. tys. lat p.n.e., nie zachowały się

2. Kopie křemenných nálezů z jeskyní v hoře Połom v Kačavských horách
1. polovina 20. století
sádra, odlitek, 6 x 2,5; 3 x 1,4 cm
MJG – A – 40 (P)

Originální památky vyrobené z křemene, pazourkovou technikou, datované do období mladého paleolitu, přibližně 30 tisíc let př. n. l, se nedochovaly.

2. Copies of flint tools from caves of Mount Połom in the Kaczawskie Mountains
1st half of the 19th century
plaster, cast, 6 x 2,5 cm; 3 x 1,4 cm
MJG – A – 40 (P)
Original flint relics, the lithic flakes dated to the Upper Palaeolithic, about 30 000 BC were not preserved.

miejscami do osiedlania – jaskinie i schroniska skalne. Takie jaskinie w Sudetach Zachodnich występują w Górach Kaczawskich, na wzniesieniach Połom i Miłek. W tych właśnie jaskiniach (Północna Duża, Południowa i Wschodnia na Połomie, Schronisko Cisowe I i Schronisko Cisowe II na Miłku) w latach międzywojennych, wrocławski archeolog L. Zotz przeprowadził badania wykopaliskowe w namuliskach, natrafiając na kości zwierząt plejstocenских oraz artefakty kamienne, datowane na okres sprzed ok. 30. tys. lat, które można wiązać z ludnością kultury szeleckiej¹. Zabytki z badań L. Zotza zostały rozproszone po różnych instytucjach. W zbiorach Muzeum Karkonoskiego zachowały się (bez dokumentacji badawczych²) zabytki paleozoologiczne w postaci kości zwierząt kopalnych (niedźwiedź jaskiniowy), a także gipsowe kopie narzędzi krzemiennych – niewielkich form odłupkowych, będących najprawdopodobniej kopiami narzędzi odkrytych w kaczawskich jaskiniach.

Późna epoka kamienia – neolit

Wśród zabytków, które w ostatnich latach trafiły do Muzeum Karkonoskiego, w kontekście młodszej epoki kamienia, wymienić należy dwa neolityczne zabytki kamienne. Pierwszy z nich odkryto w roku 1995 w miejscowości Dobków koło Świerzawy. Zaopatrzone jest w otwór do umocowania trzonka, wykonano go metodą gładzenia. Topór jest charakterystyczny dla młodszych faz rozwoju kultury ceramiki sznurowej³.

¹ L. Zotz, *Die Altsteinzeit in Niederschlesien*, Leipzig, 1939.

² Zbiory archeologiczne Muzeum Karkonoskiego nie zawsze aspirują do miana przekazników pełni wiedzy o najdawniejszych dziejach regionu. Łuki w wiedzy o najdawniejszych dziejach regionu są odzwierciedleniem zawikłanych losów Dolnego Śląska, regionu jeleniogórskiego oraz samego Muzeum Karkonoskiego. Zabytek archeologiczny, aby w pełni funkcjonować naukowo, nie może być tylko przedmiotem

– musi być rozpatrywany w oparciu o kontekst kulturowy, a w szczególności o kontekst archeologiczny. Niestety, liczne zabytki archeologiczne, które zachowały się w Muzeum Karkonoskim jeszcze z czasów przedwojennych, ze zbiorów poprzednika Muzeum Karkonoskiego, a więc Riesengebirgsverein Museum, w wyniku zawirowań historycznych, a często nawet politycznych, pozbawione zostały dokumentacji badawczej, często nawet nie wiemy, skąd dokładnie pochodzą. Mimo swych mankamentów są one jednak ważnym świadectwem najodleglejszej historii regionu, dlatego prezentujemy je w przewodniku oraz na archeologicznej części wystawy stałej poświęconej historii, kulturze i sztuce miasta.

³ T. Miszczuk, *Dobków, woj. Jelenia Góra, „Silesia Antiqua”* 1996, t. 38, s. 135–136.

a najprzychodniejszymi místy pro osídlení byly jeskyně a skalní úkryty. Takové jeskyně se v Krkonošské oblasti (Západní Sudety) vyskytují v Kačavských horách, na kopcích Połom a Miłek. Právě v těchto jeskyních (Velká severní, Jižní a Východní na Połomu, úkryty Cisowe I a Cisowe II na Miłku) provedl v meziválečném období wrocławský archeolog L. Zotz vykopávky v naplaveninách a objevil kosti pleistocenních zvířat a kamenné artefakty datované do období před 30 tisíci lety, které lze dát do souvislosti s lidmi kultury Szeletianu. Památky objevené L. Zotzem se nacházejí v různých institucích. Ve sbírkách Krkonošského muzea se dochovaly (bez výzkumné dokumentace¹) paleozoologické památky v podobě kostí z kamenělých zvířat (medvěd jeskynní), a také sádrové kopie nástrojů z křemene – drobné pazourkové formy, které jsou s největší pravděpodobností kopiemi nástrojů objevených v Kačavských horách.

Mladší doba kamenná – neolit

Z památek, které v posledních letech rozšířily sbírky Krkonošského muzea, lze v kontextu mladší doby kamenné zmínit dva neolické kamenné exponáty. První z nich byl objeven v roce 1995 v obci Dobków u Świerzawy. Je opatřen otvorem pro umístění násady, je vyroben metodou hlazení. Sekyra je charakteristická pro mladší fáze rozvoje kultury šňůrové keramiky².

¹ L. Zotz, *Die Altsteinzeit in Niederschlesien*, Leipzig, 1939.

² Archeologické sbírky Krkonošského muzea nejsou vždy nositelem kompletních poznatků o nejstarší historii regionu. Mezery ve znalostech o nejstarších dějinách jsou odrazem komplikovaného osudu Dolního Slezska, jelenohorského regionu i samotného Krkonošského muzea. Archeologická památka, která se má uplatnit ve vědeckém výzkumu, nemůže být pouze předmětem, ale musí být zkoumána na základě kulturního a zejména archeologického kontextu. Bohužel četné archeologické památky, které se v Krkonošském muzeu dochovaly ještě z předválečného období, ze sbírek předchůdce Krkonošského muzea, a tedy Riesengebirgsverein Museum, byly v důsledku dějinných a často politických turbulencí připraveny o vědeckou dokumentaci, a proto často nevíme, odkud přesně pocházejí. Na vzdory těmto nedostatkům jsou však důležitým dokladem o nejstarší historii regionu, proto je představujeme v průvodci a v archeologické části stálé expozice, která je věnována dějinám, kultuře a umění města.

to live. Hunting-collecting was the main source of food, while cave and rock shelter settlement was most common at the time. Such caves are found in the Western Sudetes in the Kaczawskie Mountains, on mounts Połom and Miłek. Exactly in these caves (Big Northern, Southern and Eastern on Mt. Połom and Yew Shelter I and Yew Shelter II on Mt. Miłek), in the inter-war years, L. Zotz, an archaeologist from Wrocław, conducted excavation in silt sediments, discovering bones of Pleistocene animals and stone artefacts, from about 30,000 BC, possibly associated to Szeletian culture.¹ Artefacts from L. Zotz's excavations were dispersed amongst various institutions. In the collection of the Karkonosze Museum, although without research documentation², were preserved palaeozoological finds like bones of fossil animals (cave bear), as well as plaster copies of flint tools – small lithic flakes, being probably copies of tools found in the caves of the Kaczawskie Mountains.

New Stone Age – the Neolithic

Amongst relics which recently enriched the Karkonosze Museum, one should mention in the context of the New Stone Age, two Neolithic stone axe heads. First one was discovered in 1995 in Dobków near Świerzawa. It has an eye for a haft, and was produced by polishing. The stone axe head is characteristic for younger phases of Corded Ware culture.³

¹ L. Zotz, *Die Altsteinzeit In Niederschlesien*, Leipzig 1939

² The archaeological collection of the Karkonosze Museum does not always aim to contain full record of ancient history of the region. Gaps in knowledge about the history of the region are a reflection of a complicated fortune of Lower Silesia, Jelenia Góra region and the Karkonosze Museum itself. An archaeological relic to be fully scientifically researched can not only be regarded as a subject – it has to be positioned within the cultural context and in particular within the archaeological context. Unfortunately, a number of archaeological relics that have been preserved in the Karkonosze Museum from the pre-World War II collection, i.e. from the collections of its predecessor, the Riesengebirgsverein Museum, as a result of a historical and often political turmoil, have been deprived of research documentation, and often it is not known where exactly they come from. However, bearing in mind that in spite of its shortcomings, these are witnesses to the most distant history of the region, we display them in the guide book and in the archaeological part of the permanent exhibition committed to the history, culture and art of the city.

³ T. Miszczuk *Dobków, woj. Jelenia Góra, „Silesia Antiqua”,* vol. 38, pp. 135–136

3. Topór

neolit, znalezisko luźne, powierzchniowe, Dobków
kamień, gładzenie, 15 x 7 cm

MJG – A – 404

Drugi neolityczny zabytek - siekierę znaleziono w roku 1998 w okolicy Kaczorowa. Wykonano ją techniką gładzenia, ze skały margłowej.

3. Sekyra

neolit, wolny, powierzchniowy nález, Dobków
kámen, hlazení, 15 x 7 cm

MJG – A – 404

Druhý neolitičtý exponát, sekyra, byl nalezen v roce 1998 poblíž Kaczorowa. Sekyra byla vyrobena technikou hlazení ze slínové horniny.

3. Axe

the Neolithic, loose, surface finding, Dobków
stone, polishing, dimensions: 15 cm x 7 cm

MJG – A – 404

The other neolithic axe head was found in 1998 near Kaczorów. Made from marlstone and produced by polishing.

EPOKA BRĄZU

Kultura łużycka – cmentarzysko przy ulicy Wincentego Pola

Niewiele można powiedzieć o sytuacji osadniczej w Kotlinie Jeleniogórskiej w okresie epoki brązu. Jedyńm stanowiskiem archeologicznym, położonym w granicach Jeleniej Góry, badanym metodami archeologicznymi, jest cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej przy ulicy Wincentego Pola na terenie dawnej huty szkła technicznego. Stanowisko, znane już u schyłku XIX w., po raz pierwszy badane było w latach 1925 – 1926 przez wrocławskiego archeologa F. Geschwendta⁴. Zabytki z tych badań trafiały do muzeum wrocławskiego, natomiast pojedyncze znaleziska zasilają także jeleniogórską kolekcję. Polskie badania powojenne prowadzone były przy okazji przypadkowych odkryć w roku 1971. Odsłonięto wówczas cmentarzysko, datowane na późne fazy kultury łużyckiej (okres halštadzki – ok.

⁴ F. Geschwendt, *Die vorgeschichtlichen Funde des Hirschberger Kessel, „Altschlesien“*, t. 3/1931, nr 2, s. 253–260.

DOBA BRONZOVÁ

Lužická kultura – pohřebiště v ulici Wincentego Pola

O osídlení Jelenohorské kotliny v době bronzové nemáme mnoho informací. Jediných archeologickým nalezištěm na území Jelení Hory, které je archeologicky prozkoumáno, je žárové pohřebiště lužické kultury v ulici Wincentego Pola v místě staré sklářské hutě. Toto naleziště je známo už od konce 19. století a poprvé bylo prozkoumáno v letech 1925–1926 wrocławským archeologem Geschwendtem³. Většina památek z tohoto výzkumu směřovala do wrocławského muzea, ojedinělé nálezy jsou součástí také jelenohorské sbírky. Polský poválečný výzkum byl veden v souvislosti s náhodným objevem v roce 1971. Tehdy bylo objeveno pohřebiště, které spadá do pozdější fáze lužické kultury (doba halštatská – přibližně polovina 1. tisíciletí př. n. l.) a které se

³ T. Miszczyk, *Dobków, woj. Jelenia Góra, „Silesia Antiqua“* 1996, t. 38, s. 135-136.

4. Siekiera

neolit, znalezisko luźne powierzchniowe, Kaczorów
kamień, gładzenie, 16 x 5 cm

MJG – A – 405

4. Sekyra

neolit, wolný, povrchový nález, Kaczorów
kámen, hlazení, 16 x 5 cm

MJG – A – 405

4. Axe

the Neolithic, loose, surface finding, Kaczorów
stone, polishing, dimensions: 16 cm x 5 cm

MJG – A – 405

BRONZE AGE

Lusatian culture – grave field in Wincentego Pola Street

Not much can be said about a settlement development in Jelenia Góra Valley during the Bronze Age. The only existing archaeological site located within the limits of Jelenia Góra, and examined with archaeological methods is Lusatian culture cremation grave field, located in Wincentego Pola Street, on the site of former glassworks of technical glass. The site has been known since the end of the nineteenth century and was examined for the first time between 1925 and 1926 by an archaeologist F. Geschwendt from Wrocław.⁴ Relics from those excavations went to the museum in Wrocław, but some findings supplied also the collection in Jelenia Góra. The Polish post-war studies were conducted on the occasion of an accidental discovery in 1971. One unveiled a grave field, dated back to the

⁴ F. Geschwendt *Die vorgeschichtlichen Funde des Hirschberger Kessel, „Altschlesien“*, vol. 3/1931, No. 2, pp. 253–260

połowy 1. tysiąclecia p.n.e.), składające się z kilkunastu jam grobowych, w których znajdowało się ok. 16 naczyń glinianych (duże naczynia – tzw. popielnice, zawierające spopielone zwłoki oraz mniejsze naczynia – tzw. przystawki z darami grobowymi). W czasie badań cmentarzysto było łączone z położonym w pobliżu grodziskiem w Grabarowie; dziś, dzięki badaniom z roku 2000 wiemy, że nie jest to możliwe, gdyż grodzisko grabarowskie ma metrykę wczesnośredniowieczną.

składało z více než desítky hrobových jam, v nichž se nacházelo přibližně 16 hliněných nádob (velké nádoby – tzv. popelnice, které obsahovaly zpopelněné ostatky, a menší nádoby s pohřebními dary). V době výzkumu bylo pohřebiště spojováno s nedalekým hradištěm v Grabarově. Dnes díky výzkumu z roku 2000 víme, že tato domněnka není opodstatněná, protože grabarowské hradiště pochází z raného středověku.

late phase of Lusatian culture (Hallstatt period – about 500 BC), consisting of several burial chambers, in which there were approximately 16 clay vessels (large vessel – the so-called cinerary urns containing cremated corpses and smaller vessels with grave goods). During the study, the grave field was being connected with the nearby gord in Grabarów – today, however, thanks to a research conducted in 2000 it is known, that it was impossible, as the gord was established during the early Middle Ages.

5. Naczynie – popielnica

kultura lużycka, epoka brązu, okres halštadzki (ok. 500 p.n.e.) cmentarzisko ciałopalne, Jelenia Góra, ul. W. Pola
glina, wypalanie, 22 x 28 cm
MJG – A – 137

5. Nádoba – urna

lužická kultura, doba bronzová, doba halštatská (přibližně 500 l př. n. l.), žárové pohřebiště, Jelení Hora, ul. W. Pola
hlína, výpal, 22 x 28 cm
MJG – A – 137

5. Vessel – cinerary urn

Lusatian culture, Bronze Age, the Hallstatt period (about 500 BC), cremation grave field, Jelenia Góra, W. Pola Street
clay, firing, 22 x 28 cm
MJG – A – 137

EPOKA ŹELAZA

Okres wpływów rzymskich

Okres wpływów rzymskich reprezentowany jest w Kotlinie Jeleniogórskiej stanowiskami archiwalnymi, z których materiały zabytkowe nie zachowały się w zbiorach Muzeum. Stanowiska te to sześć osad z terenu Jeleniej Góry, datowanych najprawdopodobniej na późny okres wpływów rzymskich (faza D), związanych z kulturą luboszycką⁵. Jedynym świadectwem okresu wpływów rzymskich w zbiorach muzealnych są zachowane, bez dokumentacji naukowej świadczące o miejscu znalezienia, tzw. importy rzymskie. Ciekawostką natomiast, bardzo atrakcyjną ekspozycyjnie, ale o niewiel-

⁵ O. Prus, *Katalog publikowanych stanowisk archeologicznych z terenu województwa jeleniogórskiego do roku 1994*, Muzeum Karkonoskie, Jelenia Góra 2002.

DOBA ŹELEZNA

Doba rzymska

Dobu rzymską w Jelenohorskiej kotlinie zastępują zadokumentowana naleziště, ze kterých se v muzejních sbírkách bohužel nedochovaly žádné památky. Tato naleziště tvoří šest osad z území Jelení Hory, které jsou datovány s největší pravděpodobností do pozdní doby římské (fáze D) a které souvisejí s luboszyckou kulturou⁴. Jediným dokladem doby římské v muzejních sbírkách jsou tzv. římské importy, dochované bez vědecké dokumentace, která by potvrzovala místo jejich nálezů. Naopak zajímavostí, která je expozičně atraktivní, ale má bohužel nízkou výpovědní hodnotu o osídlovacích procesech v dávné minulosti, je sbírka

⁴ F. Geschwendt, *Die vorgeschichtlichen Funde des Hirschberger Kessel*, „Altschlesien“, sv. 3/1931, č. 2, s. 253–260.

IRON AGE

Period of Roman influences

The period of Roman influence is represented in Jelenia Góra Valley with archival sites, which relics did not survive in the Karkonosze Museum. These sites are six settlements in the area of Jelenia Góra, probably dating back to the late period of Roman influence (phase D), connected to Luboszycka culture.⁵ The only remains of the Roman period in the museum collections are the so called Roman imports, with no preserved scientific documentation, providing information about location of those findings. Interesting and very attractive visually, but of little cognitive value for

⁵ O. Prus *Katalog publikowanych stanowisk archeologicznych z terenu województwa jeleniogórskiego do roku 1994*, Muzeum Karkonoskie, Jelenia Góra

kiej wartości poznawczej dla całości procesów osadniczych w pradziejach, jest skarb monet rzymskich, należący najprawdopodobniej do przedwojennego kolekcjonera, a znaleziony przypadkowo w centrum Jeleniej Góry.

Importy rzymskie

- płytká miska z kryzą i małym otworkiem w dnie, o barwie pomarańczowej, ozdobiona od wewnątrz negatywową dekoracją odciskaną sztancami, tak charakterystyczną dla naczyń „terra sigillata”. Przedmiot ten typologicznie najbardziej przypomina „mull”, czyli formę do odciskania naczyń w technice „terra sigillata”. Przepuszczalnie jest to falsyfikat, a raczej forma do produkcji falsyfikatów naczyń typu „terra sigillata”, ale to potwierdzą dopiero specjalistyczne badania składu chemicznego gliny użytej do produkcji tego naczynia. Sygnatura „REGNUS” widniejąca na wewnętrznej ścianie misy świadczyłaby, że jej autorem jest Reginus I, garncarz, którego działalność w Rheinzaben można datować na okres panowania Antonina Piusa (138 – 161 n.e.). Natomiast poszczególne motywy ornamentacyjne, pod względem stylistycznym, datować możemy na okres antoniniański i seweriański co świadczy o tym, że najprawdopodobniej mamy tu do czynienia z falsyfikatem. Poza tym wyżej wspomniana sygnatura jest negatywem sztancy, a pozostałe fragmenty dekoracji, jak figura lwicy, pantery, tańczącego karła czy ibisa, wykonano jako negatywy techniką wklęsłą.

římských mincí, která patřila s největší pravděpodobností některému z předválečných sběratelů a která byla nalezena náhodou v centru Jelení Hory.

Římské importy

- Oranžová mělká mísa s obrubou a malým otvorem ve dnu, ozdobená na vnitřní straně pomocí negativu vytlačeného raznicí, typicky pro nádoby „terra sigillata”. Tento předmět typologicky nejvíce připomíná „mull”, neboli formu na vytlačování nádob technikou „terra sigillata”. Pravděpodobně se jedná o falzifikát, nebo spíše formu k výrobě falzifikátů nádob typu „terra sigillata”, ale to potvrdí teprve odborná zkouška chemického složení hlíny, která byla použita na výrobu této nádoby. Nápis „REGNUS”, který se nachází na vnitřní stěně mísy, by měl svědčit o tom, že jejím autorem je Reginus I, hrnčič, jehož působení v Rheinzabernu spadá do období vlády Antonia Pia (138 – 161 n. l.). Naopak jednotlivé ornamentální motivy lze ze stylového hlediska datovat do antoniovského nebo severovského období, což svědčí o tom, že se s největší pravděpodobností jedná o falzifikát. Kromě toho výše uvedený nápis je negativem raznice a ostatní části dekorace, např. figura lwice, pantera, tančícího trpaslíka nebo ibise jsou vyrobeny jako negatyvy hlubotisku.
 - malý džbáněk s trojdílnou hubičkou (nedochovalo se ucho), oranžově červený, s největší pravděpodobností výrobek

the whole prehistoric settlement process, is a treasure of Roman coins, belonging probably to the pre-war collector, which was found accidentally in the centre of Jelenia Góra.

Roman imports

- shallow bowl with a ruff and a tiny hole in the bottom, orange in colour, decorated on the inside with negative impressed stamps, characteristic to “terra sigillata” vessels. This item typologically resembles the most a mould used to produce pottery in “terra sigillata” technique. This is probably a fake, or rather a form to produce fake terra sigillata vessels, but that can only be confirmed through specialized studies of the chemical composition of the clay used in the production of this dish. A “REGNUS” signature, appearing on the inside wall of the bowl, could indicate that the author was Reginus I, a potter, whose activity in Rheinzaben can be dated to the reign of Antoninus Pius (138–161 AD). However, various ornamental motifs, in terms of style, can be dated for Antonines’ or Severans’ period which means that we are probably dealing with a fake. Besides, the above mentioned signature is a die negative, and the remaining fragments of decoration, such as lion statues, a panther, a dancing dwarf and an ibis, are produced as negatives (concave technique).

6. Forma do wyciskania naczyń typu „terra sigillata” – tzw. „mull”
okres wpływów rzymskich, II w. n.e.
glina, wypalanie, 23 x 8 cm
MJG – A – 21(P)
zbiory sprzed II wojny światowej, brak lokalizacji odkrycia

6. Forma k vytlačování nádob typu „terra sigillata” – tzv. „mull”
doba římská, 2. století n. l.
hlína, výpal, 23 x 8 cm
MJG – A – 21(P)
sbírky z doby před 2. světovou válkou, neznámé místo nálezu

6. Mould for pressing terra sigillata vessels
period of Roman influences, 2nd century AD
clay, firing, dimensions 23 x 8 cm
MJG – A – 21(P)
Pre-World War II collection, unknown location of the finding

- mały dzbanek z trójlistnym wylewem (nie zachowało się ucho), o barwie pomarańczowo-czerwonej, najprawdopodobniej produkt warsztatów pannońskich lub dackich. Zabytek ten możemy datować na II wiek lub 1. połowę III stulecia n.e.

panońských nebo dáckých dílen. Tuto památku lze datovat do 2. století nebo 1. poloviny 3. století n. l.

- miska, s hladkým, nezdobeným povrchem, s výrazně odděleným podstavcem. Nádoba je natřena hnědou fermeží s cihlově červenou barvou. Byla

- Small jug with a trifoliate lip (no handle preserved), orange-red in colour, most likely the product of Pannonian or Dacian workshops. This relic can be dated to the second century or the first half of the third century AD.

7. Naczynie – dzbanek

okres wpływów rzymskich
glina, wypalanie, 14 x 21 cm
MJG – A – 19(P)
zbiory sprzed II wojny światowej, brak lokalizacji odkrycia

7. Nádoba – džbánek

doba římská
hlína, výpal, 14 x 21 cm
MJG – A – 19(P)
sbírky z doby před 2. světovou válkou, neznámé místo nálezu

7. Vessel – jug

period of Roman influences
clay, firing, dimensions 14 x 21 cm
MJG – A – 19(P)
Pre-World War II collection, unknown location of the finding

- czarka, o gładkich, nie zdobionych powierzchniach, z wyraźnie wyodrębnioną stopką. Naczynie pokryte jest pokostem o barwie ceglasto-czerwonej. Wykonane zostało w technice „terra sigillata”. Czarka ta formą najbardziej przypomina czarki typu Dragendorf 17, a wyprodukowana została najprawdopodobniej w Rheinabzen. Dokładne określenie garncarza na tym etapie badań jeszcze nie jest możliwe. Ogólnie należy ją datować na okres od 2. poł. II w. do 1. poł. w. III n.e.⁶

vyrobena technikou „terra sigillata”. Svou formou připomíná nejmisky typu Dragendorf 17 a byla vyrobena nejpravděpodobněji v Rheinabzen. Určitě přesně hrnčíře není v této fázi výzkumu možné. Lze ji datovat do období od 2. poloviny 2. století do 1. poloviny 3. století n. l.⁵

- bowl, with the smooth, non-ornamented surfaces and the clearly separated foot. The vessel is covered with a brick-red coloured varnish and was made with “terra sigillata” technique. The bowl closely resembles “Dragendorf 17” type of bowls, and was probably made in Rheinabzen. The exact determination of the potter at this stage of the research is not yet possible. Generally, it should be dated to the period between the second half of the second century and the first half of the third century AD.⁶

⁶ S. Wilk, *Importy rzymskie w zbiorach Muzeum Okręgowego w Jeleniej Górze*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 31/1999, s. 89–92.

⁵ O. Prus, *Katalog publikowanych stanowisk archeologicznych z terenu województwa jeleniogórskiego do roku 1994*, Muzeum Karkonoskie, Jelenia Góra 2002.

⁶ S. Wilk *Importy rzymskie w zbiorach Muzeum Okręgowego w Jeleniej Górze*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. 31/1999, pp. 89–92

8. Naczynie – czarka typu „terra sigillata“

okres wpływów rzymskich

głina, wypalanie, 17 x 8 cm

MJG – A – 26(P)

zbiory sprzed II wojny światowej, brak lokalizacji odkrycia

8. Nádoba – malá miska typu „terra sigillata“

doba římská

hlína, výpal, 17 x 8 cm

MJG – A – 26(P)

sbírky z doby před 2. světovou válkou, neznámé místo nálezu

8. Vessel – terra sigillata bowl

period of Roman influences

clay, firing, dimensions 17 x 8 cm

MJG – A – 26(P)

Pre-World War II collection, unknown location of the finding

Monety rzymskie z Jeleniej Góry

W roku 2002 do Działu Archeologii Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze trafił cenny nabytek – zespół monet z okresu Cesarstwa Rzymskiego. Zbiór подарowany został do zbiorów muzealnych przez mieszkańca miasta Andrzeja Lubaszkę. Według informacji darczyńcy, monety zostały przez niego znalezione na hałdzie wykopu inwestycyjnego (wodociągowego) w centrum miasta, przy ul. M. Konopnickiej w Jeleniej Górze. Wraz z monetami znaleziono i przekazano do Muzeum fragmenty nowożytniej ceramiki oraz fragmenty glinianej fajki, a także zniszczone szczątki tkaniny. Z kontekstu znaleziska oraz relacji znalazcy wynika, że prawdopodobnie mamy do czynienia z rodzajem depozytu, ukrytym (lub zgubionym?) być może przez jakiegoś dawnego kolekcjonera (przedwojennego mieszkańca Jeleniej Góry?). Brak jest natomiast jakichkolwiek podstaw, aby sądzić, że monety zalegały w okolicach centrum w kontekście osadniczym lub sepulkralnym. Nie zachowały się w tym rejonie żadne ślady obiektów archeologicznych z okresu rzymskiego. Brak dokładnego kontekstu obniża więc wartość poznawczą tego znaleziska.

W skład skarbu wchodzi 268 monet miedzianych, tzw. folisów AE. Monety tego typu znajdowały się w obiegu w okresie późnego Cesarstwa Rzymskiego i wczesnego Bizancjum, tj. od końca III w. n.e. (reforma monetarna Dioklecjana z 284 roku) po VII w. n.e.

Římské mince z Jelení Hory

V roce 2002 dorazila do Oddělení archeologie Krkonošského muzea v Jelení Hoře cenný přírůstek – soubor mincí z období římského císařství. Soubor muzeu daroval obyvatel města Andrzej Łubaszko. Podle jeho informací se mince našly na hromadě zeminy u stavebního výkopu pro vodovod v centru města v ul. M. Konopnické v Jelení Hoře. Společně s mincemi byly nalezeny a muzeu předány zlomky novověké keramiky a hliněné fajky a také poničené útržky tkaniny. Z kontextu naleziště a výpovědi nálezců vyplývá, že pravděpodobně jedná o druh pokladu, možná ukrytý (nebo ztracený?) nějakým dávným sběratelem (předválečným obyvatelem Jelení Hory?). Chybí však jakékoliv důkazy k tvrzení, že mince nalezené v okolí centra města mají souvislost s jeho osídlováním nebo pohřbíváním mrtvých. V této oblasti se nedochovaly žádné stopy po archeologických nálezech z doby římské. Absence kontextu snižuje vědeckou hodnotu tohoto nálezu.

Poklad se skládá z 268 měděných mincí, tzv. follisů AE. Mince tohoto typu platily v období pozdní antiky, tj. od konce 3. století n. l. (měnová reforma císaře Diokleciána z roku 284) do 7. století n. l.

Mince jsou malé, o průměru od 10 do 22 mm. Většina mincí, které jsou součástí souboru, pochází ze 4. století n. l. a jsou to mince z období panování

Roman coins from Jelenia Góra

In 2002, the Department of Archaeology of the Karkonosze Museum in Jelenia Góra received a valuable asset – a set of coins from the period of the Roman Empire. The set was donated to the museum's collection by Andrzej Lubaszka, a city dweller. According to the donor, coins were found on a heap of earthwork for water supply construction in the city centre, in Konopnickiej Street in Jelenia Góra. Along with coins, other finds were handed over to the Museum – pieces of modern pottery, fragments of a clay pipe, and destroyed remains of textiles. From the context and report of the finder, it is likely to be a kind of deposit, hidden (or lost?) by a former collector (resident of pre-war Jelenia Góra?). There is no reason to believe that the coins were lying in the vicinity of the centre in the settlement or sepulchral context – no archaeological traces of the Roman period have survived in this area. Therefore, the lack of precise context reduces the cognitive value of this finding.

The treasure contains 268 copper coins, called folles AE. These coins were in circulation in the late Roman Empire and early Byzantine Empire, i.e. from the end of the third century AD (Diocletian's monetary reform from 284 AD) till the seventh century AD.

Coins are small, having a diameter of approximately 10 to 22 mm. Most of the

Monety są niewielkie, o średnicy od ok. 10 do 22 mm. Większość monet wchodzących w skład zespołu pochodzi z IV w. n.e. i są to monety z czasów cesarza Konstantyna Wielkiego lub jego synów.

Spośród wszystkich monet, 128 sztuk jest bardzo zniszczonych, w stanie uniemożliwiającym identyfikację. Spośród pozostałych wyróżniają się: 4 monety z awerssem przedstawiającym popiersie cesarskie z boku w koronie promienistej (rewersy nieczytelne) – prawdopodobnie najstarsze ze zbioru, mogą pochodzić z końca III lub początku IV w. n.e.; 2 monety z rewersami przedstawiającymi wizerunki warownych bram miejskich (awersy nieczytelne), 1 moneta z popiersiem cesarskim z brodą (bardzo zły stan zachowania) – być może cesarz Licyniusz; 1 moneta z widocznym na rewersie mocno startym wieńcem laurowym. Poza ww. okazami względnie dobrze zachowało się jeszcze kilka monet z wizerunkiem popiersia cesarskiego w diademie, z rewersami przedstawiającymi boginię zwycięstwa Wiktorię z sistrum albo cesarza wspartego na włócznie i ciągnącego za włosy jeńca.

císaře Konstantina Velikého nebo jeho synů.

Celkem 128 mincí je ve velmi špatném stavu, který neumožňuje jejich identifikaci. Od ostatních se odlišují 4 mince s aversem, na kterém je profil císařovy busty s korunou (reversy jsou nečitelné) – pravděpodobně nejstarší exempláře ve sbírce, mohou pocházet z konce 3. nebo počátku 4. století n. l.; 2 mince s reversy, na kterých jsou výjevy strážních městských bran (aversy jsou nečitelné), 1 mince s císařovou bustou s vousem (velmi špatný stav) – asi císař Licinius; 1 mince se silně odřeným vavřínovým věncem na reversu. Kromě těchto exponátů se v relativně dobrém stavu dochovalo ještě několik mincí s bustou císaře s čelenkou, které mají na reversu bohyni vítězství Viktorii se sistrum nebo císaře opřeného o kopí a táhnoucího zajatce za vlasy.

coins come from the fourth century AD, being coins from the time of Constantine the Great or his sons.

Of all the coins, 128 pieces are severely destroyed, in a state beyond recognition. Some coins stand out: 4 coins of the obverse with Caesar's head in *corona radiata*, the "radiant crown" (illegible reverse) are likely the oldest of the set and probably come from the end of the third or the early fourth century AD; 2 coins with images of fortified city gates on reverse (illegible obverse); 1 coin with the bust of the emperor with a beard (very poor condition) – perhaps the emperor Licinius; 1 worn down coin with grated laurel on the obverse. In addition to the above, a few relatively well-preserved coins with an image of the imperial bust in diadem and the obverses with the goddess of victory, Victoria with sistrum, or an emperor supporting himself on a spear, pulling a captive by his hair.

9. Monety, tzw. folisy

Cesarstwo Rzymskie, III – IV w. n.e.
znalezisko przypadkowe, Jelenia Góra, ul. M.
Konopnickiej
miedź, śred. 1 – 2,2 cm
MJG – A – 356

9. Mince, tzv. římské follisy

Římské císařství, 3. – 4. století n. l.
náhodný nález, Jelení Hora, ul. M. Konopnickiej
měď, prům. 1 – 2,2 cm
MJG – A – 356

9. Coins, so called AE folles

Roman Empire, the 3rd–4th century AD
accidental finding, Jelenia Góra, M. Konopnickiej
Street
copper, diameter 1–2.2 cm
MJG – A – 356

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Jelenia Góra – Grodzisko Grabarów

Grodzisko położone w Jeleniej Górze-Grabarowie, na terenie Wzgórz Dziwizowskich, znane było od dawna, jednakże aż do końca lat 90. XX w. nie zostało rozpoznane metodami archeologicznymi. Dlatego sporna była jego chronologia, którą w starszych publikacjach rozciągano od okresu funkcjonowania kultury lużyckiej (ok. VIII – V w. p.n.e.) aż do okresu późnego średniowiecza.

Grodzisko wstępnie przebadane zostało w latach 2000 – 2004 przez ekspedycję Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze pod kierunkiem Roberta Rzeszowskiego. Założono wykopy badawcze na wale grodziska, które pozwoliły rozpoznać konstrukcję systemu obronnego ośrodka⁷.

Największą jednakże niespodzianką badań grodziska było natrafienie na zespół fragmentów naczyń ceramicznych o cechach wczesnośredniowiecznych (ceramika gorą obtaczana, zdobiona urozmaiconą ornamentyką grzebykową), datowanych na IX – 1. poł. X w. n.e. To najstarsza dotąd ceramika średniowieczna odkryta w rejonie Jeleniej Góry. Można ją łączyć z plemionami słowiańskimi (Bobrzanie?, Bieżuńczanie?, Czesi?), penetrującymi Kotlinę Jeleniogórską we wczesnym średniowieczu. Otwarte natomiast pozostaje pytanie o związek

10. Ceramika, fragmenty

średniowiecze, IX – X w.
grodzisko Jelenia Góra-Grabarów, badania 2000 r.
glina, wypalanie
MJG – A – 409

10. Keramika, úlomky

středověk, 9. – 10. století
hradiště Jelení Hora - Grabarów, výzkum v roce 2000
hlína, výpal
MJG – A – 409

10. Pottery, fragments

Middle Ages, the 9th–10th century,
gord Jelenia Góra-Grabarów, excavations in year 2000
clay, firing
MJG – A – 409

⁷ T. Wrocławski, *Rozpoznawcze badania archeologiczne na grodzisku w Jeleniej Górze-Grabarach*, „Skarbiec Ducha Gór”, nr (19)/2001, s. 14.

RANÝ STŘEDOVĚK

Jelení Hora - hradiště Grabarów

Hradiště, které se nachází v Jelení Hoře – Grabarově, na území Diwizowských hor, je známé už odedávna, ale až do konce 90. let 20. století nebylo archeologicky prozkoumáno. Proto byla sporná jeho chronologie, která byla ve starších publikacích zasazována od období působení lužické kultury (přibližně 8. až 5. století př. n. l.) až do období pozdního středověku.

Hradiště bylo prozkoumáno nejprve v letech 2000 – 2004 expedicí Krkonošského muzea v Jelení Hoře pod vedením Roberta Rzeszowského. Na hradištním valu vzniklo archeologické naleziště, které umožnilo prozkoumat stavbu jeho obranného systému⁶.

Největším překvapením byl objev souboru úlomků keramických nádob se středověkými znaky (točená keramika, zdobená různými hřebenovými ornamenty), který je datován do 9. – 1. poloviny 10. století n. l. Jedná se o dosud nejstarší středověkou keramiku nalezenou v okolí Jelení Hory. Má pravděpodobně souvislost se slovanskými kmeny (Bobřanů?, Bezunsanů? Čechů?), které pronikaly do Jelenohorské kotliny v raném středověku. Nezodpovězena naopak zůstává otázka, jak souvisí existence hradiště na Grabarově

EARLY MIDDLE AGES

Jelenia Góra – gord Grabarów

Settlement located in Jelenia Góra – Grabarów, in Dziwizowskie Hills, has been known for a long time, but until the end of the nineties of the twentieth century it has not been researched using archaeological methods. Therefore, the chronology of the site was unclear, being stretched in older literature from the period of Lusatian culture (eight – fifth century BC) until the late Middle Ages.

The gord was initially examined in 2000–2004 by an expedition of the Karkonosze Museum in Jelenia Góra, under the direction of Robert Rzeszowski, MA. Research excavations were located on gord's walls and allowed to recognize the structure of the fortification system.⁷

The biggest surprise, however, were fragments of early medieval pottery (a top thrown ceramics, decorated with various comb ornaments), dating back to the ninth or the first half of the tenth century AD. It is the oldest medieval pottery ever discovered in the vicinity of Jelenia Góra. It can be connected to Slavic tribes (Poborans?, Besuntsans? Bohemians?), penetrating Jelenia Góra in the early Middle Ages. But the question remains open about the relationship of the gord in Grabarów with the beginnings of the town of Jelenia Góra. In view of

⁶ S. Wilk, *Importy rzymskie w zbiorach Muzeum Okręgowego w Jeleniej Górze*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 31/1999, s. 89-92.

⁷ T. Wrocławski *Rozpoznawcze badania archeologiczne na grodzisku w Jeleniej Górze-Grabarach*, „Skarbiec Ducha Gór”, No. 3(19)/2001, p. 14

ośrodka w Grabarowie z początkami Jeleniej Góry jako miasta. Wobec skromnej ilości odkrytych zabytków oraz braku innych śladów osadnictwa wczesnosłowiańskiego, wydaje się, że osadnictwo w Grabarowie było tylko epizodyczne, bez związku z początkami miasta lokacyjnego.

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE

Zamek na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze

Legendarne początki Jeleniej Góry związane są ze wzniesieniem położonym na północny zachód od centrum miasta, zwanym Wzgórzem Krzywoustego (lub Zamkowym, Domowym – niem. *Hausberg*). Tam wg legendy, w miejscu upolowania wyjątkowo dorodnego jelenia, książę Bolesław Krzywousty w roku 1108 miał wznieść gród, który dał początek miastu⁸. Wzmianki historyczne wskazywały na istnieniu w tym miejscu zamku murowanego, wzniesionego w okresie lokacji miasta (koniec XIII w.). Zamek, początkowo kasztelański, później przechodził w ręce prywatne, by wreszcie w latach 30. XIV w. zostać rozebrany przez jeleniogórskich mieszczan w okresie wojen husyckich (aby obiekt nie stał się przyczółkiem dla przeciwnika w zdobywaniu miasta). Natomiast dawni badacze relikty grodziska łączyli z plemieniem Bobrzan z X w. – dziś wiadomo, że pogląd ten nie ma uzasadnienia, gdyż na tym terenie ani w pobliżu grodziska, nie znaleziono żadnych zabytków, które można by wiązać z okresem plemiennym.

Badania archeologiczne na Wzgórzu Krzywoustego prowadzone były już w latach 30. XX w. przez archeologów niemieckich, a następnie w latach 50. XX w. przez badaczy polskich⁹. Wówczas, zgodnie z zapotrzebowaniem politycznym ówczesnych czasów, próbowano za wszelką cenę udowodnić tezę o założeniu miasta przez słowiańskiego księcia Bolesława Krzywoustego. Zabytki znajdowane wówczas, szczególnie ceramikę, publikowano jako wczesnośredniowieczną, wykonaną w XI – XII w., a więc mogącą mieć związek z Bolesławem Krzywou-

se vznikem Jelení Hory jako města. Vzhledem k malému počtu historických nálezů a absenci jiných stop po raně slovanském osídlení lze soudit, že osídlení v Grabarově bylo pouze přechodné a nemělo přímou souvislost s počátky lokačního města.

POZDNI STŘEDOVĚK

Hrad na Vrchu Křivoústého v Jelení Hoře

Legendární počátky Jelení Hory souvisejí s vrchem, který leží na severozápad od centra města a který nese název Vrch Křivoústého (nebo také Zámecký či Domáci – něm. *Hausberg*). Podle legendy zde kníže Boleslav III. Křivoústý na místě, kde ulovil výjimečně statného jelena, dal vybudovat v roce 1108 hrad, kolem kterého vzniklo město⁸. Historické zmínky hovoří o kamenném hradě vybudovaném na tomto místě v období vzniku lokačního města (koniec 13. století). Hrad, původně kastelánský, přešel později do soukromých rukou, aby nakonec ve 30. letech 14. století byl rozebrán jelenohorskými měšťany v období husitských válek (aby se objekt nestal pro protivníka útočištěm, v případě dobytí města). Naopak starší historici dávali pozůstatky hradiště do souvislosti s kmenem Bobřanů z 10 století. Dnes víme, že tento názor nemá opodstatnění, protože v hradišti ani v jeho okolí nebyly nalezeny žádné památky, které by bylo možné spojit s kmenovým obdobím.

Archeologický výzkum na Vrchu Křivoústého byl zahájen už ve 30. letech 20. století německými archeology a v 50. letech 20. století v něm pokračovali polští vědci⁷. Polští vědci se v souladu s tehdejší politickou objednávkou snažili dokázat tezi, že město bylo založeno slovanským knížetem Boleslavem III. Křivoústým. Památky, které tehdy objevili, zejména keramiku, označovali jako raně středověkou. Měla být údajně vyrobena v 11. až 12. století, a tudíž mohla mít souvislost s Boleslavem III. Křivoústým. Tyto vědce může do jisté míry omlouvat tehdejší celkově nízká znalost datování středověké keramiky (materiály, které byly tehdy označeny za raně středověké,

the modest amount of relics, and the absence of other signs of early Slavic settlement, it appears that the settlement in Grabarów was only episodic, unrelated to the beginnings of city location.

LATE MIDDLE AGES

Castle on Krzywoustego Hill (Hausberg) in Jelenia Góra

Legendary origins of Jelenia Góra are associated with a hill located north-west of the city centre, known as Krzywoustego Hill (or Castle or Home Hill – German: Hausberg). According to a legend, on a site where he had hunted a marvellous deer, Duke Bolesław III Wrymouth was to raise the castle in 1108, which gave rise to the city.⁸ Historical references mention the existence of a brick castle, built during the city charter (the end of the thirteenth century). The castle, first castellan, later passed into private hands and finally, in the thirties of fourteenth century, demolished by burghers of Jelenia Góra during the Hussite wars, as they feared it would become a bridgehead for the opponent to gain the city. Former researchers connected the relics of the gord to the tenth century Poborans tribe – now it is known that as there were no relics found on the site or in its neighbourhood, it shall not be linked to the tribal period.

The first archaeological research on Krzywoustego Hill was conducted already in the thirties of twentieth century by the German archaeologists, and then in the fifties of twentieth century by the Polish researchers.⁹ The latter – according to the political circumstances of that time – tried to prove at all costs the thesis of founding the city by the Slavic Duke, Bolesław III Wrymouth. Relics found during this research, especially ceramics, were announced as of eleventh–thirteenth century's origin, and therefore likely to be related to Bolesław III Wrymouth. To some extent, researchers may be excused due to generally poor knowledge of medieval pottery dating – findings, then

⁸ R. Rzeszowski, *Legendarne dzieje Wzgórza Krzywoustego i okolic do połowy XV wieku*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 30/1998, s. 17–28.

⁹ S. Firszt, *Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 30/1998, s. 41–63.

⁷ T. Wrocławski, *Rozpoznawcze badania archeologiczne na grodzisku w Jeleniej Górze-Grabarach*, „Skarbiec Ducha Gór”, č. 3(19)/2001, s. 14.

⁸ R. Rzeszowski *Legendarne dzieje Wzgórza Krzywoustego i okolic do połowy XV wieku*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. 30/1998, pp. 17–28

⁹ S. Firszt *Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. 30/1998, pp. 41–63

stym. W pewnym stopniu badaczy może tłumaczyć fakt ogólnie słabej wówczas znajomości datowania ceramiki średniowiecznej (materiały wtedy opublikowane jako wczesnośredniowieczne w świetle dzisiejszej wiedzy wykonane zostały w późnym średniowieczu, w wieku XIV – XV).

Badania archeologiczne prowadzone na Wzgórzu Krzywoustego w latach 1995 – 2004 przez ekspedycję Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze przyniosły liczne materiały zabytkowe (ceramika, elementy uzbrojenia, narzędzia, przedmioty codziennego użytku, fragmenty ozdób), których datowanie obejmuje wiek XIV i XV, przy równoczesnym braku zabytków wczesnośredniowiecznych. Udało się również uchwycić archeologiczne obiekty nieruchome w postaci relikwów zabudowy jeleniogórskiego zamku – rozsypiska murów kamiennych łączonych zaprawą wapienną, obiekty postopowe konstrukcji drewnianych, ślady pożarów w postaci warstw spalenizny.

Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych w obrębie samego Wzgórza, a także penetracji powierzchniowych w jego najbliższym otoczeniu, pozwalają postawić tezę o początkach funkcjonowania zamku na Wzgórzu Krzywoustego dopiero w czasie lokacji miasta w okresie późnego średniowiecza, przy równoczesnym braku potwierdzonego w tym miejscu osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Kwestia legendy o założeniu miasta przez Bolesława Krzywoustego w roku 1108 pozostaje nadal nierozstrzygnięta, przy wnioskowaniu, że raczej nie wydarzyło się to na jeleniogórskim Wzgórzu Krzywoustego, a przynajmniej, jak dotąd, brak na to jakichkolwiek dowodów.

były podle poznatků současné vědy vyrobeny v pozdním středověku, ve 14. až 15. století).

Archeologický průzkum provedený v letech 1995 – 2004 v rámci expedice Krkonošského muzea v Jelení Hoře odhalil řadu nálezů (keramika, součásti vybavení, nástroje, předměty denního užitku, úlomky ozdob), které pocházejí ze 14. a 15. století, současně však během něho nebyly nalezeny žádné památky z raně středověkého období. Podařilo se také objevit nemovité archeologické nálezy v podobě pozůstatků po jelenohorském hradu – rozvaliny kamenných zdí spojovaných vápennou maltou, části dřevěných konstrukcí, stopy požárů v podobě vrstev ohořelého materiálu.

Dosavadní výsledky archeologického průzkumu na samotném Vrchu Křivoústého a také povrchový průzkum v jeho nejbližším okolí umožňují přijmout tezi o tom, že počátek fungování hradu na tomto místě spadá teprve do doby vzniku lokačního města v období pozdního středověku a že se nepotvrdily domněnky o místním osídlení v období raného středověku. Vyjdeme-li z tohoto závěru, pak otázka týkající se legendy o založení města Boleslavem III. Křivoústým v roce 1108 zůstává nadále nezodpovězen. Bohužel však jako dosud k tomu nemáme žádné důkazy.

announced as early medieval, according to the state of current knowledge were made in the late Middle Ages, in the fourteenth–fifteenth century.

The archaeological research, conducted on Krzywoustego Hill between 1995–2004 by an expedition from the Karkonosze Museum in Jelenia Góra, revealed numerous historical materials (ceramics, weapons components, tools, everyday objects, fragments of ornaments), which are dated to the fourteenth and fifteenth centuries, with simultaneous absence of early medieval relics. Stationary archaeological objects were also found in the form of demolished pieces of stone castle walls, built with lime mortar, post-pole objects of wood construction, traces of fires in the form of layers.

The up to date archaeological research within the hill itself, and the penetration of the surface in the neighbourhood area allow to form a thesis that the origins of the functioning of the castle on Krzywoustego Hill can be dated to the period of city charter in the late Middle Ages, and that no confirmed place of early medieval settlement was found. The issue of the legend of the city foundation by Bolesław III Wrymouth in 1108 remains unresolved, however more likely is that it has not happened on Krzywoustego Hill in Jelenia Góra – at least so far there is no evidence of that.

11. Ceramika, fragmenty
średniowiecze, XIII – XV w.
grodzisko Jelenia Góra, Wzgórze Krzywoustego,
badania 1996 r.
glina, toczenie, wypalanie
MJG – A – 360

11. Keramika, úlomky
středověk, 13. – 15. století
hradiště Jelení Hora, Vrch Křivoústého, výzkum
v roce 1996
hlína, točení, výpal
MJG – A – 360

11. Pottery, fragments
Middle Ages, the 13th–15th century,
gord Jelenia Góra–Krzywoustego Hill,
excavations in year 1996
clay, throwing, firing
MJG – A – 360

Legendarny miecz księcia Bolka

Jednym z najciekawszych zabytków archeologicznych w zbiorach Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze jest średniowieczny miecz. Zabytek wykonany jest z żelaza. Miecz zaopatrzony jest w głowicę, na której obustronnie, w centralnej części, wyryty jest symbol krzyża, który pierwotnie mógł być wypełniony złotym metalem. Aktualnie miecz jest zachowany w stanie dobrym, mimo widocznych śladów korozji; procesy niszczenia zostały zatrzymane w trakcie konserwacji zabytku, przeprowadzonej w latach 90. XX w. w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Głogowie.

Nie jest znane dokładnie pochodzenie miecza – zabytek pochodzi ze zbiorów przedwojennych, nie zachowała się do niego żadna dokumentacja. Według legendy miecz ten miał należeć do księcia o imieniu Bolko (w domyśle Krzywousty?), który przekazał go władzom miejskim Jeleniej Góry i od tej pory miecz prezentowany był jako rodzaj miejskiego insygnium. Wspominają o nim dawne kroniki miejskie Jeleniej Góry. Miecz przechowywany był w jeleniogórskim Ratuszu oraz wnoszony i pokazywany publicznie w trakcie ważnych dla miasta uroczystości.

Miecz jeleniogórski należy do typu XIlla, K, 2, według typologii E. Oakeshotta. Analizę bronzoznaczą miecza przeprowadził L. Marek w roku 2008¹⁰. Badania zabytku pozwoliły uściślić chronologię występowania tego typu uzbrojenia do okresu od 2. poł. XIII w. do 1. poł. XV w., a ich długi czas użytkowania może świadczyć o skuteczności w walce. Nie jest więc możliwe, aby miecz należał do legendarnego założyciela miasta – Bolesława Krzywoustego, natomiast mógł należeć do któregoś z książąt świdnicko-jaworskich: Bolka I Surowego lub Bolka II Małego. Bardziej prawdopodobne wydaje się wiązanie z jeleniogórskim mieczem drugiego z wymienionych książąt – Bolko II Mały zmarł w roku 1368, znane są jego ścisłe związki z Jelenią Górą, której nadał szereg przywilejów.

Na płazach brzeszczotu miecza widoczne są znaki, tworzące napis, którego rekonstrukcji podjął się L. Marek. Napis miał składać się z wpisanych w okrąg

¹⁰ L. Marek *„Broń biała na Śląsku. XIV–XVI wiek, „Wratislavia Antiqua”*. Studia z dziejów Wrocławia, t. 10, Wrocław 2008.

Legendární meč knížete Boleslava

Jednou z nejzajímavějších archeologických památek ve sbírkách Krkonošského muzea v Jelení Hoře je středověký meč. Tato zbraň je vyrobena ze železa. Meč je opatřen hlavicí, na které je oboustranně v centrální části vyrytý symbol kříže, který mohl být původně vyplněn žlutým kovem. Meč se do dnešních dnů dochoval v dobrém stavu, kromě viditelných stop po korozi byl proces jeho degradace zastaven restaurováním v devadesátých letech 20. století v Archeologicko-historickém muzeu v polském Hlohově.

Přesný původ meče není znám. Památka pochází z předválečných sbírek a nedochovala se k němu žádná dokumentace. Podle legendy měl tento meč patřit knížeti jménem Boleslav (údajně III. Křivoústý), který daroval Jelení Hoře, a od té doby byl meč prezentován jako druh městského odznaku moci. Zmiňují se o něm také staré jelenohorské kroniky. Meč byl uchovávan na jelenohorské radnici a veřejně vystavován při důležitých městských slavnostech.

Jelenohorský meč patří k typu XIlla, K, 2, podle typologie E. Oakeshotta. Analýzu zbraně provedl znalec zbraní L. Marek v roce 2008¹⁰. Výzkum umožnil upřesnit dobu výskytu tohoto typu zbraně, a to v období od 2. poloviny 13. století do 1. poloviny 15. století. Takto dlouhá doba používání může svědčit o její účinnosti při boji. Není tedy možné, aby meč patřil legendárnímu zakladateli města, Boleslavu III. Křivoústému, naopak mohl patřit některému ze svídnicko-jaworských knížat: Boleslavu I. Surovému nebo Boleslavu II. Malému. Pravděpodobnější se zdá být souvislost s druhým ze jmenovaných knížat, Boleslavem II. Malým, který zemřel v roce 1368. Jsou totiž známy jeho úzké vazby s Jelení Horou, které udělil řadu privilegií.

Na plochých stranách ostří meče jsou viditelné znaky, které tvoří nápis, jehož rekonstrukce je ujal L. Marek. Nápis se měl na jedné straně čepice skládat ze dvou rozvidlených křížů v kruhu, mezi které bylo umístěno písmeno S. Na druhé ploché straně je analogický znak kříže a dvou písmen S, seřazených v podobném pořadí. Nápis tedy může znít SOS a OSO. Podle významného badatele

The legendary sword of Duke Bolko

One of the most interesting archaeological relics in the Karkonosze Museum in Jelenia Góra is a medieval sword. It is made of iron. The sword has a pommel, on both sides of which, in the central part, there is inscribed the symbol of the cross, which originally could have been filled with yellow metal. Currently, the sword is retained in good condition, despite the visible signs of corrosion—damage processes have been stopped during the maintenance of the relic, carried out in the nineties of the twentieth century in the Archaeological and Historical Museum in Głogów.

The exact origin of the sword is not known – the relic comes from the pre-war collection, with no preserved documentation of it. According to the legend, this sword belonged to prince named Bolko (implicitly Wrymouth?), who passed it to the city authorities of Jelenia Góra, and since then the sword was presented as a kind of the city insignia. It is mentioned in the old chronicles of Jelenia Góra – the sword was kept in Jelenia Góra City Hall and taken out and shown to the public during the most important city ceremonies.

The sword from Jelenia Góra is of the type XIlla, K, 2, according to E. Oakeshott's typology. The arm analysis was conducted by L. Marek in 2008.¹⁰ The study helped to clarify the chronology of existence of such weapons in the period from the second half of the thirteenth century to the first half of the fifteenth century – their long use proves these were effective during fights. It is therefore impossible that the sword belonged to the legendary founder of the city, Boleslaw III Wrymouth, and may have belonged to one of the Dukes of Świdnica-Jawor, Bolko I the Strict or Bolko II the Small. It is more likely, it belonged to the latter. Bolko II the Small died in 1368, and was known for his close ties to Jelenia Góra, which he granted a number of laws of privilege.

Signs are visible on the fullers of the blade, forming an inscription, which reconstruction was undertaken by L. Marek. On one side of the blade the

¹⁰ L. Marek *„Broń biała na Śląsku. XIV–XVI wiek, „Wratislavia Antiqua”*. Studia z dziejów Wrocławia, vol. 10, Wrocław

dwóch rozwidlonych krzyży, pomiędzy którymi umieszczono literę S, na jednej stronie głowni. Na drugim płazie, analogiczny znak krzyża i dwie litery S, uszeregowane w podobnym układzie. Inskrypcja może zatem brzmieć SOS i OSO. Według wybitnego polskiego bronioznawcy M. Głoska¹¹, powołującego się na średnio-wieczne analogie, napis można rozwinąć w słowa *Salvator Omnipotens Salvator* oraz *Omnipotens Salvator Omnipotens*.

Miecz jeleniogórski eksponowany był na licznych wystawach, zarówno w samej Jeleniej Górze, jak i innych miastach Śląska (Wrocław, Świdnica).

zbrani M. Głoska⁸, který se odvolává na středověké analogie, lze nápis rozvinout do slov *Salvator Omnipotens Salvator* a *Omnipotens Salvator Omnipotens*.

Jelenohorský meč byl vystaven na řadě výstav, v Jelení Hoře i v jiných slezských městech (Wrocław, Svídnice).

inscription was to consist of two forked crosses inscribed in a circle with a letter S between them. On the second fuller, a corresponding sign of the cross and two letters S, similarly arranged. The inscription may therefore sound SOS and OSO. According to the eminent Polish arms expert, M. Głoska¹¹, invoking the medieval analogy, the word can be expanded as *Salvator Omnipotens Salvator Omnipotens Salvator Omnipotens*. The sword of Jelenia Góra was exhibited in numerous exhibitions, both in Jelenia Góra, and in other cities of Silesia (Wrocław, Świdnica).

12. Miecz

średniowiecze, XIV– XV w.
żelazo, kucie, długość 116 cm, w tym długość głowni 94 cm; wysokość jelca 0,9 cm, grubość jelca 1,9 cm, szerokość głowni przy nasadzie 5,5 cm, szerokość głowicy 6,7 cm, wysokość głowicy 5,8 cm, grubość głowicy 4,3 cm
MJG – A – 118
zbiory sprzed II wojny światowej, brak lokalizacji odkrycia

Jelenia Góra jako miasto lokacyjne

Archeologia Jeleniej Góry jest poznawana głównie dzięki badaniom prowadzonym w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad wykopami inwestycyjnymi (kanalizacja, wodociągi, media, budowy itp.). Konieczność obecności archeologa przy wszelkiego rodzaju pracach ziemnych pozwala na uchwycenie informacji o przeszłości mia-

¹¹ M. Głosek, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV wieku*, Warszawa 1984.

12. Meč

středověk, 14. – 15. století
železo, kování, délka 116 cm, z toho délka čepelce 94 cm, výška záštity 0,9 cm, tloušťka záštity 1,9 cm, šířka čepelce u jílce 5,5 cm, šířka hlavice 6,7 cm, výška hlavice 5,8 cm, tloušťka hlavice 4,3 cm.
MJG – A – 118
sbírky z doby před 2. světovou válkou, neznámé místo nálezu

Jelení Hora jako lokační město

Nejstarší historii Jelení Hory poznáváme především díky bádání formou záchranného výzkumu a archeologického dohledu nad investičními výkopy (kanalizace, vodovody, produktovody, stavby atd.). Skutečnost, že je investor povinen zajistit přítomnost archeologa při zemních

⁸ R. Rzeszowski, *Legendarne dzieje Wzgórza Krzywoustego i okolic do połowy XV wieku*, „Rocznik Jeleniogórski”, sv. 30/1998, s. 17-28.

12. Sword

Middle Ages, the 14th–15th century
iron, forging, total length – 116 cm, blade length – 94 cm, cross-guard height – 0.9 cm, cross guard thickness – 1.9 cm, blade width at the base – 5.5 cm, pommel width – 6.7 cm, pommel height – 5.8 cm, pommel thickness – 4.3 cm.
MJG – A – 118
Pre-World War II collection, unknown location of the finding

Jelenia Góra as a charter city

The archaeology of Jelenia Góra is revealed mostly by research conducted in the form of rescue and supervision of archaeological excavations on investment works (sewer system, water piping, cable works, construction, etc.). The requirement of presence of an archaeologist during all kinds of earthworks allows to capture information

¹¹ M. Głosek *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV wieku*, Warszawa 1984.

sta, dawnym życiu i kulturze materialnej jego mieszkańców.

Jelenia Góra, wobec braku odkryć jakichkolwiek zabytków o metryce wczesnośredniowiecznej, wydaje się klasycznym miastem lokacyjnym, założonym przywilejem książęcym, prawdopodobnie na tzw. **surowym korzeniu**, w końcu wieku XIII. Wprawdzie dokument lokacyjny miasta nie zachował się, jednakże najwcześniejsza zmianka źródłowa z roku 1288, określająca mieszkańców Jeleniej Góry jako **cives – obywateli**, pozwala przypuszczać, że do lokacji mogło dojść na początku lat 80. XIII w. W ramach lokacji wyznaczono prostokątny plac centralny – rynek i siatkę ulic przecinających się pod kątem prostym. Teren pod zabudowę podzielono na parcele, natomiast całość miasta otoczono murami obronnymi. Zarys tego układu urbanistycznego zachował się do dzisiaj, zaś każde prace ziemne prowadzone w jego obrębie przynoszą nowe źródła archeologiczne, służące do rekonstrukcji wyglądu miasta i zajęć jego mieszkańców.

Do najciekawszych odkryć archeologicznych, prowadzonych w trybie ratowniczym, należą eksploracje średniowiecznych studni, licznie występujących na terenie Starego Miasta. Przedmioty codziennego użytku, które wpadały dawnym mieszkańcom do studni, najczęściej nie były już odzyskiwane, dzięki temu eksploracje takie przynoszą liczne zabytki, np. w postaci naczyń zachowanych w całości, zabytków drewnianych lub skórzanych (dzięki wilgotnej atmosferze studni dobrze zakonserwowanych). Najciekawsze i najbogatsze z przebadanych dotąd jeleniogórskich studni to obiekty z ulicy Długiej 4–5, Krótkiej 5, Grodzkiej 9. Wszystkie studnie posiadały kamienną cembrowinę, ich głębokość dochodziła do 5–8 metrów, niektóre, po opadnięciu wód gruntowych, wykorzystywane były jako kloaki lub chłodnie.

Mury miejskie – zabytki dawnej artylerii

Pierścień murów miejskich otaczających miasto wzniesiony został ok. połowy wieku XIV. Fortyfikacje składały się z głównego pierścienia murów, o wysokości do 6 m, drugiego, niższego, dwumetrowego, tzw. przedmurza oraz z przekopu fosy (w przypadku Jeleniej Góry suchej, gdyż ulokowanie miasta na wysokiej terasie rzecznej Bobru uniemożliwiało wypełnienie fosy wodą). Ciąg murów ufor-

pracích, umożliwia zachytit informace o minulosti města, jeho dávném životě a materiální kultuře jeho obyvatel.

Jelení Hora se navzdory absenci objevů jakýchkoliv památek raně středověkého charakteru jeví jako typické lokační město, založené knížecím privilegiem pravděpodobně tzv. **in cruda radice**, na konci 13. století. Přestože se zakládací listina města nedochovala, nejstarší zmínka v historických pramenech z roku 1288, která označuje obyvatele Jelení Hory jako **cives – občany**, dovoluje předpokládat, že k lokaci mohlo dojít na počátku 80. let 13. století. Při zakládání města bylo vytyčeno čtyřúhelníkové hlavní náměstí – trh a síť ulic, které se protínají v pravém úhlu. Stavební území bylo rozděleno na parcely a hranice města byly obklopeny obrannými zdmi. Půdorys tohoto urbanistického systému se zachoval dodnes a každé zemní práce vedené v jeho hranicích jsou zdrojem nových archeologických nálezů, které slouží k rekonstrukci vzhledu města a života jeho obyvatel.

K nejzajímavějším archeologickým objevům tohoto typu patří průzkum četných středověkých studní na území Starého Města. Předměty denního užitku, které spadly dřívějším obyvatelům města do studny, v nich nejčastěji zůstaly, a proto tento průzkum přináší řadu nálezů, například v podobě celých nádob, dřevěných nebo kožených předmětů (které byly díky vlhké atmosféře studní dobře zakonzervovány). Nejzajímavější a nejbohatší z dosud prozkoumaných jelenihorských studní jsou objekty v ulicích Długa 45, Krótka 5 a Grodzka 9. Všechny studny měly kamennou vyzdívku, jejich hloubka dosahovala do 5 až 8 metrů, některé byly po vyschnutí využívány jako žumpy nebo chladírny.

Městské hradby – památky starého opevnění

Kruh městských hradeb, které obklopují město, byl postaven přibližně v polovině 14. století. Opevnění se skládalo z hlavního prstence zdí, o výšce do 6 m, druhého, nižšího, který byl 2 m vysoký, tzv. vnějšího opevnění a příkopu (v případě Jelení Hory byl suchý, protože poloha města na vysoké říční terase řeky Bobr neumožňovala vyplnění příkopu vodou). Hradby byly opevněny baštami,

about the city's past, material culture and life of its inhabitants.

Due to absence of any early medieval historical discoveries, Jelenia Góra seems to be a classic charter city, founded by the princely privilege on the so called "raw root", at the end of the thirteenth century. Although the foundation document of the city has not been preserved, yet the earliest source document from 1288, defining people of Jelenia Góra as *cives* – citizens, suggests that the city might have been founded in the early eighties of the thirteenth century. During the city charter, a rectangular central square was set – the market square and a grid of streets intersecting at right angles. The land for development was divided into plots, and the whole city was surrounded by defensive walls. An outline of the urban structure survived to this day, and every excavation conducted within it brings new archaeological sources, used to reconstruct the appearance of the city and the activities of its inhabitants.

Some of the most interesting archaeological discoveries conducted as rescue works were established during the exploration of medieval wells, many of which were located in the Old Town. Objects of daily use, belonging to the residents of the past, which fell into the well, were usually not recovered, thus providing many relics, such as fully preserved vessels and wooden or leather relics (well preserved thanks to a humid atmosphere of the well). The most interesting and the richest in relics of all Jelenia Góra wells examined so far were the ones located on Długa Street 4–5, on Krótka Street 5, and on Grodzka Street 9. All the wells had stone casing, and were 5–8 meters deep; some of them – after the groundwater level had dropped – were used as cesspits or cold storages.

City walls – relics of the historical ordnance

The ring of defensive walls surrounding the city was built around the middle of the fourteenth century. The fortifications consisted of a main ring of walls up to the height of 6 m, a second 2 m high, so-called pre-wall, and a moat (in case of Jelenia Góra the moat was dry, because the city was situated on a high terrace above the river Bóbr). Defensive walls were fortified with wall-towers, placed at a distance allowing

tyfikowany był basztami, ulokowanymi w odległości umożliwiającej skuteczną obronę przedpola przed miastem, natomiast do miasta prowadziły trzy bramy: Długa (niezachowana), Wojanowska (zachowana wieża bramna oraz bastion – obecnie kościół pw. Św. Anny), Zamkowa (zachowana wieża bramna).

Prace badawcze w wieży Bramy Zamkowej przeprowadzone zostały w roku 1996¹². Wyeksplorowano wówczas część zasypana wnętrza wieży, w którym znaleziono dwa interesujące militaria, związane z dawną artylerią. Są to: kamienna kula armatnia oraz żelazny przedmiot interpretowany jako imacz armaty. Kula wykonana jest z piaskowca. Imacz to duży, masywny wyrób z żelaza, z bolcem przeznaczonym prawdopodobnie do osadzenia w murze oraz podpórką w kształcie litery „U”, na której mogły spoczywać występy armaty. Imacz działa i kula wskazywać mogą na to, że wieża zaopatrzona była na przełomie XV i XVI w. (tak datowana jest warstwa, w której odkryto zabytki) w działa¹³.

które se nacházely ve vzdálenosti umožňující účinnosti obranu předpolí před městem, a do města vedly tři brány: Dlouhá (nedochovala se), Wojanovská (dochovala se věž brány a bastion – v současnosti kostel sv. Anny), Hradní (dochovala se věž brány).

V Hradní bráně byl v roce 1996 proveden archeologický průzkum⁹. V jeho rámci byla odtěžena část zasypaného interiéru, ve kterém byla nalezena dvě militaria, související s historickým dělostřelectvem. Jsou to: kamenná dělostřelecká koule a železný předmět, který je považován za držák děla. Koule o průměru 10 cm je vyrobena z pískovce. Držák tvoří velký, masivní odlitek ze železa, s trnem určeným pravděpodobně k usazení do zdi a podpěrou ve tvaru písmene „U”, na které by mohly být položeny výstupky děla. Držák děla a koule mohou poukazovat na to, že věž byla na přelomu 15. a 16. století (takto je datována vrstva, ve které byly památky objeveny) vyzbrojena děly¹⁰.

effective defence of the outskirts of the city. An access to the city was granted by three gates: Długa (not preserved), Wojanowska (preserved gate tower and bastion – nowadays: the church of St. Anna), Zamkowa (preserved gate tower).

A scientific research in the Zamkowa (Castle) Gate tower was carried out in 1996.¹² A part of a backfill inside the tower was excavated, and revealed two interesting military objects, related to the past ordnance. These are: a stone cannonball and an iron object interpreted as a carriage holder of a cannon. The ball is made of sandstone. The artefact interpreted as the carriage holder of a cannon is a big, heavy item made of iron, with a pin, probably designed for embedding a cannon in the wall, and with a strut in the shape of an “U” letter on which the gun chase might have rested. The carriage holder of a cannon along with the ball indicate that the tower in the fifteenth and the sixteenth centuries might have been armed in cannons.¹³

13. Kula armatnia, średniowiecze XIV–XV w.
Jelenia Góra, wieża Bramy Zamkowej, badania 1995 r.
kamień, śred. 10 cm
MJG – A – 402

13. Dělostřelecká koule, středověk
Jelení Hora, věž Hradní brány, výzkum z roku 1995
kámen, prům. 10 cm
MJG – A – 402

13. Cannonball, Middle Ages
Jelenia Góra, Zamkowa Gate Tower, research in 1995
stone, diameter 10 cm
MJG – A – 402

14. Imacz do mocowania działa w murze, średniowiecze XIV–XV w.
Jelenia Góra, wieża Bramy Zamkowej, badania 1995 r.
żelazo, 26 x 19 cm
MJG – A – 403

14. Držák děla ve zdi, středověk
Jelení Hora, věž Hradní brány, výzkum z roku 1995
železo, 26 x 19 cm
MJG – A – 403

14. Cannon carriage holder, Middle Ages
Jelenia Góra, Zamkowa Gate Tower, research in 1995
iron, dimensions 26 x 19 cm
MJG – A – 403

¹² S. Firszt, T. Miszczyk, *Wieża Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych przeprowadzonych w 1996 roku*, „Rocznik Jeleniogórski” t. 29/1997, s. 152–160.

¹³ T. Miszczyk, *Zabytki dawnej artylerii z badań archeologicznych w wieży Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze*, „Skarbiec Ducha Gór” 1997, nr 2, s. 19

⁹ S. Firszt, T. Miszczyk, *Wieża Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych przeprowadzonych w 1996 roku*, „Rocznik Jeleniogórski” sv. 29/1997, s. 152–160.

¹⁰ T. Miszczyk, *Zabytki dawnej artylerii z badań archeologicznych w wieży Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze*, „Skarbiec Ducha Gór” 1997, č. 2, s. 19

¹² S. Firszt, T. Miszczyk *Wieża Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych przeprowadzonych w 1996 roku*, „Rocznik Jeleniogórski” vol. 29/1997, pp. 152–160

¹³ T. Miszczyk *Zabytki dawnej artylerii z badań archeologicznych w Wieży Bramy Zamkowej w Jeleniej Górze*, „Skarbiec Ducha Gór”, No. 2, p. 19

Piwnice jeleniogórskiego ratusza

Obecny gmach jeleniogórskiego ratusza to zabytek barokowo-klasycystyczny, z połowy XVIII w. Stoi on w miejscu budowli wcześniejszej, zbudowanej w stylu gotycko-renaansowym, na przełomie wieku XV i XVI. Ta najstarsza siedziba jeleniogórskiej władzy miejskiej uległa zniszczeniu w roku 1739 – budynek zawalił się w czasie silnej wichury, prawdopodobnie wskutek błędów konstrukcyjnych.

Bardzo interesujące wyniki przyniosły badania ratownicze, prowadzone przez Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze pod kierunkiem Stanisława Wilka, w podziemiach obecnego jeleniogórskiego Ratusza, w trakcie ich remontu¹⁴. Dzięki oczyszczeniu dużych powierzchni ziemnych udało się uchwycić nowe elementy wystroju architektonicznego, a także zrekonstruować domniemany zasięg budowli poprzedzającej dzisiejszy gmach, zarys ratusza gotycko-renaansowego z XVI w. W podziemiach ratusza odkopano interesujące zabytki archeologiczne, m.in. dwie monety: halers zgorzelecki (czasu Władysława Pogrobowca lub Jerzego z Podiebradów) oraz dreier – trzeciak biskupstwa Ratyzbony z datą wybicia 1561¹⁵.

Sklepiení jelenohorské radnice

Současná budova jelenohorské radnice je barokně klasicistní památkou z poloviny 18. století. Stojí na místě starší goticko-renašanční budovy z přelomu 15. a 16. století. Toto nejstarší sídlo jelenohorské městské rady bylo zničeno v roce 1739, kdy se budova zřítíla během silné vichřice, pravděpodobně vinou konstrukčních chyb.

Velmi zajímavé výsledky přinesl záchranný archeologický výzkum, který provedlo Krkonošské muzeum v Jelení Hoře pod vedením Stanislava Wilka v podzemí stávající jelenohorské radnice během její rekonstrukce¹¹. Díky očištění velkých pozemních ploch se podařilo objevit nové součásti architektonického vybavení a také rekonstruovat údajný půdorys stavby, která předcházela současné budově, goticko-renašanční radnice ze 16. století. V podzemí radnice byly vykopány zajímavé archeologické památky, mimo jiné dvě mince: zhořelecký halíř (období vlády krále Ladislava Pohrobka nebo Jiřího z Poděbrad) a trojník řezenského biskupství s datem vyražení 1561¹².

Basements of Jelenia Góra City Hall

The current Jelenia Góra City Hall building is a baroque-classical monument from the mid-eighteenth century. It was built in place of an earlier building, built in the Gothic – Renaissance style at the turn of the fifteenth and sixteenth century. The oldest seat of local government of Jelenia Góra was destroyed in 1739 – the building collapsed during a heavy storm, probably as a result of design errors.

Very interesting results were achieved during rescue studies in the basement of the current City Hall, conducted together with renovation works by the Karkonosze Museum in Jelenia Góra, under the direction of Stanisław Wilk.¹⁴ Thanks to the removal of large volumes of soil, new architectural design elements were revealed and an alleged outline of the Gothic-Renaissance City Hall of the sixteenth century was determined. In the basement of the City Hall some interesting archaeological artefacts were excavated, among others two coins: a heller from Zgorzelec (times of Władysław Pogrobowiec (Ladislaus the Posthumous) or George of Poděbrady) and a dreier from the diocese of Regensburg with the date of issue 1561.¹⁵

15. Moneta, halers zgorzelecki

XV w.

Jelenia Góra, Ratusz – piwnice, badania 2003 r.
miedz, śred. 1,4 cm
MJG – A – 406

15. Mince, zhořelecký halíř

15. století

Jelení Hora, radnice – sklep, průzkum z roku 2003
měď, prům. 1,4 cm
MJG – A – 406

15. Coin, heller from Zgorzelec

the 15th century

copper, diameter 1.4 cm
Jelenia Góra, City Hall's basements, research in 2003
MJG – A – 406

¹⁴ S. Wilk, *Archeologiczne badania piwnic ratusza w Jeleniej Górze (styczeń – maj 2000)*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 34/2002, s. 29–48.

¹⁵ S. Wilk, *Zagadka podziemi ratusza w Jeleniej Górze*, „Z Otchłani Wieków”, R.64/2009, nr 1–4, Warszawa, s. 234–248.

¹¹ S. Wilk, *Archeologiczne badania piwnic ratusza w Jeleniej Górze (styczeń – maj 2000)*, „Rocznik Jeleniogórski”, sv.34/2002, s. 29–48.

¹² S. Wilk, *Zagadka podziemi ratusza w Jeleniej Górze*, „Z Otchłani Wieków”, R.64/2009, č. 1–4, Warszawa, s. 234–248.

¹⁴ S. Wilk *Archeologiczne badania piwnic ratusza w Jeleniej Górze (styczeń–maj 2000)*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. 34/2002, pp. 29–48

¹⁵ S. Wilk *Zagadka podziemi ratusza w Jeleniej Górze*, „Z Otchłani Wieków”, Warszawa, Rocznik 64/2009, No. 1–4, pp. 234–248

16. Moneta, Dreier
– trzeciak biskupstwa Ratyzbony
XVI w., 1561 r.
Jelenia Góra, Ratusz – piwnice, badania 2003 r.
miedź, śred. 1,5 cm
MJG – A – 407

16. Mince, Dreier
– trojník řezenského biskupství
16. století, rok 1561
Jelení Hora, radnice – sklep, průzkum z roku
2003
měď, prům. 1,5 cm
MJG – A – 407

16. Coin, Dreier from diocese of Regensburg
the 16th century, year 1561
Jelenia Góra, City Hall's basements, research
in 2003
copper, diameter 1.5 cm
MJG – A – 407

Ulica Solna

Jednym z najciekawszych zespołów zabytków średniowiecznych z Jeleniej Góry jest zbiór naczyń ceramicznych, datowanych na średniowiecze – koniec XIII w., pozyskanych w trakcie badań wykopu inwestycyjnego przy ulicy Solnej, przez Ryszarda Kołomańskiego na początku lat 90. XX w. Naczynia znajdowały się w dole odpadkowym, a ich niezwykłość polega na bardzo silnej deformacji praktycznie każdego okazu. Deformacje te wynikały prawdopodobnie z błędu garncarza – złego dobrania masy ceramicznej lub złej temperatury wypału. Zachowały się zarówno całe zdeformowane naczynia

17. Naczynie zdeformowane

średniowiecze, XIV – XV w.
Jelenia Góra, ul. Solna 4, badania 1992 r.
glina, toczenie, wypalanie, 15 x 22 cm
MJG – A – 211

17. Deformovaná nádoba

středověk, 14. – 15. století
Jelení Hora, ul. Solna 4, výzkum z roku 1992
hlína točená na kruhu, výpal, 15 x 22 cm
MJG – A – 211

17. Deformed vessel

Middle Ages, the 14th–15th century
Jelenia Góra, 4, Solna Street, research in 1992
clay, throwing, firing, dimensions 15 x 22 cm
MJG – A – 211

Ulice Solna

Jedním z nejzajímavějších souborů středověkých památek z Jelení Hory je soubor keramických nádob, které pocházejí z konce 13. století a které byly objeveny během průzkumu stavebního výkopu vedeného Richardem Kolomaňským v ulici Solna na počátku 90. let 20. století. Tyto nádoby se nacházely v odpadkové jámě a jejich neobvyklost spočívá ve velké deformaci téměř každého předmětu. Tyto deformace byly způsobeny pravděpodobně chybami hrnčíře – špatným výběrem hrnčířské hmoty nebo špatnou volbou teploty výpalu. Dochovaly se také celé

Solna Street

One of the most interesting groups of medieval relics from Jelenia Góra is a collection of pottery, dating back to the Middle Ages – the end of the thirteenth century, acquired in the course of excavation research of an investment in Solna Street by Ryszard Kołomański in early nineties of the twentieth century. The vessels had been placed in a waste pit, and their uniqueness comes from a very strong deformation of almost every item. These deformations occurred probably due to a mistake of a potter, choosing a wrong clay body or a wrong firing temperature. There are both deformed

nia, jak i duża liczba fragmentów zachowanych w ponad połowie naczyń. Tak liczny zbiór zdeformowanych naczyń średniowiecznych jest unikalny w skali ogólnopolskiej¹⁶.

Zabytki drewniane ze studni przy ul. Krótkiej

Wśród zabytków archeologicznych stonkowo rzadko występują okazy wykonane z materiałów organicznych. Ulegają one pod ziemią szybkiej degradacji i takie surowce, jak drewno, skóra, tkaniny, rozpadają się, pozostawiając po sobie najwyżej zaciemnienia na powierzchni ziemi. Aby materiały organiczne zachowały się, niezbędne są odpowiednie warunki. Studnie miejskie, po opadnięciu poziomu wód gruntowych, często wykorzystywane były jako chłodnie lub latryny. To jeszcze bardziej sprzyjało konserwacji drewna i tak stało się w przypadku dwóch ciekawych zabytków, wydobytych ze studni przy ul. Krótkiej w Jeleniej Górze. Pośród dużej ilości materiałów ceramicznych (w tym naczyń zachowanych w całości), datowanych na XIV – XV wiek, natrafiono na dwa, bardzo dobrze zachowane zabytki drewniane: grzebień tkacki oraz kijankę do prania.

deformované nádoby i veľké množstvá úlomkú ve více než polovině nádob. Takto početný soubor zdeformovaných středověkých nádob je v polském měřítku zcela unikátní¹³.

Dřevěné památky ze studny v ul. Krótka

Mezi archeologickými památkami se relativně zřídka vyskytují exempláře vyrobené z organického materiálu. Pod zemí podléhají rychlému rozkladu a materiály jako například dřevo, kůže nebo látky, se rozpadávají a zanechávají po sobě maximálně tmavé skvrny na povrchu země. K tomu, aby se organické materiály dochovaly, jsou nezbytné odpovídající podmínky. Městské studně, po poklesu hladiny spodní vody, byly často používány jako chladničky nebo latríny. To ještě více podporovalo konzervaci dřeva a tak se stalo také v případě dvou zajímavých památek, které byly objeveny ve studni v ul. Krótka v Jelení Hoře. Z velkého množství keramických předmětů (včetně nádob dochovaných v celku), datovaných do 14. až 15. století, byly objeveny dvě velmi dobře zachovalé dřevěné památky: tkalcovský hřeben a tlouk na praní prádla.

vessels which were preserved intact, and a large number of fragments, survived in more than a half of the vessels. Such a large collection of medieval deformed vessels is unique in Poland.¹⁶

Wooden artefacts from the well in Krótka Street

Items made of organic compound are fairly rare among archaeological findings. Covered by soil, they undergo a rapid degradation, and materials such as wood, leather or fabric disintegrate, at most a darker spot on the earth's surface. There are certain necessary conditions for organic materials to be preserved. Municipal wells, after the lowering of groundwater levels, were often used as cold storage or latrines. This has contributed to the preservation of wood, and so was in the case of two interesting artefacts excavated from the well at Krótka Street in Jelenia Góra. Among a large number of ceramic materials (including vessels preserved intact), dating back to the fourteenth–fifteenth century, two wooden very well-preserved items were found – a weaving comb and a wash beater.

18. Grzebień tkacki

średniowiecze XIV – XV wiek
Jelenia Góra, ul. Krótka, badania zasypiska studni
drewno, 11 x 13 cm
MJG – A – 350

18. Tkalcovský hřeben

středověk
Jelení Hora, ul. Krótka, průzkum zásypu studně
dřevo, 11 x 13 cm
MJG – A – 350

18. Weaving comb

Middle Ages
Jelenia Góra, Krótka Street, research of well backfill
wood, dimensions 11 x 13 cm
MJG – A – 350

19. Kijanka do prania

średniowiecze
Jelenia Góra, ul. Krótka, badania zasypiska studni
drewno, 39 x 8 cm
MJG – A – 352

19. Tlouk na praní prádla

středověk
Jelení Hora, ul. Krótka, průzkum zásypu studně
dřevo, 39 x 8 cm
MJG – A – 352

19. Wash beater

Middle Ages
Jelenia Góra, Krótka Street, research of well backfill
wood, dimensions 39 x 8 cm
MJG – A – 352

¹⁶ T. Miszczyk, *Jelenia Góra, ul. Solna 4*, „Silesia Antiqua”, t. 40, Wrocław 1999.

¹³ T. Miszczyk, *Jelenia Góra, ul. Solna 4*, „Silesia Antiqua”, sv. 40, Wrocław 1999.

¹⁶ T. Miszczyk *Jelenia Góra, ul. Solna 4*, „Silesia Antiqua”, vol. 40/1999, Wrocław

Badania archeologiczne przeprowadzone w roku 2007 na parceli miejskiej przy ulicy Jasnej w Jeleniej Górze, były największymi przeprowadzonymi do tej pory w mieście. Prace prowadzono na zlecenie inwestora. Poprzedzały one planowaną inwestycją budowlaną.

Badania prowadzone były od wczesnej wiosny do końca roku 2007 przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską ARGO pod kierunkiem Wojciecha Grabowskiego, przy współpracy archeologów z Muzeum Karkonoskiego Jeleniej Górze. Pracami wykopaliskowymi objęto obszar 25 arów w rejonie ścisłej ochrony konserwatorskiej pomiędzy jeleniogórskim rynkiem a dawnymi murami obronnymi¹⁷.

W ramach pierwszego etapu badań odkryto, oczyszczono oraz zinwentaryzowano zespół piwnic (bez zachowanych sklepień) dawnej zabudowy staromiejskiej, datowanych na okres barokowy (XVII – XVIII wiek).

Drugim etapem prac badawczych było zinwentaryzowanie oraz wyeksplorowanie szeregu nawarstwień oraz obiektów, związanych z miastem lokacyjnym, późnośredniowiecznym (studnie, kloaki, chłodnie, doły odpadkowe, zasobowe). Z obiektów oraz warstw osadniczych (kulturowych) pozyskano bardzo liczne archeologiczne zabytki ruchome (ceramika – w tym zróżnicowany pod względem formalnym oraz typologicznym zbiór naczyń zachowanych w całości, metale, szkło, tkaniny, wyroby ze skóry i drewna). Chronologia zbioru z ul. Jasnej obejmuje okres późnego średniowiecza, przy czym najstarsze znalezione zabytki można datować na koniec XIII w. (lokacja miasta).

Elementy dawnego systemu wodociągowego

W trakcie licznych prac archeologicznych, prowadzonych na terenie Starego Miasta w Jeleniej Górze, częstymi znaleziskami są drewniane rury wykonane z grubych bali wydrążonych w środku. Rury te to elementy dawnego systemu wodociągowego, zaopatrującego miasto w wodę, działającego na zasadzie

¹⁷ W. Grabowski, *Osadnictwo miejskie na Starym Mieście w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych*, „Z Otchłani Wieków”, R. 64/2009, nr 1–4, Warszawa, s. 210–233.

Dosud největší archeologický průzkum, který byl v městě realizován, byl proveden v roce 2007 na městské parcele v ulici Jasna v Jelení Hoře. Práce byly provedeny na žádost investora. Předcházely plánovanému stavebnímu záměru.

Výzkum byl realizován od brzkého jara do konce roku 2007 Archeologickým a restaurátorským studiem ARGO pod vedením Wojciecha Grabowského ve spolupráci s archeology z Krkonošského muzea v Jelení Hoře. Výkopové práce probíhaly na území o rozloze 25 arů v oblasti přísné památkové ochrany mezi jelenohorským náměstím a starými obrannými zdi¹⁴.

V rámci 1. etapy výzkumu byl objeven, očištěn a inventarizován soubor sklepů (bez dochovaných kleneb) staroměstské zástavby datované do období baroka (17. – 18. století).

Druhým etapou výzkumných prací byla dokumentace a průzkum vrstev a objektů souvisejících se založením lokačního města v pozdním středověku (studně, žumpy, chladírny, odpadkové a zásobní jámy). Z objektů a osadnicích (kulturních) vrstev byly získány velmi četné, movité archeologické památky (keramika, z formálního a typologického hlediska různorodý soubor nádob zachovaných v celku, kovy, sklo, tkaniny, výrobky z kůže a dřeva). Sběrka z ul. Jasna spadá chronologicky do období pozdního středověku, přičemž nejstarší nalezené památky lze datovat na konec 13. století (lokace města).

Součásti starého vodovodního systému

Během četných archeologických prací, které probíhají na území Starého Města v Jelení Hoře, jsou často nacházeny zbytky dřevěného potrubí vyrobeného ze silných, uprostřed vyvrtných kmenů. Toto potrubí je součástí starého vodovodního systému, který zásoboval město vodou a fungoval na principu zemské přitažlivosti. Části dřevěného vodovodu byly objeveny mimo jiné na

¹⁴ W. Grabowski, *Osadnictwo miejskie na Starym Mieście w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych*, „Z Otchłani Wieków”, R. 64/2009, č. 1-4, Warszawa, s. 210-233.

An archaeological research conducted in 2007 on a municipal plot in Jasna Street in Jelenia Góra was the largest one conducted to date in the city. The work was carried out on behalf of the developer, preceding a building construction.

The study was conducted from early spring until the end of 2007 by the Laboratory of Archaeology – ARGO under the supervision of Wojciech Grabowski, M.A., with the collaboration of archaeologists from the Karkonosze Museum in Jelenia Góra. Excavations covered an area of 250 square meters in a strictly protected area, between the Market Square and former defensive walls of Jelenia Góra.¹⁷

In the first stage of the study, a complex of baroque cellars (without ceiling vaults), dating back to the Baroque period of the seventeenth–eighteenth century was found, cleaned and surveyed.

During the second stage of the research, a number of stratigraphic layers and objects associated with the late-medieval city (wells, latrines, cold storage rooms, waste and resource pits) were surveyed and explored. These objects and sedimentation layers provided numerous archaeological artefacts (pottery – including diverse in form and typology collection of fully preserved vessels, metal, glass, fabrics, leather and wooden products). Objects collected in Jasna Street come from the late Middle Ages, whereas the oldest artefacts can be dated to the end of the thirteenth century (the charter of the city).

Elements of an old water-piping system

In course of numerous archaeological works, carried out in the Old Town of Jelenia Góra, wooden pipes made of thick hollowed-out logs are frequently found. These pipes are elements of the old water-piping system, supplying the city with water, operating on basis of gravity. Fragments of wooden water pipes were discovered, i.a. in the City Hall Square,

¹⁷ W. Grabowski *Osadnictwo miejskie na Starym Mieście w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych*, „Z Otchłani Wieków”, Warszawa, Rocznik 64/2009, No. 1–4, pp. 210–233

grawitacyjnej. Fragmenty drewnianych wodociągów odkryto m. in. na placu Ratuszowym, ulicy Jasnej, M. Konopnickiej, 1. Maja. System składał się z rur drewnianych, połączonych ze sobą przy pomocy metalowych złączek, z których jedna przykładowo prezentowana jest na wystawie.

Chronologię drewnianego systemu wodociągowego określano szeroko na okres od renesansu aż do XIX w. Dopiero badania dendrochronologiczne próbek drewna, przeprowadzone pod koniec lat 90. XX w. na zlecenie Muzeum Karkonoskiego Jeleniej Górze przez dra inż. Marka Krąpca z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, wskazały na 1. połowę XVII w. jako na czas powstania przynajmniej części wodociągu.

Radničním náměstí (Plac Ratuszowy), v ulicích Jasna, M. Konopnickiej a 1. Maja. Systém se skládal z dřevěného potrubí, které bylo spojeno kovovými spojkami, z nichž je jedna jako exponát prezentována na této výstavě.

Vědci se dříve usuzovali, že vznik vodovodního systému spadá do širokého období od renesance až po 19. století. Teprve dendrochronologický výzkum vzorků dřeva, který provedl na konci 90. let 20. století na objednávku Krkonošského muzea v Jelení Hoře dr. ing. Marek Krápec z Hornicko-hutnické akademie v Krakově, stanovil jako dobu vzniku alespoň části vodovodu 1. polovinu 17. století.

Jasna Street, M. Konopnickiej Street, 1 Maja Street. The system was composed of wooden tubes, connected together by metal connectors – one of which is presented at the exhibition.

The water piping system was dated back to the period of the Renaissance, to the nineteenth century. A dendrochronological research of wooden samples conducted in the late nineties of the twentieth century, at request of the Karkonosze Museum in Jelenia Góra, by Marek Krápec (PhD Eng.) from the Academy of Science and Technology in Cracow, proved the first half of the seventeenth century as the time when at least a part of the aqueduct was constructed.

20. Rura wodociągowa
XVII – XVIII w.

Jelenia Góra, ul. 1. Maja
drewno, 300 x 27 cm
MJG – A – 209 (P)

20. Vodovodní trubka
17. – 18. století

Jelení Hora, ul. 1. Maja
dřevo, 300 x 27 cm
MJG – A – 209 (P)

20. Water pipe

the 17th–18th century
Jelenia Góra, 1 Maja Street
wood, dimensions 300 cm x 27 cm
MJG – A – 209 (P)

**Jeleniogórskie średniowieczne
kafle piecowe**

Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze w 1995 r. prowadziło nadzór oraz ratownicze badania archeologiczne na terenie remontowanego budynku przy ul. Długiej 4–5 w Jeleniej Górze, w obrębie Starego Miasta. Po zakończeniu badań, pod koniec 1996 r., w piwnicy budynku, na głębokości ok. 2 m od poziomu współczesnego, odkryta została średniowieczna studnia. Obiekt, o średnicy cembrowiny 1,70 m, zbudowany z kamieni, wypełniony był zasypiskiem, które zostało wyeksplorowane do głębokości 5,5 m. W trakcie eksploracji studni wydobyto dużą ilość materiałów zabytkowych, w tym cera-

**Jelenohorské středověké kamnářské
kachle**

Krkonošské muzeum v Jelení Hoře v roce 1995 vedlo dohled a záchranný archeologický výzkum na území rekonstruované budovy v ul. Długa 4-5 v Jelení Hoře, na území Starého Města. Po ukončení průzkumu na konci roku 1996 byla ve sklepě stavby, v hloubce asi 2 metrů od současné úrovně objevena středověká studna. Objekt o průměru kamenné vyzdívky 1,70 m byl vyplněn zásypem, který byl odtěžen do hloubky 5,5 m. Během výkopu studny bylo získáno velké množství historických památek, včetně keramiky (řada nádob v celku), kostí, dřeva, úlomků

Medieval furnace tiles form Jelenia Góra

In 1995, the Karkonosze Museum in Jelenia Góra supervised a rescue archaeological research in a building undergoing a refurbishment on 4/5, Długa Street, in the Old Town of Jelenia Góra. After the study had been completed, at the end of 1996, in the basement of the building, at a depth of about 2 meters below the modern level, a medieval well was discovered – a stone-lined object with a diameter of 1.70 m. In the upper 5.5 m of fill that was removed, a large amount of historical items was found, including ceramics (many of which were not scattered), bones, wood and pieces of glass and leather. Analysis of

mikę (liczne naczynia w całości), kości, drewno, fragmenty szkła i skóry. Analiza materiału pozwala ustalić czas użytkowania studni na XIV – XVI w. Ze względu na brak wyróżnionych jednostek stratygraficznych, materiał zabytkowy można analizować całościowo, jako pochodzący z jednorodnego zasypiska, zaś datowanie poszczególnych okazów na podstawie cech stylistycznych charakterystycznych dla danego okresu.

Do najciekawszych znalezisk, odkrytych w opisywanej studni, należą dwa gliniane kafle piecowe. Pierwszy z nich jest najprawdopodobniej najstarszym zachowanym kaflem piecowym, znalezionym na terenie jeleniogórskiego Starego Miasta. Zabytek został wyciśnięty w formie i wypalony; ma obtłuczony kołnierz i płytę przełamaną na pół, bez szklistej polewy. Na płycie, w układzie poziomym, znajduje się wyobrażenie fantastycznego zwierzęcia, prawdopodobnie lwa, na czterech łapach, z ogonem i głową zwróconą w kierunku oglądającego. Drugi kafel, pochodzący z tego samego zespołu, zachowany jest w całości, z pełnym kołnierzem oraz z płytą z przedstawieniem figuralnym. Płyta, bez szklistej polewy, z gliny o kolorze ceglasto-czerwonym,

skła a kousků kůže. Na základě analýzy materiálu bylo stanoveno, že se studna používala ve 14. až 16. století. Protože se nenašly oddělené stratigrafické jednotky, bylo možné analyzovat materiál památek v celku jako obsah jediného záspy, jednotlivé exempláře pak byly zkoumány na základě stylových znaků charakteristických pro dané období.

K nejzajímavějším předmětům nalezeným v této studni patřily dva kamnářské kachle. První z nich je s největší pravděpodobností nejstarším dochovaným exemplářem na území jelenohorského Starého Města. Kachel byl vylisován ve formě a vypálen; má otlučený límeč a desku přelomenou na půl, nemá glazuru a jeho rozměry jsou 16 x 12 cm. Na desce se nachází zobrazení mytologického zvířete, pravděpodobně lva, se čtyřmi tlapami, ohonem a hlavou otočenou k pozorovateli. Druhý kachel, který pochází ze stejného souboru, se dochoval v celku, má úplný límeč a na desce figurální výjev. Deska je bez glazury, z cihlově červené hlíny, má rozměry 20 x 12 cm. Na zachovalém obrázku jsou ve svislé poloze ve třech polích zobrazeny rostlinné a zvířecí motivy, v prvním poli shora rostlinný ornament, ve středním

the assemblage determined that the well was in use between the fourteenth and sixteenth century. Due to the lack of stratigraphic layers, historical material can be analysed together, as coming from a homogeneous fill, with dating of individual items on the basis of stylistic features typical of the period.

The most interesting finds, discovered in the above mentioned well, include two clay furnace tiles. The first one is probably the oldest surviving furnace tile, found in the area of Old Town in Jelenia Góra. The relic was pressed in a mould and fired, and has a chipped edge and the body broken in half, with no glazing. On the surface of the tile there is a horizontal image of a fantastic animal, probably a lion, on four legs, with a tail and the head turned towards the viewer. The second tile, derived from the same set, is entirely preserved, with full edge and a panel with figural representation. The panel, with no glaze, is made of brick red clay has a drawing on three vertically arranged fields, depicting floral and animal elements. The first from the top has a floral ornament, the middle one – a winged dragon on two legs, and the bottom one – two dragons turned back to back with tails entwined.

21. Kafel piecowy

średniowiecze XIV – XV wiek

Jelenia Góra, ul. Długa 4–5, badania zasypiska studni, 1996 r.
gлина, odciskanie w formie, wypalanie, 16 x 12 cm
MJG – A – 286/1

21. Kamnářský kachel

středověk

Jelení Hora, ul. Długa 4–5, výzkum záspy studně, rok 1996
hlína, lisování ve formě, výpal, 16 x 12 cm
MJG – A – 286/1

21. Furnace tile

Middle Ages

Jelenia Góra, 4/5, Długa Street, research of well backfill, 1996
clay, mould pressing, firing, dimensions 16 x 12 cm
MJG – A – 286/1

22. Kafel piecowy

średniowiecze XIV – XV wiek

Jelenia Góra, ul. Długa 4–5, badania zasypiska studni, 1996 r.
gлина, odciskanie w formie, wypalanie, 20 x 12 cm
MJG – A – 286/2

22. Kamnářský kachel

středověk

Jelení Hora, ul. Długa 4–5, výzkum záspy studně, rok 1996
hlína, lisování ve formě, výpal, 20 x 12 cm
MJG – A – 286/2

22. Furnace tile

Middle Ages

Jelenia Góra, 4/5, Długa Street, research of well backfill, 1996
clay, mould pressing, firing, dimensions 20 x 12 cm
MJG – A – 286/2

ma zachowany rysunek – w układzie pionowym, na trzech polach wykonano elementy roślinne i zwierzęce: na polu pierwszym od góry ornament roślinny, na polu środkowym skrzydlaty smok na dwóch łapach, na polu dolnym dwa odwrócone tyłem do siebie smoki, splecione ogonami.

Oba kafle, pod względem stylistycznym, należy zaliczyć do przykładów płaskorzeźb o cechach gotyckich. Trudno ustalić dokładne datowanie zabytków, wydaje się jednak, że kafel z wyobrażeniem lwa może być starszy – kształtowanie zwierzęcia jest nawet zbliżone do cech późnoromańskich. Jako ciekawostkę, bez wyciągania daleko idących wniosków, można wspomnieć, że rysunek bardzo podobnie ukształtowanego zwierzęcia znajduje się na ścianie romańskiego, XII-wiecznego kościoła pw. Najświętszej Maryi Panny w Inowrocławiu.

Hutnictwo szkła w Karkonoszach i Górach Izerskich

Obszary górskie w średniowieczu stonkowo rzadko były wykorzystywane w celach przemysłowych. Niedostępność, dzikość, strach przed nieznanym, powstrzymywały ludzi przed wchodzeniem w wysoko położone regiony i prowadzeniem tam wszelkiej działalności, zarówno produkcyjnej, jak i osadniczej. Nieco odmiennie było w Karkonoszach i Górach Izerskich. Penetrowane od średniowiecza, choćby przez poszukiwaczy skarbów i złóż mineralnych, dzięki naturalnemu bogactwu, stały się jednym z najstarszych w Polsce obszarów produkcji szkła. Opierając się na bogatych złożach piasków kwarcowych, pierwsze huty zakładano, według przekazów, już od XIV w.

Pierwsze przekazy historyczne, dotyczące hutnictwa szkła, pochodzą z 1366 r., lokując najstarszą hutę w Szklarskiej Porębie Dolnej. Potem pojawiają się liczne zapisy o kolejnych hutach w okolicach dzisiejszej Szklarskiej Poręby, Piechowic, Kopańca, Chromca. Były to tzw. huty leśne, bazujące na lokalnych surowcach mineralnych i kompleksach leśnych, dostarczających drewno do opału pieców hutniczych. Stosuje się w odniesieniu do tych hut także określenia huty kroczące, ponieważ po wytrzebieeniu lasu w swoim otoczeniu, huta zmieniała lokalizację. Dzisiejszym problemem badawczym jest

poli okřídlený drak na dvou nohách, v dolním poli dva draci, kteří jsou k sobě otočeni zády a mají spletené ocasy.

Oba kachle jsou ze stylového hlediska příkladem rytin s gotickými znaky. Je obtížné určit jejich přesné stáří, zdá se však, že kachel se zobrazením lva může být starší – podoba zvířete nese pozdně románské znaky. Bez vyvozování hlubších závěrů lze jako zajímavost uvést, že obrázek velmi podobně vyhlížejícího zvířete se nachází na zdi románského kostela Nejsvětější Panny Marie v Inowrocławiu ze 12. století.

Sklářské hutě v Krkonoších a Izerských Horách

Horské oblasti byly ve středověku jen zřídka využívány k průmyslovým účelům. Nedostupnost, divokost těchto oblastí a strach z neznámého bránily lidem v pronikání do výše položených míst a v provozování jakékoliv výrobní nebo zemědělské činnosti. V Krkonoších a Izerských Horách tomu však bylo poněkud jinak. Tyto oblasti byly osídlovány od středověku, například tehdejšími „prospektory“, a staly se díky svému přírodnímu bohatství jednou z nejstarších oblastí výroby skla v Polsku. Bohatá naleziště křemičitého písku umožnila podle historických záznamů vznik prvních skláren už ve 14. století.

První historické zmínky o výrobě skla pocházejí z roku 1366. Vyplývá z nich, že nejstarší sklárna se nacházela v Dolní Sklářské Porubě. Později se objevují četné zmínky o dalších sklárnách v okolí dnešní Sklářské Poruby, Piechowic, Kopańce, Chromce. Byly to tzv. lešní hutě, které používaly k výrobě skla místní nerostné suroviny a k topení ve sklářských pecích všude dostupné dřevo. V jejich souvislosti se používá také označení putující hutě, protože po vymýcení lesa v nejbližším okolí byly přeneseny na jiné místo. Současný výzkum se zaměřuje na přesnou lokalizaci dávných sklářských hutí a následně jejich archeologický výzkum.

Navzdory četným zmínkám v historických pramenech, které velmi přesně hovoří o poloze jednotlivých sklářských hutí, se do dnešní doby podařilo s jistotou určit pouze dvě stanoviště, které lze dát do souvislosti s obdobím středověku. Na obou byl proveden archeologický výzkum.

Both tiles, in terms of style, are examples of gothic reliefs. It is difficult to establish a precise dating, but it seems that the tile with the image of the lion may be older – even the shape of the animal is similar to those of the late Romanesque style. An interesting fact is that a figure resembling the animal from the furnace tile is formed on a wall of the twelfth century Romanesque church of Blessed Virgin Mary in Inowrocław – however, no far-reaching conclusions should be drawn from that fact.

Old glass making in the Karkonosze Mountains and in the Izerskie Mountains

Mountain areas in the Middle Ages were rarely used for industrial purposes. Unavailability and wildness of the area, the fear of the unknown, prevented people from entering the upland regions and conducting any activity there – both in terms of production and settlement. That was slightly different in the Karkonosze Mountains and the Izerskie Mountains. Penetrated since the Middle Ages, even by treasure hunters and mineral deposit seekers, thanks to the natural wealth have become one of Poland's oldest areas of glass production. Using the rich deposits of quartz sand, the first glassworks were founded – according to the records – since the fourteenth century.

The first historical records on hot-glass manufacture come from 1366, locating the oldest glassworks in Lower Schreiberhau (Szklarska Poręba Dolna). Later, there are numerous records of successive glass houses in the vicinity of today's Szklarska Poręba, Piechowice, Kopaniec, Chromiec. These were so called: *forest glassworks*, basing on local natural resources and wood as fuel for hot-glass furnaces. A term: *wandering glassworks* is also being applied to describe them because, after the exploitation of forests in the immediate surroundings, they were transferred to another location. The research problem of today is the exact localisation of hot-glass archaeological sites and their archaeological diagnosis.

In spite of numerous source mentions, quite accurately localizing individual glass houses, to this day one managed

dokładne zlokalizowanie hutniczych stanowisk archeologicznych, a następnie ich rozpoznanie archeologiczne.

Pomimo licznych wzmianek źródłowych, dość dokładnie lokujących poszczególne huty, do dnia dzisiejszego udało się z całą pewnością uchwycić jedynie dwa stanowiska, które można wiązać z okresem średniowiecza. Na obu przeprowadzono badania archeologiczne.

Najlepiej rozpoznany stanowiskiem jest huta w Cichej Dolinie koło Piechowic na Pogórzu Karkonoskim. Wprawdzie nie wzmiankowana w źródłach historycznych, odkryta została w 1895 r. przy okazji prac leśnych. Natrafiono wówczas na liczne odpady poprodukcyjne w postaci tzw. łezek szklanych i fragmentów tygli i donic szklarskich oraz materiały ceramiczne i fragmenty wyrobów szklanych. Powtórnego odkrycia huty dokonał w roku 1957 karkonoski krajoznawca i przewodnik Tadeusz Steć. Po tym odkryciu zorganizowano pierwszą ekspedycję badawczą, kierowaną przez W. Gluzińskiego z Muzeum Śląskiego we Wrocławiu. Badania prowadzono w latach 1964 – 67. Odsłonięto wówczas relikty urządzeń produkcyjnych w postaci pieców hutniczych, pozyskano liczne materiały zabytkowe¹⁸. Nie udało się jednak wówczas uchwycić granic stanowiska (badania prowadzono w trudnych warunkach terenowych, a stanowisko, położone na wysokości niemal 600 m n.p.m., do dziś należy do jednych z najwyższych położonych w Polsce). Do tego zadania powołano w 1997 r. kolejną ekspedycję archeologiczną, tym razem złożoną z pracowników Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze oraz Pracowni Dziejów Szkła Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, z którą jeleniogórskie muzeum nawiązało ścisłą, wieloletnią współpracę, pod kierunkiem prof. J. Olczaka. Badania archeologiczne w Cichej Dolinie trwały do roku 2002, przynosząc nowe, bogate materiały do poznania dziejów tego stanowiska. Rozpoznano m.in. piecowiska, gdzie masa szklana była wytapiana, pozyskano bardzo liczne materiały zabytkowe, typowe dla stanowiska hutniczego: fezki szklane, fragmenty donic i tygli do wytopu, odpady poprodukcyjne w postaci szklawionych żużli. Ceramika zabytkowa wydobyta

¹⁸ W. Gluziński, *Badania wykopaliskowe na terenie średniowiecznej huty szkła w Piechowicach*, „Szkło i Ceramika”, 9/1966, s. 245–248.

Nejdůkladněji prozkoumaným místem je sklářská huť v Tiché Dolině (Cicha Dolina) u Piechowic v Krkonoších. Byla náhodně objevena v roce 1894 při práci v lese, aniž by byla uváděna v historických pramenech. Dřevorubci tehdy narazili na množství odpadu z výroby skla v podobě tzv. skleněných slziček, zlomků sklářských kelímků, pánví a keramických materiálů a úlomků skleněných výrobků. Podruhé tuto sklářskou huť objevil v roce 1957 znalec krkonošské krajiny a průvodce Tadeusz Steć. Po tomto objevu byla uspořádána první výzkumná expedice vedená Wojciechem Gluzińským ze Slezského muzea ve Wrocławu. Výzkum probíhal v letech 1964 – 1967. V jeho rámci se podařilo objevit pozůstatky výrobních zařízení v podobě sklářských pecí a získat řadu cenných nálezů¹⁵. Nepodařilo se však tehdy identifikovat hranice stanoviště (výzkum probíhal v obtížných terénních podmínkách a stanoviště, které leží ve výšce téměř 600 m n. m., patří dodnes mezi nejvýše položené v Polsku). Pro tento úkol byla v roce 1997 zorganizována další archeologická expedice, tentokrát tvořená vědci z Krkonošského muzea v Jelení Hoře a Katedry historie skla Univerzity Mikuláše Koperníka v Toruni, se kterou jelenohorské muzeum navázalo úzkou, dlouholetou spolupráci, pod vedením profesora J. Olczaka. Archeologický výzkum v Ciché Dolině probíhal do roku 2002 a přinesl nové, bohaté materiály pro poznání historie tohoto stanoviště. Byla objevena výheň, kde byla skleněná hmota tavěna, byly nalezeny četné cenné materiály, typické pro sklářskou huť: skleněné slzičky, zlomky sklářských kelímků a pánví na tavění, výrobní odpad v podobě strusky. Historická keramika nalezená na tomto stanovišti potvrdila, že huť byla v provozu ve 14. až 15. století. Současně s výzkumem vykopávek v Ciché Dolině provedla jelenohorsko-toruňská expedice na území Západních Sudet povrchový výzkum a sondážní vrty pomocí geologické vrtné soupravy. Tyto práce přinesly řadu nových informací, mimo jiné objevily další stanoviště sklářské huti, které však nebylo středověké ale novověké.

¹⁵ W. Gluziński, *Badania wykopaliskowe na terenie średniowiecznej huty szkła w Piechowicach*, „Szkło i Ceramika”, 9/1966, s. 245–248.

to establish only two positions with full certainty. On both of them an archaeological research was conducted.

The best known and most thoroughly explored site is a glass house in Cicha Valley near Piechowice, at the Foothills of the Karkonosze Mountains. Not mentioned in historical sources, it was accidentally discovered in 1894 on the occasion of forest works. Numerous production wastes in the form of so-called: *glass tear-drops* and fragments of crucibles, pots for glass and ceramic materials, were encountered there. The glass house was re-discovered in 1957, by the Karkonosze excursionist and guide, Tadeusz Steć. The first expedition was led by Wojciech Gluziński from the Silesian Museum in Wrocław. The research study was conducted in 1964–1967. Remains of the production devices in the form of hot-glass kilns were discovered and a number of historic materials was acquired¹⁸. However, one failed to determine the limits of the site (the research was carried out in difficult terrain, and the site is located at 600 meters above the sea level, one of the highest altitudes for glassworks. The search was repeated in 1997, by another archaeological expedition, this time composed of the staff of the Karkonosze Museum in Jelenia Góra and the Workshop of the History of Glass of Nicolaus Copernicus University in Toruń (with which the museum from Jelenia Góra has established a close, long-lasting cooperation), under the guidance of Prof. J. Olczak. The materials then obtained created the core of the exhibition on former hot-glass making in the Museum of the Karkonosze Mountains in Jelenia Góra, and allowed for a reconstruction of a medieval hot-glass kiln, standing in the premises of the museum.

The archaeological research in Cicha Valley lasted until 2002, revealing new, rich materials which helped to discover the history of this site. The research identified i.a. kiln sites, where glass was melted, acquired numerous historical materials, typical of hot glass site: glass tear drops, pieces of pots and crucibles for melting, production scraps in the form of vitrified slag.

¹⁸ W. Gluziński *Badania wykopaliskowe na terenie średniowiecznej huty szkła w Piechowicach*, *Szkło i ceramika*, 9/1966, pp. 245–248

na stanowisku potwierdziła chronologię huty na wiek XIV i XV. Równoległe z badaniami wykopaliskowymi w Cichej Dolinie, ekspedycja jeleniogórsko-toruńska prowadziła na obszarze Sudetów Zachodnich badania powierzchniowe oraz wiercenia sondażowe za pomocą wiertła geologicznego. Prace te przyniosły szereg nowych informacji, m.in. potwierdzając stanowiska hutnicze, jednakże niezwiązane z okresem średniowiecza, a nowożytnie.

Drugim potwierdzonym stanowiskiem hutniczym, związanym ze średniowieczem, jest odkryta dopiero w 2003 roku huta w Chromcu w Górach Izerskich. Odkrycia dokonali mieszkańcy miejscowości, którzy zgłosili do Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze występowanie na jednym z pól bardzo dużej ilości ceramiki oraz łezek szklanych (do Muzeum przyniesiono ponad 600 okazów zebranych z powierzchni, co jest ilością większą niż ze wszystkich sezonów badawczych w Cichej Dolinie!). Prospekcja terenowa potwierdziła hutniczy charakter stanowiska, które wydatowano na XIV – XV wiek. W następnym sezonie pracownicy Muzeum, dzięki pomocy finansowej społeczności lokalnej, zorganizowanej w Stowarzyszeniu Kopaniec, przeprowadzili wstępne badania sondażowe stanowiska. Na tym etapie badań nie udało się natrafić na urządzenia produkcyjne w postaci pieców, ale pozyskano bardzo liczny materiał ruchomy oraz zlokalizowano ślady budowli, prawdopodobnie towarzyszących obiektom produkcyjnym¹⁹.

W ostatnim czasie (koniec roku 2011) dokonano jeszcze dodatkowo odkrycia powierzchniowego dwóch nowych stanowisk, prawdopodobnie związanych z działalnością hutniczą. Pierwsze z nich znajduje się w Jagniątkowie, przy leśniczówce Karkonoskiego Parku Narodowego na szlaku turystycznym prowadzącym w kierunku schroniska Petrovka, drugie w wysoko położonych partiach miejscowości Kopaniec w Górach Izerskich. Na obu stanowiskach znaleziono na powierzchni obiekty charakterystyczne dla działalności hutniczej – łezki, tygle, donice (w tym w Jagniątkowie w dużej ilości), a także ceramikę datującą znaleziska na XIV – XV wiek.

¹⁹ T. Miszczyk, *Dawne hutnictwo szkła w Karkonoszach i Górach Izerskich*, „Archeologia Żywa”, nr 36 (2/2006), Warszawa, s. 211–223.

Druhým potvrzeným stanovištěm středověké sklářské hutě je huť v Chromci v Jizerských horách, která byla objevena teprve v roce 2003. O objev se zasloužili obyvatelé obce, kteří oznámili Krkonošskému muzeu v Jelení Hoře nález četných úlomků keramiky a skleněných slziček na jednom poli (do muzea přinesli asi 600 exemplářů, což je více než počet všech objektů nalezených v rámci dosavadních archeologických výzkumů v Ciché Dolině!). Terénní průzkum potvrdil sklářský charakter stanoviště, jehož vznik spadá do 14. až 15. století, a v následující sezóně pracovníci muzea díky finanční podpoře místních obyvatel sdružených ve sdružení *Kopaniec* provedli vstupní průzkum pomocí sond. V této fázi výzkumu se nepodařilo narazit na výrobní zařízení v podobě pecí, ale byly získány velmi četné movité nálezy a objeveny pozůstatky budov, které mohly souviset s výrobními objekty¹⁶.

V poslední době (koniec roku 2011) byly provedeny další povrchové objevy dvou nových stanovišť, která pravděpodobně souvisejí se sklářskou činností. První z nich se nachází v Jagniątkowě, u hájovny Krkonošského národního parku na turistické stezce vedoucí k horské chatě Petrovka, druhé pak ve vysoce položených partiích obce Kopaniec v Jizerských horách. Na obou stanovištích byly na povrchu nalezeny objekty charakteristické pro sklářskou činnost – slzičky, kelímky, pánve (v Jagniątkowě ve velkém množství), a také keramika datovaná do 14. až 15. století.

Kromě těchto sklářských stanovišť, které spadají do období středověku, se v rámci výzkumného projektu, jehož cílem je mapování dávné sklářské výroby v oblasti Krkonoš a Jizerských hor, Krkonošské muzeum v Jelení Hoře zaměřilo také na archeologický výzkum v novověké sklářské huti. Na počátku 90. let 20. století provedla společná expedice Krkonošského muzea a Katedry historie skla Univerzity Mikuláše Koperníka v Toruni vykopávky pozůstatků sklářské hutě Karlstal, která fungovala v letech 1754 – 1890 v obci Jakuszyce-Orle. Také zde byly objeveny četné pozůstatky po průmyslové činnosti – základy výrobních

¹⁶ T. Miszczyk, *Dawne hutnictwo szkła w Karkonoszach i Górach Izerskich*, „Archeologia Żywa”, č. 36 (2/2006), Warszawa, s. 211–223.

The historic pottery, excavated on the site, confirmed the chronology of glass works to the fourteenth and fifteenth century. Simultaneously to excavations in Cicha Valley, in the Western Sudetes the expedition from Jelenia Góra – Toruń led surface studies and drilling surveys with a geological drill. This work resulted in a number of new information, including confirming the position of hot-glass works – those were however modern, not related to the period of the Middle Ages.

The second confirmed hot-glass site are, discovered only in 2003, glassworks in Chromiec in the Izerskie Mountains. The discovery was made by inhabitants of the village, who reported to the Karkonosze Museum in Jelenia Góra the presence of numerous examples of ceramics and *glass tear-drops* on one of the fields (Museum received more than 600 objects collected from the surface, which exceeds the number of objects obtained from all previous research in Cicha Valley!). The field inspection confirmed the hot-glass nature of the site, which was dated to the fourteenth – fifteenth century. In subsequent season, the staff of the Museum, with the financial support of the local community organized in the *Kopaniec* Association, conducted preliminary surveys of the site. At this stage, the study failed to discover the production equipment like furnaces, but a number of movable relics was acquired and traces of buildings were located that could be auxiliary structures to the production complex.¹⁹

Recently (at the end of 2011), surface discoveries of two new positions were made, probably related to the hot-glass operations. The first of these is in Jagniątków, near the forester's house of the Karkonosze Mountains National Park, on a tourist trail leading toward the mountain shelter Petrovka; the second one is in the high altitude parts of Kopaniec village in the Izerskie Mountains. At both sites items were found on the surface that are characteristic of smelting operations – tear drops, dishes, pots (large quantities of these in Jagniątków), as well as pottery findings dating to the fourteenth –

¹⁹ T. Miszczyk *Dawne hutnictwo szkła w Karkonoszach i Górach Izerskich*, „Archeologia Żywa”, No. 36 (2/2006), EM-Press, Warszawa, pp. 211–223

Poza wyżej wymienionymi stanowiskami hutniczymi związanymi z okresem średniowiecza, w ramach projektu badawczego mającego na celu rozpoznanie dawnego hutnictwa szkła w rejonie Karkonoszy i Gór Izerskich, Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze prowadziło także badania archeologiczne na nowożytnym stanowisku hutniczym. Na początku lat 90. XX w. wspólna ekspedycja Muzeum Karkonoskiego oraz Pracowni Dziejów Szkła Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przeprowadziła badania wykopaliskowe pozostałości huty szkła Karlstal, funkcjonującej w latach 1754 – 1890 w miejscowości Jakuszyce-Orle. Także tutaj odsłonięto liczne relikty działalności przemysłowej: fundamenty budynków produkcyjnych, piece, fragmenty odpadów

budow, pece, złomki výrobků a výrobního odpadu. Zkoumáním se podařilo potvrdit, že skláři z Jizerských hor ovládali velmi komplikovanou technologii „millefiori”. Dnes se pozůstatky sklárny, o kterou pečuje Jizerské sdružení (Towarzystwo Izerskie) provozující také nedalekou turistickou chatu, staly jednou z turistických atrakcí, kterou navštěvuje stále větší počet návštěvníků Jizerských hor, kteří v létě hojně využívají cyklostezky a v zimě běžecké trasy (kolem sklárny vede běžecká trasa Běhu Piastovců).

Díky archeologickému výzkumu dostává obraz historie sklářské výroby v Krkonoších a Jizerských horách stále ostřejší kontury a stává se pomalu jednou z vizitek regionu. Návštěvníci, kteří přijíždějí odedávna do okolí, si ho spojují s krásnými skleněnými výrobky. Postupně

fifteenth century.

In addition to above mentioned metallurgical sites, associated with the period of the Middle Ages, as a part of a research project designed to identify the old glass-making in the area of the Izerskie Mountains and the Karkonosze Mountains, the Karkonosze Museum in Jelenia Góra also conducted an archaeological research on a contemporary glass-making site. In the early nineties of the twentieth century, a joint expedition of the Karkonosze Museum and the Workshop of the History of Glass of Nicolaus Copernicus University in Toruń conducted excavations of remains of Karlstal glassworks, functioning in the years 1754–1890 in Jakuszyce–Orle. A number of relics of industrial activity was unveiled: the

23. Zabytki związane z hutnictwem szkła – odpady poprodukcyjne tzw. łezki, fragmenty tygli i donic szklarskich
średniowiecze, XV w.
Piechowice – Cicha Dolina, badania dawnej huty szkła
MJG – A – 246

23. Nálezky související s tavením skla – odpady z výroby, tzv. slížky, zlomky sklářských kelímků a pánví
středověk, 15. století
Piechowice – Cicha Dolina, výzkum staré sklárny
MJG – A – 246

23. Relics connected to hot-glass – post-production scraps, so called tear drops, pieces of crucibles and pots
Middle Ages, the 15th century
Piechowice–Cicha Dolina, research of former glassworks
MJG – A – 246

produkcyjnych oraz wyrobów. Dzięki badaniom udało się, m.in. potwierdzić znajomość wśród izerskich hutników bardzo skomplikowanej techniki „millefiori”. Dziś pozostałości huty, wyeksponowane i otoczone opieką przez gospodarujące z pobliskim schroniskiem turystycznym – Towarzystwo Izerskie, stały się jedną z atrakcji turystycznych odwiedzanych przez coraz liczniejszy w Górach Izerskich gości, latem korzystających np. ze ścieżek rowerowych, zimą z licznych tras biegowych (tuż przy reliktech huty przebiega trasa narciarskiego Biegu Piastów).

Rozwój hutnictwa szkła w Karkonoszach i Górach Izerskich, dzięki badaniom archeologicznym, jest coraz lepiej rozpoznany, powoli stając się jedną z wizytówek tego regionu. Od dawna goście docierający w te strony kojarzyli je z pięknymi wyrobami ze szkła, powoli natomiast także z chęcią zgłębiają tajniki i historię tej sztuki. Planowane jest utworzenie specjalnego, odpowiednio oznakowanego szlaku turystycznego, który będzie prowadził przez stanowiska hutnicze, prowadzona jest też szeroko akcja propagująca tą dziedzinę.

ZAMKI SUDECKIE W OKOLICACH JELENIEJ GÓRY

Zamek Koziniec

Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze przeprowadziło wstępne badania powierzchniowo-sondażowe wzgórza Koziniec w Jeleniej Górze. Na kulminacji wzniesienia stwierdzono pozostałości dawnej zabudowy kamiennej, łączonej zaprawą murarską. Fragmenty te są resztkami większego założenia obronnego, które obejmowało wydłużony szczyt wzniesienia o wymiarach 30 x 14 m. W różnych częściach kulminacji założono siedem wykopów sondażowych o wymiarach 1 x 1 m i 2 x 2 m. Eksplorowano je do głębokości 20–30 cm. Poniżej wystąpił rumosz skalny, co może świadczyć o krótkim okresie użytkowania tego miejsca. Z wykopu uzyskano kilkadziesiąt fragmentów naczyń ceramicznych, fragmenty kafli piecowych, liczne kości zwierzęce i 4 przedmioty metalowe (3 gwoździe i 1 fezka ołowiu). Ceramika naczyńowa i kafle pozwoliły datować znaleziska na XIV – XV wiek. Ze źródeł

však také se zájmem objevují tajemství a historii tohoto umění. V budoucnu má vzniknout speciální naučná stezka, které povede přes stanoviště sklářských hutí. Zároveň také probíhá akce, která široce propaguje tuto oblast.

SUDETSKÉ HRADY V OKOLÍ JELENÍ HORY

Hrad Koziniec

Krkonošské muzeum v Jelení Hoře provedlo vstupní povrchový a sondážní průzkum vrchu Koziniec v Jelení Hoře. Na jeho vrcholu byly objeveny pozůstatky historických kamenných zdí spojovaných zednickou maltou. Tyto pozůstatky představují zbytek většího ochranného opevnění, které chránilo protáhlý vrchol kopce o rozměrech 30 x 14 m. Na různých místech vrcholu bylo provedeno sedm sondážních výkopů o rozměrech 1 x 1 m a 2 x 2 m. Byly provedeny do hloubky 20 – 30 cm. Pod nimi se nacházela horninová drť, což může svědčit o krátkém období používání tohoto místa. Z výkopů bylo získáno několik stovek zlomků keramických nádob, zlomky kamnářských kachlů, četné zvířecí kosti a 4 kovové předměty (3 hřebíky a 1 slza olova). Keramika a kachle umožnily datovat tyto nálezy do období 14. – 15. století. Z písemných zdrojů je známo, že tato malá strážnice byla spálena kolem roku 1428¹⁷.

Středověké hroty kopí z hradu Sokolec v Sokolích horách

Železné hroty kopí představují zajímavé ukázky staré výzbroje a patří do kolekce militárií ve sbírkách Archeologického oddělení Krkonošského muzea v Jelení Hoře. Hroty jsou vykovány ze železa, v řezu mají kosočtvercový tvar ostří s výrazně odděleným žebrem, u základny jsou viditelné stopy žlábků po obvodu a jsou zakončeny pouzdrem o hloubce 9 cm pro nasazení tyče. Stav památek je dobrý, navzdory výrazným stopám po korozi (v roce 1990 byly podrobeny restaurování – mechanickému a chemickému čištění a parafinování v Archeologicko-historickém

¹⁷ S. Wilk, *Strážnice wojskowa na Kozirću w świetle archeologicznych badań sondażowych*, [w:] *Człowiek i środowisko w Sudetach*, Wrocław 1998, s. 243-247.

foundations of production buildings, furnaces, pieces of production waste, and pieces of products. The research confirmed, among others, the knowledge of a very complex glass manufacturing technique: *millefiori*. Today, the remains of the glassworks, exposed and protected by the Izerskie Mountains Society, which also runs a nearby tourist shelter, have become one of the tourist attractions, visited by a growing number of guests, enjoying numerous bike trails in summer and cross-country skiing in winter (the glassworks' remains are located directly at the route of Bieg Piastów, a Worldloppet skiing event).

The development of hot glass in the Karkonosze Mountains and the Izerskie Mountains is increasingly recognized thanks to the archaeological research and it slowly becomes one of the flagship features of the region. For a long time, guests arriving in the area associated it with beautiful glass products. Currently, they also start to explore the secrets and history of hot-glass art. It is planned to create a special marked tourist trail, which will run across hot glass sites, a broad marketing action promoting this field of art is also being conducted.

CASTLES IN THE SUDETES NEAR JELENIA GÓRA

Koziniec Castle

The Karkonosze Museum in Jelenia Góra, conducted a preliminary surface and survey investigation on Koziniec Hill in Jelenia Góra. At the top of the hill there were discovered remains of old stone buildings, bind with a mortar. These fragments are the remains of a larger defence establishment, which occupied an elongated crest with dimensions of 30 x 14 m. Seven survey trenches in different parts of the peak were established, measuring 1 x 1 m and 2 x 2 m. These trenches were explored to a depth of 20–30 cm. Beneath that level stone rubble was found, which may indicate that the site was used only shortly. The excavations delivered hundreds of pottery fragments, pieces of furnace tiles, numerous animal bones and four metal objects (3 nails and 1 tear drop of lead). Pottery and furnace tiles were dated to the fourteenth – fifteenth century.

pisanych wiadomo, że tą małą warownię spalono ok. 1428 roku²⁰.

Sredniowieczne groty oszczepów-włóczni z zamku Sokolec w Górach Sokolich

Żelazne groty oszczepów to bardzo ciekawe zabytki dawnego uzbrojenia, należące do kolekcji militariów w zbiorach Działu Archeologii Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze. Groty wykonane są z żelaza w technice kucia, mają romboidalne w przekroju ostrze z wyraźnie wyodrębnionym żeberkiem, u podstawy ślady dookólnych żłobków, a zakończone są tuleją do osadzania drzewca o głębokości 9 cm. Stan zachowania zabytków jest dobry, pomimo wyraźnych śladów skorodowania (w roku 1990 poddane zostały zabiegom konserwacyjnym – czyszczeniu mechanicznemu i chemicznemu, parafinowaniu w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Głogowie), jedynie u podstawy tulei występują większe ubytki korozyjne.

Żelazne groty oszczepów należą do bardzo interesującej grupy militariów, odkrytych na początku XX w. w ruinach średniowiecznego zamku Sokolec w Górach Sokolich, koło Karpnik. Ze względu na domniemane ślady zdobienia na zabytkach, narosły wokół nich liczne kontrowersje, związane z chronologią zespołu, a co za tym idzie zamku Sokolec, pośrednio ogólnie początków osadnictwa w Sudetach Zachodnich w średniowieczu. Dopiero ostatnie kompleksowe badania bronioznawcze pozwoliły rozwiać te kontrowersje.

Zespół 11 grotów włóczni-oszczepów został odkryty w roku 1904 w ruinach zamku Sokolec przez niemieckiego poszukiwacza-amatora F. von Oheimba. Pierwszego ich opracowania dokonał w roku 1939 E. Petersen, który głównie na podstawie rzekomych cech zdobniczych na grotach, zaklasyfikował je jako zabytki o bardzo wczesnej metryce, odnosząc ich powstanie do VII w. i traktując je jako dowód wczesnej penetracji Śląska przez wczesnośredniowieczne plemiona germańskie: alamańskie lub frankijskie²¹. Ta analiza dała pretekst do spekulacji na

²⁰ S. Wilk, *Strażnica wojskowa na Koziańcu w świetle archeologicznych badań sondażowych*, [w:] *Człowiek i środowisko w Sudetach*, Wrocław 1998, s. 243–247.

²¹ E. Petersen, *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6.–8. Jahrhunderts*, Leipzig 1939.

muzeu w Hlohově), pouze u základny pouzdra se nacházejí větší korozní úbytky.

Železné hroty patří do velmi zajímavé skupiny militarií, které byly objeveny na počátku 20. století v ruinách středověkého hradu Sokolec v Sokolích horách poblíž Karpniků. Vzhledem k domnělým stopám po dekoraci se kolem nich vyrojila řada spekulací, které souvisely s určením data vzniku těchto předmětů, hradu Sokolec a nepřímo i počátků osídlení Západních Sudet ve středověku. Teprve poslední komplexní bádání zbraní umožnilo vyvrátit tyto spekulace.

Soubor 11 hrotů objevil v roce 1904 v rozvalinách zámku Sokolec německý amatérský archeolog F. von Oheimba. První práci o nich vydal v roce 1939 E. Petersen, který především na základě údajných dekorativních znaků zařadil hroty mezi památky s velmi dávným datem vzniku, ze 7 století, a považoval je za doklad pronikání germánských alamanských a frankyckých kmenů v raném středověku do Slezska¹⁸. Tato analýza byla záležitostí ke spekulacím o obyvatelích Sokolce, podle národnosti vědce to měli být buď Germáni, nebo Slované. Psalo se také o souvislosti Sokolce s tzv. Sámovou říší, která existovala pravděpodobně v 7. století na Moravě. Z poválečných polských vědců provedla nejdůkladnější analýzu nálezů ze Sokolce v roce 1962 W. Sarnowska¹⁹, psal o nich také K. Jaworski v práci z roku 2005, která byla věnovaná sudetským hradům²⁰ a který posunul chronologii památek na 8. až 9. století, naopak jejich původ spatřoval v jihoslovanských oblastech.

Pochybnosti a spory o památkách vyvrátil teprve v roce 2008 wrocławský archeolog a odborník na zbraně L. Marek²¹. Po důkladné analýze a výzkumu samotných hrotů a archivních pramenů (porovnání památek s předválečnými popisy a obrázky) došel k závěru, že se E. Petersen v roce 1939 kvůli

¹⁸ E. Petersen, *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6.–8. Jahrhunderts*, Leipzig 1939.

¹⁹ W. Sarnowska, *Uzbrojenie z Sokolca na Górze Krzyżnej, pow. Jelenia Góra, „Muzealnictwo Wojskowe”*, sv.2/1962, s. 59–71.

²⁰ K. Jaworski, *Groty w Sudetach VIII – X wiek*, Wrocław 2005.

²¹ L. Marek, *Broń biała na Śląsku. XIV – XVI wiek, „Wratislavia Antiqua”*. Studia z dziejów Wrocławia, sv. 10, Wrocław 2008.

Written sources provide information, that this small fortress was burned down around 1428.²⁰

Medieval heads of spear-javelins from Sokolec Castle in the Sokole Mountains

Iron javelin heads are very interesting relics of old weapons, belonging to the military ensemble in the collections of the Department of Archaeology in the Karkonosze Museum in Jelenia Góra. The tip is made of wrought iron, diamond-shaped in cross-section, with a clearly separated rib and grooves at its base. The head ends with a 9 cm deep sleeve for the deposition of a shaft. The item's conservation status is good – despite clear signs of corrosion (in 1990 it underwent maintenance treatment – mechanical and chemical cleaning, applying of paraffin layer in the Museum of Archaeology and History in Głogów) – only at the base of the head larger corrosion defects can be seen.

The iron spearhead is a part of a very interesting group of militaria, discovered in the early twentieth century in the ruins of a medieval castle, Sokolec in the Sokole Mountains near Karpniki. Due to the alleged traces of decoration on the item, there has been many controversies built up around it (as well as on the entire collection), related to the chronology of the finding (and hence – Sokolec Castle and, indirectly, in general: the beginnings of settlement in the Western Sudetes in the Middle Ages). Only recent, comprehensive arm analysis study has helped to dispel the controversy.

The set of 11 spear/javelin heads was discovered in 1904 in the ruins of Sokolec Castle by a German amateur prospector F. von Oheimb. The first study of the finding was completed in 1939 by E. Petersen who, basing largely on the alleged ornamental features of the spearheads, classified them as relics of an early origin, dating them to the seventh century, and treating them as an evidence of the early penetration of Silesia by early medieval Germanic tribes: Alemanni or Franks.²¹ This analysis

²⁰ S. Wilk *Strażnica wojskowa na Koziańcu w świetle archeologicznych badań sondażowych*, *Człowiek i środowisko w Sudetach*, Wrocław, pp. 243–247

²¹ E. Petersen *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde*

temat mieszkańc6w Sokolca – w zaleŹnoŹci od narodowoŹci badacza mieli to by6 albo wczeŹni Germanie albo wczeŹni S6wianie. Pisano nawet o zwi6zkach Sokolca z tzw. paŹstwem Samona, prawdopodobnie istniej6cym w VII w. na Morawach. SpoŹród powojennych polskich badaczy, najdok6adniejszej analizy zabytk6w z Sokolca dokona6a w roku 1962 W. Sarnowska²², pisa6 o nich takŹe K. Jaworski w pracy z roku 2005, poŹwi6conej wczesnoŹredniowiecznym grodom sudeckim²³, kt6ory przesun6ł chronologi6 zabytk6w do VIII – IX w., natomiast ich proveniencji dopatrywa6 si6 w stanowiskach po6udniowos6wiaŹskich.

W6t6pliwoŹci i spory wok66 zabytk6w rozwi6ł dopiero w roku 2008 wroc6awski archeolog i bronzoznawca L. Marek²⁴. Dzi6ki drobiazgowej analizie i badaniom samych zabytk6w, jak i Źr6de6 archiwalnych (zestawienie zabytk6w z przedwojennymi opisami i rysunkami) doszed6 on do wniosku, Źe E. Petersen w roku 1939, by wykaŹa6 wczeŹn6 dat6 ich powstania, dopuŹci6 si6 fa6szerstwa naukowego. Polega6o ono na przerysowaniu, zachwianiu proporcji i uwypukleniu rzekomych cech wczesnoŹredniowiecznych w opublikowanych rysunkach militari6w, aby „udowodni6 teori6 zgodn6 z 6wczesn6 polityk6”. L. Marek wykaŹa6, Źe faktyczna ornamentyka i forma omawianych ŹeleŹc6w odbiega zdecydowanie od spotykanej wŹród zachowanych zabytk6w frankijskich, natomiast w rzeczywistoŹci naleŹy wi6za6 je chronologicznie z okresem p66znego Źredniowiecza, wiekiem XIV i XV, a konkretnie prawdopodobnie z, przetaczaj6cymi si6 w6wczas przez Ź6sk, wojnami husyckimi.

Źredniowieczny grot oszczepu - w66czni z zamku Sokolec jest dowodem na to, jak wiele kontrowersji, spor6w, emocji o zgo6a pozanaukowym, a wr6cz politycznym charakterze, prowadz6cych nawet do oszustwa i manipulacji, moŹe wywo66a6 jeden zabytek (czy niewielka kolekcja) o niepozornym wygl6dzie.

Grot oszczep6w nie s6 jedynymi elementami uzbrojenia, pozyskanymi podczas badaŹ archeologicznych zamku Sokolec, jakie znajduj6 si6 w zbiorach

²² W. Sarnowska, *Uzbrojenie z Sokolca na G6rce KrzyŹnej, pow. Jelenia G6ra*, „Muzealnictwo Wojskowe”, t.2/1962, s. 59–71.

²³ K. Jaworski, *Grody w Sudetach VIII – X wiek*, Wroc6aw 2005.

²⁴ L. Marek *BroŹ bia6a na Ź6sku. XIV – XVI wiek*, „Wratislavia Antiqua”. Studia z dziej6w Wroc6awia, t. 10, Wroc6aw 2008.

tomu, aby dok6aza6 starsi6 datum jejich vzniku, dopuŹtil v6deck6ho podvodu. Ten spo66val v p6ekresleni6, poruŹeni6 proporcji a zd6razn6ni6 6dajnych ran6 Źredov6k6ch znak6 v publikovaných obr6zc6ch zbran6, aby „dok6aza6 teorii shodnou s tehdeŹi6 politikou”. L. Marek dok6aza6, Źe faktick6 dekorace a forma popisovaných hrot6 se z6s6dn6 liŹi6 od t6, na kterou lze narazit u dochovaných franky6ch pam6tek, a naopak je pot6eba je d6vat chronologicky do souvislosti s obdob6m pozdn6ho Źredov6ku, 14. aŹ 15. stolet6m, a konkr6tn6 s prob6haj6cimi husitsk6mi v6lkami ve Slezsku.

Źredov6k6 hrot kop6 z hradu Sokolec je d6kazem toho, jak mnoho spekulaci, spor6 a emocji zcela nev6deck6ho, aŹ politick6ho charakteru, vedouc6ch k podvod6m a manipulaci6m, m6Źe vyvolat jedna pam6tka (nebo drobn6 sb6rka pam6tek) nev6znamn6ho vzhledu.

Hrot kop6 nep6edstavuj6 jedinou sou66st v6zbroje, kter6 byla nalezena p66 archeologick6m v6zkumu hradu Sokolec a kter6 se nach6zi6 ve sb6rk6ch KrkonoŹsk6ho muzea. K vizu6ln6 velmi efektn6m muzejn6m expon6t6m, z6skan6m pravd6podobn6 tak6 b6hem v6zkumu na tomto stanoviŹti, pat66 ryt66sk6 ostruhy; jedna dochovan6 v celku, s kole6kem a zlomky dvou dalŹich. Tyto pam6tky se bohuŹel dochovaly v muzejn6ch sb6rk6ch z p6edv6le6n6ho obdob6, a tud6Ź bez archeologick6 dokumentace. Nezn6me tedy kontext, ani p6esn6 m6sto jejich objeven6, a proto p6edstavuj6 pouze muzejn6 zaj6mavost.

gave a pretext for speculation about the inhabitants of Sokolec Castle – depending on the nationality of the researcher, it had been either early Germanic or early Slavs. Some have even written about the relationship of Sokolec Castle with the so-called Samo's Kingdom, possibly existing in Moravia in the seventh century AD. Among the post-war Polish researchers, the most accurate historical analysis of findings from Sokolec Castle was made in 1962 by W. Sarnowska.²² K. Jaworski wrote about them in 2005 in his study dedicated to early gords from the Sudetes²³, while moving their chronology to the eighth–ninth century, and deriving their provenance from south-Slavic settlements.

Doubts and disputes around the findings were cleared in 2008 by arm analyst and archaeologist, L. Marek from Wroc6aw.²⁴ Through detailed analysis and research of artefacts themselves, as well as archival sources' queries (the comparison of items with pre-war descriptions and drawings), he concluded that E. Petersen in 1939, to establish an early date of their inception, committed a scientific fraud. It consisted in exaggerating, distorting the proportions and highlighting the supposed early-medieval attributes of findings in the drawings published to “prove theory compatible with the contemporary politics”. L. Marek showed that the actual ornamentation and form of these iron spearheads significantly deviated from the surviving Frankish relics, and in fact should be connected with the period of late Middle Ages, i.e. the fourteenth and fifteenth centuries, probably with Hussite Wars affecting Silesia at that time.

Medieval javelin/spear arrowheads of Sokolec Castle are a proof of how much controversy, dispute, political and unscientific emotions, even leading to fraud and manipulation, can be caused by few plain-looking relics.

Spearheads are not the only weapons excavated during archaeological works at Sokolec Castle, which are found

des 6.–8. Jahrhunderts, Leipzig 1939

²² W. Sarnowska *Uzbrojenie z Sokolca na G6rce KrzyŹnej, pow. Jelenia G6ra*, „Muzealnictwo Wojskowe”, vol.2/1962, pp. 59–71

²³ K. Jaworski *Grody w Sudetach VIII–X wiek*, Wroc6aw 2005

²⁴ L. Marek *BroŹ bia6a na Ź6sku. XIV–XVI wiek*, „Wratislavia Antiqua”. Studia z dziej6w Wroc6awia, vol.10, Wroc6aw 2008

Muzeum Karkonoskiego. Do bardzo efektownych wizualnie muzealiów, pozyskanych prawdopodobnie również w trakcie prac na tym stanowisku, należą ostrogi rycerskie: jedna zachowana w całości, z kółkiem oraz fragmenty dwóch innych. Niestety, zabytki te zachowały się w zbiorach muzealnych z okresu przedwojennego, bez dokumentacji archeologicznej, nieznaną jest więc kontekst ani dokładne miejsce ich odkrycia, a w związku z tym stanowią jedynie muzealną ciekawostkę.

in the collections of the Karkonosze Museum. Visually very impressive artefacts, probably acquired during the excavations on the same site, are the spurs of medieval knights: one complete with rowels and parts of two others. Unfortunately, these items come from the pre-war collections of the museum, and with no archaeological documentation – so the context and exact location of the finding is unknown – they are only the museum curiosity.

24. Grot oszczepu

średniowiecze, XIV – XV w.
zamek Sokolec, zbiory sprzed II wojny światowej
żelazo, 28 cm
MJG – A – 101

24. Hrot kopí

středověk, 14. – 15. století
hrad Sokolec, sbírky z doby před 2. světovou
válkou
železo, 28 cm
MJG – A – 101

24. Javelin head

Middle Ages, the 14th–15th century
Sokolec Castle, pre-World War II collections
iron, length 28 cm
MJG – A – 101

Karpacz – Pański Dom

Sudeckie zamki górskie to jedna z największych atrakcji naszego regionu. Takie warownie, jak: Chojnik, Bolków, Bolczów czy Wleń są wszystkim doskonale znane i w większym lub mniejszym stopniu opracowane naukowo. Mogło by się wydawać, że trudnym lub niemożliwym wręcz jest odkrycie czegoś zupełnie lub prawie nieznanego.

Okazuje się jednak, że ziemia sudecka kryje w sobie jeszcze wiele tajemnic i niespodzianek. Tutaj z pewnością należy zaliczyć odnalezienie relikwii archeologicznych wysoko w Karkonoszach, w miejscu określanym jako Pański Dom. Gwoli ścisłości, historię tego odkrycia rozpocząć należy stwierdzeniem, że miejsce to nie jest jednak zupełnie nieznaną i od pewnego czasu

Karpacz – Panský dům

Sudetské horské hrady jsou jednou z nejdůležitějších atrakcí našeho regionu. Například tvrze Chojnik, Bolków, Bolczów nebo Wleń jsou všem dokonale známy a ve větší nebo menší míře vědecky prozkoumány. Mohlo by se tedy zdát, že je obtížné nebo dokonce nemožné objevit něco zcela nebo téměř neznámého.

Ukazuje se však, že sudetská oblast ukrývá ještě mnoho tajemství a překvapení. K těmto tajemstvím můžeme s určitostí zařadit nález archeologických pozůstatků vysoko v Krkonoších, v místě nazvaném Panský dům (Pański Dom). Z důvodu přesnosti musíme historii tohoto objevu zahájit konstatováním, že toto místo nebylo zcela neznámé a určitou dobu bylo v souvislosti

Karpacz – Pański Dom (Herren Haus)

Mountain castles of the Sudetes are one of the biggest attractions of the region. Strongholds such as Chojnik, Bolków, Bolczów, or Wleń, are all well known and more or less scientifically documented. It could seem difficult or even impossible to discover something completely or almost unknown.

However, it appears that the Sudetes still hide many secrets and surprises. One of these is a discovery of archaeological relics high in the Karkonosze Mountains, in a place known as Pański Dom (Herren Haus, the Manor of the Lord). To be precise, one should mention that this place is not completely unknown, and for some period of time it was known as a kind of tourist hypothesis, a curiosity

funkcionovalo na zasadzie krajoznawczej hipotezy-ciekawostki, nigdy jednak wcześniej nie zostało potwierdzone naukowo.

Od 2. poł. XIX w. w. krajoznawcy niemieccy wskazywali miejsce położone wysoko w Karkonoszach, w Dolinie Płasawy, powyżej Karpacza i nieco poniżej Polany Karkonoskiej jako lokację średniowiecznego zamku, który miał być zbudowany przez księżęta świdnicko-jaworskich jako strażnica graniczna lub dworek myśliwski. Miejsce określano jako Herren Haus – Pański Dom. Problem polegał na tym, że zamek nie był wzmiankowany w żadnych źródłach historycznych. Aby udowodnić istnienie trwałej siedziby powoływano się na tradycję miejscową, ukształtowanie terenu oraz rzekome znajdowanie przez okoliczną ludność fragmentów ceramiki i końskich podkówek. Niemieckie przekazy zostały po II wojnie światowej powtórzone przez Tadeusza Stecia, ale jedyną akcją badawczą o charakterze naukowym była penetracja terenu pod koniec lat 80. XX w., dokonana przez wrocławskiego archeologa Krzysztofa Jaworskiego²⁵. Odnaleziono wówczas fragmenty podkówek i ceramiki, zaklasyfikowane jako późnośredniowieczne, XIV i XV-wieczne. Wobec braku solidniejszych znalezisk nie podjęto się określenia dokładniejszej chronologii ani funkcji obiektu, ale stwierdzono ponad wszelką wątpliwość, że coś w odległych czasach musiało w omawianym miejscu istnieć.

Wiosną 2007 roku przeprowadzono penetrację powierzchniową obszaru, w wyniku której wytypowano miejsce najbardziej odpowiadające opisom domniemanego zamku do przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych. Ze względu na położenie domniemanego stanowiska na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego, a więc objętym ścisłą ochroną, niezbędne było uzyskanie stosownych zezwoleń na prace badawcze.

Badania archeologiczne przeprowadzone zostały w pierwszej połowie października 2008 roku przez ekspedycję Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze. Sama akcja wykopaliskowa wymagała specyficznych przygotowań ze względu na trudno dostępny teren (wysokość bezwzględna prawie 1000 m n.p.m., teren górski, skalisty, porośnięty wysokogórską roślinnością). Wytypowany do badań obszar swoim wy-

s určitou hypotézou navštěvováno jako zajímavost, která však dříve nebyla vědecky probádána.

Od 2. poloviny 19. století se němečtí znalci regionu zmiňovali o místě vysoce položeném v Krkonoších, v údolí Płasawy, nad Karpaczem a pod Krkonošskou Polanou (Polana Karkonoska) jako o místě středověkého hradu, který měl být postaven svídnicko-javorskými knížaty jako strážní hrad nebo lovecké sídlo. Místo bylo nazýváno Herren Haus – Panský dům. Problém spočíval v tom, že hrad nebyl zmiňován v žádných historických pramenech. Za doklad existence trvalého sídla sloužila místní tradice, uspořádání terénu či údajné nálezy keramiky a koňských podkovek. Německé důkazy po 2. světové válce zopakoval Tadeusz Steć, ale jedinou výzkumnou akci vědeckého charakteru byl průzkum terénu na konci 80. let 20. století, provedený wrocławským archeologem Krzysztofem Jaworským²². V jeho rámci byly objeveny zlomky podkovek a keramiky, které byly označeny za pozdně středověké, ze 14. nebo 15. století. Vzhledem k nedostatku solidnějších nálezů nebylo určeno přesnější období vzniku ani funkce objektu, ale přes všechny pochybnosti odborníci konstatovali, že zde musel v dávných časech nějaký objekt existovat.

Na jaře roku 2007 byl proveden povrchový průzkum okolí, na jehož základě bylo vytypováno místo, které nejvíce odpovídá popisu údajného hradu a které by bylo vhodné pro provedení archeologických vykopávek. Vzhledem k poloze údajného stanoviště na území Krkonošského národního parku, a tedy území s přísnou ochranou přírody, bylo nezbytné získat příslušná povolení pro vědecké práce.

Archeologický výzkum provedla v první polovině října roku 2008 expedice Krkonošského muzea v Jelení Hoře. Samotné provedení vykopávek vyžadovalo specifickou přípravu vzhledem k obtížně dostupnému terénu (výška téměř 1000 m n. m., horský, skalnatý terén porostlý vysokohorskou vegetací). Oblast vytypovaná k průzkumu svým vzhledem připomíná tři terasy položené postupně jedna nad druhou. Ty jsou obklopeny něčím ve tvaru kamenných

that has never been scientifically explored.

Since the second half of the nineteenth century, the German excursionists were pointing out a place perched high in the Karkonosze Mountains, in the valley of the Płasawa River, above Karpacz and just below the Karkonoska Glade, as a location of medieval castle that was to be built by the princes of Świdnica–Jawor Principality as a borderline guardhouse or a hunting manor. The site was called “Herren Haus” – the Manor of the Lord, but the problem was that the castle was not mentioned in any historical sources. To prove the existence of a permanent settlement, one invoked local tradition, terrain formation and alleged findings of pottery pieces and horse hooves by local inhabitants. The German stories were repeated after the Second World War by Tadeusz Steć, but the only scientific research was the penetration of the area in the late 1980s by an archaeologist, Krzysztof Jaworski from Wrocław.²⁵ The exploration found some fragments of hooves and pieces of pottery, which were classified as late-medieval, the fourteenth and fifteenth century. In the absence of more robust findings, no further actions were taken to determine a more precise chronology or function of the site, yet it was stated that beyond any doubt something existed in that location in the distant past.

In spring 2007, the penetration of the surface area was carried out, which resulted in determining the most suitable location of the alleged castle to conduct archaeological excavations. Due to the fact that the site is located in the Karkonosze Mountains National Park, and is therefore strictly protected, it was necessary to obtain appropriate permits for a further research.

Archaeological studies have been carried out in the first half of October 2008 by an expedition from the Karkonosze Museum in Jelenia Góra. The excavation process required some specific preparation due to difficult access (altitude of almost 1000 meters above sea level, mountainous area, rocky, covered with mountain vegetation). The area selected for study resembles

²⁵ K. Jaworski, *Pański Dom – domniemany zamek w Karkonoszach*, „Pielgrzymy”. Informator Krajoznawczy, Wrocław 1996, s. 100–104.

²² K. Jaworski, *Pański Dom – domniemany zamek w Karkonoszach*, „Pielgrzymy”. Informator Krajoznawczy, Wrocław 1996, s. 100–104.

²⁵ K. Jaworski *Pański Dom – domniemany zamek w Karkonoszach*, „Pielgrzymy” '96. Informator krajoznawczy. Wrocław, pp. 100–104

gładem przypomina trzy tarasy położone stopniowo jeden nad drugim, otoczone czymś na kształt wałów kamiennych lub kamienno-ziemnych. W pierwszym etapie badań postanowiono założyć wykop archeologiczny o powierzchni ok. pół ara na plateau najwyższej położonego tarasu. Pod warstwą humusu leśnego natrafiono na warstwę spalenizny o dużej miąższości, spoczywającą na pomarańczowej glinie o charakterze intencjonalnego wyłożenia, otoczonej ułożonymi w zarys konstrukcji kamieniami. W ziemi wybieranej z wykopu natrafiono na zbiór fragmentów naczyń glinianych – ceramiki o cechach barokowych, datowanych wstępnie na okres XVII – XVIII w. Odkrycia te pozwoliły na postawienie hipotezy, że natrafiono na ślad mielerza – miejsca wypalania węgla drzewnego przez kurzaków. Hipoteza wydaje się tym bardziej prawdopodobna, że kurzactwo było w Karkonoszach w tym czasie bardzo rozpowszechnione, a znane jest nawet konkretne źródło historyczne, lokujące siedziby kurzackie w okolicach Polany Karkonoskiej w okresie wojny trzydziestoletniej. Pierwszy etap badań potwierdził więc istnienie, w miejscu określanym jako Herren Haus – Pański Dom, dawnych siedzib ludzkich, nie potwierdził jednak istnienia obiektu o charakterze zamkowym, obronnym z metryką średniowieczną.

Całkowicie zaskakujące odkrycie nastąpiło dopiero w drugim końcowym etapie badań roku 2007. W trakcie oczyszczenia z ziemi układu kamieni, który swoim wyglądem sugerował jakąś konstrukcję, natrafiono na dużą ilość fragmentów kafli piecowych. Były to fragmenty duże, dobrze zachowane, o wyraźnie czytelnym rysunku. Już wstępna analiza pozwoliła zaklasyfikować odkryte kafle jako renesansowe, natomiast dokładniejsze badania porównawcze potwierdziły XVI-wieczną metrykę zabytków. Szczególny zachwyty wzbudza jeden z kafli, o przedstawieniu figuralnym: półpostać mężczyzny ubranego w bogaty, renesansowy strój. Spośród innych kafli wyróżnia się jeszcze płyta z zachowanym popiersiem zwierzęcym, prawdopodobnie lwa (bardzo podobnym do czeskiego lwa heraldycznego). Pozostałe ozdobione są motywami roślinnymi, wiciami, arabeskami. W sumie odkryto fragmenty kilkunastu kafli piecowych. Niemal identyczne kafle znane są ze śląskich siedzib magnackich o charakterze rezydencjonalnym (zamek w Chojnowie,

nebo zemino-kamennych wałów. V první fázi byl založen archeologický výkop na ploše půl aru na plošině nejvýše položené terasy. Pod vrstvou lesního humusu byla objevena vrstva ohořelého materiálu velké mocnosti, která spočívala na oranžové hlíně, jež sloužila jako záměrný obklad a byla obklopena kameny uloženými do tvaru konstrukce. V zemi odtěžené z výkopu byl objeven soubor úlomků hliněných nádob – keramiky s barokními znaky, jejichž doba vzniku byla předběžně určena na 17. – 18. století. Tento objev umožnil stanovit hypotézu, že se jedná o stopy mlíže – místa, kde uhlíři vypalovali dřevěné uhlí. Tato hypotéza se jeví jaké velmi pravděpodobná, protože uhlířství bylo v té době v Krkonoších velmi rozšířené, a je znám konkrétní historický pramen, který hovoří o uhlířských sídlech v okolí Krkonošské Polany v období třicetileté války. První fáze zkoumání tedy potvrdila existenci dávného lidského osídlení v místě nazývaném jako Herren Haus - Panský dům, nepotvrdil však existenci stavby obranného charakteru z období středověku.

Ke zcela překvapivému objevu však došlo až v druhé, závěrečné fázi výzkumu v roce 2007. Během očišťování souboru kamenů, který svým vzhledem připomínal nějakou konstrukci, od zeminy, archeologové objevili velké množství zlomků kamnářských kachlů. Byly to velké, dobře dochované kusy, s výrazně čitelným obrázkem. Už vstupní analýza umožnila označit objevené kachle za renesanční, důkladnějším srovnávacím zkoumáním ale byl potvrzen původ z 16. století. Zvláštní pozornost vzbuzuje jeden z kachlů s figurálním výjevem – polovina postavy muže oblečeného do bohatého renesančního oděvu. Od ostatních kachlů se odlišuje také deska s dochovanou zvířecí bustou, pravděpodobně lva (velmi podobného heraldickému českému lvu). Ostatní kachle jsou ozdobeny rostlinnými motivy nebo arabeskami. Celkem byly objeveny zlomky více než deset kamnářských kachlů. Téměř identické kachle jsou známy ze slezských šlechtických rezidencí (zámek v Chojnowě, Brzegu, Hlohově) nebo bohatých měšťanských domů²³.

²³ K. Dymek, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Uniwersytet Wrocławski, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, Wrocław 1995

three terraces gradually rising one above another, surrounded by a kind of stone or stone-earth ramparts. In the first stage of the study, it was decided to set up an archaeological trench of approximately 50 square meters on the uppermost terrace. Under the layer of forest humus, a thick burnt layer was encountered, resting on intentionally shaped orange clay liner, surrounded by stones stacked in the form of a structure. In the soil removed from the excavation a collection of fragments of pottery was found, displaying baroque features, dating back to the period of the seventeenth–eighteenth century. These findings led to a hypothesis that a furnace was discovered – a place for burning charcoal. This hypothesis seems valid, since charcoal furnaces were very common in the Karkonosze Mountains at that time, and there is a specific historical resource known, which situated charcoal furnaces near the Karkonoska Glade during the Thirty Years' War. Therefore, the first phase of the study confirmed the existence of former human settlements in the place known as Herren Haus – the Manor of the Lord, however, did not prove the existence of a medieval castle.

A completely surprising discovery occurred during the second, final stage of the research in 2007. While cleaning the soil from a set of stones which appeared to be a man-made structure, a large number of furnace tiles was found. These were large, well-preserved pieces with clearly readable decoration. A preliminary analysis classified items as renaissance tiles, and later studies confirmed their sixteenth century's origin. Particularly delighting is one of the tiles with a figurative decoration: the torso of a man dressed in a rich, renaissance costume. Among other tiles, one to be distinguished contains a bust of an animal, probably a lion (very similar to the Czech heraldic lion). Others are decorated with floral motifs, flagella, arabesques. In total, fragments of more than a dozen furnace tiles were discovered. Almost identical tiles are known from Silesian aristocratic residences (castles in Chojnow, Brzeg, Głogów) or rich bourgeois houses.²⁶

²⁶ K. Dymek *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Uniwersytet Wrocławski, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, Wrocław 1995

Brzegu, Głogowie) lub bogatych kamienic mieszczańskich²⁶. Odkrycie tego typu zabytków w bardzo niedostępnym, wysokogórskim terenie, może niezbycie dowodzić istnienia w tym miejscu siedziby o charakterze rezydencjonalnym, dużo bardziej trwałym niż późniejsze budy kurzackie²⁷.

Niestety, trudne warunki atmosferyczne (wcześnie w górach opady śniegu) zmusily ekspedycję Muzeum Karkonoskiego do przerwania badań. Nie udało się więc na razie ustalić dokładnej funkcji i chronologii obiektu. Nie wiadomo, czy można chronologię obniżyć od renesansu do późnego średniowiecza, brak dotychczas odkrycia jakichkolwiek pozostałości po zabudowie nie pozwala na razie mówić o możliwym wyglądzie założenia.

Objev tohoto typu památek ve velmi nepřístupném, vysokohorském terénu může nepochybně dokládat existenci rezidenčního sídla s mnohem delší historií než pozdější uhlířské boudy²⁴.

Bohužel obtížné klimatické podmínky (brzké sněhové srážky na horách) donutily expedici Krkonošského muzea přerušit výzkum. Zatím se tedy nepodařilo stanovit přesnou funkci a stáří objektu. Není známo, zda lze dobu jeho vzniku posunout do období pozdního středověku až renesance. Dosud nebyly objeveny žádné pozůstatky po zástavbě, a tudíž nelze vůbec hovořit o možném vzhledu stavby. Objev památek, které se dosud objevovaly v rezidenčních hradech, umožňuje konstatovat s jistotou, že

A discovery of this kind of relics in a very inaccessible site, located high in the mountains, proves the existence of a manor house, lot more durable than the later colliers' houses.²⁷

Unfortunately, difficult weather conditions (early snowfall in the mountains) forced the expedition from the Karkonosze Museum to interrupt their studies. No precise function and chronology of the object has yet been determined so far. It is not known if the object dated back to the Middle Ages and the lack of any discovered remains of the building does not allow to talk about the possible appearance of the settlement. However, the discovery of items, which so far have occurred in residential buildings,

25. Kafle piecove
renesans, XVI w.
domniemaný zamek – Paňski Dom w Karkonoszach, badania 2007 r.
glina, odciskanie w formie, wypalanie, 21 x 21 cm
MJG – A – 408

25. Kamnářské kachle
renesance, 16. století
údajný hrad – Panský dům (Paňski Dom) v Krkonoších, výzkum v roce 2007
hlína, lisování ve formě, výpál, 21 x 21 cm
MJG – A – 408

25. Furnace tiles
Renaissance, the 16th century
alleged Herren Haus Castle in the Karkonosze Mountains, research in 2007
clay, mould pressing, firing, dimensions 21 x 21 cm
MJG – A – 408

Jednakże odkrycia zabytków, jakie do tej pory występowały w obiektach rezydencjonalnych, pozwala stwierdzić z całą pewnością fakt istnienia w okolicach Polany Karkonoskiej, jakiegoś niezwykle interesującego obiektu. Na obecnym etapie badań nie da się stwierdzić, czy można mówić o zamku, jednakże obiekt rokuje bardzo duże nadzieje na przyszłe badania. Jeśli w ich wyniku potwierdzi

v okolí Krkonošské Polany stával nějaký velmi zajímavý objekt. V současné fázi zkoumání nelze říci, zda můžeme hovořit o hradu, ale budoucí výzkum objektu se jeví velmi slibně. Pokud se potvrdí hradní funkce stavby, bude se jednat o nejvýše položený hrad v Polsku (dosud je považován za nejvýše položený Rogowiec u Głuszyce, leží téměř o sto metrů níže!).

can certainly confirm the existence of a very interesting object in the vicinity of the Karkonoska Glade. At the current stage of research, it is impossible to say whether we can talk about the castle, but the object shows very high potential for future research. If further researches confirm it was a castle, it would be a castle located at the highest altitude in Poland (Rogowiec Castle near Głuszyca, thus far regarded as the uppermost castle in Poland, is situated almost 100 meters below!).

²⁶ K. Dymek, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Uniwersytet Wrocławski, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, Wrocław 1995

²⁷ T. Miszczyk, *Paňski Dom – badania archeologiczne domniemanego zamku w Karkonoszach*, „Z Otchłani Wieków”, Rocznik 64/2009, Warszawa, nr 1–4, s. 197–209.

²⁴ T. Miszczyk, *Paňski Dom – badania archeologiczne domniemanego zamku w Karkonoszach*, „Z Otchłani Wieków”, Rocznik 64/2009, Warszawa, č. 1–4, s. 197–209.

²⁷ T. Miszczyk *Paňski Dom – badania archeologiczne domniemanego zamku w Karkonoszach*, „Z Otchłani Wieków”, Warszawa, Rocznik 64/2009, No. 1–4, pp. 197–209

się funkcja zamkowa, będziemy mieli do czynienia z najwyższym położonym zamkiem w Polsce (dotychczas uznawany na najwyższym położony Rogowiec koło Głuszycy, leży prawie sto metrów niżej!).

INNE ZABYTKI REGIONU JELENIOGÓRSKIEGO

Relikwiarz z Kościoła Św. Jana i Katarzyny w Świerzawie, ok. 1425 r.

W trakcie prac konserwatorskich przy ołtarzu, odkryto złożone w skrytce relikwie. Skrytka o przekroju ok. 10 x 10 cm i głębokości 50 cm mieściła się w przedniej części mensy ołtarzowej, przykryta była kamieniem i zaprawą wapienno-piaskową. W środku znajdował się relikwiarz w formie walca z czerwoną woskową pieczęcią odciśniętą na podstawie.

Badania promieniami Roentgena wykazały, że w środku znajdowały się fragmenty kości, a pod pieczęcią tkwił włos ludzki.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu przeprowadziło ekspertyzę, w wyniku której stwierdzono, że pieczęć należała do biskupa Kulmbach z pogranicza bawarsko-frankońskiego i w obrazie napieczonym przedstawia św. Jadwigę. Na tej podstawie relikwiarz wydatowany został na ok. 1425 rok.

DALŠÍ PAMÁTKY JELENOHORSKÉHO REGIONU

Relikviář z kostela sv. Jana a Kateřiny ve Šwierzawě, kolem roku 1425

Během konzervátorských prací na oltáři byly v jeho schránce objeveny relikvie. Schránka o průřezu přibližně 10 x 10 cm a hloubce 50 cm se nacházela v přední části oltářní mensy, byla zakryta kamenem a vápenopískovou maltou. Uprostřed se nacházel relikviář ve formě válce o výšce 5 cm a průměru 3 – 3,5 cm s červenou voskovou pečeti vytlačenou na základně.

Rentgenové zkoumání odhalilo, že uvnitř se nacházejí úlomky kostí a pod pečeti lidský vlas.

Státní archiv ve Wrocławu provedl expertízu, na jejímž základě bylo zjištěno, že pečeť patřila biskupovi Kulmbachovi z bavorsko-franského pohraničí a pečetní obraz představuje sv. Hedviku. Podle těchto informací byl vznik relikviáře určen kolem roku 1425.

OTHER RELICS FROM JELENIA GÓRA REGION

Reliquary from the Church of St. John and St. Catherine in Świerzawa, around 1425

In the course of restoration works at the altar in the church of St. John and St. Catherine in Świerzawa, a box containing relics was discovered. The box, dimensioned 10 x 10 x 50 cm, was located in front of the altar stone, covered with a stone and a sand-lime mortar. A cylindrically shaped reliquary was found inside, with a red wax seal imprinted on the base.

X-ray studies have shown that it contained bone fragments and a human hair, pressed under the seal.

A research conducted by the State Archives in Wrocław concluded that the seal belonged to the Bishop of Kulmbach, from Bavarian – Frankish border and the picture on the seal depicts St. Hedwig. Basing on these findings, it is assumed that the reliquary originates from around 1425.

26. Relikwiarz z Kościoła Św. Jana i Katarzyny w Świerzawie

ok. 1425 r.
głina, wosk, 5 x 3 cm
MJG AH 7070

26. Relikviář z kostela sv. Jana a Kateřiny ve Šwierzawě

kolem roku 1425
hlína, wosk, 5 x 3 cm
MJG AH 7070

26. Reliquary from the Church of St. John and St. Catherine in Świerzawa

around 1425
clay, wax, 5 x 3 cm
MJG AH 7070

Złoty skarb monet z Piechowic XV – XVII wiek

Złoty skarb znaleziony został przypadkowo podczas robót drogowych w Piechowicach w 1979 roku. Złote monety znajdowały się w glinianym garnku, który się nie zachował. Znalazca usiłował przywłaszczyć sobie monety, w wyniku wyroku sądowego przekazano je do Muzeum Karkonoskiego (wówczas Muzeum Okręgowego) w Jeleniej Górze.

Zbiór liczy 94 monety z okresu od XV do XVII w. Największa ilość monet pochodzi z Niderlandów, są to 42 dukaty, w tym 1 noble. W zespole są także monety hiszpańskie, tureckie, włoskie, 16 pochodzi z mennic niemieckich, 8 dukatów z mennic węgierskich.

Najwcześniejsza moneta z tego znaleziska to złoty dukat Macieja Korwina (1458 – 1490) oraz dukat pochodzący z roku 1497, powstały w mennicy działającej w Hamburgu. Najpóźniejsze natomiast monety to dukat z Niderlandów z 1642 roku oraz dukat ks. saskiego Jana Jerzego (1611 – 1656).

Są tu również monety polskie z mennicy gdańskiej: dukat Zygmunta III Wazy z 1625 roku oraz Władysława IV z 1638 r.

Złoty pokład s mincami z Piechowic 15. – 17. století

Złoty pokład byl nalezen náhodně při silničních pracích v Piechowicích v roce 1979. Zlaté mince se nacházely v hliněném hrnci, který se nedochoval. Nálezce se snažil si poklad přivlastnit, ale na základě soudního rozhodnutí byly předány Krkonošskému muzeu (tehdy Okresnímu muzeu) v Jelení Hoře.

Soubor obsahuje 94 mincí z období od 15. do 17. století.

Největší množství mincí pochází z Nizozemí, je to 42 dukátů, z toho 1 noble. V souboru jsou také španělské, turecké a italské mince, 16 pochází z německých mincoven, 8 dukátů z uherských mincoven.

Nejstarší mincí z tohoto nálezu je zlatý dukát Matyáše Korvína (1458 – 1490) a dukát pocházející z roku 1497 vyražený v mincovně v Hamburgu. Nejmladší mincí je naopak nizozemský dukát z roku 1642 a dukát saského knížete Jana Jiřího (1611 – 1656).

Poklad obsahoval také polské mince z gdaňské mincovny: dukát Zikmunda III. Vasy z roku 1625 a Vladislava IV. z roku 1638.

The treasure of golden coins from Piechowice (the 15th–17th century)

The gold treasure was found accidentally during road works in Piechowice, in 1979. Gold coins were in a clay pot, which was not preserved. The finder tried to usurp the coins and, as a result of a court trial, they were handed to the Karkonosze Museum (the Regional Museum) in Jelenia Góra.

The set consists of 94 coins dating from the fifteenth to the seventeenth century.

The largest number of coins originate from the Netherlands, they are 42 ducats, including one noble. The set contains also the Spanish, Turkish and Italian coins, 16 coins from the German mints and 8 ducats from the Hungarian mints.

The oldest coins of this finding are: a golden ducat of Matthias Corvinus (1458–1490) and a ducat dating from 1497, manufactured in a mint operating in Hamburg. The latest ones, on the other hand, are: a ducat from the Netherlands from 1642 and a ducat of Prince John George I of Saxony (1611–1656).

The ensemble contains also some Polish coins from the mint in Gdańsk: a ducat of Sigismund III Vasa from 1625 and ducat of Vladislav IV Vasa from 1638.

27. MONETA - noble

Niderlandy, Campen, XVI w.
złoto, śred. 33,7 – 35,3 mm, waga 7,6g
MJG AH 5743

awers: w symbolicznie przedstawionym okręciu popiersie mężczyzny w koronie, w prawej ręce miecz, w lewej tarcza. W otoku napis: SVLAN. MON.NO.A....CAMPEN.VA.

rewers: w centrum tarcza słoneczna, wokół niej na przemian stylizowane lilie i ukoronowany lew. W otoku napis: CONCORDIA.RES.PARVM.CVNT.

27. MINCE - noble

Nizozemí, Kampen, 16. století
złoto, průměr 33,7 – 35,3 mm, hmotnost 7,6g
MJG AH 5743

avers: v symbolicky představené lodi busta muže v koruně, v pravé ruce meč, v levé štít. Nápis po obvodu: SVLAN.MON.NO.A....CAMPEN.VA.

rewers: ve středu sluneční kotouč, kolem něho střídavě stylizované lilie a korunovaný lev. Nápis po obvodu: CONCORDIA.RES.PARVM.CVNT.

27. COIN – noble

The Netherlands, Campen, the 16th century
gold, diameter: 33.7–35.3 mm, weight: 7.6 g
MJG AH 5743

the obverse: a bust of a crowned man in a symbolically depicted ship, sword in the right hand, shield in the left hand, circular inscription: SVLAN.MON.NO.A....CAMPEN.VA.

the reverse: the disk of the sun in centre, surrounded alternately by stylized lilies and a crowned lion. Inscription in the rim: CONCORDIA.RES.PARVM.CVNT.

28. MONETA – floren

Włochy, Florencja 1595 r.
złoto, śred. 21,7 – 22,4 mm, waga 3,57g
odlew, wybijanie
MJG AH 5700

awers: postać Jana Chrzciciela z krzyżem w lewej ręce. W otoku napis: S.IOA.BAP.FLO-R.PROT. 1595.
rewers: ornament z wici roślinnych układających się w bukiet. W otoku napis: D.ETR.III. FER.M.MA.

28. MINCE – florén

Itálie, Florencie, rok 1595
złoto, průměr 21,7 – 22,4 mm, hmotnost 3,57g
odlitek, ražba
MJG AH 5700

avers: postava Jana Křtitele s křížem v levé ruce. Nápis po obvodu: S.IOA.BAP.FLO-R.PROT. 1595.
revers: ornament s pnoucími rostlinami, které se spojují do kytice. Nápis po obvodu: D.ETR.III. FER.M.MA.

28. COIN – florin

Italy, Florence, 1595
gold, diameter: 21.7–22.4 mm, weight: 3.57 g
casting, striking
MJG AH5700

the obverse: a figure of John the Baptist with a cross in the left hand. Circular inscription: S.IOA. BAP.FLO–R.PROT. 1595.
the reverse: an ornamentation of floral weaves shaping a bouquet. Circular inscription: D.ETR.III. FER.M.MA.

29. MONETA – dukat

Węgry, Maciej Korwin (1458 – 1490)
złoto, śred. 20,2 – 20,5 mm, waga 3,47g
odlew, wybijanie
MJG AH 5729

awers: postać mężczyzny przedstawiona frontalnie, na ramiona narzucony płaszcz, na głowie korona. W prawej ręce topór, w lewej jabłko królewskie, głowę otacza aureola. Po bokach litery: K-P-gwiazdka. W otoku napis: S.LADISLAVS.REX.
rewers: popiersie Madonny z Dzieciątkiem. W otoku napis: MATHIAS.D.G-ptak ze złożonymi skrzydłami (orzeł (?) - R.VNGARIE.

29. MINCE – dukát

Uhry, Matyáš Korvín (1428 – 1490)
złoto, průměr 20,2 – 20,5 mm, hmotnost 3,47 g
odlitek, ražba
MJG AH 5729

avers: postava muže z čelního pohledu, přes ramena má přehozen plášť a korunu na hlavě. V pravé ruce sekyra, v levé královské jablko, hlavu obklopuje svatozář. Na stranách písmena: K-P-hvězdička. Nápis po obvodu: S.LADISLAVS.REX.
revers: busta Madony s děťátkem. Nápis po obvodu: MATHIAS.D.G-pták se složenými křídly (orel (?) - R.VNGARIE.

29. COIN – ducat

Hungary, Matthias Corvinus (1458–1490)
gold, diameter: 20.2–20.5 mm, weight: 3.47 g
casting, striking
MJG AH5729

the obverse: a frontal figure of a man, a coat on his shoulders, a crown on his head. An axe in the right hand, the globus cruciger in the left hand, the head surrounded by an aureole. On the sides, letters: K–P–asterisk. Circular inscription: S.LADISLAVS.REX.
the reverse: a bust of Madonna and Child. Circular inscription: MATHIAS.D.G–bird with folded wings (eagle (?)) – R.VNGARIE

30. MONETA – dukat

Niemcy, Hamburg 1497 r.
 złoto śred. 22,6 – 23 mm, waga 3,52g
 odlew, wybijanie
 mennica: Hamburg
 MJG AH 5692
 awers: postać Madonny z Dzieciątkiem na ręku (w mandorli wpisanej w koło). U jej stóp herb Hamburga: otwarta brama miejska z trzema wieżami. W otoku napis (majuskułą gotycką): O: (znak menniczny) / HAMBURG..MONETA.N
 rewers: postać Madonny z Dzieciątkiem na ręku (w mandorli wpisanej w koło). W otoku napis (majuskułą gotycką): GRACIA.1497..AVE.PLEN.

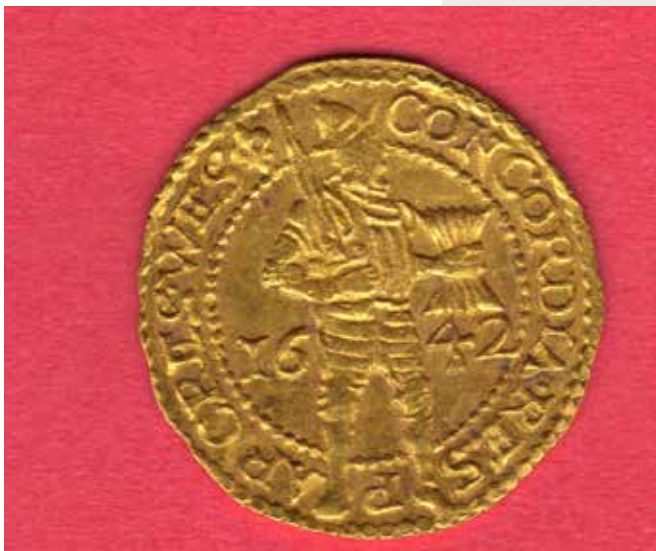

30. MINCE – dukát

Německo, Hamburg, rok 1497
 zlato, průměr 22,6 – 23 mm, hmotnost 3,52g
 odlitek, ražba
 mincovna: Hamburg
 MJG AH 5692
 avers: postava Madony s děťátkem na rukou (v mandorle vepsané do kruhu). U jejích nohou erb Hamburku: otevřená městská brána se třemi věžemi. Po obvodu nápis (gotickou majuskulí): O: (znak mincovny) / HAMBURG..MONETA.N
 rewers: postava Madony s děťátkem na rukou (v mandorle vepsané do kruhu). Po obvodu nápis (gotickou majuskulí): GRACIA.1497..AVE.PLEN.

30. COIN – ducat

Germany, Hamburg 1497
 gold, diameter: 22.6–23 mm, weight: 3.52 g
 casting, striking
 Mint: HAMBURG
 MJG AH5692
 the obverse: a figure of Madonna with Child in her arms (within mandorla inscribed in a circle). The coat of arms of Hamburg city at the bottom: opened gate with three towers. Circular inscription (in gothic majuscule): O: (minting sign)/ HAMBURG..MONETA.N
 the reverse: a figure of Madonna with Child in her arms (within mandorla inscribed in a circle). Circular inscription (in gothic majuscule): GRACIA.1497..AVE.PLEN.:

31. MONETA – dukat

Niderlandy, prow. Fryzja Zach., 1642 r.
 złoto, śred. 23 – 24 mm, waga 3,53g
 MJG AH5754
 awers: postać mężczyzny w zbroi, w prawej ręce miecz, w lewej wiązka strzał. W otoku napis: CONCORDIA.RES-P-AR.CRES.WEX, stylizowana lilia. Po bokach postawy data 16–42.
 rewers: w kwadratowej ozdobnej ramce napis: MOORDI/PROVIN/FOE.DER/BELG.AD/LEG.IMP/

31. MINCE – dukát

Nizozemí, prov. Západní Frísko, rok 1642
 zlato, průměr 23 – 24 mm, hmotnost 3,53g
 MJG AH5754
 avers: postava muže ve zbroji, v pravé ruce meč, v levé svazek šípů. Nápis po obvodu: CONCORDIA.RES-P-AR.CRES.WEX, stylizovaná lilie. Po bocích postavy datum 16–42.
 rewers: ve čtvercovém ozdobném rámečku nápis: MOORDI/PROVIN/FOE.DER/BELG.AD/LEG.IMP/

31. COIN – ducat

The Netherlands, Province of Western Friesland, 1642
 gold, diameter: 23–24 mm, weight: 3.53 g
 MJG AH5754
 the obverse: a male figure in armour divides date 16–42, a sword in the right hand, bundle of arrows in the left hand, a circular inscription: CONCORDIA.RES-P-AR.CRES.WEX stylized lilly.
 the reverse: an inscription in square frame: MOORDI/PROVIN/FOE.DER/BELG.AD/LEG.IMP/

32. MONETA – dukat

Saksonia, Jan Jerzy (1611 – 1656), 1642 r.
złoto, śred. 22,8 – 23,3 mm, waga 3,45g
MJG AH 5758

awers: postać stojącego mężczyzny w zbroi,
w prawej ręce miecz, lewa na głowicy szpady.
W otoku napis: IOH.GEORG.D.G.DU-X-SAX.IVL.
CL.ETMO.

rewers: wielopolowa tarcza herbowa, po bokach
C R. W otoku napis: SA.ROM.IMPERI-ARCHIM.
ETEL:1642:

32. MINCE – dukát

Sasko, Jan Jiří (1611 – 1656), rok 1642
złoto, průměr 22,8 – 23,3 mm, hmotnost 3,45g
MJG AH 5758

awers: postava stojícího muže ve zbroji, v pravé
ruce meč, levá na hlavici dýky. Nápis po obvodu:
IOH.GEORG.D.G.DU-X-SAX.IVL.CL.ETMO.

revers: dělený erbovní štít, na bocích C R.
Po období nápis: SA.ROM.IMPERI-ARCHIM.
ETEL:1642:

32. COIN – ducat

Saxony, John George (1611–1656), 1642
gold, diameter: 22.8–23.3 mm, weight: 3.45 g
MJG AH 5758

the obverse: a standing male figure in armour,
a sword in the right hand, the left hand
on hilt of rapier. Circular inscription: IOH.
GEORG.D.G.DU-X-SAX.IVL.CL.ETMO.

The reverse: a multi field escutcheon, on the
sides C R. Circular inscription: SA.ROM.IMPERI-
ARCHIM.ETEL:1642:

33. MONETA – dukat

Polsko, Zygmunt III Waza (1587 – 1632)
Mennica Gdańsk, 1625 r.
złoto śred. 23,3 – 23,5 mm, waga 3,55 g
MJG AH 5764

awers: popiersie mężczyzny z prawego profi-
lu, na głowie korona. W otoku napis: :SIGISD.
III.D:G:REX.POL:M:D:L.R.PR.

rewers: w owalnej tarczcy herbowej podtrzymy-
wanej przez dwa lwy herb Gdańska (dwa krzyże,
nad nimi korona). W otoku napis: MONE.AUREA.
CIVI.GEDANENSIS.1625. - krzyż-

33. MINCE – dukát

Polsko, Zikmund III. Vasa (1587 – 1632)
Mincovna Gdańsk, rok 1625
złoto, průměr 23,3 – 23,5 mm, hmotnost 3,55 g
MJG AH 5764

awers: busta muže z pravého profilu, na hlavě
koruna. Nápis po obvodu: :SIGISD.III.D:G:REX.
POL:M:D:L.R.PR.

revers: erb Gdańska (dva kříže, nad nimi koru-
na) v oválném erbovém štítu, který drží dva lvi.
Nápis po obvodu: MONE.AUREA.CIVI.GEDANEN-
SIS.1625. - kříž -

33. COIN – ducat

Poland, Sigismund III Vasa (1587–1632)
Mint in Gdańsk, 1625
gold, diameter: 23.3–23.5 mm, weight: 3.55 g
MJG AH 5764

the obverse: the right profile male bust,
crowned. Circular inscription: :SIGISD.III.D:G:REX.
POL:M:D:L.R.PR.

the reverse: the coat of arms of Gdańsk city
(two crowns and a crown above) within
an oval escutcheon held by two lions.
Circular inscription: MONE.AUREA.CIVI.
GEDANENSIS.1625. – cross –

34. MONETA – dukat

Polska, Władysław IV Waza (1632 – 1648)

mennica: Gdańsk, 1638 r.

złoto 23,4 – 24 mm, waga 3,54g

MJG AH 5760

awers: popiersie mężczyzny z prawego profilu, na głowie korona. W otoku napis: VLAD.

IIII.D.G.REX.POL.M.D:L:RVS:PR:

rewers: w owalnej tarczy podtrzymywanej przez dwa lwy herb Gdańska (dwa krzyże nad nimi korona). W otoku napis: MON:AUREA.CIVITATIS. GEDANEN:1638:

34. MINCE – dukát

Polsko, Vladislav IV. Vasa (1632 – 1648)

mincovna: Gdańsk, rok 1638

złoto 23,4 – 24 mm, hmotnost 3,54 g

MJG AH 5760

avers: busta muže z pravého profilu, na hlavě korona. Nápis po obvodu: VLAD.IIIII.D.G.REX.

POL.M.D:L:RVS:PR:

rewers: erb Gdańska (dva kříže, nad nimi korona) v oválném erbovém štítu, který drží dva lvi.

Nápis po obvodu: MON:AUREA.CIVITATIS.

GEDANEN:1638:

34. COIN – ducat

Poland, Ladislaus IV Vasa (1632–1648)

Mint in Gdańsk, 1638

gold, diameter: 23,4–24 mm weight: 3,54 g

MJG AH 5760

the obverse: the right profile of a male's bust, crowned. Circular inscription: VLAD.IIIII.D.G.REX.

POL.M.D:L:RVS:PR:

the reverse: the coat of arms of Gdańsk City (two crowns and a crown above) within an oval escutcheon held by two lions.

Circular inscription: MON:AUREA.CIVITATIS.

GEDANEN:1.638:

ZARYS HISTORII JELENIEJ GÓRY OD XIV DO XX W.

NÁSTIN DĚJIN JELENÍ HORY OD 14. DO 20. STOLETÍ

OUTLINE OF THE HISTORY OF JELENIA GÓRA FROM THE 14TH TO THE 20TH CENTURY

Zarys historii Jeleniej Góry od XIV do XVI w.

Lokacja Jeleniej Góry, która nastąpiła w 2. połowie XIII w., zapoczątkowała systematyczny rozwój miasta. Położone w sercu kotliny, u stóp Karkonoszy miasto, co prawda na przełomie XIII i XIV w., nie odgrywało jeszcze większej roli w księstwie świdnicko-jaworskim, zajmując pod względem wpłacanych podatków zaledwie siódme miejsce, ale wkrótce ten stan rzeczy uległ zmianie¹. Kolejne dziesięciolecia to czasy rozkwitu Jeleniej Góry. U podstaw rozwoju gospodarczego miasta leżały przywileje nadawane przez książąt piastowskich: Henryka I jaworskiego (1312 – 1346), Bolka II Małego (1346 – 1368). Ten pierwszy w dokumencie z końca czerwca 1341 r. zezwolił mieszczanom na budowę gospody w mieście lub poza jej murami². W 1346 r. zmarł książę Henryk I jaworski. Spadek po nim przejął jego bratanek Bolko II Mały, który zjednoczył w ten sposób pod swoim panowaniem księstwo jaworskie i świdnickie. Nowy władca niezwykle korzystnie zapisał się w dziejach miasta, nadając mu wiele nowych uprawnień i przywilejów. I tak w 1346 r. miejscowi sukiennicy otrzymali *ważny dla swego rzemiosła przywilej odnoszący się do wyrobu, cięcia i sprzedaży sukna*³. W tym samym roku książę sprzedał jeleniogórskim mieszczanom za kwotę 80 grzywien srebra, książęce kramy (jatkę mięsne, ławy chlebowe, ławy szewskie) na rynku. Od tej pory przynosiły one dochody miastu. W 1350 r. ostatni Piast świdnicko-jaworski zezwolił na wybudowanie łaźni miejskiej⁴. Najważniejsze

¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s.28.

² APJG, AmJG, sygn. 6.

³ Ibidem, sygn. 8.

⁴ Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 175.

Nástin dějin Jelení Hory od 14. do 16. století

Místo, ve kterém byla Jelení Hora v druhé polovině 13. století založena, umožňovalo systematických rozvoj města. Město ležící v srdci kotliny, v podhůří Krkonoš, ještě na přelomu 13. a 14. století nehrálo ve svídnicko-javorském knížectví významnější roli. Výše odváděných daní ho řadila na sedmé místo, ale tento stav se brzy změnil.¹ Další desetiletí jsou dobou rozkvětu Jelení Hory. Základem hospodářského rozvoje se stala práva, která městu udělila piastovská knížata: Jindřich I. Javorský (1312 – 1346) a Boleslav II. Malý (1346 – 1368). První z nich v listině z konce června roku 1341 povolil měšťanům postavit v městě nebo za jeho zdmi krčmu². V tento kníže zemřel v roce 1346. Dědictví po něm připadlo jeho bratranci Boleslavu II. Malému, který sjednotil javorské a svídnické knížectví. Nový vládce se velmi příznivě zapsal do dějin města udělením řady nových práv a privilegií. A tak v roce 1346 místní soukeníci získali *důležité právo pro své řemeslo, které se vztahovalo na výrobu, stříhání a prodej sukna*³. V téže roce kníže prodal jelenohorským měšťanům za 80 hřiven stříbra knížecí kramy (jatka, chlebné lavice, ševcovské lavice) na trhu. Kramy od té doby přinášely městu příjmy. V roce 1350 povolil poslední svídnicko-javorský Piastovec stavbu městských lázní⁴. Nejdůležitější význam pro hospodářský rozvoj Jelení Hory a jejich obyvatel mělo právo udělené městu 3. června 1348. Kníže Boleslav II. Malý udělil městu milové právo, kterým potvrdil

¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta ed. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s.28.

² APJG, AmJG, sign. 6

³ Tamtéž, sign. 8

⁴ Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów, ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.175.

Outline of the history of Jelenia Góra from the 14th to the 16th century

Jelenia Góra has received the city charter in the second half of the thirteenth century, which initiated a systematic development of the city. Placed in the heart of the valley, at the foot of the Karkonosze (Giant) Mountains, at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries the city did not yet play any greater role in the Principality of Świdnica-Jawor. It took only the seventh place in terms of taxes paid, but soon this state of affairs changed.¹ Consecutive decades were the time of renaissance of Jelenia Góra. The base of the economic development of the city was laid by the privileges granted by princes of the Piast dynasty: Henry I of Jawor (1312–1346) and Bolko II the Small (1346–1368). In a document from the end of June 1341, the first one allowed townspeople to build a tavern in or outside the walls of the city.²

In 1346, Prince Henry I of Jawor died. The inheritance after him was taken over by his nephew, Bolko II the Small, who thus united under his rule the principalities of Świdnica and Jawor. The new ruler went down in history of the city in a significantly good way, giving it many new entitlements and privileges. And so in 1346, local clothiers received a privilege, *important for their craft, relating to the production, cutting and selling of woollen cloth*.³ In the same year, the Prince sold prince stalls (butcher stalls, bread booths, shoemaker stands) in the market for 80 silver grzywnas (marks) to the townspeople of Jelenia Góra. Since then, they would bring revenue to the city. In 1350, the last

¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.28

² National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 6

³ Ibidem, Ref. No. 8

znaczenia dla rozwoju gospodarczego Jeleniej Góry i jej mieszkańców miał przywilej z 3 czerwca 1348 r. Książę Bolko II Mały nadał miastu prawo mili, w którym zatwierdził zwierzchnictwo miasta nad okręgiem administracyjnym, w skład którego wchodziło około 70 wsi. W dokumencie tym czytamy *by nikt w całym weichbildzie (poza miastem) nie dzielił i nie sprzedawał sukna, nie dzielił i nie sprzedawał soli, nie produkował i nie sprzedawał siodła, nie uprawiał działalności karczmarskiej oraz innego rzemiosła, niezwykłego dla wsi, a zwyczajnego w miastach, pod karą 10 marek grzywny*⁵. Nie był to koniec przywilejów dla miasta u podnóża Karkonoszy. W 1353 r. mieszczanie zostali zwolnieni z obowiązku uczestniczenia w działaniach militarnych, jeśli odbywają się one poza terytorium księstwa świdnicko-jaworskiego⁶. W 1355 r. ponownie książę Bolko II Mały nadał miastu przywilej wzmacniający jego uprawnienia gospodarcze. Jelenia Góra otrzymała bowiem ważne uprawnienia górnicze, zezwalające miastu na wydobywanie rud żelaza na obszarze jej dystryktu (*weichbild*) oraz ich przetapianie i sprzedaż⁷. Kilkanaście tygodni później władca Czech Karol IV (1346 – 1378) zwolnił kupców jeleniogórskich i innych miast księstwa świdnicko-jaworskiego z opłat celnych przy przewozie towarów do Czech. W 1360 r. książę Bolko II sprzedał miastu wyłączne prawo produkcji siodła piwnego. Rok później, w 1361 r. miasto skutecznie zgromadziło w swoich rękach kolejne monopole, niezwykle istotne dla rozwoju gospodarczego miasta (prawo wagi miejskiej, piwnych winnych, wyszynku wina, postrzygalni sukna, prawo urządzenia nowych kramów handlowych)⁸. Jeszcze w tym samym roku książę sprzedał, *prawdopodobnie z powodu braku*

⁵ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 41. APJG, AmJG, sygn. 9.

⁶ W 1353 r. książę Bolko II Mały dokonał zapisu, na mocy którego księstwo świdnicko-jaworskie w przypadku jego bezpotomnej śmierci, miało przysiąc jego bratanicy Annie, która poślubiła króla Czech, późniejszego cesarza Karola IV Luksemburskiego. Jak podaje Johann Karl Herbst, wzmiankowany przywilej mieszczanie z księstwa świdnicko-jaworskiego otrzymali właśnie od Anny, co potwierdził Karol IV.

⁷ APJG, AmJG, sygn. 10.

⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 30–31. APJG, AmJG, sygn. 12.

svrchovanost města nad administrativním obvodem čítajícím přibližně 70 vesnic. V této listině čteme „aby nikdo v celém okolí (mimo město) nedělič a neprodával sukno, nedělič a neprodával sůl, nevyroběl a neprodával slad, neprovozoval hostinské řemeslo ani jiné řemeslo, které je neobvyklé pro vesnici a je zvykem ve městech, pod hrozbou 10 marek pokuty”⁵. Tím však výčet městských privilegií v Podkrkonoší nekončil. V roce 1353 byli měšťané osvobozeni od povinnosti účastnit se vojenských cvičení, pokud probíhaly mimo území svídnicko-javorského knížectví⁶. V roce 1355 kníže Boleslav II. Malý znovu udělich městu právo, které posilovalo jeho hospodářské možnosti. Jelení Hora získala totiž důležité horní právo, které městu povolovalo těžbu železné rudy v městském obvodu (*weichbild*) a její tavení a prodej⁷. O několik týdnů později, český panovník Karel IV. (1346 – 1378) osvobodil kupce z Jelení Hory a jiných měst svídnicko-javorského knížectví od celních poplatků při vývozu zboží do Čech. Kníže Boleslav II. Malý v roce 1360 prodal městu výsadní právo na výrobu pivního sladu. O rok později v roce 1361 bylo město úspěšné při vyjednávání dalších výsadních práv, velmi důležitých pro hospodářský rozvoj města (právo městské váhy, vinných sklepů, stáčení vína, střížny sukna a právo zřizovat nové krámy)⁸. Ještě téhož roku kníže prodal, *pravděpodobně z důvodu nedostatku peněz všem měšťům ve svém knížectví, a tedy i Jelení Hoře, na 10 let (...) právo razit zlaté a stříbrné mince*⁹.

Jelení Hora hrála už v první polovině 14. století roli důležité obchodní křižovatky v této části Slezska. Od roku 1320 ve městě působila celnice¹⁰.

⁵ Johann Karl Herbst, *Kronika města Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 41. APJG, AmJG, sign. 9

⁶ Kníže Boleslav II. Malý v roce 1353 vydal výnos, kterým svídnicko-javorské knížectví v případě jeho smrti bez následníků mělo připadnout jeho sestřenci Anně, která se vdala za českého krále, pozdějšího římského císaře, Karla IV. Jak uvádí Johann Karl Herbst, zmíněné privilegium získali měšťané svídnicko-javorského knížectví právě od Anny, což potvrdil císař Karel IV.

⁷ APJG, AmJG, sign. 10

⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* wyd. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s. 30–31. APJG, AmJG, sign. 12

⁹ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 42.

¹⁰ Tamtéž, s.40. APJG, AmJG, sign. 647

Piast of Świdnica-Jawor allowed to build a municipal bath.⁴

The main importance for an economic development of Jelenia Góra and its burghers had the privilege of June 3, 1348. Prince Bolko II the Small granted the Mile Right to the city, in which a sovereignty of the city over the administrative district was approved, with about 70 villages included. The document stated that *no one in the whole weichbild (outside the city) is permitted to share and sell woollen cloth, to share and sell salt, to produce and sell malt, to run a tavern and other crafts, unusual for rural areas and common in the cities, under penalty of fine of 10 marks*⁵. It was not the end of privileges of the city at the foot of the Karkonosze Mountains. In 1353, the burghers were released from the obligation to participate in a military action if it took place outside the territory of the Principality of Świdnica and Jawor⁶. In 1355, Prince Bolko II the Small again gave a privilege to the city, strengthening its economic powers. Jelenia Góra received important mining rights, allowing the city to extract iron ores in the area of the district (*weichbild*) and their smelting and sale⁷. Several weeks later, the Bohemian King Charles IV (1346–1378) exempted merchants of Jelenia Góra and other cities of the Principality of Świdnica and Jawor from customs duties for the transportation of goods to Bohemia. In 1360, Prince Bolko II sold to the city the exclusive right to manufacture malt for beer. A year later, in 1361, the city successfully accumulated subsequent monopolies, essential for the economic development of the city (the right for a weigh house, wine cellars, wine selling licence, shearing broadcloth, the right for the arrangement of new

⁴ *Kotlina Jeleniogórska*, Słownik geografii turystycznej Sudetów, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p.175

⁵ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 41, National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 9

⁶ In 1353, Prince Bolko II the Small made a record, under which Świdnica - Jawor Principality, in case he died childless, would pass on to his niece Anna, who married the King of Bohemia from the House of Luxembourg, the later Charles IV, Holy Roman Emperor. According to Johann Karl Herbst, the mentioned privilege was received by the burghers of Świdnica - Jawor Principality from Anna, and was confirmed by Charles IV.

⁷ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 10

pieniędzy, wszystkim miastom swojego księstwa, a więc także Jeleniej Górze, na lat 10 (...) prawo bicia złotych i srebrnych monet.⁹

Jelenia Góra odgrywała już w pierwszej połowie XIV w. rolę ważnego punktu handlowego w tej części Śląska. Od 1320 r. funkcjonowała w mieście komora celna¹⁰. Istotne znaczenie dla rozwoju handlu na terenie Śląska oraz podniesienia poziomu bezpieczeństwa na traktach handlowych miało zawiązanie związku obronnego. Sygnatariuszem tego układu była, obok innych śląskich miast, także Jelenia Góra. Związek zatwierdzony dokumentem z 29 września 1346 r. był skierowany przeciwko rabusiom i złodziejom¹¹.

Śmierć Bolka II Małego w 1368 r. oraz rządy wdowy księżnej Agnieszki (do 1392 r.), a następnie przejście pod bezpośrednie rządy władców Czech, nie zahamowały rozkwitu miasta. Ważnym elementem w dziejach Jeleniej Góry był wykup przez miasto urzędu wójta dziedzicznego, który od momentu lokacji był w rękach przedstawicieli lokalnego rycerstwa związanego z dworem książęcym. W 1377 r. Rada Miejska wykupiła urząd, stając się *pełnoprawnym zwierzchnim organem samorządu miejskiego*¹². Dzięki temu Rada Miejska znacznie się usamodzielniała, choć w dalszym ciągu aż do 1502 r., pozostawała ona pod kontrolą starosty księstwa świdnicko-jaworskiego, reprezentującego władzę¹³.

Główny trzon społeczności miejskiej Jeleniej Góry stanowiło w XIV w. kupiectwo oraz sukiennicy, szewcy, rzeźnicy, tkacze płótna, piekarze. Pod rządami czeskich władców¹⁴ miasto otrzymało, nie tylko potwierdzenie dawnych przywilejów, ale również kolejne uprawnie-

Důležitý význam pro rozvoj obchodu na území Slezska a zvýšení bezpečnosti na obchodních stezkách mělo založení obranného svazu. K této úmluvě se vedle dalších slezských měst připojila také Jelení Hora. Svaz, který byl stvrzen listinou z 29. září 1346, se snažil chránit obchodníky proti lapkům a zlodějům¹¹.

Smrt Boleslava II. Malého v roce 1368, panování kněžny vdovy Anežky (do roku 1392) ani následný přechod pod přímou správou českých panovníků nezbrzdily rozkvět města. Důležitou událostí ve středověkých dějinách Jelení Hory byl prodej úřadu dědičného rychtáře městu. Funkce rychtáře byla od svého vzniku v rukou zástupců místní šlechty spojené s knížecím dvorem. Městská rada v roce 1377 odkoupila úřad a stala se *plnoprávným, nadřízeným orgánem městské samosprávy*¹². Městská rada se díky tomu významně osamostatnila, ačkoliv i nadále, až do roku 1502, byla pod kontrolou hejtmána svídnicko-javorského knížectví, který zastupoval panovníka¹³.

Převážnou část obyvatelstva Jelení Hory ve 14. století tvořili kupci a soukeníci, ševci, řezníci, tkalci a pekaři. Pod vládou českých panovníků¹⁴ město potvrdilo nejen svá dávná privilegia, ale také další práva. Ani husitské války a další pohromy nezabránily dalšímu rozvoji města. Stablní finanční situace mu umožnila odkoupit okolní soukromé statky a vesnice (během 15. a 16. století Městská rada odkoupila mimo jiné osadu Malinnik, statky v Grabarech, Strupicích, Ježově Sudeckém, Krogulci, Janovicích Matých, území před Vojanovskou bránou)¹⁵. V roce 1433 byl jelenohorský zámek prodán nebo převeden na místního rychtáře, který nařídil jeho

commercial stalls).⁸ Later the same year, the Prince sold, probably due to the lack of money, to all the cities of his principality and therefore also to Jelenia Góra, for 10 years (...) the right to mint gold and silver coins.⁹

In the first half of the fourteenth century, Jelenia Góra already played the role of an important trading point in this part of Silesia. Since 1320, the customs house operated in the city.¹⁰ The formation of the defence union was important for the development of trade in Silesia and the raise of level of security on trade routes. Jelenia Góra was a signatory to this treaty along with other Silesian cities. Approved by a document of September 29, 1346, the union was directed against robbers and thieves.¹¹

The death of Bolko II the Small in 1368, the reign of the widow Duchess Agnes (up to 1392), and then the transition to the direct supremacy of the Bohemian rulers did not stop the city's prosperity.

An important factor in the history of Jelenia Góra was the purchase of a hereditary mayor office by the city that, since the establishment of the city charter, was in hands of representatives of the local knighthood associated with the princely court. In 1377, the City Council bought the office, becoming *a full-fledged superior authority of the Municipal Government*.¹² Thanks to that, the City Council became quite independent, although up to 1502 it still remained under the control of the Starost of Świdnica - Jawor Principality, representing the ruler.¹³

In the fourteenth century, the core of urban community of Jelenia Góra consisted of merchants and clothiers, shoemakers, butchers, linen weavers, and bakers. Under the reign of Bohemian

⁹ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 42.

¹⁰ Ibidem, s.40. APJG, AmJG, sygn. 647.

¹¹ *Regesty śląskie 1343 – 1348*, t.1, oprac. K. Bobowski, J. Gilewska-Dubis, W. Korta, B. Turoń, Wrocław 1975, s. 186–187.

¹² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 30.

¹³ Ibidem, s. 32–33.

¹⁴ W 2. poł. XV w. toczyły się wojny o czeską koronę. Rywalizowali o nią, m.in. król Czech Władysław II Jagiellończyk i król Węgier Maciej Korwin. Walki zakończyło zawieszenie broni z 1474 r. podpisane w Muchoborze Małym, a następnie pokój zawarty w Olomuńcu w 1479 r. Jego ustalenia: Śląsk, w tym Jelenia Góra wraz z Morawami i Łużycami, przypadły Maciejowi Korwinowi, Czechy i hrabstwo kłodzkie – Władysławowi II Jagiellończykowi. Ten san trwał do śmierci Macieja Korwina w 1490 r.

¹¹ *Regesty śląskie 1343 – 1348*, t.1, zprac. K. Bobowski, J. Gilewska – Dubis, W. Korta, B. Turoń, Wrocław 1975, s. 186 – 187.

¹² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* wyd. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s.30.

¹³ Tamtéž, s. 32 – 33.

¹⁴ V druhé polovině 15. století se vedly boje o českou korunu. Usilovali o ni mimo jiné český král Vladislav Jagelonský a uherský král Matyáš Korvín. Válku ukončilo příměří přijaté v roce 1474 v Muchoboru Malém a následně mír uzavřený v Olomouci v roce 1479. V něm bylo stanoveno, že: Slezsko, včetně Jelení Hory, Morava a Lužice připadly Matyáši Korvínovi, Čechy a kladské hrabství Vladislavu Jagelonskému. Tento stav trval do smrti Matyáše Korvína v roce 1490.

¹⁵ *Kotlina Jeleniogórska*, Słownik geografii turystycznej Sudetów ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.176.

⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, pp. 30–31. National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 12

⁹ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p.42

¹⁰ Ibidem, p.40. National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 647

¹¹ *Regesty śląskie 1343–1348*, vol.1, elaborated by K. Bobowski, J. Gilewska–Dubis, W. Korta, B. Turoń, Wrocław 1975, pp. 186–187

¹² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.30

¹³ Ibidem, pp. 32–33

nia. Wojny husyckie i różnego rodzaju kataklizmy nie przeszkodziły w dalszym rozwoju miasta. Stabilna pozycja finansowa pozwoliła mu na wykup okolicznych prywatnych folwarków oraz wsi (w ciągu XV i XVI w. Rada Miejska zakupiła m.in. Malinnik, folwarki w Grabarach, Strupicach, Jeżów Sudecki, Krogulec, Janowice Małe, tereny przed Bramą Wojanowską)¹⁵. W 1433 r. jeleniogórski zamek został sprzedany bądź przekazany miejscowemu magistratowi, który zarządził jego zburzenie. Pod koniec lat 30. XV w. Jelenia Góra *odkupiła od Petscha von Zedlitz (...) tawy sądownicze w mieście i weichbildzie (...) za 150 kop groszy*¹⁶.

Rangę miasta i jego prestiż podniósł przywilej z 1502 r. wydany przez króla Władysława II Jagiellończyka (1471 – 1516), który zapewniał Jeleniej Górze prawo swobodnego, wolnego wyboru Rady Miejskiej¹⁷. Ostatni z czeskich Jagiellonów Ludwik (1516 – 1526) zezwolił miastu w 1519 r. na coroczny jarmark¹⁸, w 1523 r. w Ołomuńcu, zatwierdził wszystkie jego przywileje¹⁹.

W XVI stuleciu Jelenia Góra była już trzecim pod względem szacunku podatkowego miastem w księstwie świdnicko-jaworskim, ustępując Świdnicy i Lwówkowi Śląskiemu oraz ważnym ośrodkiem handlowym i produkcji włókienniczej. Liczba jej mieszkańców przekraczała 3000 mieszkańców²⁰. Produkty wytwarzane przez jeleniogórskich tkaczy i sukienników miejscowi kupcy sprzedawali w Czechach, w Polsce oraz krajach niemieckich²¹. W 1525 r. jeleniogórski magistrat zaczął organizować cotygodniowy wolny rynek, *gdzie w każdy czwartek do miasta przywozić można było chleb i mięso i sprzedawać je bez przeszkód. Przetrzeć na jednak tylko do roku 1551*²². Miasto skrupulatnie strzegło swych przywilejów, co było powodem licznych sporów z okoliczną szlachtą.

¹⁵ Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów, pod red. M. Staffa, Wrocław 1999, s. 176.

¹⁶ J. K. Herbst., *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 48–49.

¹⁷ APJG, AmJG, sygn. 342.

¹⁸ APJG, AmJG, sygn. 424.

¹⁹ APJG, AmJG, sygn. 440.

²⁰ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 49.

²¹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffa, Wrocław 1999, s. 176.

²² J. K. Herbst., *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 54–55.

zbourání. Na sklonku 30. let 15. století Jelení Hora *odkoupila od Petsche von Zedlitz (...) soudní lavice ve městě a jeho obvodu (tzv. weichbild) (...) za 150 kop grošů*¹⁶.

Význam města a jeho prestiž pozvedlo privilegium z roku 1502 vydané králem Vladislavem Jagelonským (1471 – 1516), které Jelení Hoře zajišťovalo svobodnou volbu městské rady¹⁷. Poslední z českých Jagellonců, král Ludvík (1516 – 1526), povolil městu v roce 1519 každoroční jarmark¹⁸ a v roce 1523 v Olomouci potvrdil všechna městská práva¹⁹.

V 16. století byla Jelení Hora z hlediska daňových odvodů už třetím městem ve svídnicko-javorském knížectví za Svídnici a Lwówkem Śląským a důležitou obchodní křižovatkou a centrem textilní výroby. Počet obyvatel v té době překračoval 3 000 osob²⁰. Výrobky jelenohorských tkalců a soukeníků prodávali kupci v Čechách, v Polsku a německých zemích²¹. V roce 1525 začala jelenohorská radnice pořádat týdenní volný trh, *na který bylo možno každý čtvrtek přivážet do města chléb a maso a prodávat je bez překážek. Trval však pouze do roku 1551*²². Město přísně hlídalo svá práva a to bylo příčinou četných pří s okolní šlechtou.

Král Ludvík Jagellonský v roce 1526 padl v bitvě proti Turkům u Moháče. Český trůn, včetně svídnicko-javorského knížectví přešel na základě starších smluv do rukou habsburské dynastie. 16. století bylo především obdobím reformace a renesance. I v této době Jelení Hora zažívala hospodářský rozkvět. V roce 1539 město obdrželo *privilegium provozovat druhý osmidenní jarmark*, což mělo *velký význam pro obchod (...)*²³. Město se stalo také důležitým střediskem kultury a vzdělání. Působilo zde nebo pocházelo odsud mnoho známých humanistů (Kaspar Schwenckfeldt, Peter Riedemann,

¹⁶ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 48–49.

¹⁷ APJG, AmJG, sign. 342

¹⁸ APJG, AmJG, sign. 424

¹⁹ APJG, AmJG, sign. 440

²⁰ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s. 49.

²¹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.176.

²² Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 54 – 55.

²³ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s.47.

rulers¹⁴, the city received not only the confirmation of former privileges but also more entitlements. The Hussite Wars and all kinds of disasters did not stop the further development of the city. A stable financial position allowed it to purchase neighbouring private farms and villages (in the fifteenth and sixteenth centuries, the City Council purchased among others: Malinnik, farms in Grabary, Strupice, Jeżów Sudecki, Krogulec, Janowice Małe, and areas outside the Wojanowska Gate).¹⁵

In 1433, the castle of Jelenia Góra was sold or passed on to the local magistrate, who ordered its destruction. At the end of the thirties of the fifteenth century, Jelenia Góra *purchased from Petsch von Zedlitz (...) judicial benches in town and in weichbild (...) for 150 sixties Groschen*.¹⁶

The rank of the city and its prestige rose with a privilege of 1502, issued by King Vladislav II the Jagiellonian (1471–1516), who asserted the right to a free choice of the City Council of Jelenia Góra.¹⁷ In 1519, the last of Bohemian Jagiellonians, Ludwig (1516–1526), allowed the city for an annual fair¹⁸, and in 1523, in Olomouc, approved all of its privileges.¹⁹

In the sixteenth century, Jelenia Góra was already the third city in respect of taxes in Świdnica–Jawor Principality, giving way to Świdnica and Lwówek Śląski, and an important centre of trade and textile production. Its population exceeded 3,000 inhabitants.²⁰ Products, manufactured by the weavers and clothiers of Jelenia Góra, were sold by local merchants in Bohemia, Poland

¹⁴ In the second half of the fifteenth century a war for the Bohemian crown took place. The competitors were inter alios the Bohemian King Vladislav II Jagiellonian and King Matthias Corvinus of Hungary. The fight ended with a ceasefire signed in 1474, in Muchobór Mały and the following peace concluded in Olomouc in 1479. The stipulations: Silesia, including Jelenia Góra along with Moravia and Lusatia was obtained by Matthias Corvinus; Bohemia and Kłodzko County—by Vladislav II Jagiellonian. This lasted until the death of Matthias Corvinus in 1490.

¹⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p.176

¹⁶ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, pp. 48–49

¹⁷ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 342

¹⁸ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 424

¹⁹ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 440

²⁰ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p. 49

W 1526 r. król Ludwik Jagiellończyk zginął w bitwie z Turkami pod Mohaczem. Na mocy wcześniejszych umów tron czeski, a wraz z nim księstwo świdnicko-jaworskie, przeszło w ręce dynastii Habsburgów. XVI stulecie to czasy przede wszystkim reformacji i odrodzenia. W dalszym ciągu trwa rozkwit gospodarczy Jeleniej Góry. W 1539 r. otrzymała ona *przywilej odbywania drugiego jarmarku ośmiodniowego*, co miało duże znaczenia dla handlu (...).²³ Miasto stało się też ważnym ośrodkiem kulturalnym i naukowym, działało tu lub pochodziło stąd wielu znanych humanistów (Kaspar Schwenckfeldt, Peter Riedemann, Pancrattus Vulturinus, Pancrattus Klemme, Stanislaus Sauer i inni)²⁴. Czasy renesansu to również okres rozwoju budownictwa, rozbudowy uległy przedmieścia, zwłaszcza Przedmieście Wojanowskie. Powstały nowe kamienice mieszczańskie, wzniesiono nowy renesansowy ratusz i inne obiekty publiczne, przebudowano i wzmocniono średnio-wieczne miejskie fortyfikacje, na które składały się w XVI w. dwa pierścienie umocnień. Rozwojowi Jeleniej Góry w XVI w. nie przeszkodziły klęski elementarne, takie jak np. wielki pożar z 1549 r., który strawił niemalże całe miasto ani też, skierowana na zwalczanie reformacji, polityka Habsburgów. Reformacja poczyniła w Jeleniej Górze bardzo szybkie postępy. Już w latach 20. XVI w. wielu mieszczań porzuciło katolicyzm, przechodząc na luteranizm, w późniejszych latach proces ten nasilił się. W 1520 r. Rada Miejska za kwotę 3000 dukatów wykupiła patronat nad miejscowym kościołem. Ostatecznie zaakceptował to król Ludwik II w dokumencie z 1523 r. Od tej pory miasto mogło obsadzać probostwo. Pierwszym proboszczem został luterski kaznodzieja Georg Langnikiel²⁵. Ważnym wydarzeniem regulującym życie w mieście było, uchwalenie przez Radę Miejską w 1592 r., statutów miejskich. Zawierały one zbiór obowiązujących przepisów, łącznie 59 artykułów²⁶.

Tak więc u progu wojny trzydziesto-letniej miasto było ważnym ośrodkiem

²³ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 47.

²⁴ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 177.

²⁵ *Ibidem*, s. 176; J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 54.

²⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 52–53.

Pancrattus Vulturinus, Pancrattus Klemme, Stanislaus Sauer a další)²⁴. Doba renesance je také obdobím rozvoje stavebnictví. Došlo k rozšíření hranic města, zejména o Vojanovské předměstí. Vznikly nové měšťanské domy, byla postavena nová renesanční radnice a další veřejné objekty. Bylo přestavěno a zesíleno středověké městské opevnění, které v 16. století tvořily dva zpevňující kruhy. Rozvoj Jelení Hory v 16. století nezastavil ani velký požár z roku 1549, který pohltit téměř celé město, ani politika habsburských panovníků zaměřená na boj proti reformaci. Reformace v Jelení Hoře byla velmi úspěšná. Už ve 20. letech 16. století řada měšťanů přešla od katolické víry k evangelické a v pozdějších letech se tento proces zesiloval. Městská rada v roce 1520 odkoupila za 3 000 dukátů patronát nad místním kostelem. Definitivně s tím souhlasil král Ludvík II. v listině z roku 1523. Od té doby mohlo město obsazovat farnost. Prvním farářem se stal protestantský kazatel Georg Langnikiel²⁵. Důležitou událostí, která ovlivnila život ve městě, bylo vydání středověkého městského statutu, který v roce 1592 schválila městská rada. Statut obsahoval soubor závazných předpisů, celkem 59 artikulů²⁶.

A tak na prahu třicetileté války bylo město důležitých obchodním a řemeslnickým střediskem. Počet domů a obyvatel systematicky rostl, což souviselo s rozvojem jelenohorských předměstí. Odhaduje se, že na začátku 17. století mohlo ve městě žít přibližně 6 000 obyvatel²⁷.

²⁴ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.177.

²⁵ Tamtéž, s. 176; Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 54.

²⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, s.52 – 53.

²⁷ Tamtéž, s. 49

and the German lands.²¹ In 1525, the municipality of Jelenia Góra began to organize weekly a free market, where *every Thursday one could bring bread and meat to the city, and sell it without any problems. However, it survived only until 1551.*²² The city scrupulously guarded its privileges, which was the cause of many disputes with the local nobility.

In 1526, King Ludwig the Jagiellonian was killed in a battle with the Turks at Mohács. Under earlier agreements, the Bohemian throne and with it the Świdnica–Jawor Principality was passed into the hands of the Habsburg dynasty. The sixteenth century was mainly a time of the Reformation and the Renaissance. The economic blooming of Jelenia Góra continued. In 1539, it received the *privilege of having another eight-day fair, which had a great importance for the trade (...).*²³ The city also became a significant cultural and scientific centre. Many famous humanists were active or came from here (Kaspar Schwenckfeldt, Peter Riedemann, Pancrattus Vulturinus, Pancrattus Klemme, Stanislaus Sauer, and others).²⁴ The Renaissance is also the period of development of building industry; the suburbs have expanded, especially Wojanowskie Suburbs. It resulted in new town houses; a new renaissance city hall and other public buildings were built, the city's medieval fortifications were rebuilt and strengthened, which in the sixteenth century consisted of two rings of reinforcement. The development of Jelenia Góra in the sixteenth century did not get disturbed by disasters, such as a great fire of 1549 which destroyed almost the entire city, or targeted policies of the Habsburgs to combat the Reformation.

The Reformation in Jelenia Góra made a very rapid progress. Already in the twenties of the sixteenth century, many burghers abandoned Catholicism to Lutheranism, in later years this process intensified. In 1520, the City Council bought for the amount of 3,000 ducats the patronage of the local

²¹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p.176

²² Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 54 – 55

²³ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.47

²⁴ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship by Marek Staffa, Wrocław 1999, p.177

handlowym i produkcji rzemieślniczej. Liczba domów i mieszkańców systematycznie wzrastała, co wiązało się z rozwojem jeleniogórskich przedmieść. Szacuje się, że na początku XVII w. miasto mogło zamieszkiwać około 6000 ludzi²⁷.

Wojna trzydziestoletnia w Kotlinie Jeleniogórskiej

Gdy 1618 r. wybuchł największy w dziejach nowożytnej Europy konflikt, zwany w historiografii, wojną trzydziestoletnią, Jelenia Góra i okolice przez kilka pierwszych lat była na uboczu działań militarnych. Jedynie w 1622 r. przez Kotlinę Jeleniogórską przemaszerowały powracające z Czech polskie oddziały lisowczyków, zwane przez miejscowych kozakami. Dopuściły się one wielu swawoli, rabunków i gwałtów. W kolejnych latach w wyniku wojny i epidemii, jaka przechodziła przez Śląsk, doszło do zafamania gospodarczego i hiperinflacji.

W latach 30. Jelenia Góra bez większych walk przechodziła z rąk do rąk walczących stron. W 1634 r. mocno ucierpiała na skutek podpalenia. Po akordzie praskim w 1635 r. Śląsk, a także Łużyce, będące już we władaniu saskiego elektora przez cztery lata, straciły swoją rolę jednej z głównych aren wojny. Sytuacja zmieniła się w 1639 r. Wówczas Szwedzi rozwinęli olbrzymią akcją ofensywną, której celem było zajęcie Saksonii, Śląska, a szczególnie pogranicza śląsko-łużyckiego, a w następstwie tego także Czech. Akcja ta powiodła się częściowo – Szwedzi zajęli cały Śląsk (poza kilkoma zamkami i warownymi miastami), w tym Jelenią Górę. W kolejnym roku siły habsburskie, dowodzone przez cesarskiego generała Martina Maxymiliana von Goltza przeprowadziły kontrofensywę, przechodząc na Śląsk. Jednym z pierwszych jego głównych zadań było zajęcie Jeleniej Góry. Zdobyte tego miasta dawało możliwości

²⁷ Ibidem, s. 49.

Třicetiletá válka v Jelenohorské kotlině

Když v roce 1618 vypukl největší konflikt v historii novověké Evropy, který historikové nazvali třicetiletou válkou, byla Jelení Hora a její okolí v prvních letech mimo dosah válečných operací. Pouze v roce 1622 přes Jelenohorskou kotlinu prošly polské oddíly Lisovčků, které se vracely z Čech a které místní obyvatelstvo nazývalo kozáky. Dopustily se řady příkoří, loupeží a násilí. V dalších letech v důsledku války a epidemie, která přešla přes Slezsko, došlo ke zhroutilí hospodářského systému a vzniku hyperinflace.

Ve 30. letech Jelení Hora přecházela bez větších bojů z rukou do rukou bojujících stran. V roce 1634 velmi utrpěla v důsledku vypálení. Slezsko a Lužice po uzavření Pražského míru v roce 1635, kdy už byly v područí saského kurfiřta, přišly na čtyři roky o svou roli jedné z hlavních bitevních arén. Situace se změnila v roce 1639. Švédové tehdy zahájili rozsáhlou ofenzívu, jejímž cílem bylo obsazení Saska, Slezska a zejména slezsko-lužického pohraničí a následně také českých zemí. Tato akce byla úspěšná jen částečně – Švédové obsadili celé Slezsko (kromě několika hradů a opevněných měst) včetně Jelení Hory. Příští rok habsburská vojska vedená císařským generálem Martinem Maxmiliánem von Goltzem podnikla protiútok a vstoupila do Slezska. Jedním z jejich prvních důležitých úkolů bylo obsazení Jelení Hory. Dobyť tohoto města umožňovalo kontrolu sudetských

church. King Ludwig II ultimately accepted that in a document from 1523. Since then, the city had the right to designate a parson. The first pastor was a Lutheran preacher Georg Langnikiel.²⁵

An important event regulating life in the city was the legislation of municipal bylaws by the City Council in 1592. It contained a set of binding rules, a total of 59 articles.²⁶

At the beginning of the Thirty Years' War, the city was an important centre of trade and crafts. The number of houses and inhabitants was systematically increasing, which led to the development of Jelenia Góra suburbs. It is estimated that in the early seventeenth century the city was inhabited by about 6,000 people.²⁷

Thirty Years' War in Jelenia Góra Valley

When in 1618 the biggest conflict in the history of modern Europe broke, known in historiography as the Thirty Years' War, Jelenia Góra and its neighbourhood was, for the first few years, on the sidelines of military operations. Only in 1622, the Polish troops of the Lisowczyks, called "Cossacks" by local people, marched through Jelenia Góra Valley, returning from Bohemia. They were guilty of a number of loot, robbery and rapes. In the coming years, an economic collapse and hyperinflation came as a result of war and an epidemic which passed through Silesia.

In the thirties, Jelenia Góra with no major fighting changed hands of struggling parties. In 1634, it was heavily affected by the arson. After the Peace of Prague in 1635, Silesia and Lusatia which already had been in the hands of the Saxon Elector for four years, lost their function as one of the main arenas of war. The situation changed in 1639. The Swedes developed then a huge offensive action, aiming to occupy Saxony, Silesia, and especially the Silesian-Lusatian border, and in consequence also Bohemia. The Swedes partly succeeded – they occupied the whole of Silesia (except for a few castles and fortified towns) including Jelenia Góra. The following year, Habsburg forces, commanded by Imperial General

²⁵ Ibidem, p. 176; Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 54

²⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.52–53

²⁷ Ibidem, p. 49

kontroli szlaków przedsudeckich, prowadzących ze wschodu na zachód oraz stanowiło doskonałą bazę wyjściową na północ – główny kierunek natarcia.

Szwedzi będący w defensywie nie byli bierni. Zamknęci w śląskich miastach i zamkach podjęli działania utrudniające siłom habsburskim rozwinięcie ofensywy. Pobili wojska cesarskie pod Świerzawą²⁸.

Z początkiem lipca 1640 r. rozpoczęła się główna ofensywa wojsk cesarskich, którą kierował generał Martin Maximilian von Goltz. Dysponując pięcioma tysiącami jazdy i dwoma tysiącami piechoty stanął pod murami tego miasta. W tym czasie również garnizon jeleniogórski sposobiał się do wojny. Szwedzki komendant nakazał wzmocnienie murów, okoliczne wsie zostały zobowiązane do finansowania budowy szaniec. Między innymi gmina Wojcieszów wypłaciła 50 złotych reńskich na jeleniogórskie fortyfikacje²⁹.

W czwartek, 19 lipca 1640 r., generał Martin Maximilian von Goltz wraz ze swoją armią, stanął po murach Jeleniej Góry. Sam Goltz spoglądał na miasto zapewne z któregoś pobliskiego wzgórza, oceniając jego fortyfikacje i przygotowania szwedzkiej załogi i mieszkańców miasta do obrony. Jego oczy ujrzaly miasto na niewielkim wzniesieniu, o owalnym kształcie, otoczone podwójną linią murów. Bartholomeus Stenus w swoim dziele „*Descriptio tocius Silesiae*” z około 1500 r. pisał, iż Jelenia Góra *parvum est oppidum, sed egregie cinctum* („małe jest miasto, lecz wspaniale opasane”)³⁰. Mury oddzielone były od siebie 17-metrowym pasem zieleni. Starszy, wewnętrzny mur, wysoki na jakieś 7–8 metrów, szeroki na 2 metry, wzmocniony był 38 basztami o wysokości 10–12 metrów. W 1427 r. mur ten wytrzymał natarcie husytów. Mur zewnętrzny, niższy od wewnętrznego, wzmocniony był 9–10 bastionami wybudowanymi mniej więcej co 140–170 metrów. Bastiony miały długość do 14–15 metrów. Do miasta prowadziły trzy bramy: Zamkowa, Wojanowska i Długa. Wszystkie bramy broniły średniowieczne wieże i skazamatowane basteje. Każda miała dwa mosty zwodzone, potężne wrota i żelazne

cest vedoucích z východu na západ a představovalo vynikající výchozí základnu pro útok v hlavním, severním směru.

Švédové, kteří se dostali do defenzivy, nezůstali pasivní. Uzavření ve slezských městech a hradech podnikali výpady, které komplikovaly habsburským vojskům rozvinutí útoku. Císařská vojska porazili pod Świerzawou²⁸.

Na počátku července roku 1640 byla zahájena hlavní ofenzíva císařských vojsk, kterou vedl generál Martin Maximilián von Goltz. S pěti tisíci jezdci a dvěma tisíci pěších vojáků stanul pod hradbami tohoto města. Jelenohorská posádka se tehdy také připravovala na souboj. Švédský velitel přikázal zesílit opevnění, okolní vsi byly povinny zaplatit stavbu šancí. Například obec Wojcieszów přispěla na stavbu jelenohorského opevnění 50 rýnských zlatých²⁹.

Ve čtvrtek 19. července 1640 generál Martin Maximilián von Goltz se svou armádou stanul pod hradbami Jelení Hory. Samotný Goltz zřejmě shlížel na město z některého z okolních pahorků a obklopené dvojitou linií hradeb. Bartholomeus Stenus ve svém díle „*Descriptio tocius Silesiae*“ přibližně z roku 1500 napsal, že Jelení Hora *parvum est oppidum, sed egregie cinctum* („je malé město, ale výborně opevněné”)³⁰. Hradby byly od sebe odděleny 17metrovým pruhem zeleně. Starší, vnitřní hradby vysoké přibližně 7–8 metrů, široké 2 metry byly zesíleny 38 baštami o výšce 10–12 metrů. V roce 1427 tyto zdi odolaly nájezdu husitů. Vnější hradby, nižší než vnitřní, byly zesíleny 9 až 10 oválnými baštami postavenými v odstupech přibližně 140 až 170 metrů. Oválné bašty měly délku 14 až 15 metrů. Do města vedly tři brány: Hradní, Wojanovská a Dlouhá. Všechny brány chránily středověké věže a kasematové oválné bašty. Každá měla dva padací mosty, silná vrata a železnou mříž, která se spouštěla na noc. Vnější

Martin Maximilian von Goltz, carried out a counter-offensive by entering Silesia. One of the first major tasks was to seize Jelenia Góra. Conquering the city would give the ability to control Fore-Sudetic routes, leading from the East to the West. The city was an excellent base to the North – the main direction of attacks.

The Swedes did not remain passive in defensive. Locked in Silesian towns and castles, they took actions to obstruct the expansion of offence by Habsburg powers. They defeated the imperial army near Świerzawa.²⁸

In early July 1640, the main offensive of the imperial army began, led by General Martin Maximilian von Goltz. With five thousand riders and two thousand infantry, he stood outside the walls of the city. At that time, Jelenia Góra garrison was getting prepared for war. A Swedish commander ordered the strengthening of walls. The surrounding villages were obliged to finance the construction of entrenchments. Among others, Wojcieszów municipality paid 50 gold florins for fortifications of Jelenia Góra.²⁹

On Thursday, July 19, 1640, General Martin Maximilian von Goltz and his army stood at the walls of Jelenia Góra. Goltz himself looked at the city, probably from one of the nearby hills, assessing its fortifications and preparations of the Swedish crew and residents of the city to defend. His eyes saw the city on a small hill, of an oval shape, surrounded by a double line of walls. Bartholomeus Stenus in his “*Descriptio tocius Silesiae*” from about 1500, wrote that Jelenia Góra *parvum est oppidum, sed egregie cinctum* (“small is the town, but excellently girded”).³⁰ The walls were separated from each other by a 17-meter strip of greenery. The older, inner wall was some 7–8 meters high and 2 meters wide. It was reinforced with 38 defensive towers, 10–12 meters high. In 1427, that wall withstood the attack of the Hussites. The outer wall, lower than the internal one, was strengthened by 9–10 bastions, built approximately every 140–170 meters. The bastions were 14–

²⁸ R. Rothenburg, *Schlachten, Belagerungen und Gefechte in Deutschland und den angrenzenden Ländern*, Wien 1836, s. 616.

²⁹ D. Rausch, *Dziennik, AP Wrocław, rkp* (brak sygnatury)

³⁰ Uhtenwoldt, *Die hirschberger Stadtbefestigung, „Der Wanderer im Riesengebirge“*, 1930, s. 168–170.

²⁸ R. Rothenburg, *Schlachten, Belagerungen und Gefechte in Deutschland und den angrenzenden Ländern*, Wien 1836, s. 616

²⁹ Daniel Rausch, *Dziennik, AP Wrocław, rkp* (brak sygnatury)

³⁰ Uhtenwoldt, *Die hirschberger Stadtbefestigung, Der Wanderer im Riesengebirge*, 1930, s. 168–170.

²⁸ R. Rothenburg, *Schlachten, Belagerungen und Gefechte in Deutschland und den angrenzenden Ländern*, Wien 1836, p. 616

²⁹ Daniel Rausch, *Dziennik, AP Wrocław, manuscript* (no Ref. No.)

³⁰ Uhtenwoldt, *Die hirschberger Stadtbefestigung, Der Wanderer im Riesengebirge*, 1930, pp. 168–170.

kraty spuszczone na noc. Mur zewnętrzny otoczony był suchą fosą szeroką na minimum 12–13 metrów, a głęboką na około 6,5 metra. Łącznie szerokość linii obrony dochodziła do 50 metrów. Mimo, iż jeleniogórskie fortyfikacje były unowocześniane w 1. poł. XVI w., a więc około 100 lat wcześniej, stanowiły silny system obronny, pozwalający niewielkimi siłami stawić dłuższy opór³¹.

Generał Martin Maxymilian von Goltz zdawał sobie sprawę, że zdobywanie fortyfikacji miejskich tymi siłami będzie niezwykle trudne, tym bardziej, że w tym czasie nie dysponował ciężką artylerią oblężniczą, a jedynie lekkimi połowymi armatami oraz kilkoma większymi armatami 28-funtowymi. Zażądał on bezwzględniego poddania miasta. Jeleniogórska rada wraz z 200 osobową załogą szwedzką (połowa tego stanu to była spieszona dragonia), dowodzoną przez pułkownika Tschirnhausena z korpusu Torstena Stålhandske, odrzuciła propozycję Goltza, co w następstwie doprowadziło do blokady miasta przez siły cesarskie, grabieży żywności z magazynów i młynów na przedmieściach oraz spalenia części podmiejskich zabudowań. Rozpoczęto sypanie szańców. Dnia 20 lipca 1640 r. rozpoczął się główny ostrzał artyleryjski miasta, który trwał kilka dni. Generał Goltz strzelał ze wszystkiego, czym dysponował. W poniedziałek wieczór, 23 lipca, do obozu cesarskiego przybyły kolejne, cięższe armaty. Od razu rozpoczęto kanonadę. Ostrzał miasta nie przyniósł jednak spodziewanych efektów.³²

Po tygodniu walk z odsieczą dla miasta, z północy nadciągnął korpus żołnierzy szwedzkich, dowodzonych przez Torstena Stålhandske. Korpus składał się wyłącznie z rajtarów w liczbie około 1000, piechota pozostała w tyle. W porównaniu z siłami cesarskimi były one stosunkowo nieliczne. Szwedzi przez Bolesławiec, 25 lipca około godziny 13, dotarli do Lwówka Śląskiego. Podejście pod Lwówek Śląski było bardzo nagłaśniane wśród okolicznej ludności tak, by ta wieść dotarła do uszu generała Golza. Informacja o „wielkiej armii” szwedzkiej miała przepłoszyć oblegających Jelenią Górę.

³¹ J. Maroń, *Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku*, Wrocław 2000, s. 98–99.

³² J.D. Hensel, *Historisch-topographische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien*, Hirschberg 1797, s. 273–274.

hradby obklopoval suchý příkop široký minimálně 12 až 13 metrů a hluboký přibližně 6,5 metru. Celková šířka obranné linie dosahovala 50 metrů. Ačkoliv bylo jelenohorské opevnění modernizováno v první polovině 16. století, a tedy přibližně před stoletím, představovalo silný obranný systém, který umožňoval relativně nepočetné posádce klást dlouhý odpor³¹.

Generál Martin Maxmilián von Goltz si uvědomoval, že dobývání městských hradeb bude velmi obtížné, tím spíše, že v té době neměl k dispozici těžké obléhací dělostřelectvo, ale pouze lehká polní děla a několik větších, 28librových děl. Požádal tedy město o bezpodmínečnou kapitulaci. Jelenohorská městská rada společně s 200člennou švédskou posádkou (polovinu tohoto stavu tvořili pěší dragouni) vedenou plukovníkem Tschirnhausenem z armádního sboru Torstena Stålhandskeho odmítla Goltzovu nabídku, což vedlo k obléhání města císařským vojskem, konfiskaci potravin ze skladů a mlynů na předměstí a vypálení části budov v podhradí. Generál také rozkázal postavit opevnění. Dne 20. července 1640 bylo zahájeno hlavní dělostřelecké ostřelování města, které trvalo několik dní. Generál Goltz střílel ze všeho, co měl po ruce. V pondělí večer, 23. července, dorazily do císařského tábora další, těžší děla. Okamžitě byla zahájena kanonáda. Ostřelování města však nepřineslo požadované efekty.³²

Po týdnu bojů dorazilo na pomoc městu ze severu švédské vojsko vedené Torstenem Stålhandskem. Vojsko se skládalo výhradně z rajtarů v počtu 1 000 mužů, pěchota zůstala v tyle. Ve srovnání s císařským vojskem bylo poměrně nepatrné. Švédové dorazili do Lwówka Śląského přes Bolesławiec 25. července kolem 13. hodiny. Příchod k Lwóvku Śląskému byl mezi místním lidem rozhlášen tak, aby se tato novina donesla až k uším generála von Goltze. Informace o „velké švédské armádě“ měla obléhatele Jelení Hory vyplašit.

Generál Martin Maxmilián von Goltz si uvědomoval, že rozpoutání bitvy během obléhání by navzdory početní převaze mohlo být ze strategického hlediska

³¹ Jerzy Maroń, *Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku*, Wrocław 2000, s. 98–99.

³² Johann Daniel Hensel, *Historisch-Topographische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien*, Hirschberg, s. 273–274

15 meters long. Three gates: Zamkowa, Wojanowska and Długa led to the city.

All the gates were defended by the medieval towers and bastions with casemate. Each of them had two drawbridges, massive gateways and iron portcullis locked-up overnight. The outer wall was surrounded by a dry moat minimum 12–13 meters wide and about 6.5 meters deep. Total width of the line of defence was up to 50 meters. Although Jelenia Góra fortifications were modernized in the first half of the sixteenth century, which was about 100 years earlier, they provided a strong defence system, allowing for a longer resistance using minor forces.³¹

General Martin Maximilian von Goltz was conscious of the fact that the acquisition of municipal fortifications with these forces was going to be extremely difficult, especially that at that time he did not have heavy siege artillery, only light field guns and several bigger 28-pound cannons. He demanded an unconditional surrender of the city. The council of Jelenia Góra with the 200-people Swedish crew (half of the group were dismounted dragoons) led by Colonel Tschirnhausen from the army corps of Torsten Stålhandske, rejected the demand of Goltz. It resulted in the blockade of the city by the imperial forces, looting food from warehouses and mills in the suburbs, and burning down a part of suburban buildings. Retrenchments were heaped up. On 20 July 1640, a major artillery firing of the city was launched, which lasted several days. General Goltz shot with everything he had. On Monday evening, July 23, other, heavier guns arrived to the imperial camp. The cannonade was immediately started. Shelling of the city, however, did not bring expected effects.³²

After a week of fighting, the army corps of the Swedish soldiers led by Torsten Stålhandske came from the North to rescue the city. The corps consisted exclusively of a thousand cavaliers, the infantry remained behind. In comparison with the imperial forces,

³¹ Jerzy Maroń, *Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku*, Wrocław 2000, pp. 98–99

³² Johann Daniel Hensel, *Historisch-Topographische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien, seit ihrem Ursprunge bis auf das Jahr 1797*. Hirschberg 1797, pp. 273–274

Generał Martin Maxymilian von Goltz zdawał sobie sprawę z tego, że przyjęcie bitwy w trakcie oblężenia, pomimo posiadania przewagi liczebnej, mogłoby być niebezpieczne ze względów strategicznych – oblegający byliby wzięci w dwa ognie, co prawdopodobnie zakończyłoby się porażką, jeśli nie totalną klęską. Generał austriacki zwinął 27 lipca oblężenie i ruszył w stronę Bolkowa. Działania militarne zostały przerwane pod Jelenią Górą, a ich ciężar przeniósł się pod Bolków, broniony z kolei przez nieliczne siły cesarskie. 23 sierpnia 1640 r. siły szwedzkie zajęły bez wysiłku miasteczko, ale twierdza bolkowska stanowiła silny punkt oporu habsburskiego. Załoga zamku była stosunkowo nieliczna, liczyła około 80 żołnierzy. Jednak nim nadeszły siły szwedzkie, bolkowski zamek wzmocniła kompania wojska ze Świdnicy i kompania milicji krajowej. Łącznie załoga zamku mogła liczyć około 200 ludzi. Szwedzi rozwinęli oblężenie i raz po raz atakowali warownię. Bezsukcesy. Potężne fortyfikacje zamku były nie do pokonania dla szwedzkich oddziałów. Torsten Stålhandske, nie widząc możliwości osiągnięcia szybkiego sukcesu, zakończył oblężenie i ruszył w kierunku Świdnicy, ale naciskany przez wzmocnioną armię cesarską Goltza zawrócił i udał się do Lubomierza. Siły swoje rozlokował w okolicznych wioskach, sięgając po Gryfów Śląski i Lwówek Śląski. Z kolei Goltz, z liczną piechotą i ciężką artylerią, kierował się ponownie pod Jelenią Górę, chcąc spróbować szczęścia po raz drugi.

Pod miastem cesarski dowódca stanął późnym rankiem, w środę 5 września 1640 r. pomiędzy godziną 9 a 10, z jeszcze większą liczbą żołnierzy i sprzętu niż w lipcu. Tym razem cesarski generał dysponował czterdziestoma dwoma kompaniami jazdy i dwudziestoma piechoty, co łącznie dawało 18 tysięcy żołnierzy. Dodatkowo pod Jelenią Górę podprowadził ciężką artylerią. Główny obóz założył na polach strupickich. Ponownie kazał sypać szańce na Vogelberg³³, na wzgórze Samuela Opitza³⁴ i przed Bramą Wojanowską. Następnego dnia, 6 września, po raz pierwszy ostrzelał miasto z lekkich armat. Kule o wadze 6–7 funtów nie wyrządziły strat. Zaraz potem wydał rozkaz do szturm, który został odparty, a na-

velmi niebezpieczne. Oblężateli by se dostali pod dwójną palbę, co by mogło prawdopodobnie skończyć niezdarem lub ułpno porażką. Rakouský generál sbalili 27. července oblěhací tábora a vyrazil směrem k Bolkovu. Vojenské operace pod Jelení Horou byly přerušeny a jejich těžiště se přesunulo k Bolkovu, který držela v rukou nepočetná císařská posádka. Švédské oddíly obsadily městečko 23. srpna 1640 bez větší námahy, ale bolkovská tvrz představovala silnou baštu habsburského odporu. Posádka hradu byla relativně nepočetná, čítala přibližně 80 vojáků. Než však dorazilo švédské vojsko, bolkovský hrad posílila vojenská rota ze Svidnice a rota zemských milicí. Hradní posádka mohla tedy čítat 200 mužů. Švédové oblehli hrad a postupně útočili na tvrz. Neúspěšně. Mohutné opevnění hradu bylo pro švédské oddíly nepřekonatelné. Torsten Stålhandske neviděl možnost dosáhnout rychlého úspěchu, ukončil obléhání a vyrazil směrem ke Svidnici, ale narazil na posílenou císařskou armádu generála von Goltze a vydal se do Lubomierze. Své síly rozmístil po okolních vesnicích až po Gryfów Śląski a Lwówek Śląski. Naopak von Goltz s početnou pěchotou a těžkou artilerií směřoval znovu na Jelení Horu, aby se jí pokusil zmocnit na druhý pokus.

Císařský velitel stanul pod městem pozdního rána ve středu 5. září 1640, mezi 9. a 10. hodinou, s ještě větším počtem vojáků a zbraní než v červenci. Tentokrát měl k dispozici čtyřicet dva jízdních a dvacet pěších kompanií, což bylo celkem 18 tisíc vojáků. Navíc pod Jelení Horu přivezl těžké dělostřelectvo. Hlavní tábor rozbil na strupických polích. Znovu přikázal vybudovat šance na Vogelbergu³³, na kopci Samuela Opitze³⁴ a před Vojanovskou bránou. Druhého dne, 6. září, poprvé ostřeloval město z lehkých děl. Koule o váze 6 až 7 liber nezpůsobily posádce města žádné ztráty. Hned potom vydal rozkaz k útoku, který byl odražen, a pak bylo z jeho iniciativy zahájeno vyjednávání. Císařský návrh na vydání města ale obránci odmítli. Hned potom byla zahájena kanonáda. Císařská děla ostřelovala zdi a městskou zástavbu z východní a jižní strany

they were relatively few in number. On July 25, at about 1 p.m., the Swedes came through Bolesławiec to Lwówek Śląski. The approach to Lwówek Śląski was very publicized among the local population, so to make this news reach the ears of General Goltz. An information about the "great Swedish army" was supposed to scare away the besiegers of Jelenia Góra.

General Martin Maximilian von Goltz realized that to take on a battle during the siege, despite being outnumbered, could be dangerous for strategic reasons. The besiegers were to be taken in cross-fire, which was probable to end in defeat, if not a total disaster. On July 27, the Austrian General raised the siege and headed for Bolków. The military operations near Jelenia Góra were discontinued, and they moved near Bolków that was defended by few imperial forces. On August 23, 1640, the Swedish forces effortlessly occupied the town but Bolków fortress was a strong point of Habsburg resistance. The crew of the castle was relatively small, with about 80 soldiers.

However, before the Swedish forces arrived, Bolków Castle had been reinforced by a company of soldiers from Świdnica and a national militia company. In total, the crew of the castle counted about 200 people. The Swedes laid siege and repeatedly attacked the stronghold. Ineffectually. Powerful fortifications of the castle were insurmountable for the Swedish troops. Having no perspective for a rapid success, Torsten Stålhandske lifted the siege and moved towards Świdnica, but pressed by the reinforced imperial army of Goltz, he turned back and went to Lubomierz. He deployed the forces in the surrounding villages, as far as Gryfów Śląski and Lwówek Śląski. Goltz with a numerous infantry and heavy artillery led again to Jelenia Góra, trying his luck for the second time.

On Wednesday, September 5, 1640, in the late morning, the Imperial Commander approached the city, between 9 and 10 a.m., with even more troops and equipment than in July. This time, the imperial general had forty-two companies of cavalry and twenty companies of infantry, which gave a total of 18,000 soldiers. In addition, he brought heavy artillery near Jelenia Góra. The main camp was established in Strupickie fields. Again, he ordered

³³ Vogelberg - Skałki

³⁴ Wzgórze Samuela Opitza – Wzgórze Grota-Roweckiego

³³ Vogelberg - Skałki

³⁴ Kopec Samuela Opitza – Kopec Grota-Roweckého

stępnie rozpoczęto, z inicjatywy Goltza, rokowania. Propozycje cesarskie, mówiące o poddaniu miasta, zostały przez obrońców odrzucone. Zaraz potem rozpoczęła się kanonada. Armaty cesarskie ostrzeliwały mury i zabudowę miejską od strony wschodniej i południowej, najpierw kulami 23, 25-funtowymi, a później także 200-funtowymi³⁵. Rozpoczęto się najdłuższe oblężenie miasta w tej wojnie. Szwedzi wraz z mieszkańcami, zaciekle się bronili, równie twardo szturmowali obwarowania wojska cesarskie, którym udało się nawet na moment wedrzeć do miasta. Sytuacja obrońców była jednak coraz gorsza – brakowało prochu i żywności. Dlatego też na początku października szwedzka jazda Stålhandske zaatakowała obóz cesarski. W ciemną noc z 5 na 6 października, oddział liczący około 400 koni dowodzony przez pułkownika Arel Lilie, zaskoczył żołnierzy austriackich. Warty habsburskie zostały rozbite. Kiedy część jazdy habsburskiej została rozbita, reszta wysadziła w powietrze część umocnień ziemnych wojsk habsburskich i dostarczyła załodze Jeleniej Góry proch oraz prowiant³⁶. *Pomoc nadeszła w samą porę, gdyż jak pisał Merian w swym dziele „Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae”, w Jeleniej Górze był tak wielki głód, że bardzo wiele kobiet i dzieci zmarło*³⁷. Po szybkiej akcji, szwedzka jazda wraz z jeńcami, oddaliła się z pola walki.

Ataki na miasto trwały dalej. Dopiero po wzmocnieniu sił szwedzkich przez posiłki nadchodzące ze strony Czech, Torsten Stålhandske zaatakował oblegające Jelenią Górę wojska cesarskie, odblokowując miasto. W efekcie 10-tygodniowego oblężenia z 900 mieszkańców pozostało około 60³⁸. Stolica Karkonoszy po raz kolejny w tej wojnie została zrujnowana.

Nie było to ostatnie oblężenie Jeleniej Góry w tej wojnie. W 1643 r. miasto, wówczas z cesarską załogą, zaatakowali Szwedzi. Dzielna obrona miasta odparła atak³⁹. W kolejnych latach miasto nie odgrywało już znaczącej roli

nejdříve 23 až 25librovými a později také dvousetlibrovými koulemi³⁵. Začalo tak nejdelší obléhání města v této válce. Švédové se společně s obyvateli urputně bránili, stejně tvrdě útočili na hradby císařská vojska, kterým se dokonce na okamžik podařilo proniknout do města. Situace obránců však byla stále horší – docházel jim střelný prach a potraviny. Proto také na začátku října zaútočila Stålhandskeho švédská jízda na císařské ležení. Za tmavé noci z 5. na 6. října zaskočil rakouské vojáků oddíl, který čítal přibližně 400 koní a který vedl plukovník Arel Lilie. Habsburské strážní hlídky byly rozbity. První část jízdy zaměstnala bojem většinu von Goltzových vojáků, druhá část vyhodila do povětší část zemské opevnění habsburských vojsk a přivezla posádku v Jelení Hoře střelný prach a proviant³⁶. Pomoc přišla jako na zavolanou, protože jak napsal Merian ve svém díle „*Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*“, v Jelení Hoře *byl tak velký hlad, že zemřelo velmi mnoho žen a dětí*³⁷. Po rychlé akci se švédská jízda společně se zajatci vzdálila z bitevního pole.

Útoky na město pokračovaly i nadále. Teprve po posílení švédských sil posilami, které přicházely z české strany, zaútočil Torsten Stålhandske na císařské vojsko, které obléhalo Jelení Horu a osvobodil město. V důsledku desetitýdenního obléhání přežilo z 900 obyvatel pouhých 60³⁸. Hlavní město Krkonoš bylo v této válce opět zruinováno.

Nebylo to však poslední obléhání Jelení Hory v této válce. V roce 1643 na město, tehdy však s císařskou posádkou, zaútočili Švédové. Odvážní obránci města útok odrazili³⁹. V dalších letech město už nehrálo tak významnou strategickou roli a stálo na okraji zájmu bojujících stran.

Následky třicetileté války v Jelenohorské kotlině byly katastrofální. Město bylo z velké části zničeno. Hospodářství velmi utrpělo. Mnoho obchodníků a řemeslníků se tehdy

to build ramparts on Vogelberg³³, on Samuel Opitz's Hill³⁴ and in front of the Wojanowska Gate. The next day, on September 6, the city was fired with light guns for the first time. Bullets, weighing 6–7 pounds each, caused no damage. Soon after, the Commander gave an order to attack, which was repulsed, and then negotiations started, on the initiative of Goltz. The Emperor's proposals about surrendering the city were rejected by defenders. Right away a cannonade started. Imperial cannons fired at walls and the urban building development from the eastern and southern side, at first with 23, 25-pound bullets and then also 200-pound ones.³⁵ The longest besieging of the city in this war began. The Swedes, along with the burghers, were ferociously defending, equally hard was the imperial army's storm of the fortifications, in which they even managed to invade the city for a while. However, the situation of defenders was getting worse and worse – they lacked gunpowder and food.

Therefore, at the beginning of October, the Swedish cavalry of Stålhandske attacked the imperial camp. In the dark night from 5th to 6th October, a division of about 400 horses under the command of Colonel Arel Lilie surprised the Austrian soldiers. The guard duties of Habsburgs were broken. When a part of the cavalry engaged the majority of soldiers of Goltz in the fight, the rest blew up some parts of the ground defences of Habsburg army and provided the crew of Jelenia Góra with gunpowder and food supplies.³⁶ The help came just in time, because as Merian wrote in his work “*Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*”, in Jelenia Góra *there was such a great hunger, that very many women and children died*.³⁷ After this fast operation, the Swedish cavalry, along with prisoners of war, withdrawn from the battlefield.

Attacks on the city were continued. Only after the strengthening of the Swedish powers by the reinforcements coming from the direction of Bohemia, Torsten Stålhandske attacked the imperial

³⁵ AP, AmJG, sign,2892, s. 58r, 59 l

³⁶ Uniwersytetna knihovna ve Wroclawiu, sign. Akc. 1975/279

³⁷ Merian Matthäus, *Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650, s. 151

³⁸ Adolf Andrejew, *Ostatnie oblężenie Jeleniej Góry (1640 r.)*, „Skarbiec Ducha Gór”, Nr 1(5)/1998, s. 7–9, s. 9

³⁹ „Der Bote aus dem Riesengebirge”, č. 20 z 13. května 1830

³³ Vogelberg – at present: Skałki

³⁴ Hill of Samuel Opitz – at present: Grota-Roweckiego Hill

³⁵ National Archives, Records of Jelenia Góra City, Ref. No. 2892, p. 58 r, 59 l

³⁶ The Library of the University of Wrocław, Ref. No. 1975/279

³⁷ Merian Matthäus, *Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650, p. 151

strategicznej i pozostało na boku działań militarnych.

Skutki wojny trzydziestoletniej w Kotlinie Jeleniogórskiej były katastrofalne. Miasto w poważnej części zostało zniszczone. Gospodarka znacznie wyhamowała. Wielu kupców i rzemieślników przeniosło się do spokojnej wówczas Wielkopolski. Region przez dziesięciolecia podnosił się z kryzysu.

Kontrreformacja w Jeleniej Górze. Budowa Kościoła Łaski

Pokój westfalski z 1648 r. zakończył krwawą wojnę trzydziestoletnią. Oslabiła ona pozycję katolickich Habsburgów w Europie, ale w Czechach i na Śląsku ich pozycja pozostała silna. Co prawda, cesarz Ferdynand III (1637 – 1657) zgodził się na przyznanie wolności kultu i wyznania miastu Wrocław oraz w tym śląskim księstwowi, w których samodzielnie rządzili książęta ewangelicy. Nie dotyczyło to jednak innych dziedzicznych śląskich księstw (w tym księstwa świdnicko-jaworskiego), które były we władaniu cesarza jako króla Czech⁴⁰. Tu, wykorzystując zasadę *Cuij kraj, tego religia (Cuius regio, eius religio)*, cesarz mógł realizować politykę rekatolizacji, która dotknęła również protestancką Jelenią Górę. Dzięki szwedzkiemu wstawiennictwu cesarz wydał zgodę na budowę trzech świątyń ewangelickich: w Świdnicy, Jaworze i Głogowie, ale to był koniec ustępstw z jego strony. Do śmierci cesarza w roku 1657 trwał ostry kurs kontrreformacyjny. Co prawda, do 1650 r. jeleniogórcy ewangelicy i katolicy realizowali zasady podpisanej wcześniej umowy, na mocy której oba wyznania korzystały z miejscowej świątyni. Jednak rozkaz cesarski z 2 września 1650 r. zburzył ten stan rzeczy. Cesarz Ferdynand III nakazał bowiem jeleniogórcy magistratowi odebrać

⁴⁰ M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 172.

przestęchovalo do Velkopolska, které nebylo tak zmítáno válečnými boji. Celé okolí se několik desetiletí vzpamatovávalo z těžkých ztrát.

Protireformace v Jelení Hoře. Stavba kostela milosti

Krvavou třicetiletou válku ukončil vestfálský mír z roku 1648. Ta oslabilo pozici katolických Habsburků v Evropě, ale v Čechách a ve Slezsku jejich pozice zůstala silná. Císař Ferdinand III. Habsburský (1637–1657) sice souhlasil se svobodou vyznání ve městě Vratislav a ve slezských knížectvích, ve kterých suverénně vládl evangelická knížata. To se však netýkalo ostatních dědičných slezských knížectví (včetně svídnicko-javorského knížectví), ve kterých vládl císař jako český král⁴⁰. Zde, podle pravidla *Čí vláda, toho náboženství (Cuius regio, eius religio)*, mohl císař realizovat politiku rekatolizace, která zasáhla také protestantskou Jelení Horu. Díky švédské podpoře vydal císař souhlas se stavbou tří evangelických kostelů ve Svídnici, Javoru a Hlohově, ale to byl konec jeho ústupků. Do smrti císaře v roce 1657 trvala ostrá protireformační politika. Je pravdou, že do roku 1650 jelenohorští evangelíci a katolíci dodržovali pravidla z dříve uzavřené smlouvy, podle které obě vyznání používala místní kostel. Císařské nařízení z 2. září 1650 však tento stav zrušilo. Císař Ferdinand III. Habsburský totiž přikázal jelenohorské městské radě, aby odebrala pastoru Tobiasi

⁴⁰ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościślaw Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 172.

army, besieging Jelenia Góra, and released the blockade of the city. In result of a ten-week-long siege, there remained about 60 inhabitants out of 900.³⁸ The capital of the Karkonosze Mountains was once again devastated in this war.

It was not the last siege of Jelenia Góra in that war. In 1643, the city with the imperial crew, was attacked by the Swedes. The brave defence fought off the attack.³⁹

In subsequent years, the city has not played a significant strategic role and was left aside of military operations. The effects of the Thirty Years' War in Jelenia Góra were disastrous. The major part of the city was destroyed. The economy was considerably slowed down. Many merchants and craftsmen moved to the then quiet Greater Poland. The region for decades was recovering from the crisis.

Counter-Reformation in Jelenia Góra. The Construction of the Church of Grace

The Peace of Westphalia from 1648 ended the bloody Thirty Years' War. It weakened the position of the Catholic Habsburgs in Europe, but in Bohemia and Silesia their position remained strong. In fact, Ferdinand III, Holy Roman Emperor (1637–1657), agreed to grant freedom of worship and religion in the city of Wrocław and in the Silesian principalities, where the Evangelical princes ruled independently. Still, it did not apply to other inherited Silesian principalities (including Świdnica - Jawor Principality), which were in the reign of the Emperor as the King of Bohemia.⁴⁰ Here, using the principle of: *"He who governs the territory, decides its religion" (Cuius regio, eius religio)*, the Emperor could implement the policies of re-Catholicisation that affected also the Protestant Jelenia Góra. Through the Swedish intercession, the Emperor approved the construction of three Protestant churches in Świdnica, Jawor and Głogów, but this was the end of the compromise on his part. Till the death of the Emperor in 1657, a sharp Counter-

³⁸ Adolf Andrejew, Ostatnie oblężenie Jeleniej Góry (1640 r.), „Skarbiec Ducha Gór”, No. 1(5)/1998, pp. 7–9, p. 9

³⁹ „Der Bote aus dem Riesengebirge”, No. 20 from May 13, 1830

⁴⁰ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościślaw Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, p. 172

pastorowi Tobiasowi Röhrichtowi klucze do świątyni, którą teraz mieli użytkować tylko katolicy. Ponadto z miasta wygnano wszystkich duchownych i nauczycieli ewangelickich, a Röhrichtowi nie zezwolono nawet na wygłoszenie pożegnalnego kazania⁴¹. Przeszła też działać szkoła ewangelicka, która przekształciła się w katolicką szkołę elementarną. Po stracie świątyni i opuszczeniu miasta przez duchownych, miejscowi ewangelicy, aby uczestniczyć w nabożeństwach, musieli udawać się w podróż do Jawora, Twardocic, Proboszczowa albo do Wieży czy Giebułtowa. Prośby ewangelików jeleniogórskich kierowane do Wiednia, w sprawie zgody na budowę nawet niewielkiego domu modlitwy, był konsekwentnie odrzucane.

W grudniu 1652 lub w styczniu 1653 r. do Wrocławia nadszedł cesarski rozkaz *wypędzenia z księstw dziedzicznych cesarstwa, Głogowa, Świdnicy i Jawora, wszystkich duchownych ewangelickich, odebrania kościołów i dóbr kościelnych i obsadzenia każdej parafii katolickim księdzem*⁴². W związku z tym, między innymi na terenie księstwa świdnicko-jaworskiego, powołano specjalną komisję, która zajmowała się realizacją cesarskiego rozkazu. W 1654 r. komisarze przybyli do Jeleniej Góry, gdzie sprawy religijne, zgodnie z polityką cesarską, uporządkowano znacznie wcześniej. W 1654 r. do Jeleniej Góry przybyli też jezuiti, którzy odprowadzili nabożeństwa w miejscowym kościele i założyli misję, następnie nabyli Wojanów, założyli folwark Paulinum oraz kolegium⁴³.

W 1654 r. ewangelików spotkały kolejne szkody. Według nowego zarządzenia w skład Rady Miejskiej mieli wchodzić wyłącznie katolicy. Ponadto odebrano im opiekę prawną nad ewangelickimi sierotami i utrudniano zakup np. ziemi. Dopiero po licznych skargach na katolicki magistrat i działaniach starosty Georga Ludwiga von Stahrenberga w 1655 r., miejscowi ewangelicy uzyskali zezwolenie na śluby czy chrzciny *w dowolnie wybranym miejscu*⁴⁴ (wcześniej

Röhrichtowi klucze od kostela, który smieli nym używać tylko katolicy. Z miasta byli navíc vyhnaní všichni evangeličtí duchovní a učitelé a Röhricht nesměl ani pronést kázání na rozloučenou⁴¹. Byla uzavřena evangelická škola, která se změnila na katolickou základní školu. Místní evangelíci, po ztrátě kostela a odchodu duchovních z města, museli na bohoslužby docházet do Jaworu, Twardocic, Proboszczowa, Wieže nebo Giebułtowa. Žádosti jelenohorských evangelíků o povolení stavby malé modlitebny, které zasílali do Vídně, byly důsledně zamítány.

V prosinci 1652 nebo v lednu 1653 dorazilo do Vratislavi císařské nařízení k *vyhnání všech evangelických duchovních z dědičných císařských knížectví, Hlohova, Svidnice a Jaworu, ke konfiskaci kostelů a církevního majetku a k dosazení katolických kněží do každé farnosti*⁴². V souvislosti s tím vznikla na území svídnicko-javorského knížectví zvláštní komise, která se zabývala naplněním císařského nařízení. Do Jelení Hory, kde byly náboženské záležitosti upraveny podle císařské politiky už mnohem dříve, přišli komisaři v roce 1654. V témže roce přišli do Jelení Hory také jezuité, kteří sloužili mše v místním kostele a založili misi, poté odkoupili Wojanów a založili statek Paulinum a jezuitskou kolej⁴³.

V roce 1654 byli evangelíci vystaveni další šikaně. Podle nového nařízení se členem městské rady mohl stát pouze obyvatel katolického vyznání. Navíc byli zbaveni právní ochrany nad evangelickými sirotky a byl jim zkomplikován např. nákup půdy. Teprve po četných stížnostech na katolickou městskou radu a jednání hejtmána Georga Ludwiga von Stahrenberga získali místní evangelíci v roce 1655 souhlas s uzavíráním sňatků a s udělováním křtů *v libovolně zvoleném místě*⁴⁴ (předtím se tyto obřady konaly v katolickém farním kostele). Na sklonku 50. let 17. století se v okolí Jelení Hory zvýšila činnost

Reformation direction was kept. That was true that until 1650 the Protestants and the Catholics of Jelenia Góra implemented the rules of an earlier signed agreement, under which the two religions made use of the local temple. However, the imperial order of September 2, 1650, destroyed the status quo. Ferdinand III, Holy Roman Emperor, ordered the magistrate of Jelenia Góra to take away the keys to the temple from Reverend Tobias Röhricht, which was from that moment on to be used only by the Catholics. Moreover, all clergymen and evangelical teachers were banished from the city, and Röhricht was not even allowed to give the farewell preach.⁴¹ An evangelical school stopped teaching and was transformed into a Catholic primary school. After the deprivation of the temple and the abandonment of the city by clergymen, the local evangelicals in order to participate in services had to go on a journey to Jawor, Twardocice, Proboszczów, Wieża or Giebułtów. Requests of the Evangelicals of Jelenia Góra directed to Vienna, on the consent of a construction of even a little meetinghouse, were consistently rejected.

In December 1652 or January 1653, the imperial order came to Wrocław to *expel from the hereditary principalities of the Empire, Świdnica, Jawor and Głogów, of all the evangelical clergy, to reclaim churches and properties of the Church, and to place the Catholic priest in every parish*.⁴² In regard to this, among other places, in Świdnica-Jawor Principality there was appointed a special committee which dealt with the implementation of the imperial order. In 1654, the commissioners came to Jelenia Góra, where the religious affairs in accordance to the imperial policy had been cleared up much earlier.

In 1654, also Jesuits arrived to Jelenia Góra. They held services in the local church and founded a mission, later they bought Wojanów, founded the Paulinum farm and a college.⁴³ In 1654, the Evangelicals met other harassments. According to the new ordinance, the City Council could consist only of the Catholics. In addition, they

⁴¹ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 312.

⁴² Ibidem, s. 136.

⁴³ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 178.

⁴⁴ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007,

⁴¹ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 312.

⁴² Tamtéž, s. 136.

⁴³ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s. 178.

⁴⁴ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 139.

⁴¹ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847, Hirschberg 1849*, p. 312

⁴² Ibidem, p. 136.

⁴³ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p. 178.

odbywały się one w katolickim kościele parafialnym). Pod koniec lat 50. XVII w. w rejonie Jeleniej Góry nasilili działalność wędrowni kaznodzieje ewangelicy zwani „klechami krzakowymi”, z racji nabożeństw, które odprawiali w lasach i innych kryjówkach⁴⁵.

Surowa polityka władz wobec ewangelików niekorzystnie odbiła się na sytuacji miasta. Wielu protestantów nie powróciło do Jeleniej Góry po zakończeniu wojny trzydziestoletniej, inni opuścili ją w latach 50. XVII w. Władze cesarskie nękały też mieszczańskie ewangelików, którzy byli głównie ewangelikami, podatnikami nadzwyczajnymi i kwaterunkami. To wszystko miało destabilizujący wpływ na miejscowy handel i rzemiosło. Po 1657 r. ostry kurs kontrreformacyjny nieco złagodził, ale nie wpłynęło to na poprawę sytuacji protestantów. Dopiero – jak podaje Marian Haisig – w latach 1705–1711, w czasach panowania cesarza Józefa I (1705–1711), wzajemne relacje w mieście, pomiędzy katolikami i ewangelikami, uległy znacznej poprawie⁴⁶. Ważnym i radosnym wydarzeniem dla jeleniogórskich ewangelików była zgoda cesarza na budowę nowej protestanckiej świątyni w mieście – kościoła Łaski (obecnie kościół Św. Krzyża)⁴⁷. Prace budowlane rozpoczęły się w 1709 r., a kierował nimi architekt Martin Franz z Rewla, który był również autorem kościoła Łaski w Kamiennej Górze. Projekty tych świątyń nawiązują do wzoru kościoła Katarzyny w Sztokholmie⁴⁸. Uzyskanie ostatecznej zgody dworu cesarskiego na budowę świątyni kosztowało jeleniogórczyń 3 tys. dukatów i 100 tys. guldenów w formie pożyczki⁴⁹. Patronami tej budowy byli, m.in. hrabia Anton von Schaffgotsch oraz hrabia Ludwik von Zinzendorf⁵⁰. Najpierw wybrano

potulnych ewangelickich kazatelów, którzy bohosłuby służyli w lesích a na jiných tajných místech⁴⁵.

Přísná úřední politika vůči evangelíkům se nepříznivě odrazila na situaci města. Řada protestantů se do Jelení Hory po skončení třicetileté války nevrátila, další ji opustili v 50 letech 17. století. Císařské úřady zatěžovaly jelenohorské měšťany, kteří byli především evangelického vyznání, mimořádnými daněmi a požadovali, aby se přestěhovali do úředně stanovených míst. To vše mělo destabilizující vliv na místní obchod a řemeslo. Ostrý protireformační směr po roce 1657 o něco oslabil, tento stav však nevedl ke zlepšení situace protestantů. Teprve – jak uvádí Marian Haisig – v letech 1705–1711 za doby vlády císaře Josefa I. (1705–1711) se vzájemné vztahy mezi katolíky a evangelíky v městě významně zlepšily⁴⁶. Důležitou a radostnou událostí byl pro jelenohorské evangelíky souhlas císaře se stavbou nového protestantského kostela ve městě – kostela milosti (v současnosti kostel sv. Kříže)⁴⁷. Stavební práce byly zahájeny v roce 1709 a řídil je architekt Martin Franz z Revlu (dnešní Tallin), který byl také autorem kostela milosti v Kamenné Hoře. Projekty těchto kostelů mají vzor v kostele Kateřiny Švédské ve Stockholmu⁴⁸. Za definitivní souhlas císařského dvora se stavbou kostela zaplatili jelenohorští evangelíci 3 tisíce dukátů a 100 tisíc guldenů formou půjčky⁴⁹. Patrony této stavby se stali mimo jiné hrabě Anton von Schaffgotsch a hrabě Ludwik von Zinzendorf⁵⁰. Nejdříve bylo vybráno místo stavby, které se muselo podle pravidel altranstädské smlouvy, nacházet mimo město. Z několika návrhů nakonec padla volba na Kämmerovo pole na Vojanovském předměstí. Dříve, než začaly

were deprived from legal custody of the Protestant orphans, and were obstructed in purchasing of e.g. a land.

Only after numerous complaints to the Catholic magistrate and actions of the mayor Georg Ludwig von Stahrenberg in 1655, local Protestants were permitted to weddings or baptisms *at any freely chosen place*⁴⁴ (previously they were held in a Catholic parish church). At the end of the fifties of the seventeenth century, in the region of Jelenia Góra evangelical itinerant preachers intensified their activity. They were called “bush preachers” because of worships that they celebrated in forests and other hiding places.⁴⁵

The strict policy of authorities on the Evangelicals affected the situation of the city in a disadvantageous way. Many Protestants did not return to Jelenia Góra after the completion of the Thirty Years' War, others left it in the fifties of the seventeenth century. Imperial authorities harassed also Jelenia Góra townspeople who were mainly Evangelicals, with extraordinary taxes and quartering. All that had a destabilizing influence on the local trade and crafts. After 1657, harsh politics of Counter-Reformation became a little bit more gentle, but it did not affect the improvement of the situation of Protestants. Only – as Marian Haisig states – between 1705 and 1711, in times of the rule of Joseph I, Holy Roman Emperor (1705–1711), the mutual relations between the Catholics and Evangelicals in the city were considerably improved.⁴⁶

An important and joyful event for the Evangelicals of Jelenia Góra was the agreement of the new Emperor for the construction of the Protestant Church in the city – the Church of Grace (now the Church of Holy Cross).⁴⁷ Construction works began in 1709, and were led by an architect from Rewal, Martin Frantz, who was also the author of the Church of Grace

⁴⁴ Johann Karl Herbst, Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien: bis zum Jahre 1847, Hirschberg 1849, p. 139

⁴⁵ Ibidem, p. 140

⁴⁶ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.67

⁴⁷ In 1707, under an agreement between Joseph I, Holy Roman Emperor and Charles XII, the King of Sweden, in Altranstädt, the former agreed to include the construction of new evangelical churches (so called *Churches of Grace*) in Jelenia Góra, Kamienna Góra, Koźuchów, Sagan, Milicz, and Cieszyn.

s. 139.

⁴⁵ Ibidem, s. 140.

⁴⁶ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 67.

⁴⁷ W 1707 r. na mocy porozumienia cesarza Józefa I i króla Szwecji Karola XII w Altranstädt, ten pierwszy zgodził się, m.in. na budowę nowych świątyń ewangelickich (tzw. *kościół Łaski*) w Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, Koźuchowie, Żaganu, Miliczu i Cieszynie.

⁴⁸ M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 183.

⁴⁹ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 322.

⁵⁰ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii*

⁴⁵ Tamtéž, s. 140.

⁴⁶ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.67.

⁴⁷ V roce 1707 na základě dohody císaře Josefa I. a švédského krále Karla XII. uzavřené v Altranstädtu, první jmenovaný souhlasil mimo jiné se stavbou nových evangelických kostelů (tzw. *kostely milosti*) v Jelení Hoře, Kamenné Hoře, Koźuchowě, Zaháni, Milíči a Těšíně.

⁴⁸ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 183.

⁴⁹ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 322.

⁵⁰ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.179.

plac budowy, który musiał zgodnie z ustaleniami traktatu z Altranstädt, znajdować się poza miastem. Z kilku propozycji ostatecznie wybór padł na pole Kämmera na Przedmieściu Wojanowskim. Zanim rozpoczęto prace budowlane, postawiono tymczasowy drewniany kościół. 4 czerwca 1709 r. położono kamień węgielny i prace budowlane ruszyły pełną parą. Generalnie trwały one do 1718 r. W tym roku kościół został wyposażony i uroczystie poświęcony⁵¹. Nowa barokowa świątynia była okazałą budowlą, wewnątrz mogło pomieścić się kilka tysięcy osób. Jak zapisał Johann Karl Herbst *Kościół jest niezwykle bogato zdobiony, co świadczy nie tylko o radości i wdzięczności naszych przodków z powodu odzyskania wolności religijnej, lecz jest dowodem na ich bogactwo*⁵². Rzeczywiście większość wspaniałych zdobień w świątyni sfinansowali kupcy pochodzący lub mieszkający w Jeleniej Górze. Z elementów dekoracyjnych na uwagę zasługują, znajdujące się wewnątrz świątyni, *dwie wspaniałe rzeźby kamienne z 1717 r., ambona wyrzeźbiona z bloku piaskowca i chrzcielnica z niebieskiego marmuru (...). Same organy*⁵³, *należące do najwspanialszych na Śląsku, kosztowało ponad 30 tys. talarów. Na okalającym kościół cmentarzu ewangelickim rodziny miejscowych kupców fundowały kaplice grobowe, rozmieszczone w liczbie 18 wzdłuż muru cmentarnego*⁵⁴. Te ostatnie wzniesione zostały w latach 1716 – 1770. Projektantem najstarszych z nich, należących do rodzin Glafeyów i Baumgartenów, był wspomniany architekt Martin Frantz⁵⁵.

stavební práce, byl postaven dočasný dřevěný kostel. 4. června 1709 byl položen základní kámen a naplno začaly stavební práce. Ty trvaly až do roku 1718. V tom roce byl kostel zařízen vnitřním vybavením a slavnostně vysvěcen⁵¹. Nový barokní chrám byla okázalou stavbou, dovnitř se vešlo několik tisíc věřících. Jak napsal Johann Karl Herbst *Kostel je neobvykle bohatě vyzdoben, což svědčí nejen o radosti a vděčnosti našich předků za získání náboženské svobody, ale je také důkazem jejich bohatství*⁵². Skutečně, většinu nádherné výzdoby financovali obchodníci, kteří pocházeli nebo žili v Jelení Hoře. Z vnitřní výzdoby kostela si pozornost zaslouží *dvě krásné kamenné sochy z roku 1717, kazatelna vytesaná z pískovcového kvádru a křtitelnice z modrého mramoru (...). Samotné varhany*⁵³, *které patří k nejkrásnějším ve Slezsku, stály více než 30 tisíc talarů. Rodiny místních obchodníků zaplatily na evangelickém hřbitově, který obklopuje kostel, stavbu osmnácti pohřebních kaplí, které stojí podél hřbitovní zdi*⁵⁴. Ty poslední byly postaveny v letech 1716–1770. Projektantem nejstarších z nich, které patřily rodinám Glafeyů a Baumgartenů, byl už zmíněný architekt Martin Frantz⁵⁵.

in Kamienna Góra. The projects of these churches refer to the design of the Church of Catherine in Stockholm.⁴⁸ Obtaining the final approval of the imperial court for the construction of the temple cost the residents of Jelenia Góra 3,000 ducats and 100,000 guilders in form of a loan.⁴⁹ The patrons of the building were, among others, Count Anton von Schaffgotsch and Count Ludwig von Zinzendorf.⁵⁰ First, the site was selected which, as agreed in the Altranstädt Treaty, had to be out of the city. After several proposals, the ultimate choice was the field of Kämmer in Wojanowskie Suburbs. Before the construction began, a temporary wooden church had been erected. On June 4, 1709, the cornerstone was laid and construction works were initiated in full power. Generally, they lasted until 1718. That year the church was furnished and solemnly consecrated.⁵¹

The new temple was a magnificent baroque building that could accommodate several thousand people inside. As Johann Karl Herbst wrote: *“The Church is very richly decorated, which reflects not only the joy and gratitude of our ancestors because of the recovery of religious freedom, but it is a proof of their wealth”*.⁵² Indeed, most of the great decorations in the temple were financed by the merchants coming from or living in Jelenia Góra. Of the decorative elements inside the church, there are objects deserving a special attention: *two great stone sculptures from 1717, the pulpit carved from a block of sandstone and the baptistery font of blue marble (...). Just the pipe organ*,⁵³ *belonging to the finest ones in Silesia, cost more than 30,000 tallars. On the Protestant cemetery, surrounding the church, local merchants founded family burial chapels, located in the amount of 18, along the cemetery wall*.⁵⁴ The

turystycznej Sudetów, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 179.

⁵¹ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 323–327.

⁵² Ibidem, s. 329.

⁵³ Wykonawcą organów był wrocławski organmistrz Röder.

⁵⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 82–83.

⁵⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 199.

⁵¹ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 323–327.

⁵² Tamtéž, s. 329.

⁵³ Varhany vyrobil vratislavský varhaník Röder.

⁵⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 82–83.

⁵⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* editoval Marek Staffa, Wrocław 1999, s.199.

⁴⁸ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościśław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, p. 183

⁴⁹ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien: bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 322

⁵⁰ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p.179

⁵¹ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien: bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 323–327

⁵² Ibidem, p. 329

⁵³ The pipe organ builder was a master of organ bulding, Röder from Wrocław.

⁵⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, pp.82–83

Powstanie konfraterni kupieckiej

Jeleniogórskie kupiectwo było jedną z najbardziej zamożnych grup w mieście. Przez długi jednak okres czasu nie tworzyło ono własnej organizacji. Miejscowi kupcy i handlowcy, od co najmniej schyłku średniowiecza, należeli do cechu zbiorowego, skupiającego także rzemieślników niektórych profesji. Sytuacja ta nie była komfortowa, zarówno dla kupców, jak i rzemieślników. Co więcej, zrzeszeni w cechu zbiorowym rzemieślnicy, posiadali statuty, w przeciwieństwie do kupców. Taki stan rzeczy budził sprzeciw kupców, chcących odgrywać istotną rolę w mieście⁵⁶. Tak tę sytuację opisał jeleniogórski kronikarz Johann Karl Herbst: *Dotychczas kupcy i handlowcy tutejsi trzymali się razem z cechem rzemiosł różnych, którego członkowie byli najbogatszymi obywatelami i artystami w mieście. Oto zapomnieli oni przedstawić dokumentów i statutów wysokiej radzie, uważani byli więc za niezrzeszonych w cechu i odmawiano im współudziału przy pochówkach. Tak wielkie znaczenie miały wówczas cechy!*⁵⁷. W 2. poł. XVII w., po zakończeniu wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648), rozpoczęła się powolny okres odbudowy miasta ze zniszczeń, co było możliwe, m.in. dzięki zyskom, jakie przynosiło tkactwo lniane. Dzięki rozkwitowi produkcji cienkiego płótna, które było podstawą rozwoju Jeleniej Góry w 2. poł. XVII w. i aktywności miejscowych kupców, miasto powoli zaczęło stawać się ważnym ośrodkiem handlowym na Dolnym Śląsku. W tym czasie pozycja kupiectwa w Jeleniej Górze zaczęła wzrastać. Coraz liczniejsze kupiectwo, mające dobre oparcie ekonomiczne, pod koniec lat 50. XVII w., zwróciło się do Rady Miejskiej z prośbą o *zatwierdzenie osobnej korporacji cechowej i nadania jej własnych statutów*⁵⁸. *Pismo, skierowane do magistratu pod koniec stycznia*

⁵⁶ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 74.

⁵⁷ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 140.

⁵⁸ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 74.

Vznik obchodního sdružení

Jelenohorské obchodní sdružení bylo jednou z nejbohatších skupin ve městě. Po dlouhou dobu však nemělo žádnou vlastní organizaci. Místní kupci a obchodníci od sklonku středověku patřili do cechu, který sdružoval řemeslníky různých profesí. Tato situace nebyla výhodná ani pro kupce, ani pro řemeslníky. Řemeslníci ve společném cechu na rozdíl od kupců byli držiteli statutů. S tím kupci nesohlasili, protože chtěli v městě hrát důležitější roli⁵⁶. Takto tuto situaci zaznamenal jelenohorský kronikář Johann Karl Herbst: *Místní kupci a obchodníci se dosud sdružovali ve společném cechu různých řemesel, jehož členové byli nejbohatšími obyvateli a umělci ve městě. Protože zapomněli předložit dokumenty a statuty vysoké radě, nebyli jim uznán nárok na příspěvek v případě pohřbu. Tak velký význam tehdy měly cechy!*⁵⁷ V druhé polovině 17. století po skončení třicetileté války (1618–1648) začalo období pozvolné rekonstrukce válkou zničeného města, což bylo možné mimo jiné díky příjmům z tkaní lnu. Díky rozkvětu výroby tenkého plátna, které bylo základem hospodářského rozvoje Jelení Hory v druhé polovině 17. století, a aktivitě místních obchodníků, se město pomalu začalo stávat důležitým obchodním střediskem v Dolním Slezsku. V té době pozice obchodníků v Jelení Hoře začala růst. Tato stále početnější skupina, která měla dobré ekonomické zázemí, se na konci 50. let 17. století obrátila na městskou radu s *žádostí o potvrzení samostatného cechu a vydání vlastních statutů*⁵⁸. Dopis adresovaný radě na konci ledna 1658 byl vyřízen kladně a v dubnu téhož roku na základě usnesení jelenohorské městské rady byl založen

⁵⁶ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 74.

⁵⁷ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 140.

⁵⁸ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 74.

latter were constructed from 1716 to 1770. The designer of the oldest of them, belonging to the families of Baumgarten and Glafey, was the before mentioned architect, Martin Frantz.⁵⁵

The Establishment of the Mercantile Confraternity

Jelenia Góra tradespeople were one of the most affluent groups in the city. For a long period of time, however, they did not create their own organization. Local merchants and traders since at least the late Middle Ages belonged to a collective guild, which gathered also some craftsmen of different professions. This situation was not very comfortable both for merchants and artisans. Moreover, the craftsmen associated in the collective guild had statutes, on the contrary to the merchants. This state of affairs aroused the opposition of merchants who wanted to play an important role in the city.⁵⁶ Here is how the situation was described by Johann Karl Herbst, Jelenia Góra chronicler: *So far, the local merchants and traders kept together with the guild of a variety of crafts, whose members were the richest citizens and artists in the city. But they forgot to present the documents and statutes to the high council, so they were considered as non-members of the guild and were denied a participation at the burials. The guilds were of such importance then!*⁵⁷

In the second half of the seventeenth century, after the end of the Thirty Years' War (1618–1648), a slow period of recovery from the devastation began, which was possible, among other things, thanks to the gains that flax linen weaving was bringing. With the prosperity of the production of fine linen, which was the basis for the development of Jelenia Góra in the second half of the seventeenth century and the activity of local merchants, the city slowly started to become an important commercial centre in Lower Silesia. At that time, the position of merchants in Jelenia Góra began to increase. The increasing

⁵⁵ *Kotlina Jeleniogórska*, Słownik geografii turystycznej Sudetów, editorship by Marek Staffa, Wrocław 1999, p. 199

⁵⁶ Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p. 74

⁵⁷ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien: bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 140

1658 r., zostało pozytywnie rozpatrzone i w kwietniu 1658 r., na mocy uchwały jeleniogórskiej Rady Miejskiej, utworzono cech zrzeszający kupców – Jeleniogórski Związek Kupców. Nowy cech został ostatecznie zatwierdzony pod koniec grudnia 1658 r.⁵⁹ Według statutu cechu kupieckiego mogli do niego należeć wszyscy ci, którzy nie należą do żadnego rzemiosła, lecz zajmują się nauką i sztuką piękną lub handlem lub innym uczciwym zajęciem na wsi lub w mieście, a dotychczas nie byli członkami żadnego cechu, ni cechu rzemiosł różnych ani też żadnego innego zrzeszenia miejskiego⁶⁰. Powstały związek stał się wkrótce najsilniejszym zrzeszeniem dystrybutorów tkanin lnianych na Dolnym Śląsku, skupiając w swych rękach, zarówno handel, jak i produkcję płócien⁶¹. W 1658 r. do cechu należało 17 członków: Georg Bader, Johann Hoffmann, Friedrich Klepper, George Pohl, Anton Constantin Klesel, Christian Drescher, Melchior Kretschmer, Jermias Ketzler, Matthäus Frömberg, Gottfried Donath, Melchior Körner, Georg Kluge, Christoph Fischer, Jeremias Fröhlich, Balthasar Hübner, Wilhelm Bornemann, Tobias Mitterlegner, a szczególnie aktywni byli dwaj pierwsi⁶². Zrzeszenie obok własnego statutu posiadało też pieczęć z 1669 r., która miała kształt owalny, w polu trójmasztowy okręt na falach morza z symbolami Fortuny i Merkurego; w otoku napis: [Jelen] SIG. CIV. HONOR. ET MERCATORUM. HIRSCHBERG. 1669 (pieczęć cchiogodnych obywateli i kupców Jeleniej Góry). Liczba osób zrzeszonych w konfraterni kupieckiej stale wzrastała, a do cechu przyjmowano również aptekarzy czy medyków. W 1676 r. korporacja liczyła 48 członków, a w 1696 r. – 71. Ważne wydarzenie miało miejsce w 1675 r. Wtedy do jeleniogórskiego cechu przystąpili kupcy wrocławscy: Daniel Buchs i George Pohl, a konfraternia przyjęła nazwę Towarzystwo Kupieckie w Jeleniej Górze⁶³. Kupcy zrzeszeni w związku skupowali surowiec, organizo-

cech, który sdużował obchodniki – Jelenohorský kupecký svaz. Nový cech byl definitivně potvrzen na konci prosince 1658⁵⁹. Podle stanov kupeckého cechu se mohl jeho členem stát každý, kdo nepatřil k žádnému řemeslu, ale zabýval se vědou nebo uměním, obchodem nebo jinou poctivou prací na vesnici nebo ve městě, a dosud nebyl členem žádného cechu, ani cechu různých řemesel, ani žádného jiného městského sdužení⁶⁰. Tento cech se zanedlouho stal nejsilnějším sdužením obchodníků s lněnými látkami v Dolním Slezsku a držel ve svých rukou jak obchod, tak i výrobu látek⁶¹. V roce 1658 k cechu patřilo 17 členů: Georg Bader, Johann Hoffmann, Friedrich Klepper, Georg Pohl, Anton Constantin Klesel, Christian Drescher, Melchior Kretschmer, Jermias Ketzler, Matthäus Frömberg, Gottfried Donath, Melchior Körner, Georg Kluge, Christoph Fischer, Jeremias Fröhlich, Balthasar Hübner, Wilhelm Bornemann a Tobias Mitterlegner, z nichž neaktivnější byli dva první jmenovaní⁶². Bratrstvo mělo vedle vlastních stanov také pečeti dlo z roku 1669, které mělo oválný tvar, v poli trojstěžňovou námořní loď na vlnách se symboly Štěstěny a Merkura; lemoval ho nápis: [Jelen] SIG. CIV. HONOR. ET MERCATORUM. HIRSCHBERG. 1669 (pečet ctiogodných obyvateł a obchodníků jelenohorských). Počet osob sdužených v kupeckém bratrstvu stále rostl a do cechu byli přijímání také lékárníci a lékaři. V roce 1676 mělo sdužení 48 členů a v roce 1696 už 71. K důležité události došlo v roce 1675. Tehdy do jelenohorského kupeckého bratrstva vstoupili i vřatislavští obchodníci Daniel Buchs a Jerzy Pohl, a cech přijal název Obchodní sdužení v Jelení Hoře⁶³. Členové sdužení nakupovali suřovinu, organizovali její zpracování a konečně byli jedinými oprávněnými prodejci hotových výrobků. Díky efektivní organizaci odbytu měli velmi široký rozsah obchodních kontaktů.

number of tradespeople, having a good economic base, at the end of the fifties of the seventeenth century, turned to the City Council to approve a separate guild corporation and to give it its own statutes.⁵⁸

The letter, directed to the magistrate at the end of January 1658, had a positive outcome and in April 1658, by a resolution of the City Council of Jelenia Góra, a guild gathering merchants was established – Jelenia Góra Merchants Association. The new guild was finally approved at the end of December 1658.⁵⁹ According to the statute of the trade guild, members could be all of these who do not belong to any craft, but deal with the science and arts, or with trade, or other reliable occupation in the countryside or in the city, and yet they have not become members of any guild, or of the guild of various crafts, or any other municipal association.⁶⁰

The resulting association soon became the strongest society of flax linen dealers in Lower Silesia, bringing together in its hands both the trade and the flax linen production.⁶¹ In 1658, the guild had 17 members: Georg Bader, Johann Hoffmann, Friedrich Klepper, Georg Pohl, Anton Constantin Klesel, Christian Drescher, Melchior Kretschmer, Jermias Ketzler, Matthäus Frömberg, Gottfried Donath, Melchior Körner, Georg Kluge, Christoph Fischer, Jeremias Fröhlich, Balthasar Hübner, Wilhelm Bornemann, and Tobias Mitterlegner; the two first ones were especially active.⁶²

Next to its own statute, the association owned also a seal from 1669, which had an oval shape, and in the field – a three-masted ship on waves of the sea with the symbols of Fortune and Mercury; a semicircular inscription: [a deer] SIG. CIV. HONOR. ET MERCATORUM. HIRSCHBERG. 1669 (the seal of venerable citizens and merchants of Jelenia Góra). A number of merchants affiliated in the Mercantile Confraternity was growing steadily, and the guild also accepted

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 140–141.

⁶¹ M. Jarmolukowa, *Kalendarium Jeleniej Góry*, [w:] „Rocznik Jeleniogórski” 1979, t. XVII, s. 75.

⁶² J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 141.

⁶³ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 75.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 140 – 141.

⁶¹ Maria Jarmolukowa, *Kalendarium Jeleniej Góry*, [w:] „Rocznik Jeleniogórski” 1979, t. XVII, s. 75.

⁶² Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do roku 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 141.

⁶³ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.75.

⁵⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.74

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, pp. 140–141

⁶¹ Maria Jarmolukowa, *Kalendarium Jeleniej Góry*, [w:] „Rocznik Jeleniogórski” 1979, Vol. XVII, p. 75

⁶² Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien: bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 141

wali jego przerób i wreszcie byli jedynymi upoważnionymi do sprzedaży wyrobów gotowych. Dzięki sprawnej organizacji zbytu zasięg kontaktów handlowych był bardzo szeroki. Jeleniogórskie tkaniny (via Hamburg i Gdańsk) trafiały nawet do egzotycznych zakątków świata (Afryka i Ameryka)⁶⁴.

Działalność Towarzystwa w pełni rozwinęła się po 1740 roku, kiedy to Jelenia Góra, jak i cały Śląsk, wszedł w posiadanie państwa pruskiego. W latach 1740–1741 sprzedano z Jeleniej Góry 192.682 postawów płótna, rok później 265.116, a w latach 1743–1744 336.300 postawów. Handel zaczął upadać pod koniec XVIII w., a załamał się całkowicie w czasie wojen napoleońskich⁶⁵.

Wojny śląskie i powstanie administracji pruskiej

W 1740 r. zmarł władca Austrii, cesarz Karol IV Habsburg (1711–1740). Jak napisał jeleniogórski kronikarz Johann Karl Herbst, jego śmierć *sprovokowała młodego, mądrego króla pruskiego Fryderyka II do działań, które odmieniły całkowicie losy Śląska*⁶⁶. Jeszcze w 1740 r. wojska pruskie wkroczyły na Śląsk, rozpoczynając pierwszą z trzech wojen o tę prowincję. Działania militarne z lat 1740–1742 szczęśliwie ominęły Jelenią Górę. Nie ustrzegło to jednak jej mieszkańców przed kosztami ich finansowania. Obciążenia Jeleniej Góry z tego tytułu przekroczyły kwotę 30 000 talarów. Jak odnotowały miejscowe kroniki, pod koniec 1741 r., przez miasto przemierzały się niewielkie oddziały wojskowe⁶⁷.

⁶⁴ A. Galas, A. Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 129.

⁶⁵ APJG, KSJG, sygn. 282.

⁶⁶ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 161.

⁶⁷ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 86.

*Jelenohorské tkaniny mířily (přes Hamburg a Gdaňsk) až do exotických koutů světa (Afrika a Amerika)*⁶⁴.

Činnost Obchodního sdružení se plně rozvinula po roce 1740, když se Jelení Hora a celé Slezsko stalo součástí pruského státu. V letech 1740–1741 bylo z Jelení Hory prodáno 192 682 štůček plátna, o rok později 265 116 a v letech 1743–1744 na 336 300 štůček. Obchod začal upadat na konci 18. století a zcela se zhroutil během napoleoňských válek.⁶⁵

Slezské války a vznik pruské správy

V roce 1740 zemřel rakouský panovník, císař Karel IV. Habsburský (1711–1740). Jak napsal jelenohorský kronikář Johann Karl Herbst, jeho smrt *vyprovokovala mladého, moudrého pruského krále Fridricha II. k činům, které zcela změnily osud Slezska*⁶⁶. Ještě v roce 1740 vstoupila pruská vojska na Slezské území a zahájila tak první ze třech válek o tento region. Vojenské operace z let 1740–1742 se Jelení Hoře šťastně vyhýbaly. To však její obyvatele neuchránilo před financováním jejich nákladů. Povinnost Jelení Hory platit na válku překročila částku 30 000 tolarů. Jak uvádějí místní kroniky, na konci roku 1741 městem prošly nevelké vojenské oddíly⁶⁷. První slezská válka nakonec skončila úspěchem krále Fridricha II. Velikého (1740–1786). Na základě Vratislavského

⁶⁴ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 129.

⁶⁵ APJG, KSJG, sign. 282.

⁶⁶ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 161.

⁶⁷ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 86.

pharmacists and physicians. In 1766, the corporation had 48 members, and in 1696–71. An important event took place in 1675, when two of the merchants from Wrocław joined the guild of Jelenia Góra: Daniel Buchs and George Pohl, and the confraternity was renamed into the Society of Merchants in Jelenia Góra.⁶³

Merchants gathered in the association *bought raw materials, organized the processing and finally, were the only ones who were authorized to sell finished products. Thanks to an efficient organization of business, a coverage of sales contacts was very wide. Jelenia Góra fabrics (via Hamburg and Gdańsk) were reaching up to exotic corners of the world (Africa and America)*.⁶⁴

The activities of the Society fully developed after 1740, when Jelenia Góra and the whole of Silesia came into possession of the Prussian state. In the years 1740–1741, from Jelenia Góra there were 192 682 units (~ x 32 ells) of canvas sold, a year later – 265 116, and in the years 1743 to 1744 – 336 300 units (~ x 32 ells). The trade began to decline in the late eighteenth century, and broke down completely during Napoleon's wars.⁶⁵

Silesian War and the rise of the Prussian government

In 1740, the ruler of Austria, Charles VI, Holy Roman Emperor (1711–1740) died. As Jelenia Góra chronicler, Johann Karl Herbst, wrote, his death *provoked the young, wise king of Prussia, Frederick II the Great, to take action which completely changed the fate of Silesia*.⁶⁶ Still in 1740, the Prussian army marched to Silesia, beginning the first of three wars over the province. Military actions in the years 1740–1742 spared Jelenia Góra. However, this did not protect its population from financing the war. Jelenia Góra was encumbered on this account with over 30 000 tallars. As the local chronicles noted at the end of 1741, small military troops were passing through the city.⁶⁷ The first

⁶³ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship by Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p. 75

⁶⁴ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, p. 129

⁶⁵ National Archives in Jelenia Góra, KS JG, Ref. No. 282

⁶⁶ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847, Hirschberg 1849*, p. 161

⁶⁷ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship

I wojna śląska ostatecznie zakończyła się sukcesem króla Fryderyka II Wielkiego (1740–1786). Na mocy pokoju wrocławskiego z 1742 r., Śląsk i Jelenia Góra znalazły się w granicach pruskiej monarchii. Wynik wojny został przyjęty z radością przez większość jeleniogórzan, zwłaszcza tych, którzy wyznawali luteranizm. Zwolennikami cesarskiej Marii Teresy i dawnego porządku byli nieliczni katolicy, a przede wszystkim złożony z katolików miejski magistrat z burmistrzem von Ehrenschildem na czele. Przejście Jeleniej Góry pod panowanie pruskie oznaczało szereg zmian. Z inicjatywy władz pruskich dokonano przetasowań personalnych w Radzie Miejskiej. W okresie rządów habsburskich, mimo że większość mieszczan była konfesyjnie ewangelickiej, w Radzie Miejskiej dominowali katolicy. Nowa sytuacja przyniosła zmianę tego stanu rzeczy. W czerwcu 1741 r., z polecenia królewskiej komisji wojennej, w skład jeleniogórskiej Rady Miejskiej powołano dodatkowo dwóch ewangelików. Protest Rady nie odniósł skutku. Co więcej, pod koniec 1741 r., król Fryderyk II Wielki wyznaczył nowego burmistrza. Został nim radca dworu Höfischen⁶⁸. Nowym zwyczajem stało się teraz obsadzanie urzędów poprzez nominację. W 1742 r. pruski monarcha powołał do życia specjalne ministerstwo śląskie, które bezpośrednio mu podlegało. Ministrowi podlegały dwie kamery wojenno-dominialne. Kamery wojenno-dominialne były organami władzy administracyjnej. Podlegały im sprawy gospodarcze, finansowe oraz wojskowe. Kwestiami sądowymi zajmowały się trzy rejencje z siedzibami we Wrocławiu, Głogowie i Brzegu. Ich siedzibami były Wrocław i Głogów. Jelenia Góra podlegała kamerze głogowskiej. Śląsk został też podzielony na powiaty. Siedzibą powiatu jeleniogórskiego stała się też w 1742 r. Jelenia Góra⁶⁹. Starostów (landratów) wybierała miejscowa szlachta, a wybór ten musiał zatwierdzić jeszcze władca. Obok nowego podziału administracyjnego wprowadzono też nowy podział kościelny, finansowy, zreorganizowano na nowo pobór do armii. Zarządzenia królewskie dotyczące poboru ludności śląskiej do armii pruskiej, zwłaszcza z 16

⁶⁸ J. D. Hensel, *Historyczno-topograficzny opis miasta Jelenia Góra*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2005, s. 223.

⁶⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 86.

mięru z roku 1742 se Slezsko a Jelení Hora staly součástí pruského království. Výsledek války s radostí přijala většina jelenohorských občanů, zejména evangelického vyznání. Ke stoupencům císařovny Marie Terezie a starých pořádků patřila nepočtená skupina katolíků a především městská rada v čele se starostou von Ehrenschildem, taktéž složená z věřících katolického vyznání. Přejít Jelení Hory pod pruskou vládu s sebou přinesl řadu změn. Z iniciativy pruských úřadů došlo k personálním změnám v městské radě. V období rakouské nadvlády, navzdory tomu, že většina měšťanů byla evangelického vyznání, v městské radě měli převahu katolíci. Nová situace přinesla změnu. V červnu 1741 se členy jelenohorské městské rady nařízením královské vojenské komise stali dva evangelíci. Protest ostatních členů městské rady byl neúspěšný. Král Fridrich II. Veliký navíc na konci roku 1741 jmenoval nového starostu. Stal se jím dvorní rada Höfischen⁶⁸. Novým zvykem se nyní stalo obsazování úřadů formou jmenování. V roce 1742 založil pruský král zvláštní slezské ministerstvo, které podléhalo přímo jemu. Ministrovi podléhaly dvě komory – vojenská a dominiální. Vojenská a dominiální komora byly orgány administrativní správy. Podléhaly jim hospodářské, finanční a vojenské záležitosti. Soudními záležitostmi se zabývala tři regentství se sídly ve Vratislavi, Hlohově a Brzegu. Jelení Hora podléhala hlohovskému soudnímu regentství. Slezsko bylo rozděleno na okresy. Sídlem jelenohorského okresu se v roce 1742 stala Jelení Hora⁶⁹. Zemskou radu (landrát) volila místní šlechta, ale tuto volbu musel ještě schválit panovník. Vedle nového administrativního rozdělení bylo zavedeno také nové náboženské a finanční zřízení. Znovu byl přeorganizován nábor do armády. Královské nařízení, které se týkalo odvodu slezských obyvatel do pruské armády, zejména ze 16. srpna 1743 se setkala s obecnou nechtí a bylo důvodem časté emigrace mladých lidí za hranice. Tato situace se však netýkala Jelení Hory a jelenohorského okresu, který podobně

⁶⁸ Johann Daniel Hensel, *Historisch-topografischer opis miasta Jelenia Góra*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2005, s. 223.

⁶⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.86.

Silesian War finally finished with a success of King Frederick II the Great (1740–1786). Under the peace of Wrocław from 1742, Silesia and Jelenia Góra were included within the limits of the Prussian monarchy. The outcome of the war was greeted with joy by most of Jelenia Góra burghers, especially those who professed Lutheranism. Not numerous group of Catholics supported Empress Maria Theresa and the old order, especially the local municipality constituted of Catholics, with mayor Ehrenschild. The transition of Jelenia Góra to the Prussian rule meant a number of changes. On the initiative of the Prussian government, the City Council went through a reshuffle of personnel.

During the Habsburg rule, despite the fact that most of the citizens were of Protestant faith, the City Council was dominated by Catholics. The new situation brought change to this state of affairs. In June 1741, of the recommendation of the royal commission of war, in Jelenia Góra City Council two additional Evangelicals were appointed. The protest of the Council did not bring effects. Moreover, at the end of 1741, King Frederick II the Great designated a new mayor. Höfischen, the Court Counselor, was chosen.⁶⁸

Appointing offices through the nomination became a new custom. In 1742, the Prussian monarch set up the special Silesian ministry which reported directly to him. Two war-domain cameras were subordinated to the minister. War-domain cameras were organs of the administrative authority. Financial, military, and commercial cases were reported to them. Three Regierungsbezirke dealt with court issues with registered offices in Wrocław, Głogów and Brzeg. Jelenia Góra was subordinated to Głogów camera. Silesia was also divided into districts. Jelenia Góra became Jelenia Góra district's seat in 1742.⁶⁹ Mayors (Landrats) were chosen by the local nobility, and the choice yet had to be approved by the ruler. In addition to the new administrative division, new divisions of the church and financial

of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.86

⁶⁸ Johann Daniel Hensel, *Historisch-Topographische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien seit ihrem Ursprunge bis auf das Jahr 1797*. Hirschberg 1797, p. 223

⁶⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.86

sierpnia 1743 r., spotkało się z ogólną niechęcią i było powodem częstej emigracji młodych ludzi za granicę. Sytuacja ta nie dotyczyła jednak Jeleniej Góry i okręgu jeleniogórskiego, który podobnie, jak okręg lwówecki, bolesławiecki, jaworski, świdnicki, kamiennogórsko-bolkowski, zostały wyłączone z systemu poboru rekruta, gdyż władzy zależało na ochronie miejscowego tkactwa⁷⁰. Generalnie jeleniogórskie kroniki, aczkolwiek pisane z pozycji pruskich, pozytywnie wypowiadają się na temat zachodzących zmian. Johann Karl Herbst napisał: *[...] na początku obejmowania przez Prusy władzy nad Śląskiem nastąpiła niezwykle sytuacja, która spowodowała niespotykany porządek i rozwój Jeleniej Góry*⁷¹. Z inicjatywy władz pruskich, na terenie okręgu jeleniogórskiego, uregulowane zostały wszelkie kwestie prawne i finansowe. W 1742 r. zapadła decyzja o odbudowie miejscowego ratusza, zawalonego w 1739 r., co ostatecznie zrealizowano w latach 1744 – 1749⁷². Zwycięski Fryderyk II Wielki po raz pierwszy zawitał do Jeleniej Góry w sierpniu 1743 r., gdzie został entuzjastycznie powitany przez miejscową ludność i magistrat. Z inicjatywy władz pruskich w mieście wzniesiono rządowy magazyn zboża.

W tym okresie, pomimo zadłużenia, Jelenia Góra w dalszym ciągu była ważnym ośrodkiem tkactwa. Rzemiosło to było wspierane przez władze pruskie. W jednej z jeleniogórskich kronik odnotowano *Regiony podgórskie jeszcze nigdy nie spotkały się ze strony najwyższych władz z podobną troską o handel płótnem Inianym*⁷³. Udział Jeleniej Góry w eksporcie płótna był niezwykle istotny, a jego szczyt przypada na lata 50. XVIII w. Najlepszy wynik osiągnięto w 1752 – 1753 r., gdy wartość płótna i woali eksportowanych z Jeleniej Góry stanowiła prawie 62% ogólnej wartości tych towarów eksportowanych⁷⁴ w tym okresie ze Śląska.

Również podczas II wojny śląskiej (1744 – 1745) działania militarne oszczędziły Jelenią Górę. W pierwszej jej fazie przez miasto w kierunku Czech często

jako lwówecký, bolesławiecký, jaworský, svídnický, kamienohorsko-bolkowský okres, byl vyloučen se systému odvodů rekrutů, protože úřadům záleželo na zachování místního tkalcovského řemesla⁷⁰. Celkově se jelenohorské kroniky, protože byly psány z pruských pozic, vyjadřovaly o nových změnách pozitivně. Johann Karl Herbst napsal *na počátku, kdy Prusko převzalo vládu nad Slezskem, došlo k neobvyklé situaci, která způsobila nevídaný pořádek a rozvoj Jelení Hory*⁷¹. Z iniciativy pruských úřadů byly na území jelenohorského obvodu upraveny veškeré právní a finanční záležitosti. V roce 1742 bylo přijato rozhodnutí o rekonstrukci místní radnice, která spadla v roce 1739. Stavba proběhla v letech 1744–1749⁷². Fridrich II. Veliký jako vítěz války zavítal poprvé do Jelení Hory v srpnu 1743, kde byl nadšeně přivítán místními obyvateli a městskou radou. Z iniciativy pruských úřadů byla ve městě postavena královská sýpka obilí.

V tomto období, navzdory svému zadlužení, byla Jelení Hora stále důležitým střediskem tkalcovské výroby. Toto řemeslo bylo podporováno pruskými úřady. Do jedné z jelenohorských kronik bylo zapsáno: *Podhorské oblasti se ještě nikdy neseťaly ze strany nejvyšších úřadů s podobnou péčí o obchod se Iněným plátnem*⁷³. Podíl Jelení Hory na vývozu plátna byl velmi podstatný a jeho vrchol spadá do padesátých let 18. století. Nejlepšího výsledku bylo dosaženo v sezóně 1752/1753, kdy hodnota plátna a tenkých tkanin vyvezených z Jelení Hory dosáhla téměř 62 % z celkové hodnoty exportu tohoto zboží⁷⁴ z této oblasti Slezska.

Také v průběhu druhé slezské války (1744–1745) byla Jelení Hora ušetřena válečných operací. V její první fázi přes město často procházela pruská vojska směrem do Čech. Později se stále častěji objevovaly rakouské oddíly. Jak zaznamenal jeden z kronikářů v roce 1745:

powers were introduced; an enlistment to the army was reorganized. Royal decrees in relation to the enrolment of Silesian population to the Prussian army, especially from August 16, 1743, were received with general hostility and became the cause of frequent migration of young people abroad. This situation, however, did not apply to the district and the city of Jelenia Góra, which, like Lwówek, Bolesławiec, Jawor, Świdnica, and Kamienna Góra-Bolków Districts, was excluded from recruitment system because of the protection of local weaving.⁷⁰ Generally, Jelenia Góra chronicles, although written from the position of Prussia, spoke positively about the changes. Johann Karl Herbst wrote: *at the beginning of passing the ruling power over Silesia to Prussia, there happened an unusual situation that resulted in an unprecedented order and the development of Jelenia Góra*.⁷¹ On the initiative of the Prussian government, in the district of Jelenia Góra all legal and financial issues were regulated. In 1742, the decision was taken to rebuild the local city hall, which collapsed in 1739. This was eventually realized in the years 1744–1749.⁷² Victorious Frederick II the Great for the first time arrived in Jelenia Góra in August 1743, where he was enthusiastically welcomed by the local population and the municipality. The government's grain warehouse was built on the initiative of the Prussian authorities.

During this period, despite the debt, Jelenia Góra was still an important centre of weaving. The craft was supported by the Prussian powers. In one of the annals of Jelenia Góra it was noted down: *The foothill regions have never met a similar concern for the trade of flax linen from the side of the highest authorities*.⁷³ The share of Jelenia Góra in linen export was extremely important, and its peak was in the fifties of the eighteenth century. The best results were achieved in 1752/1753, when the value of linen and veils exported from Jelenia Góra was counted for almost

⁷⁰ M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 213.

⁷¹ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 163.

⁷² Ibidem, s. 167.

⁷³ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 167.

⁷⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 99.

⁷⁰ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościślaw Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 213.

⁷¹ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 163.

⁷² Tamtéž, s. 167.

⁷³ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 167.

⁷⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*. ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.99.

⁷⁰ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościślaw Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, p. 213

⁷¹ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 163

⁷² Ibidem, p. 167

⁷³ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 167

ciągnęły wojska pruskie. Później coraz częściej pojawiały się oddziały austriackie. Jak zanotował jeden z kronikarzy w 1745 r. *pruskie oddziały już w kwietniu obsadziły śląskie pogórze, lecz Kowary, Kamienną Górę i Jelenią Górę trzymali Austriacy*⁷⁵. Budżet miasta i jej mieszkańców znacznie wtedy ucierpiał od kwaterunków, kontrybucji i kosztownych podarunków. Miasto w okresie od maja do grudnia 1745 r., pod groźbą spalenia przedmieść i plądru, wielokrotnie musiało spełniać finansowe i rzeczowe żądania urzędników i dowódców habsburskich. Szczególnie uciążliwi byli dla miasta, austriacki nadkomisarz wojenny i generalny komisarz krajowy hrabia von Chotek oraz podpułkownik de Franquini (jeleniohożanie nazwali go „drogim gościem”), który kilkakrotnie pojawiał się z wojskiem w Jeleniej Górze. Ten drugi w listopadzie 1745 r. zażądał *by w ciągu 24 godzin miasto odstawiło wszystką broń oraz znaczną ilość owsa, siana, zboża i 100 tys. guldenów. Prośby o zmniejszenie kontrybucji natrafiły na zdecydowany sprzeciw strony austriackiej. Nie zadowolono jej otrzymanie w gotówce prawie 36 tys. guldenów. Pod groźbą spalenia przedmieść, plądrowania miasta, żądali Austriacy pozostałej kwoty w ciągu pięciu kwadransów. Otrzymali ją w gotówce oraz w asygnatach*⁷⁶. Mieszczanie z utęsknieniem czekali na zmianę sytuacji. Gdy późną jesienią 1745 r. do miasta na krótko wkroczyły oddziały pruskie z korpusu generała von Winterfelda i regimentu księcia von Dessau, *wszyscy pragnęli, by już nigdy stąd nie odchodzili*⁷⁷. Mieszczanie z ulgą przyjęły wycofanie się oddziałów cesarskich z okolic Jeleniej Góry, co nastąpiło na początku grudnia 1745 r. Ze szczególną radością żegnano „drogiego gościa” podpułkownika de Franquinięgo, który jeszcze na pożegnanie w formie „prezentu” otrzymał od magistratu 2000 guldenów. 8 grudnia 1745 r. do Jeleniej Góry wkroczyli żołnierze pruscy z korpusu von Winterfelda⁷⁸. Kilkanaście dni później, 25 grudnia 1745 r., pokój w Dreźnie zakończyły

*pruskie oddiły už v dubnu obsadily slezské podhůří, ale Kowary, Kamenou Horu a Jeleni Horu měli v držení Rakušané*⁷⁵. Rozpočet města a jeho obyvatel tehdy významně utrpěl nuceným stěhováním, kontribucemi a nákladnými dary. Město v období od května do prosince 1745 pod hrozbou vypálení předměstí a vyrabování muselo mnohokrát plnit finanční a materiální požadavky habsburských úředníků a velitelů. Zejména pro město problematičtí byli rakouský vojenský vrchní komisař a generální zemský komisař hrabě von Chotek a podplukovník de Franquini (Jelenohožané ho nazvali „drahým hostem“), který se několikrát objevil s vojskem v Jeleni Hoře. Ten druhý v listopadu 1745 požadoval, *aby město během 24 hodin vydalo všechny zbraně a velké množství ovsu, sena, obilí a 100 tisíc guldenů. Žádost o snížení kontribucí narážela na rozhodný odpor rakouské strany. Neuspokojila ji ani vydaná hotovost téměř 36 tisíc guldenů. Rakušané pod hrozbou vypálení předměstí a vyrabování města požadovali zbývající část během hodiny a čtvrt. Obdrželi ji v hotovosti a v asygnacích*⁷⁶. Obyvatelé města úpěnlivě čekali na změnu situace. Když na sklonku podzimu roku 1745 do města na krátkou dobu vstoupily pruské oddiły armády generála von Winterfelda a regimentu knížete von Dessau, *všichni si přáli, aby odtud už nikdy neodešli*⁷⁷. Obyvatelé města s úlevou přijali stažení císařských vojsk z okolí Jelení Hory, ke kterému došlo na začátku prosince roku 1745. Se zvláštní radostí se rozloučili s „drahým hostem“ podplukovníkem de Franquinem, který ještě na rozloučenou obdržel ve formě „darů“ od městské rady 2 000 guldenů. Dne 8. prosince 1745 do Jelení Hory vkročili prusští vojáci z armády von Winterfelda⁷⁸. O několik dnů později, 25. prosince 1745, byl v Drážďanech uzavřen mír, který ukončil druhou fázi prusko-rakouských tahanic o slezskou provincii. V Jeleni Hoře se 12. ledna 1746 u příležitosti vítězného ukončení války konaly oslavy. Ztráty byly sečteny

62% of the total value of exported goods⁷⁴ in that period from Silesia.

Also during the second Silesian War (1744–1745) military actions spared Jelenia Góra. In the first phase, the Prussian army was often crossing the city heading to Bohemia. Later, the Austrian troops were appearing more and more often. As one of the chroniclers recorded in 1745, *already in April, the Prussian troops were occupying Silesian foothills, but Kowary, Kamienna Góra and Jelenia Góra were kept by the Austrians*⁷⁵. The budget of the city and its inhabitants suffered greatly because of the quartering, contributions and expensive gifts. The city in the period from May to December 1745, under the threat of burning the suburbs and robbery, had to meet repeated financial and material demands of officials and commanders of the Habsburg army. An Austrian chief war commissioner and a general domestic commissioner Count von Chotek and Colonel de Franquini (burghers of Jelenia Góra called him: “dear guest”) were particularly tedious for the city. The latter one turned up several times with the army in Jelenia Góra. In November 1745 he demanded *from the city to deliver within 24 hours all weapon and a considerable quantity of oat, hay, cereal crop and a 100 thousand guilders. Requests for reducing the tribute encountered a determined objection of the Austrian side. It was not satisfying to receive almost 36 thousand guilders in cash. Under the threat of burning suburbs and robbing the city, the Austrians demanded the missing amount within five times fifteen minutes. They received it in cash and in assignments*⁷⁶.

The burghers longingly awaited the change of situation. When in late autumn 1745, the Prussian units from the corps of General von Winterfeld and the regiment of Duke von Dessau entered the city for a short time, *everyone wanted them never to leave*⁷⁷. The inhabitants with relief accepted the withdrawal of imperial troops from the surroundings

⁷⁵ B. Gottlieb Sutorius, *Die Geschichte von Löwenberg*, tom 1, Bunzlau 1784.

⁷⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 87.

⁷⁷ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 176.

⁷⁸ *Ibidem*, s.180.

⁷⁵ Benjamin Gottlieb Sutorius, *Die Geschichte von Löwenberg*, svazek 1, Bunzlau 1784.

⁷⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.87.

⁷⁷ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 176.

⁷⁸ *Tamtéž*, s.180.

⁷⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.99

⁷⁵ Benjamin Gottlieb Sutorius, *Die Geschichte von Löwenberg*, Vol. 1, Bunzlau 1784

⁷⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.87

⁷⁷ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 176

czył drugą fazę zmaganiń prusko-austriackich o śląską prowincję. W Jeleniej Górze uroczystości z okazji zwycięskiego zakończenia wojny odbyły się 12 stycznia 1746 r. Szybko oszacowano straty – dwie wojny śląskie kosztowały miasto ponad 160 tysięcy talarów. Austriacy zabrali również 12 armat, wchodzących w skład systemu obronnego miasta⁷⁹. Ogromne straty miasta spowodowały, że władze miejskie jeszcze przed zakończeniem wojny, wystosowały pismo do króla Fryderyka II Wielkiego z prośbą o wsparcie finansowe. Jak utrzymują miejscowe kroniki, monarcha pozytywnie odpowiedział na apel, a Jelenia Góra *cieszyła się przy tym szczególną łaską króla*⁸⁰.

Okres spokoju przerwała III wojna śląska, zwana też wojną siedmioletnią (1756 – 1763). Miasto liczyło w chwili jej wybuchu ponad 6800 mieszkańców. W pierwszym okresie wojny liczba mieszkańców miasta nieco się zmniejszyła (w 1758 r. – 6527) z powodu zarazy⁸¹. I znowu, w czasie jej trwania, przez Jelenią Górę wielokrotnie przemieszczały się i kwaterowały wojska walczących stron. Za każdym razem wiązało się to z kolejnymi opłatami, kontrybucjami, świadczeniami w postaci prowiantu dla żołnierzy i koni. W okolicy miasta i na przedmieściach kilkakrotnie dochodziło do potyczek. Miejscowi kronikarze odnotowali, że szczególnie dotkliwy czas nastał dla mieszczan jeleniogórskich w marcu i kwietniu 1757 r., kiedy ilość stacjonującego wojska była tak duża, że w domach kwatrowało nawet do 30 żołnierzy⁸². W 1758 r. w Jeleniej Górze, w zależności od sytuacji militarnej, stacjonowały raz wojska pruskie, raz austriackie. W kolejnym roku w mieście i okolicy stacjonowały głównie oddziały pruskie, które wybudowały zasieki, palisadę. W lipcu 1759 r. do miasta na nocleg przybył król Fryderyk II Wielki, który zatrzymał się w Domu Ogrodowym Gottfrieda⁸³. Lata 1760 i 1761 zapisały się w dziejach miasta pod znakiem kolejnych znacznych kontrybucji na rzecz armii cesarskiej. Na przykład w lipcu 1760 r. przedstawiciele

pomernie rychle – dvě slezské války stály město více než 160 tisíc tolarů. Rakušané si odvezli také 12 děl, které byly součástí obranného systému města⁷⁹. Obrovské ztráty způsobily, že místní úřady ještě před ukončením války zaslaly králi Fridrichovi II. Velikému dopis s žádostí o finanční podporu. Jak uvádějí místní kroniky, král na tuto žádost odpověděl kladně a Jelení Hora *se těšila zvláštní královské přízni*⁸⁰.

Mírové období přerušila 3. slezská válka, zvaná také sedmiletou válkou (1756–1763). Město mělo v okamžiku jejího vypuknutí více než 6 800 obyvatel. V prvním období války se počet obyvatel města snížil (v roce 1758 – 6 527) z důvodu epidemie⁸¹. Přes Jelení Horu znovu procházela a zastavovala se zde vojska bojujících stran. Pokaždé to bylo spojeno s dalšími výdaji, kontribucemi a poplatky v podobě proviantu pro vojáky a koně. V okolí města na předměstích mnohokrát došlo k potyčkám. Místní kronikáři zaznamenali, že zejména těžká doba nastala pro jelenohorské obyvatele v březnu a dubnu roku 1757, kdy přítomnost vojáků byla velká, že v některých domech bylo ubytováno až 30 mužů⁸². V roce 1758 v Jelení Hoře, podle válečné situace, pobývaly jednou pruská vojska, jindy zase rakouská. V následujícím roce ve městě a okolí pobývaly hlavně pruské oddíly, které vybudovaly zátarasu a palisádu. V červenci roku 1759 do města na nocleh dorazil král Fridrich II. Veliký, který se ubytoval v Gottfriedově zahradním domě⁸³. Roky 1760 a 1761 se zapsaly do dějin města dalšími vysokými kontribucemi ve prospěch císařské armády. Například v červenci roku 1760 představitelé Jelení Hory dodali 45 tisíc guldenů rakouskému polnímu maršálovi Daunovi, který se ubytoval v Kamenné Hoře. Později tohoto rozhodnutí hoře litovali, protože den po zaplacení se jeho oddíly stáhly z regionu Jelení Hory. Na konci roku roku 1761 překročilo finanční zadlužení města částku 312 tisíc tolarů⁸⁴.

⁷⁹ Tamtéž, s. 181.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž, s. 190.

⁸² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 87.

⁸³ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 196.

⁸⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 88.

of Jelenia Góra, which took place at the beginning of December, 1745. “The dear guest”, Colonel de Franquini was being bid farewell with remarkable joy and additionally received 2000 guilders as a “gift” from the municipal council. On December 8, 1745, the Prussian soldiers from the corps of von Winterfeld entered Jelenia Góra.⁷⁸ A dozen or so days later, on December 25, 1745, the treaty in Dresden finished the second phase of the Prussian–Austrian struggle for the Silesian province. Celebrations on the occasion of victorious finishing the war were held in Jelenia Góra on January 12, 1746. Damages were quickly assessed – two Silesian wars cost the city over 160 thousand thalers. The Austrians took also 12 cannons, which were included in a defensive system of the city.⁷⁹ Substantial losses of the city caused the municipal authorities, even before the war ended, to send a letter to King Frederick the Great with the request for a financial support. As the local chronicles state, the monarch positively responded to the appeal, and Jelenia Góra *enjoyed a special favour of the King*.⁸⁰

The Third Silesian War (1756 – 1763), called also the Seven Years’ War, disrupted the time of peace. In the moment of its outbreak, the city counted over 6800 residents. In the first period of war, the number of townspeople reduced a little bit (in 1758 to 6527) because of a plague.⁸¹ Then again in the wartime, the armies of fighting parties repeatedly moved through and quartered in Jelenia Góra. Each time it was combined with next payments, tributes, benefits in the form of provisions for soldiers and horses. Near the city and in suburbs, there were repeated acts of skirmishes.

Local chroniclers noted that peculiarly severe time for Jelenia Góra burghers ensued in March and April, 1757, when the quantity of the army being stationed was so large that there were accommodated even up to 30 soldiers in homes.⁸² In 1758, in Jelenia Góra – depending on the military situation – the Prussian or Austrian armies were stationing, in turns. In the successive

⁷⁸ Ibidem, p. 180

⁷⁹ Ibidem, p. 181

⁸⁰ Ibidem

⁸¹ Ibidem, p. 190

⁸² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p. 87

⁷⁹ Ibidem, s. 181.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, s. 190.

⁸² *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 87.

⁸³ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 196.

Jeleniej Góry dostarczyli kwotę 45 tys. guldenów austriackiemu feldmarszałkowi Daunowi, który kwaterował w Kamiennej Górze. Władze miasta mocno żałowały tej decyzji, gdyż dzień po wpłacie jego oddziały wycofały się z rejonu Jeleniej Góry. Pod koniec 1761 r. zadłużenie finansowe miasta przekroczyło kwotę 312 tys. talarów⁸⁴. W sierpniu 1761 r. w Jeleniej Górze pojawili się, sprzymierzeni jeszcze wtedy z Austrią, żołnierze rosyjscy (Kozacy)⁸⁵. Ostatnie dwa lata wojny upłynęły spokojnie, w mieście stacjonowały oddziały pruskie (korpus generała von Schmettau, regimenty Alt-Braunschweiga i księcia Henryka)⁸⁶. Zakończenie wojny, podpisane na zamku Hubertsburgu w 1763 r., zostało przyjęte przez mieszkańców Jeleniej Góry z entuzjazmem i wielką radością. Uroczystości miejskie związane z zakończeniem wojny odbyły się w Niedzielę Palmową, 13 marca 1763 r. Tak opisano to wydarzenie w kronice: (...) 13-go rankiem (...) dwustu mieszczan stanęło pod bronią u bram rajcy Beermanna. Pod jego dowództwem, z chorągwiemi, w towarzystwie orkiestry przemaszerowali (...) na rynek przed ratuszem, gdzie czekali na nich członkowie cechów. Magistrat zebrał się na ratuszu już o godzinie 7. Dyrektor miejski wyszedł na balkon i wygłosił mowę do zebranych obywateli, informując o zawartym (...) pokoju (...). Trzykrotny wiwat dla Fryderyka II, władcy tej krainy i salwy z moździerzy towarzyszyły temu aktowi. Magistrat i ławnicy ze szpadami (...) udali się pośród brzmienia dzwonów na nabożeństwo do kościoła ewangelickiego, a uzbrojeni mieszczanie ustawili na podwórku kościelnym szpaler, pośród którego przy huku salw armat, stojących w okolicach ul. Ptasiej (...), do kościoła wkroczyła cała dykasteria. Odśpiewane na ponad tysiąc głosów Te Deum i ponowna salwa armatnia zakończyły te uroczystości⁸⁷.

Wojny śląskie zakończyły się zwycięstwem Prus, co z radością przyjęli mieszkańcy Jeleniej Góry, którzy w kolejnych latach likwidowali ich następstwa.

⁸⁴ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 88.

⁸⁵ J.K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 199.

⁸⁶ Ibidem, s. 200.

⁸⁷ Ibidem, s. 201–202.

V srpnu roku 1761 se v Jelení Hoře objevili ruští bojovníci (Kozáci), tehdy ještě bojující po boku Rakušanů⁸⁵. Poslední dva roky války proběhly v klidu, ve městě pobývaly pruské oddíly (armáda generála von Schmettau, regimenty Alt-Braunschweiga a knížete Jindřicha)⁸⁶. Konec války a mír uzavřený na zámku Hubertsburgu v roce 1763 přivítali obyvatelé Jelení Hory s nadšením a velkou radostí. Městské slavnosti na oslavu ukončení války proběhly v Květnou neděli 13. března 1763. Takto byla tato událost zaznamenána v kronice: (...) 13. ráno (...) dvě stě měšťanů stanulo ve zbrani u vrat radního Beermanna. Pod jeho vedením, s korouhvemi, v doprovodu orchestru prošli (...) na trh před radnicí, kde na ně čekali členové cechů. Městská rada se sešla na radnici už v 7 hodin. Starosta vyšel na balkon a pronesl řeč ke shromážděným obyvatelům, ve které je informoval o uzavření (...) míru (...). Trojnásobné vivat pro Fridricha II., panovníka této země, a dělová salva doprovodily tuto událost. Městská rada a konšelé s kordy (...) se za znění zvonů vydali na bohoslužbu do evangelického kostela a ozbrojení měšťané se na kostelním nádvoří postavili do špalíru, kterým za zvuku výstřelů z děl, která stála v okolí Ptačí ulice (...) do kostela vstoupila celá diskatérie. Více než tisícíhlasem odzpívané Te Deum a opakovaná dělová salva tuto slavnost ukončila⁸⁷.

Slezské války skončily vítězstvím Pruska, což obyvatelé Jelení Hory přijali s radostí. V následujících letech pak museli opravovat jejich následky.

year, mainly the Prussian divisions garrisoned in the city and the area, which built entanglements and a palisade. In July 1759, King Frederick the Great arrived to accommodate in the city. He stopped at Garden House of Gottfried.⁸³

The years 1760 and 1761 were the time of next considerable tributes for the imperial army in the history of the city. For example, in July 1760 the representatives of Jelenia Góra delivered the amount of 45 thousand guilders to the Austrian field marshal Daun, who was stationed in Kamienna Góra. The city authorities firmly regretted this decision, because the day after the payment his divisions retreated from the area of Jelenia Góra. At the end of 1761, the financial debt of the city exceeded the amount of 312 thousand thalers.⁸⁴ In August 1761, the Russian soldiers (Cossacks), then still allied with Austria, turned up in Jelenia Góra.⁸⁵ Two last years of the war passed calmly, the Prussian divisions were garrisoned in the city (corps of General von Schmettau, regiments of Alt - Braunschweig and Duke Henrick).⁸⁶

The finishing of the war, signed in Hubertsburg Castle in 1763, was received by burghers of Jelenia Góra enthusiastically and with a great joy. Municipal celebrations associated with ending the war were held on the Palm Sunday, March 13, 1763. This is how this event was described in the chronicle: (...) on the 13th, in the morning (...) two hundred burghers stood up in arms at gates of the city councillor, Beermann. Under his command, with flags, in the company of an orchestra, they marched (...) to the Market Square in front of the city hall, where members of guilds awaited them. The municipal council gathered in the city hall already at 7. The municipal director went out to the balcony and had a speech to gathered citizens, announcing about the settlement (...) of peace (...). Triple cheer for Frederick II, the ruler of this land, and a volley of mortars accompanied this act. The municipality and bench chairmen with swords (...) went amongst the sound of bells to the service to the evangelical church, and armed burghers created a lane on the church's courtyard, amongst which

⁸³ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 196

⁸⁴ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.88

⁸⁵ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 199

⁸⁶ Ibidem, p.200

Wojny napoleońskie

Pod koniec 1806 r. armia napoleońska, po zwycięstwach nad wojskami pruskimi w bitwach pod Jeną i Auerstädt, wkroczyła na Śląsk. Siły napoleońskie na Śląsku, podległe młodszemu bratu Napoleona I, Hieronimowi Bonaparte, składały się głównie z sojusznicznych oddziałów niemieckich. Mieszkańcy powiatu jeleniogórskiego szybko odczuli uciążliwość wojny. Narzucono im kontrybucję w wysokości 390 tys. talarów, co było kwotą nierealną⁸⁸. W mieście pojawiły się niewielkie oddziały bawarskie, następnie francuskie i wirtemberskie⁸⁹. U schyłku 1806 r. do Jeleniej Góry przybył niewielki oddział bawarski, z którego pobytom związana jest pewna anegdota. Gdy bowiem, jak to było w miejskowym wycieczniku, miejski trębacz *odtrąbił pełną godzinę*, bawarski dowódca uznał to za alarm i długo musiano mu tłumaczyć, że żadne niebezpieczeństwo temu i jego ludziom nie zagraża. Ten przyjął to w końcu do wiadomości, ale *zakazał jednak trąbienia z wieży*⁹⁰.

Traktat pokojowy w Tylży podpisany w lipcu 1807 r. zdecydował m.in. o losie Jeleniej Góry i Śląska, który *znalazł się w szczęśliwszej części Prus, choć minęło jeszcze sporo czasu, nim wrogie wojska stąd się wycofały*⁹¹. Prowincja pozostała w granicach Prus, a wojska napoleońskie stacjonowały tu do roku 1808, czyli do momentu spłacenia kontrybucji wojennej⁹². W tym okresie, w mieście i okolicznych wsiach, kilkakrotnie pojawiali się żołnierze napoleońscy i zwykli maruderzy. Ostatecznie dopiero w 1808 r. Jelenia Góra została uwol-

⁸⁸ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 226.

⁸⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 88.

⁹⁰ J.K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 226.

⁹¹ Ibidem, s. 227.

⁹² M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 252.

Napoleońskie války

Na konci roku 1806 napoleońska armáda po vítězstvích nad pruskými vojsky v bitvách u Jeny a Auerstädtu vkročila do Slezska. Napoleońské síly, které vedl mladší bratr Napoleona I. Jerome Bonaparte, se skládaly hlavně ze spřízněných německých oddílů. Obyvatelé jelenohorského okresu rychle pocítili těžkosti války. Byly jim nařizeny kontribuce ve výši 390 tisíc tolarů, což byla nereálná částka⁸⁸. Ve městě se objevily nepočtené bavorské oddíly, později francouzské a wirtemberské⁸⁹. Na sklonku roku 1806 do Jelení Hory dorazil malý bavorský oddíl, s jehož pobytom souvisí jedna anekdota. Místní trubač měl ve zvyku *odtroubit celou hodinu*, což bavorský velitel považoval za poplach a trvalo dlouho, než si nechal vysvětlit, že jemu ani jeho lidem nehrozí žádné nebezpečí. Ten to nakonec přijal na vědomí, ale *zakázal troubení na věži*⁹⁰.

Tylžský mír uzavřený v červenci roku 1807 rozhodl mimo jiné o osudu Jelení Hory a Slezska, které *se dostalo do šťastnější části Pruska, ačkoliv uběhlo ještě hodně času, než se odsud stáhla nepřátelská vojska*⁹¹. Provincie zůstala v hranicích Pruska, ale napoleońská vojska zde pobývala do roku 1808, až do doby vyplacení válečných kontribucí⁹². V této době ve městě a okolních vesnicích se několikrát objevili napoleońští vojáci a obyčejní maroděři. Konečně teprve v roce 1808 Jelení Hory opustili poslední

⁸⁸ Johann Karl Herbst, *Kronika města Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 226.

⁸⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.88.

⁹⁰ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 226.

⁹¹ Tamtéž, s. 227.

⁹² Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 252.

*in the thud of volleys of cannons standing near Ptasia Street (...) entire Dycastery entered the church. Te Deum was sung in over a thousand voices and a new gun salute finished these celebrations.*⁸⁷

The Silesian Wars ended with the victory of Prussia, which was accepted with joy by burghers of Jelenia Góra, who eliminated its results in consecutive years.

Napoleonic Wars

At the end of 1806, Napoleonic army, after victories over the Prussian armies in battles under Yena and Auerstädt, entered Silesia. Napoleonic powers in Silesia, reporting to the younger brother of Napoleon I, Jérôme Bonaparte, were composed mainly of the allied German units. Inhabitants of Jelenia Góra district quickly felt the heaviness of war. A tribute was imposed upon them in the amount of 390 thousand thalers which was an unrealistic amount.⁸⁸ Little Bavarian squads turned up in the city, and later on – the French and Wirttemberg troops.⁸⁹ At the end of 1806, a little Bavarian squad arrived with a certain anecdote. When, as it was a local custom, the municipal trumpeter *trumpeted the full hour*, the Bavarian commander recognised it as an alarm and one had to explain to him for a long time that no danger was threatening him and his people. He finally accepted it, *however forbid to trumpet from the tower.*⁹⁰

Peace treaty in Tylża, signed in July 1807, decided of the fate of, among others, Jelenia Góra and Silesia *which was in a happier part of Prussia, although still quite a lot of time passed, before enemy armies retreated from here.*⁹¹ The province stayed within the borders of Prussia, and Napoleonic armies were garrisoned here up to 1808, or to the moment of paying off the war tribute.⁹² In this period, Napoleonic soldiers and ordinary stragglers were repeatedly turning up in the city and local villages. Eventually,

⁸⁷ Ibidem, pp. 201–202

⁸⁸ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 226

⁸⁹ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.88

⁹⁰ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 226

⁹¹ Ibidem, p. 227

⁹² Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, p. 252

niona od obecności obcych wojsk. W tym czasie sytuacja ekonomiczna mieszkańców stale się pogarszała. Blokada kontynentalna, wojna morska, kontyngenty, hamowały rozwój handlu⁹³. Wielu mieszczan zubożało, a w przytułkach dla biedoty brakowało miejsc. Zadłużenie miasta w 1812 r. przekroczyło kwotę 118 tys. talarów. Z powodu oszczędności nawet oświetlenie ulic zredukowano do niezbędnego minimum⁹⁴.

Zakończona klęską wyprawa Napoleona na Moskwę w 1812 r., zmieniła sytuację w Prusach, które porzuciły wymuszony sojusz z Francją i znalazły się z nią w stanie wojny. W pierwszych miesiącach 1813 r., idąc w ślady innych śląskich miast, w Jeleniej Górze powołano do życia gwardię mieszczańską. Na jej czele stanął kupiec Werner. Jednostka liczyła 380 gwardzistów i później wchłonięta została do pospolitego ruszenia zwanego Landsturmem. W marcu i kwietniu 1813 r., wielu, zwłaszcza młodych jeleniogórzan, entuzjastycznie odpowiedziało na apel króla Fryderyka Wilhelma III (1797–1840), który 17 marca 1813 r. wezwał cały naród do broni i ogłosił utworzenie Landwery. Ostatecznie powiat jeleniogórski wystawił jeden batalion pod dowództwem majora von Sommerfelda, który w maju 1813 r. wyruszył do walki⁹⁵. W maju także tego roku do Jeleniej Góry zaczęły docierać transporty rannych. Było ich tak wielu, że liczni jeleniogórzanie oferowali pomoc i pielęgowali rannych w swoich domach. Zmarłych chowano na cmentarzu przy kościele Św. Ducha⁹⁶.

Tymczasem wojna dotarła na Dolny Śląsk. W czerwcu 1813 r., w Pielaszkowicach koło Środy Śląskiej, zawarto sześciotygodniowy rozejm i ustalono linię demarkacyjną⁹⁷. Jelenia Góra znalazła się w pasie ziemi niczyjej i miała być pozbawiona sił wojskowych. Rozejm ostatecznie przedłużono do sierpnia 1813 r. Gdy zawieszenie broni dobiegało końca, do miasta dotarły sojusznice oddziały rosyjskie pod dowództwem generała Kajzarowa z korpusu Pahlena, które rozbiły obozowiska w mieście i okolicy. Jego wojska 18 sierpnia 1813 r. skierowa-

ciżi wojska. W tej dobie se ekonomická situace obyvatel stále zhoršovala. Kontinentální blokáda, námořní válka a bojující strany brzdily rozvoj obchodu⁹³, řada obyvatel města zchudla a v útulcích pro chudé chyběla místa. Zadlužení města v roce 1812 překročilo sumu 118 tisíc talarů. Z důvodu úspor bylo na ulicích omezeno svícení na nezbytné minimum⁹⁴.

Neúspěšně Napoleonovo tažení na Moskvu v roce 1812 změnilo situaci v Prusku, které odstoupilo od nuceného spojení s Francií a vstoupilo s ní do válečného stavu. V prvních měsících roku 1813 vznikla v Jelení Hoře po vzoru jiných slezských měst městská garda. V její čele stanul kupec Werner. Jednotka čítala 380 gardistů a později se stala součástí domobran Landsturm. V březnu a květnu roku 1813 řada zejména mladých obyvatel Jelení Hory nadšeně přijala výzvu krále Fridricha Wilhelma III. (1797–1840), který 17. března 1813 povolal celý národ do zbraně a vyhlásil vytvoření Landwehru. Jelenohorský okres nakonec postavil jeden prapor pod vedením majora von Sommerfelda, který se v květnu 1813 vydal do války⁹⁵. V květnu tohoto roku do Jelení Hory začaly přijíždět transporty raněných. Bylo jich tolik, že řada Jelenohořanů se nabídla a pečovala o raněné ve svých domech. Zemřelí byli pochováni v kostela sv. Ducha⁹⁶.

Tehdy válka dorazila na Dolní Slezsko. V červnu 1813 v Pielaszkowicích u Środy Śląské bylo uzavřeno šestitýdenní příměří a byla vyznačena demarkační linie⁹⁷. Jelení Hora se nacházela v pásmu země nikoho a měla být zbavena vojenské síly. Příměří bylo prodlouženo až do srpna 1813. Když se klid zbraní chýlil ke konci, do města dorazily spřátelené ruské oddíly pod velením generála Kajzarova z Pahlenovy armády, které rozbiły svůj tábor ve městě a okolí. Jeho vojska se 18. srpna 1813 vydaly ve směru Wleně, kde došlo k těžké bitvě s napoleonskými vojsky⁹⁸. Ranění Rusové

⁹³ APJG, Konfraternia kupiecka w Jeleniej Górze, sign. 282

⁹⁴ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 233.

⁹⁵ Tamtéž, s. 234–235.

⁹⁶ Tamtéž, s. 237–238.

⁹⁷ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 177.

⁹⁸ Robert Primke, Maciej Szczerepa, *Wojenne sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2006, s. 51

only in 1808 Jelenia Góra was freed from the presence of the stranger military. At that time, the economic situation of residents constantly deteriorated. The continental blockade, naval war, quotas impeded the trade development⁹³, many burghers impoverished, and places were missing in almshouses. In 1812, the debt of the city exceeded an amount of 118 thousand thalers. Because of the saving, even street lighting was reduced to an essential minimum.⁹⁴

Napoleon's expedition to Moscow, finished with a defeat in 1812, changed the situation in Prussia which left the forced alliance with France and were at war with it. In the first months of 1813, following other Silesian cities, a bourgeois guard was set up in Jelenia Góra. A merchant Werner took the lead. The unit counted 380 guardsmen and later was absorbed in a levée en masse called: Landsturm. In March and April 1813 many, especially of young burghers of Jelenia Góra, enthusiastically answered the appeal of King Frederick William III of Prussia (1797–1840), which on March 17, 1813, called the entire nation to arms and announced founding a Landwehr. Jelenia Góra district put one battalion out, under the command of major von Sommerfeld, who in May 1813 set off for battle.⁹⁵ In May that year, transports of the injured started to arrive to Jelenia Góra. There were so many of them that a lot of inhabitants of Jelenia Góra offered to look after the injured in their own houses. The deceased ones were buried on the graveyard of the church of St. Spirit.⁹⁶

Meanwhile, the war reached Lower Silesia. In June 1813, in Pielaszkowice near Środa Śląska a six-week truce was made and a demarcation line was established.⁹⁷ Jelenia Góra was in a strip of a no-man's land and was supposed to be deprived of the military powers.

After all, the truce was prolonged up to August 1813. When the truce nearly ended, the allied Russian units, under the command of General Kajzarow from Pahlen's corps, reached the city, and

⁹³ National Archives in Jelenia Góra, Konfraternia kupiecka w Jeleniej Górze, Ref. No. 28

⁹⁴ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 233

⁹⁵ Ibidem, pp. 234–235

⁹⁶ Ibidem, pp. 237–238

⁹⁷ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, p. 177

ły się w kierunku Wlenia, gdzie doszło do zaciętej potyczki z wojskami napoleońskimi⁹⁸. Rannych Rosjan transportowano do Jeleniej Góry, tu też pochowano tych, którzy zmarli w wyniku odniesionych ran. Kilka dni później oddziały Kajzarowa odmaszerowały w kierunku Kowar, ale w kolejnych dniach Kozacy patrolowali rejon miasta.

27 sierpnia 1813 r., a więc dzień po wielkim zwycięstwie Armii Śląskiej G. L. Blüchera nad Francuzami nad Kaczawą, w rejonie Jeleniej Góry próbowała przeprawić się przez Bóbr francuska 17 dywizja piechoty generała Jaquesa Puthoda, która przybyła spod Świerzawy. Jak podaje Tomasz Szota dywizja ta z rozkazu marszałka Macdonalda miała dotrzeć przez Świerzawę i Jawor nad Kaczawę i w kulminującym momencie bitwy zaskoczyć przeciwnika tyłowym atakiem. Dywizja ta nad Kaczawę nie zdążyła⁹⁹. Generał Puthod zarządził więc odwrót w kierunku francuskich pozycji. Wezbrane wody Bobru w rejonie Jeleniej Góry skutecznie to jednak Francuzom uniemożliwiły, którzy musieli zadowolić się splądrowaniem okolicznych wsi i przedmieść Sechsstädte. Killudziesięciu śmiałkom udało się dostać do miasta, większość z nich jednak aresztowano¹⁰⁰. 28 sierpnia 1813 r. wojska generała Puthoda odmaszerowały w kierunku Wlenia i Lwówka Śląskiego, gdzie uległy zagładzie. W ślad za nimi udali się Rosjanie, którzy wkrótce przyprowadzili znaczną liczbę jeńców. Wkrótce do miasta wkroczyły znaczne oddziały rosyjskie. Jak szacują kronikarze, ich liczba przekraczała 8000, a w wielu domach kwaterowało po 8–12 żołnierzy, których żywiono chętnie i dostatnio¹⁰¹. O tym, że wojska napoleońskie przegrywają i ustępują, świadczyły wydarzenia z kolejnych dni, kiedy to przez Jelenią Górę przemieszczali się jeńcy i tabory z łupami oraz sztandarami zdobytymi na Francuzach. Ostatecznie epopeję napoleońską Jelenia Góra zakończyła z długim wojennym w wysokości około 70 tys. talarów¹⁰².

⁹⁸ R. Primke, M. Szczerepa, *Wojenne sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2006, s. 51.

⁹⁹ T. Szota, *Pamiętki z bitew napoleońskich pod Lwówkiem Śląskim*, Lwówek Śląski 2003, s. 33.

¹⁰⁰ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 241–243.

¹⁰¹ Ibidem, s. 243.

¹⁰² Ibidem, s. 244.

byli przeważeni do Jeleniej Góry, jejich padli zde byli pochowani. O několik dnů později Kajzarovy oddily odpochoďovaly ve směru Kowarů, ale ještě v následujících dnech kozáci hlídali okolí města.

Dne 27. srpna 1813, tedy den po velkém vítězství Slezské armády G. L. Blüchera nad Francouzi u Kaczawy, se v okrese Jelení Hory pokoušela přepravit přes řeku Bobr francouzská 17 pěší divize generála Jaquesa Puthoda, která přišla od Świerzawy. Jak uvádí Tomasz Szota, tato divize měla na rozkaz *maršála Macdonalda dorazit přes Świerzawu a Javor ke Kaczawě a v nejpříznivějším okamžiku bitvy zaskočit protivníka útokem do týla. Tato divize však bitvu u Kaczawy nestihla*⁹⁹. Generál Puthod tedy rozkázal ústup ve směru francouzských pozic. Vysoká hladina v řece Bobr to ale Francouzům neumožňovala a ti se museli spokojit s vypleněním okolních vesnic a předměstí Sechsstädte. Několika odvážlivcům se podařilo proniknout do města, většina z nich však byla zajata¹⁰⁰. Dne 28. srpna 1813 vojska generála Puthoda odtáhla ve směru Wleně a Lwówka Śląského, kde nakonec padla. Po jejich stopách se vydali Rusové, kteří brzy přivedli velký počet zajatců. Zanedlouho do města vkročily velké ruské oddíly. Podle odhadu kronikářů jejich počet překračoval 8 000 mužů a v mnoha domech bylo ubytováno 8 až 12 vojáků, které místní rádi a vydatně živili¹⁰¹. O tom, že napoleoňská vojska prohrávají a ustupují, svědčily události z dalších dní, když přes Jelení Horu procházeli zajatci a týlové služby s dobytým francouzským lupem a vlajkami. Napoleoňskou epopej Jelení Hora uzavřela s válečným dluhem ve výši 70 tisíc talarů¹⁰².

⁹⁹ Tomasz Szota, *Pamiętki z bitew napoleoňskich pod Lwówkiem Śląskim*, Lwówek Śląski 2003, s. 33.

¹⁰⁰ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 241–243.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 243.

¹⁰² Tamtéž, s. 244.

set up camps in the city and its area. On August 18, 1813, his armies headed towards Wleń, where there was a fierce skirmish with Napoleonic armies.⁹⁸ The wounded Russians were transported to Jelenia Góra, here the ones who died in result of wounds were also buried. A few days later, the divisions of Kajzarow marched off towards Kowary, but in consecutive days the Cossacks patrolled the areas of the city.

On August 27, 1813, the day after the great victory of the Silesian Army of G. L. Blücher over the Frenchmen at the Kaczawa River, the French 17 Infantry Division of General Jaques Puthod, which arrived from Świerzawa, tried to cross the Bóbr River in the area of Jelenia Góra. As Tomasz Szota records, this division, *of the order of Marshal Macdonald, was supposed to reach, through Świerzawa and Javor, the Kaczawa River and in the culminating moment of the battle to surprise the opponent with an attack from the back. This division did not make it to the Kaczawa*.⁹⁹ So, General Puthod ordered the retreat towards the French positions. However, the risen water of the Kaczawa River in the area of Jelenia Góra effectively rendered it impossible to the Frenchmen, which had to settle for plundering local villages and Sechsstädte suburbs.

Several dozen daredevils managed to get to the city, however the majority of them was arrested.¹⁰⁰ On August 28, 1813, the army of General Puthod marched off towards Wleń and Lwówek Śląski, where they were exterminated. They were followed by the Russians who brought soon a significant number of prisoners of war. In a short time, considerable amounts of the Russian units invaded the city. As chroniclers estimated, their number exceeded 8000, and in many houses 8 to 12 soldiers were put up, *who were being fed willingly and in abundance*.¹⁰¹

The events from consecutive days proved the fact that Napoleonic armies were losing and yielding, when transports with prisoners of war, booties and flags gained from the

⁹⁸ Robert Primke, Maciej Szczerepa, *Wojenne sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2006, p. 51

⁹⁹ Tomasz Szota, *Pamiętki z bitew napoleoňskich pod Lwówkiem Śląskim*, Lwówek Śląski 2003, p. 33

¹⁰⁰ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, pp. 241–243

¹⁰¹ Ibidem, p. 243

Straż pożarna

Organizacją, której funkcjonowanie miało ogromny wpływ na bezpieczeństwo miasta, była straż pożarna. Na przestrzeni wieków Jelenia Góra była często doświadczana przez pożary, które wyrządzały bardziej lub mniej bolesne szkody. Pierwszym miastem na Śląsku, które wprowadziło zarządzenia przeciwpożarowe była Legnica (1340 r.).¹⁰³ Już w średniowieczu obowiązywały, ustalone przez Radę Miejską, przepisy przeciwpożarowe oraz instrukcje walki z ogniem. W 1592 r. Rada Miejska wydała statuty miejskie, które oczywiście regulowały też kwestie przeciwpożarowe. Artykuły nakazywały mieszczanom posiadanie wiadra lub beczek z wodą. Przedstawicielom różnych zawodów zabraniały posiadania nadmiernej ilości łatwopalnych materiałów, a także ostrożnego obchodzenia się z ogniem. Do pomieszczeń zagrożonych pożarem nie wolno było wchodzić z lampą czy innym oświetleniem, nawet w własnym domu¹⁰⁴. Odpowiednie paragrafy uściślały też dokładnie sposób zachowania się mieszczan w czasie pożaru. Nowe przepisy policyjne, zawierające także przepisy przeciwpożarowe, weszły w życie w 1663 r.¹⁰⁵ Zakazywały one m.in. używania w domach palenisk innych niż kamienne. W 1672 r. magistrat zatrudnił pierwszego zawodowego kominarza, który miał być do dyspozycji władz w razie wybuchu pożaru¹⁰⁶. Miasto nie tylko starało się zapobiegać pożarom, ale również gromadziło odpowiedni sprzęt służący do jego gaszenia. Według spisu z 1742 r. urzędzenia strażackie, na które składały się, m.in. 4 metalowe gaśnice (sikawki), 44 gaśnice (sikawki) ręczne wraz z drabinami, zbiornikami na wodę, wiadrami, bosakami, były w

¹⁰³ A. Galas, A. Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 62.

¹⁰⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 52–53.

¹⁰⁵ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 146.

¹⁰⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 72–74.

Hasičský sbor

Organizací, jejíž fungování mělo obrovský vliv na bezpečnost města, byla požární stráž. Jelení Hora během staletí zažila nejen jeden požár, který způsobil více nebo méně bolestné škody. Prvním městem ve Slezsku, které zavedlo protipožární opatření, byla Lehnice (v roce 1340)¹⁰³. Už ve středověku platily protipožární předpisy a pokyny pro boj s ohněm, které stanovila městská rada. Městská rada v roce 1592 vydala městský statut, který samozřejmě upravoval také protipožární záležitosti. Nařízení přikazovalo obyvatelům města vlastnit vědra nebo sudy s vodou. Zástupcům různých řemesel zakazovala vlastnit nadměrné množství hořlavého materiálu a také nařizovalo opatrné zacházení s ohněm. Do prostor, kde existovalo riziko vzniku požáru, bylo zakázáno vstupovat s lampou nebo jiným osvětlením, a to dokonce i ve vlastním domě¹⁰⁴. Příslušné paragrafy také přesně popisovaly způsob chování obyvatel během požáru. Nové bezpečnostní předpisy, které obsahovaly také protipožární předpisy, vstoupily v platnost v roce 1663¹⁰⁵. Mimo jiné zakazovaly používat v domech jiná než kamenná ohniště. V roce 1672 městská rada zaměstnala prvního profesionálního kominíka, který měl být k dispozici úřadům města během vypuknutí požáru¹⁰⁶. Město se snažilo nejen požárům předcházet, ale také shromažďovalo příslušné vybavení k jeho hašení. Podle soupisu z roku 1742 bylo hasičské vybavení, které tvořily mimo jiné 4 kovové stříkačky, 44 ručních stříkaček společně se žebříky, nádržemi na vodu, vědry, trhačími háky, v dobrém

¹⁰³ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 62.

¹⁰⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.52–53.

¹⁰⁵ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 146.

¹⁰⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.72–74.

Frenchmen, were moving through Jelenia Góra. Eventually, Jelenia Góra finished Napoleonic epic with the war debt of an amount about 70 thousand thalers.¹⁰²

Fire brigade

A fire brigade was an organization, functioning of which had an intense impact on the safety of the city. Over the centuries, Jelenia Góra has often been experienced by fires which caused a more or less painful damage. Legnica was the first city in Silesia which introduced fire orders (1340).¹⁰³ Already in the Middle Ages, fire regulations and instructions to fight fire were established by the city council and applied. In 1592, the city council issued municipal statutes which regulated also fire issues. The articles ordered the burghers to have a bucket or barrels with water. They forbid the representatives of different professions to have an exaggerated amount of flammable materials, as well as a careful treatment of fire. One was not allowed to enter the rooms threatened with fire with a lamp or other illumination even in one's own home.¹⁰⁴ Relevant articles specified exactly the way of behaving of burghers in case of fire. New police regulations, containing also fire rules, came into effect in 1663.¹⁰⁵ They forbid, among others, to use hearths other than stone ones in houses. In 1672, the magistrate employed the first professional chimney sweeper who was supposed to be at the authorities' disposal in case of the outbreak of fire.¹⁰⁶

The city not only tried to prevent fire, but also collected an appropriate equipment being used to extinguish it. According to the list from 1742, the fire equipment consisted of, among others: 4 metal fire extinguishers (fire hoses), 44 manual fire extinguishers (hosepipes) along with ladders, water tanks, buckets, fire hooks – all of these were in a good condition.¹⁰⁷ In consecutive years,

¹⁰² Ibidem, p. 244

¹⁰³ Alicja Galas, Artur Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, p. 62

¹⁰⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, pp.52–53

¹⁰⁵ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 146

¹⁰⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, pp.72–74

¹⁰⁷ Johann Karl Herbst, *Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847*, Hirschberg 1849, p. 166

dobrym stanie¹⁰⁷. W kolejnych latach ilość sprzętu przeciwpożarowego systematycznie się zwiększała. Pod koniec XVIII w. w mieście było 8 dużych i 5 mniejszych sikałek, około 1060 sikałek ręcznych, 790 drabin strażackich, 1061 wiader skórzanych, 776 bosaków oraz 35 beczek na wodę¹⁰⁸. W 1825 r. odnotowano, że w mieście znajdowały się dwie remizy strażackie¹⁰⁹.

W 2. poł. XIX w. na Dolnym Śląsku zaczęły powstawać różnego typu organizacje i stowarzyszenia, w tym i strażackie. Takie stowarzyszenie powołano również w Jeleniej Górze w 1864 r., choć czynności organizacyjne podjęto jeszcze przed tą datą. Wcześniej takie stowarzyszenia powstały m.in. w Bolesławcu (1856 r.) i Złotoryji (1863 r.)¹¹⁰. Posiedzenie inauguracyjne jeleniogórskiego stowarzyszenia przeciwpożarowego odbyło się 21 maja 1863 r. Przyjęto ono nazwę *Feuerrettungsverein zu Hirschberg* i składało się z trzech sekcji: alarmowej, ewakuacyjnej, wartowniczej. Według pierwszego wykazu z 27 grudnia 1863 r., do jednostki ratowniczej należało 69 członków (sekcja alarmowa – 25 osób, sekcja ewakuacyjna – 23 osoby, sekcja wartownicza – 21 osób). Statut stowarzyszenia, wcześniej zaaprobowany przez władze, został zatwierdzony 5 stycznia 1864 r.¹¹¹. Strażacy-ochotnicy podnosili swoje umiejętności organizując kilkanaście razy w roku ćwiczenia. Uczestniczyli oni w akcjach pożarowych w Jeleniej Górze, jak i poza miastem, nieśli pomoc mieszkańcom, także podczas powodzi. Pierwszą akcją bojową jednostki był pożar w domu Elsnera przy ulicy Dworcowej w listopadzie 1865 r. Strażacy-ochotnicy byli ze swoim sprzętem pierwsi na miejscu pożaru, który ugasili i w nagrodę otrzymali premię finansową od magistratu¹¹². Władze miejskie dokonywały też zakupu sprzętu strażackiego, który trafiał do *Feuerrettungsverein zu Hirschberg*.

¹⁰⁷ J. K. Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, tłum. T. Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 166.

¹⁰⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 94.

¹⁰⁹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 181.

¹¹⁰ E. Braniewski, *Straż pożarna Lwówka Śląskiego*, [w:] „Karkonosze” 1992, s. 27.

¹¹¹ *Festbuch zur 70 jähr. Jubelfeier der freiwilligen Feuerwehr Abteilung I, Hirschberg, Riesengebirge*, Hirschberg 1933, s. 4.

¹¹² *Ibidem*, s. 5.

stawu¹⁰⁷. W dalsi latach se protipożární vybavení systematicky rozšiřovalo Na konci 18. století bylo ve městě 8 velkých a 5 malých stříkaček, přibližně 1 060 ručních stříkaček, 790 požárních žebříků, 1061 kožených věder, 776 trhacích háků a 35 sudů na vodu¹⁰⁸. Podle údajů z roku 1825 byly ve městě dvě hasičské zbrojnice¹⁰⁹.

V druhé polovině 19. století začaly v Dolním Slezsku vznikat různé organizace, sdružení a spolky včetně hasičských. Hasičský sbor vznikl také v Jelení Hoře v roce 1864, ačkoliv organizační činnosti předcházející jeho vzniku byly zahájeny ještě před tímto rokem. Před tím podobná sdružení vznikla mimo jiné v Bolesławcu (1856) a Złotoryji (1863)¹¹⁰. Inaugurační schůze jelenohorského hasičského sboru se konala 21. května 1863. Sbor si dal název *Feuerrettungsverein zu Hirschberg* a skládal se ze tří sekcí: poplašné, evakuační a hlídací. Podle prvního zápisu z 27. prosince 1863 měl hasičský sbor 69 členů (poplašná sekce – 25 osob, evakuační sekce – 23 osob, hlídací sekce – 21 osob). Stanovy sboru, schválené městskou radou, byly potvrzeny 5. ledna roku 1864.¹¹¹ Dobrovolní hasiči cvičili své schopnosti na několika cvičeních do roka. Účastnili se požárních akcí v Jelení Hoře i mimo město, přicházeli na pomoc obyvatelům také během povodní. První bojovou akcí sboru byl požár Elsnerova domu ve Dworcové ulici v listopadu 1865. Dobrovolní hasiči byli se svým vybavením první na místě požáru, který uhasili, a jako cenu obdrželi finanční prémii od městské rady¹¹². Městská rada také zakoupila hasičské vybavení, které pak sloužilo sboru *Feuerrettungsverein zu Hirschberg*.

¹⁰⁷ Johann Karl Herbst, *Kronika miasta Jelenia Góra na Śląsku do r. 1847*, překlad Tomasz Pryll, Jelenia Góra 2007, s. 166.

¹⁰⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.94.

¹⁰⁹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.181.

¹¹⁰ Eugeniusz Braniewski, *Straż pożarna Lwówka Śląskiego*, [w:] Karkonosze 1992, s.27.

¹¹¹ *Festbuch zur 70 jähr. Jubelfeier der freiwilligen Feuerwehr Abteilung I, Hirschberg, Riesengebirge*, Hirschberg 1933, s. 4.

¹¹² *Tamtéž*, s. 5.

the quantity of fire-fighting equipment systematically increased. At the end of the eighteenth century, in the city there were 8 big and 5 smaller hosepipes, about 1060 manual hosepipes, 790 fire ladders, 1061 leather buckets, 776 fire hooks, and 35 barrels for water.¹⁰⁸ In 1825 it was noted, that two fire stations were located in the city.¹⁰⁹

In the second half of the nineteenth century in Lower Silesia, organizations and societies of different type started to be founded, including fire associations. Such an association was also established in Jelenia Góra in 1864, although organizational activities were undertaken even before this date. Previously, such associations were formed among others in Bolesławiec (1856) and in Złotoryja (1863).¹¹⁰ The inauguration session of Jelenia Góra Fire Association was held on May 21, 1863. It chose the name: *Feuerrettungsverein zu Hirschberg* and was composed of three sections: alarm, evacuation, and guard unit. According to the first register from December 27, 1863, 69 members belonged to the rescue unit (alarm section – 25 people, evacuation section – 23 people, guard section – 21 people). The statute of the association, beforehand authorized by the city authorities, was approved on January 5, 1864.¹¹¹ Firemen – volunteers raised their skills organising over a dozen exercises a year. They participated in fire actions in Jelenia Góra, as well as outside the city, and were a help to the inhabitants also during a flood. The first daring mission of the unit was a fire in Elsner's house in Dworcowa Street, in November 1865. Firemen-volunteers were the first ones with their equipment on the spot of fire, which they extinguished, and as a reward received the financial bonus from the magistrate.¹¹² The municipal authorities also carried out an acquisition of fire equipment which was handed over to *Feuerrettungsverein zu Hirschberg*.

¹⁰⁸ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.94

¹⁰⁹ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship of Marek Staffa, Wrocław 1999, p.181

¹¹⁰ Eugeniusz Braniewski, *Straż pożarna Lwówka Śląskiego*, [in:] Karkonosze 1992, p.27

¹¹¹ *Festbuch zur 70 jähr. Jubelfeier der freiwilligen Feuerwehr Abteilung I, Hirschberg, Riesengebirge*, Hirschberg 1933, p. 4

¹¹² *Ibidem*, p. 5

Rozwój turystyczny Jeleniej Góry w XIX i XX w.

W XIX stuleciu nastąpił rozwój turystyczny Jeleniej Góry. Wpisuje się on w ogólną tendencję, jaka objęła Sudety. Piękne krajobrazy, liczne zabytki oraz uzdrowiska były magnesem przyciągającym wielu letników, kuracjuszy i turystów z Niemiec i innych krajów. Kluczową rolę w tym procesie odegrał postęp w rozbudowie linii kolejowych. W 2. poł. XIX w. Jelenia Góra otrzymała połączenia kolejowe, m.in. z Dreznem i Wrocławiem, a potem także z Karpaczem i Szklarską Porębą oraz z innymi miejscowościami.

Miasto powoli stawało się też prężnym ośrodkiem turystycznym, a sama turystyka stała się istotną gałęzią gospodarki i źródłem utrzymania dla jego mieszkańców. W tym okresie liczba turystów znacznie wzrosła, choć wielu z nich zatrzymywało się przejazdem. Jelenia Góra była bowiem ważnym etapem na drodze letników czy kuracjuszy do karkonoskich kurortów lub uzdrowiska w Cieplicach, które na przełomie XIX i XX w. biło swoje rekordy popularności. Szacuje się, że odwiedzało je wtedy rocznie ponad 14 tysięcy gości¹¹³. Napływ turystów do miasta spowodował, że od 1892 r. zaczęto otwierać sklepy także w niedziele. Powstawało coraz więcej hoteli oraz punktów gastronomicznych. Jak odnotowano w *latach 1885 – 1915 liczba oberży i hoteli wzrosła z 33 do 46, a tzw. szynków (pod tym określeniem rozumiano m.in. restauracje, winiarnie, kawiarnie, a nawet domy, w których, na niewielką skalę, przygotowywano posiłki dla obcych) z 55 w 1885 r. do 80 w 1915 r.*¹¹⁴. Napływ turystów przyczynił się też do rozwoju przemysłu pamiątkarskiego.

Do rozwoju turystyki przyczynił się również rozwój komunikacji miejskiej, m.in. dzięki budowie sieci tramwajowej. Przypadła ona na lata 1897 – 1911 i ułatwiła turystom przemieszczanie się z Jeleniej Góry do różnych miejscowości w Karkonoszach i na odwrót¹¹⁵.

W 2. poł. XIX w. zaczęły powstawać stowarzyszenia, których celem było

Rozvoj turistiky v Jelení Hoře v 19. a 20. století

V 19. století došlo k turistickému rozvoji Jelení Hory. Jednalo se o obecný trend, který se tehdy začal projevovat v Sudetech. Krásná krajina, řada památek a léčivé koupele byly magnetem, který přitahoval řadu letních a lázeňských hostů a turistů z Německa a jiných zemí. Klíčovou roli v tomto procesu měl pokrok v budování železnice. V druhé polovině 19. století získala Jelení Hora železniční spojení mimo jiné s Drážďany a Vratislaví, později pak s Karpaczem a Sklářskou Porubou.

Město se pomalu stávalo také turistickým střediskem a samotná turistika se stala podstatným zdrojem příjmu obyvatel města. V tomto období počet turistů významně vzrostl, ačkoliv řada z nich jen městem projížděla. Jelení Hora byla totiž důležitou zastávkou na cestě letních nebo lázeňských hostů do krkonošských lázní nebo koupelí v Teplicích, které byly na přelomu 19. a 20. století nesmírně populární. Odhaduje se, že je tehdy navštívilo ročně více než 14 tisíc hostů¹¹³. Příliv turistů do města způsobil, že se od roku 1892 začaly obchody otevírat také v neděli. Vznikaly nové hotely a restaurace. Jak bylo zaznamenáno v *letech 1885–1915 počet hostinců a hotelů vzrostl z 33 na 46, a restaurací, vináren, kaváren a domů, ve kterých v drobném množství připravovalo jídlo pro hosty, z 55 v roce 1885 na 80 v roce 1915*¹¹⁴. Příliv turistů se zasloužil také o rozvoj výroby suvenýrů.

Rozvoj turistiky přispěl k rozvoji městské dopravy, mimo jiné díky stavbě tramvajové sítě. Ta probíhala v letech 1897–1911 a usnadnila turistům dopravu z Jelení Hory do různých míst v Krkonoších a nazpět¹¹⁵.

V druhé polovině 19. století začala vznikat sdružení, jejichž cílem byla propagace a rozvoj turistiky. V roce 1880 vzniklo v Jelení Hoře Krkonošské sdružení, které si velmi rychle získalo obrovskou popularitu a hrálo významnou

Tourist development of Jelenia Góra in the 19th and the 20th centuries

In the nineteenth century, a tourist development of Jelenia Góra took place. It was a part of a general trend which spread throughout the Sudetes Mountains. Beautiful landscapes, numerous monuments and spas were magnetizing many summer visitors, patients and tourists from Germany and other countries. The progressing expansion of railway lines played the key role in this process. In the second half of the nineteenth century, Jelenia Góra had rail connections among others with Dresden and Wrocław, and later on also with Karpacz, Szklarska Poręba, and other towns.

The city was slowly turning into a thriving tourist centre, and the tourism itself became an essential branch of economy and a source of income for its residents. In this period, the number of tourists increased hugely, although many of them stopped only in transit. Jelenia Góra was an important point on the road of summer holidaymakers or patients to the Karkonosze Mountains' health resorts or the spa in Cieplice, which at the turn of the nineteenth/twentieth century reached its popularity peak. It has been estimated that annually over fourteen thousand guests visited it.¹¹³ A flow of tourists into the city caused that since 1892 one started to open shops also on Sundays.

More and more hotels and catering points were being built. As one registered in the years 1885–1915, the number of inns and hotels rose from 33 to 46, and of so-called: dives (this expression meant among others: restaurants, wine bars, cafés, and even homes, in which, to a little scale, meals for strangers were being prepared) from around 55 in 1885 to 80 in 1915.¹¹⁴ The inflow of tourists contributed also to the development of souvenir industry.

The development of public transport also led to the raise of tourism, among others thanks to the construction of a tram network. Built in the years 1897–1911 it facilitated the migration of tourists from Jelenia Góra to different towns in the Karkonosze and in opposite directions.¹¹⁵

¹¹³ M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 313.

¹¹⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 138.

¹¹⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 34.

¹¹³ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 313.

¹¹⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s.138.

¹¹⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.34.

¹¹³ Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, p. 313

¹¹⁴ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p.138

¹¹⁵ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship by Marek Staffa, Wrocław 1999, p.34

promowanie i rozwijanie turystyki. W 1880 r. w Jeleniej Górze zawiązało się Towarzystwo Karkonoskie, które bardzo szybko zdobyło ogromną popularność i odegrało istotną rolę w budowie infrastruktury turystycznej w Karkonoszach (szlaki turystyczne, punkty widokowe, schroniska, tablice informacyjne, publikacje, prelekcje itd.) oraz propagowaniu ochrony przyrody. Z wielu przykładów działań Towarzystwa warto odnotować, że to dzięki niemu, na obecnym Wzgórzu Kościuszki, umieszczono profil budowy geologicznej Karkonoszy, a na budynku, w którym mieszkał niegdyś znany humanista Kaspar Schwenckfeldt – pamiątkową tablicę¹¹⁶. Dużą popularnością cieszył się kiosk meteorologiczny, oddany do użytku w 1883 r., w którym przy pomocy odpowiedniej aparatury, dokonywano pomiarów ciśnienia, temperatury, wilgotności powietrza, a turyści mogli codziennie poznać prognozę pogody dla Jeleniej Góry i Karkonoszy¹¹⁷. Ważnym wydarzeniem, z punktu widzenia rozwoju turystyki, było otwarcie w Jeleniej Górze Muzeum Karkonoskiego oraz wieży widokowej na Wzgórzu Krzywoustego. Pomysł budowy tej ostatniej zrodził się w 1891 r.¹¹⁸. Powołano nawet specjalny komitet, który przez kilkanaście lat gromadził środki finansowe na realizację tego przedsięwzięcia. W 1911 r. rozpoczęto budowę wieży, a dzięki zachowanej dokumentacji aktowej wiemy, że prace zlecono miejscowej firmie „Paul Conrad & Co.” Budowla powstała na planie elipsy, a wysokość wieży, która otrzymała nazwę „Cesarskiej”, wyniosła 35 metrów¹¹⁹. Nowy obiekt szybko stał się atrakcją miasta.

Dużą popularnością wśród mieszkańców miasta i turystów cieszył się również Ogród Muz z Helikonem na Siodle założony jeszcze przez burmistrza Johanna Christopha Schönauea.

Działania na rzecz turystyki w Jeleniej Górze i okolicach wspierała Komisja Turystyki, będąca od 1907 r. organem miejscowego magistratu. Z jej inicjatywy opublikowano plan miasta, opracowano

¹¹⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 140.

¹¹⁷ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffy, Wrocław 1999, s. 36.

¹¹⁸ K. Marecki, R. Primke, M. Szczerepa, W. Szczerepa, *100 lat kolei doliny Bobru*, Jelenia Góra 2010, s. 77.

¹¹⁹ APJG, AmJG, sygn. 4976.

roli při budování turistické vybavenosti v Krkonoších (turistické stezky, vyhlídky, turistické chaty, informační tabule, publikace, přednášky atd.) a při propagaci ochrany přírody. Z mnoha příkladů činnosti sdružení stojí za zmínku skutečnost, že právě jeho zásluhou na Kościuszkově kopci (Wzgórze Kościuszki) byl umístěn profil geologické stavby Krkonoš a na budově, ve které kdysi žil známý humanista Kaspar Schwenckfeldt, pamětní deska¹¹⁶. Velké oblíbené se těšila meteorologická stanice, která byla předána do užívání v roce 1883 a ve které probíhalo měření tlaku, teploty, vlhkosti vzduchu a turisté se mohli denně seznámit s předpovědí počasí pro Jelení Horu a Krkonoše¹¹⁷. Důležitou událostí z hlediska rozvoje turistiky bylo otevření Krkonožského muzea v Jelení Hoře a vyhlídkové věže na Kopci Křivoustého (Wzgórze Krzywoustego) Nápad na její stavbu vznikl v roce 1891¹¹⁸. Vznikla dokonce speciální komise, která po několika letech sbírala finanční prostředky na realizaci tohoto projektu. V roce 1911 byla zahájena stavba věže a díky dochované dokumentaci víme, že práce vykonala místní firma „Paul Conrad & Co.”. Stavba vznikla na elipsovitém půdorysu a výška věže, nazvané Císařskou, byla 35 metrů¹¹⁹. Nový objekt se rychle stal městskou atrakcí.

Velké oblíbené mezi obyvateli města a turisty se těšila také zahrada múz s heligónem v Siodle, která byla založena starostou Johannem Christophem Schönauea.

Činnost ve prospěch turistiky v Jelení Hoře a okolí podporovala turistická komise, která byla od roku 1907 orgánem městské rady. Na její popud byla vydána mapa města a informační publikace, která obsahovala řadu užitečných informací pro turisty, byla zaplacená kampaň propagující Jelení Horu na reklamních plakátech v tisku, konala se populárně-vědecká symposia a akce a soutěže, jejichž cílem bylo zlepšit estetiku a vzhled města.

¹¹⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta* ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 140.

¹¹⁷ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów* ed. Marek Staffa, Wrocław 1999, s.36.

¹¹⁸ Krzysztof Marecki, Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, *100 lat kolei doliny Bobru*, Jelenia Góra 2010, s.77.

¹¹⁹ APJG, AmJG, sign. 4976

In the second half the nineteenth century, associations started to come to existence, a purpose of which was the promoting and developing of tourism. In 1880 in Jelenia Góra, the Society of the Karkonosze Mountains was founded, which very quickly won a huge popularity and played a substantial role in the construction of tourist facilities in the Karkonosze (tourist trails, scenic overlooks, hostels, information boards, publications, speeches, etc.) and in propagating the protection of nature. From many examples of activity of the Society, it is worth realizing that thanks to it a profile of the geological Karkonosze structure was placed on present Kościuszk Hill, and a commemorative board – on the building where Kaspar Schwenckfeldt, once famous specialist in the arts, had lived.¹¹⁶ A meteorological kiosk, put into operation in 1883, enjoyed a great popularity. There, with the help of appropriate instruments, one was taking measurements of pressure, temperature, humidity of air, and tourists could get to know an every day weather forecast for Jelenia Góra and the Karkonosze Mountains.¹¹⁷

The openings of the Museum of the Karkonosze Mountains in Jelenia Góra and of the view tower on Krzywoustego Hill were important events from the point of view of the development of tourism. An idea of building the latter one appeared in 1891.¹¹⁸ A special committee was established which for several years gathered finances for the completion of this project. In 1911, the construction of the tower was begun, and thanks to the remained file documentation we know that works were commissioned to a local company “Paul Conrad & Co.”. The building was raised on a plan of an ellipse, and the height of the tower, which received the name: “Imperial”, was 35 metres.¹¹⁹ The new building quickly became an attraction of the city.

The Garden of Muses with Helicon on Siodlo Hill, established by the mayor Johann Christoph Schönaue, also enjoyed

¹¹⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, p. 140

¹¹⁷ *Kotlina Jeleniogórska, Słownik geografii turystycznej Sudetów*, editorship by Marek Staffa, Wrocław 1999, p.36

¹¹⁸ Krzysztof Marecki, Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, *100 lat kolei doliny Bobru*, Jelenia Góra 2010, p.77

¹¹⁹ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 4976

informator zawierający wiele pożytecznych informacji dla turystów, prowadzono akcję reklamową promującą Jelenią Górę w prasie na plakatach reklamowych, organizowano sympozja popularnonaukowe oraz akcje i konkursy, których celem była poprawa estetyki i wizerunku miasta.

Okres I wojny światowej (1914 – 1918), a zwłaszcza trudne czasy powojenne, zahamowały nieco napływ turystów i kuracjuszy. W okresie międzywojennym napływ turystów do Jeleniej Góry był zależny od sytuacji gospodarczej. W czasach kryzysu na początku lat 20., a następnie w latach 30. XX w., liczba turystów wyraźnie spadała. Jednak dzięki propagowaniu ruchu turystycznego i zmianom organizacyjnym, tendencja ta nie była długotrwała. W 1921 r. w Jeleniej Górze utworzono specjalne biuro promujące w Niemczech i Europie walory Karkonoszy i Gór Izerskich oraz zajmujące się obsługą ruchu turystycznego. Przekształciło się ono w Biuro Podróży „Rig”. Miało swoje przedstawicielstwa nie tylko na terenie powiatu jeleniogórskiego, ale również w Czechosłowacji, Austrii, na terenie Wolnego Miasta Gdańsk oraz w miastach niemieckich. Do dalszego rozwoju turystyki przyczyniły się kolejne udogodnienia komunikacyjne, zwłaszcza kolejowe (dokonano elektryfikacji większości linii kolejowych). W 2. poł. lat 20. XX w. miasto uzyskało również połączenia lotnicze, m.in. z Wrocławiem, Berlinem, Lipskiem¹²⁰.

Turystów i urlopowiczów, trafiających do Jeleniej Góry, obsługiwała też coraz większa liczba hoteli, zajazdów oraz punktów gastronomicznych.

Obdobie 1. světové války (1914–1918) a zejména těžké poválečné období zbrzdily příliv turistů a lázeňských hostů. V meziválečném období byl příliv turistů do Jelení Hory závislý na hospodářské situaci. V období krize na počátku 20. let a v 30 letech 20. století počet turistů významně poklesl. Díky propagaci turistického ruchu a organizačním změnám však tato tendence nebyla dlouhodobá. V roce 1921 vznikla v Jelení Hoře speciální kancelář, která v Německu a v Evropě propagovala Krkonoše a Jizerské Hory a zabývala se podporou cestovního ruchu. Později se změnila v cestovní kancelář Rig. Měla své pobočky nejen na území jelenohorského okresu, ale také v Československu, Rakousku, ve Svobodném městě Gdaňsk a v německých městech. O další rozvoj turistiky se zasloužilo další zlepšení dopravní sítě, zejména železniční (byla provedena elektrifikace většiny železničních linek). V druhé polovině dvacátých let 20. století město získalo také letecké spojení mimo jiné s Vratislaví, Berlínem a Lipskem¹²⁰.

O turisty a výletníky, kteří přijížděli do Jelení Hory, se staral stále větší počet hotelů, hostinců a pohostinství.

a great popularity among townspeople and tourists.

Activities in favour of tourism in Jelenia Góra and the area were supported by the Committee of Tourism, being since 1907 the body of the local municipality. From its initiative, a street plan was published, a guide book containing a lot of useful information for tourists was elaborated, an advertising campaign was being led promoting Jelenia Góra in the press and on advertising posters; popular and scientific conferences, actions, and competitions were being organised, purpose of which was an improvement of the aesthetics and the image of the city.

The period of the First World War (1914–1918), and especially the post-war difficult times slowed down a little bit the inflow of tourists and patients. In the inter-war period, the inflow of tourists to Jelenia Góra was dependent on the economic situation. In times of crisis, at the beginning of the twenties and then in the thirties of the twentieth century, the number of tourists clearly dropped down. However, thanks to the propagation of tourist movement and organizational changes, this tendency was not lasting long.

In 1921 in Jelenia Góra a special bureau, promoting advantages of the Karkonosze and the Izerskie Mountains in Germany and Europe and dealing with the service of tourist movement, was formed. It was transformed into a “Rig” Travel Agency. It had its representative offices not only in Jelenia Góra district but also in Bohemia, Austria, in the area of the Free City Gdańsk and in German cities. Subsequent communication conveniences contributed to the further development of tourism, especially train transportation (electrification of the majority of railway lines). In the second half of the twenties of the twentieth century, the city also received air-passenger transport, among others to Wrocław, Berlin, and Lipsk.¹²⁰

Tourists and holiday makers, finding their way to Jelenia Góra, were served by more and more substantial amounts of hotels, inns, and catering points.

¹²⁰ J. Urbańczyk, *Lotnisko w Jeleniej Górze 1921–1945*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XLII, 2010, s. 101–104.

¹²⁰ Jacek Urbańczyk, *Lotnisko w Jeleniej Górze 1921–1945*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XLII, 2010, s. 101–104

¹²⁰ Jacek Urbańczyk, *Lotnisko w Jeleniej Górze 1921–1945*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. XLII, 2010, pp. 101–104

Rozwój przestrzenny Jeleniej Góry w XIX i na początku XX w.

Po wojnie trzydziestoletniej Jelenia Góra zaczęła się powoli odbudowywać. Był to długi proces, przerywany różnymi klęskami żywiołowymi i konfliktami. W okresie tym, (2. poł. XVII i XVIII wiek) w dalszym ciągu, najliczniej reprezentowane były zawody rzemieślnicze i spożywczych. Z końcem XVIII w. w Jeleniej Górze działała papiernia, folusz i cegielnia. W 1787 r. król pruski zezwolił na budowę trzeciej na Śląsku, po Wrocławiu i Głogowie, manufaktury rafinacji cukru z trzciny cukrowej. Zakład rozpoczął produkcję już w następnym roku. Swą działalność manufaktura zakończyła w połowie XIX w., nie wytrzymując konkurencji innych cukrowni¹²¹. Miasto szybko się rozwijało, a średniowieczne mury powstrzymywały rozwój urbanistyczny miasta. W 1862 r. podjęto decyzję o ich rozbiórce, pozostawiając jedynie niektóre fragmenty. Najgwałtowniejszy rozwój miasta rozpoczął się w XIX i na początku XX stulecia, a w szczególności po uruchomieniu linii kolejowej. W 1866 r. Jelenia Góra otrzymała połączenie kolejowe z Lubaniem. Ruch pociągu stał się możliwy po wybudowaniu dużego mostu nad Bobrem w Borowym Jarze. W kolejnym roku uruchomiono połączenie do Wałbrzycha. Dzięki tej linii, która otrzymała nazwę Śląskiej Kolei Górskiej, stolica Karkonoszy została skomunikowana z głównymi miastami Niemiec. Wraz z budową trasy w 1865 r., wybudowano dworzec kolejowy z magazynami. Warto zaznaczyć, że przy rozbudowie linii kolejowych, dworzec i okoliczną infrastrukturę kilkakrotnie rozbudowywano i przebudowywano¹²². Nie był to koniec inwestycji kolejowych w regionie. W kolejnych latach starano się połączyć stolicę Karkonoszy z pozostałymi miejscowościami. W 1882 r. Jelenia Góra uzyskała połączenie z Kowarami, a później z Kamienną Górą i Karpaczem. Niezwykle kosztownym i trudnym zadaniem było wybudowanie odcinka Jelenia Góra – Cieplice – Sobieszów – Piechowice – Szklarska Poręba – Jakuszyce i dalej do Libierca. Tory należało przeprowadzić

¹²¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 96–97 i 110.

¹²² P. Dominas, Koleje regionu kaczawskiego (Lwówek Śląski – Złotoryja – Marciszów, Jelenia Góra – Wleń – Lwówek Śląski), Jelenia Góra 2012, s. 178.

Urbanistický rozvoj Jelení Hory v 19. a na počátku 20. století

Po třicetileté válce se Jelení Hora začala pomalu obnovovat. Byl to dlouhý proces, přerušovaný různými živelnými pohromami a konflikty. V této době (druhá polovina 17. století a 18. století) bylo nadále nejpočetněji zastoupeno tkalcovské řemeslo a výroba potravin. Na konci 18. století v Jelení Hoře působila papírna, valchovna a cihelna. V roce 1787 pruský král souhlasil se stavbou třetího cukrovaru ve Slezsku, po Vratislavi a Hlohově. V této manufaktuře se zpracovával cukr z cukrové třtiny. Cukrovar zahájil výrobu už v následujícím roce. Svou činnost ukončil v polovině 19. století, kdy neodolal konkurenci ostatních cukrovarů¹²¹. Město se rychle rozvíjelo a středověké zdi zadržovaly urbanistický rozvoj města. V roce 1862 bylo přijato rozhodnutí o jejich demolici a ponechání jen některých částí. Nejdynamičtější rozvoj města probíhal v 19. a na počátku 20. století a zejména po zavedení železnice. V roce 1866 Jelení Hora získala železniční spojení s Lubaním. Železniční spojení bylo zavedeno až po dostavbě velkého mostu nad řekou Bobr v Borovém Jaru. V dalším roce bylo zavedeno spojení do Valbřichu. Díky tomuto spojení, které získalo název Slezská horská dráha, bylo hlavní město Krkonoš spojeno s hlavními německými městy. Současně se stavbou dráhy v roce 1865 bylo postaveno nádraží včetně skladů. Je důležité poznamenat, že společně s rozvojem a výstavbou železnice bylo nádraží a okolní infrastruktura několikrát rozšiřována a přestavována¹²². To však nebyl konec investic do železnice v regionu. V dalších letech pokračovalo úsilí o spojení Jelení Hory s ostatními městy. V roce 1882 bylo město spojeno s Kowary, později s Kamennou Horou a Karpaczem. Velmi nákladným a těžkým úkolem byla výstavba úseku Jelení Hora – Teplice – Soběšov – Piechowice – Sklářská Poruba – Jakusice až do Liberce. Dráha musela vést přes vysoké hory. Stavba, která byla

¹²¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, ed. Zbigniewa Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 96–97 i 110

¹²² Przemysław Dominas, Koleje regionu kaczawskiego (Lwówek Śląski-Złotoryja-Marciszów, Jelenia Góra-Wleń-Lwówek Śląski), Jelenia Góra 2012, s. 178

Spatial development of Jelenia Góra in the 19th and at the beginning of the 20th century

After the Thirty-Years' War, Jelenia Góra was slowly being rebuilt. It was a long process, interrupted by different natural disasters and conflicts. In that period (the second half of the seventeenth and the eighteenth century), still the most numerous professions were weaving and food products crafts. With the end of the eighteenth century, in Jelenia Góra there were operating a paper mill, a fulling mill, and a brickyard. In 1787, the Prussian king allowed to build the third in Silesia, after Wrocław and Głogów, manufacture of refining sugar from sugar cane. The plant began the production already in the next year. The manufacture completed its activity in the mid-nineteenth century as it did not withstand the competition of other sugar plants.¹²¹ The city quickly developed, and medieval walls were restraining the urban planning development of the city. In 1862 a decision on their demolition was taken, saving only some fragments.

The most rapid development of the city started in the nineteenth century and at the beginning of the twentieth century and in particular after introducing the railway line. In 1866, Jelenia Góra received the rail connection with Lubań. The train traffic became possible after building a big bridge over the Bóbr River in Borowy Gorge. In the consecutive year, the connection to Wałbrzych was established. Thanks to this line, which received the name of the Silesian Mountain Rail, the Karkonosze capital city was communicated with principal cities of Germany. Along with the construction of the route, in 1865, a railway station with warehouses were built. It is worthwhile emphasizing that together with the development and expansion of railway lines, the station and the local infrastructure were repeatedly extended and rebuilt.¹²² It was not the end of railway investments in the region. In consecutive years one tried to connect the capital city of the Karkonosze

¹²¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, editorship of Zbigniew Kwaśny, Wrocław 1989, pp. 96–97 and 110

¹²² Przemysław Dominas, Koleje regionu kaczawskiego (Lwówek Śląski-Złotoryja-Marciszów, Jelenia Góra-Wleń-Lwówek Śląski), Jelenia Góra 2012, p. 178

przez wysokie góry. Budowana od 1888 r. linia została otwarta w 1902 r.¹²³. Ostatnią większą inwestycją kolejową była budowa odcinka Lwówek Śląski – Wleń – Jelenia Góra. By zrealizować inwestycję, należało przebić trzy tunele i wybudować kilka mostów oraz żelbetonową estakadę¹²⁴. Po ponad czterech latach, w 1909 r. otwarto i tę linię¹²⁵.

Kolej była impulsem dla całej karkonoskiej gospodarki. Już wcześniej w okolicy powstały liczne tartaki i papiernie, które rozbudowywano. Fabryki papieru były budowane od podstaw lub powstawały z dawnych młynów papierniczych w 2. poł. XIX w.: w Dąbrowicy (1837 r.), Miłkowie (1844 – 1845), Łomnicy (około 1849 r.), Jeleniej Górze, Cunnersdorfie, Strupicach i Piechowicach (1853 r.), Janowicach Wielkich, Borowym Jarze i innych. Dla potrzeb tych fabryk powstał, w 1854 r. w Cieplicach, zakład remontujący urządzenia papiernicze. Jego właścicielem był wrocławianin Heinrich Füllner. Z czasem, we wsi Malinnik Füllner zakupił nieruchomości, które pozwoliły mu się rozwijać. Wraz ze zdobytym doświadczeniem, właściciel podejmował się trudniejszych zadań, aż z czasem, w 1865 r. wybudował kompletną maszynę papierniczą. Po śmierci Heinricha Füllnera w 1889 r. zakład przejął jego syn Eugen i znacznie go rozwinął. Zlecenia zdobywał już nie tylko z Niemiec, ale i z Holandii, Azji, Ameryki Północnej i Południowej. W 1920 r. Eugen Füllner sprzedał przedsiębiorstwo wrocławskiemu koncernowi Linke Hoffman Lauchhammer A.G.¹²⁶.

Po wybudowaniu linii kolejowej i w Jeleniej Górze zaczęły powstawać większe zakłady przemysłowe. Jednym z największych był zakład Budowy Maszyn, Odlewni Żelaza i Kotłarni „Starke&Hoffmann”. Firma ta została założona przez Alexandra Starke i Richarda Hofmanna 13 stycznia 1868 r. Siedziba mieściła się w dawnej suszarni Inu. Przystosowanie pomieszczeń, instalacja urządzeń maszyn parowych itp. trwała kilka miesięcy i dopiero 2 lipca 1868 r. ru-

zahájena v roce 1888, byla předána do užívání v roce 1902¹²³. Poslední rozsáhlejší investicí do železnice byla stavba úseku Lwówek Śląski – Wleń - Jelení Hora. V rámci ní musely být proraženy tři tunely, bylo postaveno několik mostů a železobetonová estakáda¹²⁴. Po čtyřech letech prací byla v roce 1909 otevřena i tato železnice¹²⁵.

Železnice byla impulsem pro celou krkonošskou ekonomiku. Už dříve v okolí vznikly četné pily a papírny, které se dále rozšiřovaly. Továrny na papír se stavěly na zelené louce nebo vznikaly ze starších papírových mlýnů v Dąbrowici (1837), Miłkowě (1844–1845), Łomnici (1849), Jelení Hoře, Cunnersdorfu, Strupicích a Piechowicích (1853), Velkých Janovicích, Borowém Jaru a ještě v několika dalších obcích, v druhé polovině 19. století. Pro potřeby těchto továren vznikl v roce 1854 v Teplicích závod na opravu papírnických zařízení. Jeho majitelem byl Heinrich Füllner, který pocházel z Vratislavi. Füllner později koupil v obci Malinnik nemovitosti, které mu umožnily, aby mohl své podnikání dále rozvíjet. Společně s nabytými zkušenostmi se ujímal obtížnějších úkolů až postupně v roce 1865 vybuodoval kompletní papírnický stroj. Po smrti Heinricha Füllnera v roce 1889 převzal jeho firmu jeho syn Eugen a významně ji rozšířil. Zakázky získával nejen v Německu, ale také v Holandsku, Asii, Severní a Jižní Americe. V roce 1920 Eugen Füllner prodal firmu vratislavskému koncernu Linke Hoffman Lauchhammer A.G.¹²⁶.

Po dostavění železnice začaly i v Jelení Hoře vznikat větší průmyslové závody. Jedním z největších byla firma na výrobu strojů, odlévání železa a výrobu kotlů Starke&Hoffmann. Společnost byla založena Alexandrem Starkem a Richardem Hofmannem 13. ledna 1868. Sídlo se nacházelo v původní sušárně Inu. Přizpůsobení místností, instalace zařízení (parních strojů atd.) trvalo několik měsíců a teprve 2. července 1868 byla zahájena výroba. Podnik vyráběl stroje a železné a železobetonové konstrukce. Odběrateli byly okolní továrny na papír a karton,

Mountains with other towns. In 1882, Jelenia Góra received a connection to Kowary, and subsequently with Kamienna Góra and Karpacz. The section Jelenia Góra–Cieplice–Sobieszów–Piechowice–Szklarska Poręba–Jakuszyce and further on to Liberec was an unusually expensive and difficult task. Railway tracks had to run through high mountains. The line, built since 1888, was opened in 1902.¹²³ The last bigger railway investment was the construction of the section: Lwówek Śląski–Wleń–Jelenia Góra. In order to accomplish the investment, one had to dig three tunnels and build a few bridges and a reinforced concrete trestle bridge.¹²⁴ After over four years, in 1909, also this line was opened.¹²⁵

The railway was an impulse for the entire Karkonosze Mountains economy. Earlier, numerous lumber mills and paper factories had been built in the surroundings, which now were being extended. Paper factories were built from scratch or they rose from old paper mills in: Dąbrowica (1837), Miłków (1844–1845), Łomnica (about 1849), Jelenia Góra, Cunnersdorf, Strupice, and Piechowice (1853), Janowice Wielkie, Borowy Gorge, and a few others in the second half of the nineteenth century.

In 1854 in Cieplice, a unit repairing paper mechanisms was formed for purposes of these factories. Its owner was an inhabitant of Wrocław, Heinrich Füllner. With time, Füllner purchased real estates in the village Malinnik for expansion. Along with the past experience, the owner was gradually undertaking more difficult tasks until, with time, in 1865 he built a complete paper machine. After death of Heinrich Füllner in 1889, his son, Eugen, took over the unit – and substantially developed it. He was already receiving orders not only from Germany, but also from the Netherlands, Asia, North and South Americas. In 1920, Eugen Füllner sold the enterprise to Wrocław concern, Linke Hoffman Lauchhammer A.G.¹²⁶

¹²³ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 25.06.1902 r. ; „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 26.06.1902 r.

¹²⁴ K. Marecki, R. Primke, M. Szczerepa, W. Szczerepa, 100 lat kolei doliny Bobru, Jelenia Góra 2009, s. 22–28.

¹²⁵ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 28.08.1909 r.

¹²⁶ M. Szymczyk, 150 lat H. Füllner Fampa Beloit Poland PMPoland, Duszniki Zdrój-Jelenia Góra 2004, s. 23–41.

¹²³ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 25.06.1902 r. „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 26.06.1902 r.

¹²⁴ Krzysztof Marecki, Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, 100 lat kolei doliny Bobru, Jelenia Góra 2009, s. 22–28

¹²⁵ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ z 28.08.1909 r.

¹²⁶ Maciej Szymczyk, 150 lat H. Füllner Fampa Beloit Poland PMPoland, Duszniki Zdrój-Jelenia Góra 2004, s. 23–41

¹²³ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ from 06.25.1902. „Der Bote aus dem Riesengebirge“ from 06.26.1902

¹²⁴ Krzysztof Marecki, Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, 100 lat kolei doliny Bobru, Jelenia Góra 2009, pp. 22–28

¹²⁵ „Der Bote aus dem Riesengebirge“ from 08.28.1909

¹²⁶ Maciej Szymczyk, 150 lat H. Füllner Fampa Beloit Poland PMPoland, Duszniki Zdrój-Jelenia Góra 2004, pp. 23–41

szły produkcja. Zakład produkował maszyny, konstrukcje żelazne i żelbetonowe. Odbiorcami były okoliczne fabryki papieru i tektury, elektrownie wodne, kopalnie. Zakład produkował maszyny parowe, konstrukcje mostów. W 1895 r. fabryka została przekształcona w spółkę akcyjną. Siedem lat później zakład przejął Max Schmidt, który rozbudował przedsiębiorstwo, czyniąc je jednym z największych na Dolnym Śląsku. Firma posiadała przedstawicielstwa w kilku krajach Europy. W czasie I wojny światowej fabryka przestawiła profil produkcji z pokojowej na wojenną, stając się producentem pocisków, granatów, części do samolotów i łodzi podwodnych, kotłów do okrętów torpedowych, ciężkich ciągników¹²⁷.

Kłęska Niemiec w Wielkiej Wojnie, a co zatem idzie ponowne przestawienie produkcji na pokojową, hiperinflacja, a następnie wielki kryzys, spowodowały niebywałe trudności. Doprowadziło to w 1930 r. do upadku i zamknięcia fabryki.

Innym dużym zakładem była fabryka w Cunnersdorfie produkująca celulozę. Z końcem XIX w. ten jeszcze mały zakład produkujący papier kupił niemiecki koncern Schöller. Zakład szybko rozbudowano i unowocześniono, wkrótce rozpoczynając produkcję celulozy papierniczej. O skali inwestycji niech świadczy fakt, iż w fabryce pracowało 1600 osób, a dzienna produkcja celulozy wynosiła około 60 ton. W 1930 r. w wyniku kryzysu fabrykę zamknięto. Dwa lata później celulozownie z okolicznymi terenami kupił koncern „Phrix”. Przez kilka lat nowy właściciel rozbudowywał kombinat, który otrzymał nazwę „Schlesische Zellwolle A.G.”. Po zakończeniu pierwszego etapu w 1937 r. rozpoczęto produkcję włókien sztucznych. Inwestycje w kombinacie kontynuowano do 1941 r.¹²⁸

Znanym nie tylko na Dolnym Śląsku, ale i w Europie, przedsiębiorstwem wywodzącym się z Kotliny Jeleniogórskiej, była Fabryka Likierów Christiana Gotlieba Koenera. Zakład został założony w 1810 r. w Stanisławowie. Napój alkoholowy, który później rozstał się z regionem, produkowany był na bazie ziół karkonoskich. Trunek świetnie się sprzedawał, a jego popularność była coraz większa. Syn właściciela Wilhelm, który przejął interes ojca, w 1850 r. prze-

¹²⁷ Maschinenbau Aktiengesellschaft vormals Starke&Hoffmann Hirschberg in Schlesien 1868–1918, s. 3–19.

¹²⁸ Monografia Jeleniogórskich Zakładów Celulozy i Włókien sztucznych, Jelenia Góra 1967, s. 13–14.

vodni elektrárny a doly. Podnik vyráběl parní stroje a mostní konstrukce. V roce 1895 se továrna změnila na akciovou společnost. O sedm let později převzal podnik Max Schmidt, který jej rozšířil a učinil z něho jeden z největších v Dolním Slezsku. Firma měla své obchodní zástupce v několika evropských zemích. Během 1. světové války závod mění výrobu civilní na vojenskou. Vyráběly se v něm náboje, granáty, součásti do letadel a ponorek, kotlů pro torpédové lodě, těžké valníky¹²⁷.

Porážka Německa ve světové válce a s tím související změna výroby pro civilní účely, hyperinflace a následně velká hospodářská krize způsobily nebyvalé problémy. Důsledkem byl bankrot a uzavření závodu v roce 1930.

Jiným velkým závodem byla továrna v Cunnersdorfu, která vyráběla viskózu. Na konci 19. století tento závod, tehdy ještě malou papírnu, koupil německý koncern Schöller. Továrna se rychle rozšiřovala a modernizovala, brzy zahájila výrobu papírové celulozy. O míře investic může svědčit skutečnost, že v továrně pracovalo 1 600 zaměstnanců a denní výroba celulozy činila přibližně 60 tun. V roce 1930 byla továrna z důvodů hospodářské krize uzavřena. O dva roky později koupil celuložku i s okolními pozemky koncern „Phrix”. Během několika let nový majitel rozšiřoval kombinát, který obdržel název „Schlesische Zellwolle A.G.”. Po ukončení první etapy v roce 1937 byla zahájena výroba umělých vláken. Investice do závodu pokračovaly do roku 1941¹²⁸.

Podnikem, který pocházel z jelenohorské kotliny a byl znám nejen v Dolní Slezsku, ale i v Evropě, byla Továrna likérů Christiana Gotlieba Koenera. Závod byl založen v roce 1810 v Stanisławě. Alkoholický nápoj, který později proslavil tento region, byl vyráběn z krkonošských bylin. Likér se výborně prodával a jeho obliba neustále rostla. Syn majitele Wilhelm, který podnik převzal po otci v roce 1850, přenesl palírnu do Cunnersdorfu u Jelení Hory. Likérka existovala do roku 1945¹²⁹.

¹²⁷ Maschinenbau Aktiengesellschaft vormals Starke&Hoffmann Hirschber in Schlesien 1868–1918, s. 3–19

¹²⁸ Monografia Jeleniogórskich Zakładów Celulozy i Włókien sztucznych, Jelenia Góra 1967, s. 13–14

¹²⁹ Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, Tajemnicze zamki i pałace, cz. 2, Kraków 2010, s. 249–250.

After building a railway line, bigger industrial plants started to emerge also in Jelenia Góra. One of the biggest was a plant of Starke & Hoffmann Machine Building, Foundry of Iron and Boilermaking. This company was founded by Alexander Starke and Richard Hofmann on January 13, 1868. The seat was located in an old flax drying room. Adapting the rooms, an installation of devices (steam engines and so) lasted a few months and only on July 2, 1868, the production started. The unit produced machines, iron and reinforced concrete structures. Neighbouring paper and cardboard factories were the clients, as well as hydro-electric power stations and mines. The works produced steam engines and constructions of bridges. In 1895, the factory was converted into a joint-stock company.

Seven years later, the plant was taken over by Max Schmidt who developed the enterprise, making it one of the biggest in Lower Silesia. The company had representations in a few countries of Europe. During the World War I, the factory changed the scope of production from the peaceful to the wartime kind, becoming a producer of bullets, grenades, parts for planes and submarines, boilers for torpedo ships, and heavy tractors.¹²⁷

The defeat of Germany in the Great War, and in consequence another shift into the peaceful production, hyperinflation, and later on – the Great Depression, caused unprecedented problems. All of that led, in 1930, to the fall and closing down of the factory.

Another big factory was a plant in Cunnersdorf producing cellulose. At the end of the nineteenth century, this still small plant producing paper was bought by the German concern, Schöller. The factory was quickly extended and modernised, and soon began the production of paper cellulose. The scale of investment is proven by facts that 1600 people worked at the factory and the daily production of cellulose was about 60 ton. In 1930, as a result of the crisis, the factory was closed. Two years later, a “Phrix” concern bought the cellulose factory along with nearby areas. In a few years the new owner extended the conglomerate which received the name: “Schlesische Zellwolle A.G.” After the completion of the first phase in 1937, the production of synthetic

¹²⁷ Maschinenbau Aktiengesellschaft vormals Starke&Hoffmann Hirschber in Schlesien 1868–1918, pp. 3–19

niósł gorzelnię do Cunnersdorfu pod Jelenią Górą. Zakład istniał do 1945 r.¹²⁹

Duże zasługi dla rozwoju miasta miał burmistrz Karl Hartung, będący zastępcą burmistrza, a następnie burmistrzem Jeleniej Góry w latach 1892–1919. Przez 27 lat swoich rządów wybudował wodociąg, powiększył zbiorniki wody pitnej, zabezpieczając mieszkańców w wodę. Od 1910 r. zaczęto inwestować w budowę kanalizacji. Nieco wcześniej, bo w 1908 r., powołano zakład komunalny, zajmujący się czystością ulic. Za jego czasów wzniesiono: krematorium (1911), gmach poczty (1912), budynek obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego (1914), budynek Muzeum Towarzystwa Karkonoskiego (1914) oraz szereg innych ważnych obiektów. W 1910 r. Rada Miejska wydała uchwałę dotyczącą ochrony zabytków, a dwa lata później wsparto budownictwo mieszkaniowe. *Postanowiono udzielać pożyczkę hipoteczną nawet do 75% wartości gruntu budowlanego*¹³⁰. Z początkiem XX w. uchwalono plan zagospodarowania przestrzennego, według którego miasto miało się rozwijać na południowy zachód od dworca kolejowego. Planowano wybudować domy, budynki użyteczności publicznej w otoczeniu parku z mnóstwem zieleni. Nowe osiedle miało być skomunikowane z pozostałą częścią miasta linią tramwajową¹³¹. Osiedle to nie zostało jednak wybudowane w myśl planów. Przyczyną najprawdopodobniej była I wojna światowa i brak pieniędzy.

Jednym z większych sukcesów burmistrza Hartunga była elektryfikacja miasta. W 1908 r. ukończono budowę Elektrowni Miejskiej, której inwestorem były Saksońskie Zakłady „Licht und Kraft Aktiengesellschaft” w Nierdersedlitz koło Drezna. Pracę nad budową trwały bardzo szybko, gdyż rozpoczęto je w listopadzie 1907 r. Do budynku zakładu energetycznego trafiał prąd produkowany w, odległej o 45 km od Jeleniej Góry, elektrowni wodnej na Kwisie w Leśnej.

¹²⁹ R.Primke, M. Szczerepa, W. Szczerepa, Tajemnicze zamki i pałace, cz. 2, Kraków 2010, s. 249–250.

¹³⁰ I. Łaborewicz, Karl Arthur Hartung burmistrz Jeleniej Góry lat pokoju i I wojny światowej (w 70-tą rocznicę śmierci), „Skarbiec Duchy Gór”, nr 4/2006 (40), s. 6.

¹³¹ Der Bebauungsplan für „Fischerberggelände” zu Hirschberg in Schlesien, brak miejsca i data wydania s.3–28

Velkou zásluhu na rozvoji města měl Karl Hartung, který byl zástupcem starosty a následně i starostou Jelení Hory v letech 1892–1919. Po dobu 27 let svého úřadování vybudoval vodovody, rozšiřoval nádrže na pitnou vodu. Od roku 1910 byla zahájena výstavba kanalizace. O něco dříve v roce 1908 vznikl podnik komunálních služeb, který se zabýval úklidem ulic. Za jeho úřadování bylo postaveno krematorium (1911), poštovní úřad (1912), budova současného gymnázia Stefana Žeromského (1914), budova Muzea Krkonošského spolku (1914) a řada jiných důležitých objektů. V roce 1910 vydala městská rada vyhlášku o ochraně památek a o dva roky později byla podpořena výstavba bytů. *Bylo rozhodnuto o poskytnutí hypotečního úvěru až do 75 % hodnoty stavebního pozemku*¹³⁰. Na počátku 20. století je schválen územní plán, podle kterého se město mělo rozvíjet směrem na jihozápad od železničního nádraží. Byla naplánována výstavba bytových domů, budov občanské výstavby obklopených parkem s množstvím zeleně. Nové sídliště mělo být spojeno se starou částí města tramvajovou linkou¹³¹. Toto sídliště však nebylo postaveno podle původních plánů. Příčinou byla s největší pravděpodobností 1. světová válka a nedostatek peněz.

Jedním z větších úspěchů starosty Hartunga byla elektrifikace města. V roce 1908 byla ukončena stavba městské elektrárny, jejímž investorem byly Saské závody Licht und Kraft Aktiengesellschaft v Nierdersedlitz u Drážďan. Práce na stavbě trvaly velmi rychle, protože byly zahájeny v listopadu roku 1907. Do budovy energetického závodu směřoval proud vyrobený ve vodní elektrárně na řece Kwisa v Lesné, která byla od Jelení Hory vzdálena 45 km.

Jeden z jelenohorských novinářů listu „Der Bote im Riesengebirge” takto popsal strojný vybavení elektrárny:

„Poslední červencový den roku 1908 navštívili jelenohorskou elektrárnu za přítomnosti zástupce závodu

¹³⁰ Ivo Laborewicz, Karl Arthur Hartung burmistrz Jeleniej Góry lat pokoju i I wojny światowej (w 70-tą rocznicę śmierci), „Skarbiec Duchy Gór”, č. 4/2006 (40), s. 6

¹³¹ Der Bebauungsplan für „Fischerberggelände” zu Hirschberg in schlesien, bez uvedení místa a data vydání 3–28

fibres was initiated. Investments in the conglomerate were continued up till 1941.¹²⁸

The Factory of Liqueurs of Christian Gotlieb Koerner, originated from Jelenia Góra Valley, was known not only in Lower Silesia but also in Europe. The plant was established in 1810, in Staniszków. An alcoholic beverage which later made the region famous, was produced on the basis of herbs from the Karkonosze Mountains. The alcoholic beverage had a great sale, and its popularity was instantly growing. The son of the owner, William, who in 1850 took over the business of the father, moved the distillery to Cunnersdorf near Jelenia Góra. The plant existed until 1945.¹²⁹

Karl Hartung had great achievements in the development of the city. He was first a deputy of the mayor and then the mayor of Jelenia Góra, in 1892–1919. For 27 years of his governing, water supply systems were built, reservoirs of drinking water were enlarged, securing the residents with water. Since 1910, the investments in construction of the sewage system were started. A bit earlier, in 1908, a municipal unit dealing with the cleaning of streets was established. In that time: a crematorium (1911), building of the post (1912), building of the present Stefan Żeromski Secondary School (1914), building of the Museum of the Karkonosze Mountains Society (1914), and a number of other major facilities, were raised. In 1910, the city council issued a resolution concerning the conservation of monuments, and two years later the housing industry was supported. *One decided to give a mortgage loan, even up to 75% of the value of the building land.*¹³⁰ With the beginning of the twentieth century, a Land Development Plan was passed, according to which one was supposed to develop the city in the south-west direction from the railway station. There were plans to build houses, buildings of public utility, in the surrounding of a park with plenty of greenery. The new housing estate was supposed to be connected with the remaining part of the

¹²⁸ Monografia Jeleniogórskich Zakładów Celulozy i Włókien Sztucznych, Jelenia Góra 1967, pp. 13–14

¹²⁹ Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, Tajemnicze zamki i pałace, part 2, Kraków 2010, pp. 249–250

¹³⁰ Ivo Laborewicz, Karl Arthur Hartung burmistrz Jeleniej Góry lat pokoju i I wojny światowej (w 70-tą rocznicę śmierci), „Skarbiec Duchy Gór”, No. 4/2006 (40), p. 6

Jeden z dziennikarzy jeleniogórskiej gazety „Der Bote im Riesengebirge” tak opisywał działające w elektrowni urządzenia:

*W ostatni dzień lipca 1908 r. jeleniogórską elektrownie, w obecności przedstawiciela zakładu Sachswerken inżyniera Richtera, wizytowali radni miasta. Dzień później, 1 sierpnia 1908 r., uruchomiono generatory silnikowe*¹³².

Według broszury wydanej w 1911 r., opisującej dzieje i uruchomienie zakładu elektrycznego, działał on bez żadnych przeszkód, ciągle zwiększając swoją moc oraz liczbę odbiorców. I tak 31 marca 1910 r. liczba odbiorców światła wynosiła 322, a liczba odbiorców mocy 80¹³³.

Sachsenwerken inżyniera Richtera męśtści radni. O den později, 1. srpna 1908 byly spuštěny motorové generátory”¹³².

Podle brožury vydané v roce 1911, která popisuje historii a spuštění energetického závodu, byl závod v provozu bez větších poruch a neustále zvyšoval svůj výkon a počet odběratelů. A tak 31. března 1910 počet odběratelů světla činil 322 a odběratelů proudu 80¹³³.

city by a tram line.¹³¹ However, this housing estate was not built in accordance to the plans. The First World War and the lack of funds were most probably the reasons.

An electrification of the city was one of the greatest successes of Mayor Hartung. In 1908, the construction of the Municipal Power Station was finished, for which the investor was Saxon Plants Licht und Kraft Aktiengesellschaft in Niedersedlitz near Dresden. The building works lasted very short, as they were initiated in November 1907. The building of the power plant was receiving electricity produced in the hydroelectric power station upon the Kwisá River in Lešna, located 45 km from Jelenia Góra.

One of the journalists of „Der Bote im Riesengebirge”, Jelenia Góra newspaper, described devices working in the power station this way:

“On the last day of July 1908, Jelenia Góra power station was visited by the city councillors, in the presence of a representative of the Sachswerken Plant, engineer Richter. A day later, on August 1 1908, engine generators were started”.¹³²

According to a booklet published in 1911, describing the history and the start up of the electrical plant, it worked without any problems still increasing its power and the number of recipients. On March 31, 1910, the number of the recipients of light was 322, and the number of recipients of power – 80.¹³³

Jelenia Góra w czasie II wojny światowej

W 1939 r. miasto liczyło ponad 35 tysięcy mieszkańców. W latach 30. XX w. znajdowało się tam i w okolicy kilka wielkich zakładów, produkujących m.in. na potrzeby zbrojeniowe. W jeleniogórskich koszarach stacjonowały jednostki piechoty i artylerii górskiej. W pobliskim Jeżowie Sudeckim działał Główny Ośrodek Szkolenia Pilotów Luftwaffe, w którym kurs pilotażu ukończyła m.in. słynna, pochodząca z Jeleniej Góry, Hanna Reitsch. W ośrodku bywał również Wernher von Braun.

W agresji na Polskę we wrześniu 1939 r. uczestniczyli żołnierze z jeleniogórskich garnizonów stacjonujących przy dzisiejszej ulicy Sudeckiej i Grunwaldzkiej – 83 Regimentu Piechoty (dowódca puł-

¹³² „Der Bote aus dem Riesengebirge” z dnia 2.08.1908 r.

¹³³ C. Hoenerer, *Das Elektrizitätswerk Hirschberg i. Schl.*, brak miejsca wydania, 1911.

Jelení Hora za 2. světové války

V roce 1939 mělo město více než 35 tisíc obyvatel. Ve třicátých letech 20. století zde a v okolí existovalo několik velkých závodů, jejichž výroba byla zaměřena na zbrojní průmysl. V jelenohorských kasárnách pobývaly oddíly pěchoty a horského dělostřelectva. V nedalekém Ježově Sudeckém působil hlavní školicí středisko pilotů Luftwaffe, ve kterém ukončila pilotní kurs mimo jiné slavná jelenohorská rodačka Hanna Reitschová. Ve středisku pobýval také Wernher von Braun.

Útoku na Polsko v září 1939 se účastnili vojáci z jelenohorských kasáren, které stály u dnešní Sudecké a Grunwaldzké ulice – 83. pěšího regimentu (velitel

¹³² „Der Bote aus dem Riesengebirge” ze dne 2.08.1908 r.

¹³³ C. Hoenerer, *Das Elektrizitätswerk Hirschberg i. Schl.*, bez uvedení místa vydání, 1911

Jelenia Góra during the Second World War

In 1939, the city had over 35 thousand inhabitants. In the thirties of the twentieth century, in the city and in the area there were located a few large industrial plants, with production, among others, that fulfilled armament needs. Units of the infantry and mountain artillery were stationed in Jelenia Góra barracks. In nearby Jeżów Sudecki the Main Training Centre of Luftwaffe Pilots worked where, among others, a famous Hanna Reitsch, coming from Jelenia Góra, completed her flight training. Wernher von Braun was also visiting the centre.

Soldiers from Jelenia Góra garrison participated in the invasion of Poland, in

¹³¹ Der Bebauungsplan für „Fischerberggelände” zu Hirschberg in Schlesien, place and date of publishing unknown, pp. 3–28

¹³² „Der Bote aus dem Riesengebirge” from August 2, 1908

¹³³ C. Hoenerer, *Das Elektrizitätswerk Hirschberg i. Schl.*, place of publishing unknown, 1911

kownik von Hitrock) oraz 28 Regimentu Artylerii Górskiej¹³⁴. W koszarach w czasie wojny stacjonowały i szkoliły się jednostki zapasowe tych oddziałów oraz zatrzymywały się lub wypoczywały oddziały idące lub powracające z frontu.

Od 1 września 1939 r. w lokalnej prasie ukazywały się artykuły i komunikaty o zwycięstwach III Rzeszy, ale też coraz częściej pojawiały się nekrologi poległych żołnierzy z Jeleniej Góry i okolic. Wielkim wydarzeniem dla mieszkańców Kotliny Jeleniogórskiej była śmierć hr. Fritza Schaffgotscha, kawalerzysty 8 Pułku Kawalerii. Zginął 22 września 1939 r., niedaleko miejscowości Zawady pod Skierniewicami, kiedy to jego patrol wpadł na polski oddział, który w krótkiej bitwie rozbił Niemców. Poległych żołnierzy niemieckich pochowano na miejscu, zaznaczając mogiły krzyżami z tabliczkami informacyjnymi. Po przesunięciu się linii frontu, Niemcy dokonali ekshumacji zwłok Schaffgotscha, które w cynowej trumnie przewieziono do Ciepliec, gdzie został pochowany w rodzinnej krypcie, jak przystało na arystokratę. W miejscowej gazecie „Beobachter im Iser- und Riesengebirge” z dnia 3 października 1939 r. ukazał się półstronicowy nekrolog, informujący o okolicznościach śmierci oraz pogrzebie¹³⁵.

Przez pierwsze lata wojny Jelenia Góra nie odczuwała ciężaru działań militarnych, gdyż fronty II wojny światowej były daleko. Ale do czasu. Najwcześniej zaczęto odczuwać brak pracowników, szczególnie fachowców w jeleniogórskich fabrykach. Od 1941 r., czyli od momentu wybuchu wojny III Rzeszy ze Związkiem Radzieckim, coraz częściej zaczęto powoływać młodych Niemców w szeregi armii niemieckiej. By uzupełnić braki kadrowe w fabrykach w latach 1941–1942, na roboty przymusowe do Jeleniej Góry sprowadzono ponad 1700 osób, z czego 517 Francuzów, pół tysiąca Czechów i Słowaków, 294 Belgów oraz 216 pracowników narodowości polskiej. W kolejnych miesiącach, w związku z rozbudową fabryk lub uruchamianiem zakładów ewakuowanych z zachodnich Niemiec, które często były bombardowane przez alianckie naloty, liczba robotników przymu-

plukownik von Hitrock) a 28. regimentu horského dělostřelectva¹³⁴. V kasárnách během války pobývaly a školily se rezervní jednotky těchto oddílů a zdržovaly se zde nebo odpočívaly oddíly, které šly na frontu nebo se z ní vracely.

Od 1. září 1939 v místním tisku vycházely články a zprávy o vítězném tažení nacistického Německa, ale stále častěji se začaly objevovat také nekrology padlých vojáků z Jelení Hory a okolí. Velkou událostí pro obyvatele jelenohorské kotliny byla smrt hrófa Fritze Schaffgotsche, kavalerysta 8. pluku kavalérie. Padl 22. září 1939 nedaleko obce Zawady u Skierniewic, když jeho hlídka narazila na polský oddíl, který po krátkém boji Němce zneškodnil. Padlí němečtí vojáci byli pochováni na místě, jejichž mohyly byly označeny kříži s informačními tabulkami. Po přesunu fronty Němci provedli exhumaci tělesných pozůstatků Schaffgotsche, které byly v cínové rakvi převezeny do Teplic, kde byl pochován v rodinné hrobce, jak se na šlechtice slušelo. V místních novinách *Beobachter im Iser und Riesengebirge* ze dne 3. října 1939 vyšel půlstránkový nekrolog, který informoval o okolnostech jeho smrti a pohřbu¹³⁵.

Během prvních let války Jelení Hora nepociťovala tíhu válečných operací, protože fronty 2. světové války byly daleko. Ale jen do času. Nejdříve začala pociťovat nedostatek pracovníků, zejména odborníků, v jelenohorských továrnách. Od roku 1941, tedy od začátku války nacistického Německa se Sovětským svazem, byli do řad německé armády stále častěji povolováni mladí Němci. Aby byl doplněn nedostatek pracovních sil v továrnách v letech 1941–1942 bylo k totálnímu nasazení do Jelení Hory přivedeno více než 1 700 osob, z toho 517 Francouzů, půl tisíce Čechů a Slováků, 294 Belgičanů a 216 pracovníků polské národnosti. V dalších měsících v souvislosti s rozšířením továren nebo zprovozněním závodů přenesených ze západního Německa, které byly často bombardovány nálety spojenců, počet totálně nasazených rostl. A tak v prosinci 1943 v jelenohorském okrese pracovalo už 6 793 cizinců, což představovalo 17,6

September 1939. They were stationed at today's Sudecka and Grunwaldzka Streets – 83rd Infantry Regiment (commander Colonel von Hitrock) and 28th Regiment of Mountain Artillery.¹³⁴ During the war, in barracks reserve units of these divisions were garrisoned and trained, and squads going or returning from the front line stopped or rested here.

Since September 1, 1939, articles and announcements of victories of the III Reich were published in a local press, but also obituary notices of soldiers from Jelenia Góra and the area, killed in action, started appearing more and more often. For residents of Jelenia Góra Valley the death of Count Fritz Schaffgotsch was a great event, a cavalryman of the 8th Cavalry Regiment. He died on September 22, 1939, around Zawada near Skierniewice, when his patrol hit a Polish detachment which in a brief battle defeated the Germans. The German soldiers killed in action were buried on the spot, graves marked with crosses with information plates.

When the front line moved, the Germans exhumed the remains of Schaffgotsch which were transported to Ciepliec in a pewter coffin, where he was buried in the family crypt, being an aristocrat. In the local newspaper, *Beobachter im Iser = und Riesengebirge*, from October 3, 1939, there was a half-page obituary notice informing about the death circumstances and the funeral.¹³⁵

During the first years of war, Jelenia Góra did not feel the weight of military actions, because fronts of the World War II were far away. Till the certain time. The lacking of employees, particularly of specialists in Jelenia Góra factories, was quickly noticeable. Since 1941, from the moment of an outbreak of the war between the III Reich and the Soviet Union, young Germans started to be more and more often appointed into ranks of the German army. In order to supplement staff shortages in factories, in years 1941–1942 over 1700 people were brought to Jelenia Góra as forced labour; including: 517 Frenchmen, half a thousand of Czechs and Slovaks, 294 Belgians and 216 employees of the Polish nationality.

In consecutive months, in relation to the expansion of factories or starting the

¹³⁴ Z. Kuśmierek, *Wojsko w dziejach Jeleniej Góry do 1945 r.*, „Rocznik Jeleniogórski” Supplement t. 36, Jelenia Góra 2004, s. 18.

¹³⁵ „Beobachter im Iser - und Riesengebirge”, 3.10.1939.

¹³⁴ Zbigniew Kuśmierek, *Wojsko w dziejach Jeleniej Góry do 1945 r.*, „Rocznik Jeleniogórski” supplement t. 36, Jelenia Góra 2004, s. 18

¹³⁵ „Beobachter im Iser und Riesengebirge”, 3.10.1939

¹³⁴ Zbigniew Kuśmierek, *Wojsko w dziejach Jeleniej Góry do 1945 r.*, „Rocznik Jeleniogórski” supplement vol. 36, Jelenia Góra 2004, p. 18

¹³⁵ „Beobachter im Iser und Riesengebirge”, from October 3, 1939

sowych wzrastała. I tak w grudniu 1943 r., w powiecie jeleniogórskim, pracowało już 6793 pracowników cudzoziemskich, co stanowiło 17,6 % wszystkich zatrudnionych; w sierpniu 1944 r. liczba ta sięgnęła 8299 osób, czyli 20,7 % ogółu zatrudnionych. Do tej liczby należy dodać pracujących w zakładach przemysłowych i rolnictwie jeńców wojennych, których liczba sięgała ponad 2160 w 1944 r. Byli wśród nich: Jugosłowianie – najlicniejsza grupa, Anglicy, Rosjanie, Belgowie i inni. W Kotlinie Jeleniogórskiej działały również filie obozu Gross-Rosen¹³⁶.

Do Jeleniej Góry przeniesiono też wiele zakładów zbrojeniowych zagrożonych alianckimi nalotami bombowymi. Były to m.in.: „Askania-Werke A.G.” z Berlina-Freidenau, firma „Bartaune Komm. -Ges. Flugzeugtechnik”, w Krzaczyne znalazł miejsce zakład „Wilhelm Schmiedding” z Kolonii, a w Mysłakowicach ulokowano „I.G. Farben-Industrie A. G.” z Berlina.

Powyższe dane pochodzą z lipca i sierpnia 1943 r. W toku były przenosiny innych zakładów przemysłowych. Wraz ze zbliżającym się frontem do Jeleniej Góry i okolic przeniesiono urzędy: bibliotekę państwową, akademię wojenną, wyższe dowództwo wojskowe, rząd krakowski (władze Generalnej Guberni), instytut językoznawstwa¹³⁷.

Na początku maja 1945 r. w mieście zapanował zamęt. Została przerwana łączność telefoniczna, zdarzały się samobójstwa, dzieci, ginące w trakcie transportu, dla których na jeleniogórskim dworcu kolejowym utworzono punkt zborny, na próżno czekały na swych rodziców. 7 maja 1945 r. przerwano pracę w bankach i na poczcie, przestała działać komunikacja miejska. Niemcy wiedzieli już, że przegrali wojnę i niepewni swego losu czekali, co przyniosą następane dni.

Dnia 7 bądź 8 maja 1945 r. z Jeleniej Góry odjechał ostatni pociąg z rodzinami żołnierzy i ważniejszych notabli. Chwilę później most na Bobrze w Borowym Jarze został wysadzony.

9 maja do miasta wkroczył patrol wojsk radzieckich¹³⁸.

% všech zaměstnanců; v srpnu roku 1944 tento počet dosahoval 8 299 osob, neboli 20,7 % všech zaměstnanců. K tomuto počtu je potřeba připočítat válečné zajatce zaměstnané v průmyslových závodech a v zemědělství. Jejich počet v roce 1944 přesahoval 2 160. Byli mezi nimi: Jugoslávci – nejpočetnější skupina, dále Angličané, Rusové, Belgičané a další. V Jelenohorské kotlině působily také pobočky koncentračního tábora Gross-Rosen¹³⁶.

Do Jelení Hory byla přenesena také řada zbrojařských podniků, které byly ohroženy bombovými nálety spojenců. Mezi nimi byli: Askania-Werke A.G. z Berlína-Freidenau, firma Bartaune Komm. – Ges. Flugzeugtechnik, v Krzaczyne našel místo podnik Wilhelm Schmiedding z Kolína nad Rýnem a v Mysłakowicích bylo umístěno I.G. Farben-Industrie A. G. z Berlína.

Výše uvedené údaje pocházejí z července a srpna roku 1943. V té době probíhalo stěhování dalších průmyslových závodů. S postupující frontou byly do Jelení Hory a okolí přestěhovány úřady: státní knihovna, vojenská akademie, vyšší vojenské velení, krakovská vláda (vláda Generálního gouvernementu), jazykovědný institut¹³⁷.

Na počátku května 1945 ve městě zavládl chaos. Bylo přerušeno telefonické spojení, objevovaly se sebevraždy, děti, které umíraly během transportu a pro které bylo na jelenohorském nádraží vytvořeno sběrné místo, marně čekaly na své rodiče. 7. května 1945 byla přerušena práce v bankách a na poště, přestala fungovat městská doprava. Němci už věděli, že prohráli válku a nejisti svým dalším osudem čekali, co jim přinesou následující dny.

Ve dnech 7. nebo 8. května z Jelení Hory odjel poslední vlak s rodinami vojáků a významnějších úředníků. Po překročení mostu na řece Bobru v Bobrovém Jaru byl most vyhozen do povětří.

Následující den, 9. května do města vstoupila hlídka sovětských vojsk¹³⁸.

plants evacuated from western Germany which were frequently bombed by air-raids of the Allies, the number of forced labourers was rising. Still, in December 1943 in Jelenia Góra district 6793 foreign employees worked what constituted 17.6 % of all the employees; in August 1944 the number reached up to 8299 people, i.e. 20.7 % of all the employees. One should add prisoners of war working in industrial plants and the farming, number of which reached over 2160 in 1944. Among them there were: Yugoslavians – the most numerous group, Englishmen, Russians, Belgians and others. Branches of Gross-Rosen concentration camp worked also in Jelenia Góra Valley.¹³⁶

A lot of armament plants, threatened with air-raids of the Allies, were also moved to Jelenia Góra. There were among others: Askania-Werke A.G. from Berlin-Freidenau, Bartaune Komm. - Ges. Flugzeugtechnik company; Wilhelm Schmiedding plant from Koeln was placed in Krzaczyne, and I.G. Farben-Industrie A. G. from Berlin was located in Mysłakowice.

The above data comes from July and August 1943. The transfer of other industrial plants was on its way. Along with the front coming closer, offices like: State Library, War Academy, higher military command, Cracow Government (authorities of the General Government), and the Institute of Linguistics, were moved to Jelenia Góra and the area.¹³⁷

At the beginning of May 1945, a chaos dominated in the city. The telephone communication was broken, suicides happened, children, lost in the course of transport, and for which a meeting point was created at Jelenia Góra railway station, vainly waited for their parents. On May 7, 1945, the work in banks and at the post office was stopped, a public transport went dead. The Germans already knew that they had lost the war and unsure of the fate, waited what the following days would bring.

On May 7 or 8, 1945, the last train with families of soldiers and more important notables departed from Jelenia Góra. After crossing a bridge over the Bóbr River in Borowy Gorge, the bridge was blown up.

Soon after, on May 9, a patrol of the Russian army entered the city.¹³⁸

¹³⁶ Jelenia Góra. Zarys [...], s. 205–207.

¹³⁷ APJG, AmJG, sygn. 831, s. 331.

¹³⁸ R. Primke, M. Szczerepa, W. Szczerepa, *Wojna w dolinie Bobru. Bolesławiec – Lwówek Śląski – Jelenia Góra w 1945 r.*, Jelenia Góra 2009, s. 93.

¹³⁶ Jelenia góra. Zarys, s. 205–207

¹³⁷ APJG, AmJG, sign. 831, s. 331

¹³⁸ Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, *Wojna w dolinie Bobru. Bolwslawiec-Lwówek Śląski-Jelenia Góra w 1945 r.*, Jelenia Góra 2009, s. 93

¹³⁶ Jelenia Góra. Zarys, pp. 205–207

¹³⁷ National Archives in Jelenia Góra, Archives of the City of Jelenia Góra, Ref. No. 831, p. 331

¹³⁸ Robert Primke, Maciej Szczerepa, Wojciech Szczerepa, *Wojna w dolinie Bobru. Bolesławiec-Lwówek Śląski-Jelenia Góra w 1945 r.*, Jelenia Góra 2009, p. 93

Wieczorem 9 maja, po Rosjanach pojawili się Polacy, przedstawiciele Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów, z porucznikiem Zbigniewem Ostrowskim na czele. Zaczęto zabezpieczać niemal nietknięte przez wojnę zakłady przemysłowe. Nie obyło się bez problemów, zatargów z radzieckim Komendantem Wojennym – majorem Smirnovem. Prawdopodobnie właśnie z powodu konfliktów, Ostrowski wkrótce został odwołany, a na jego miejsce powołano Andrzeja Rosikiewicza¹³⁹. Niedługo potem, z końcem maja 1945 r., władze powiatowe i miejskie zaczęły przejmować Polacy: Wojciech Tabaka został pełnomocnikiem rządu na powiat ziemski (później starosta ziemski), zastępcą pełnomocnika na powiat grodzki został Tadeusz Rzęsista. Dopiero 2 czerwca przybył do Jeleniej Góry pełnomocnik Antoni Matczyński. W ten sposób zaczęto tworzyć zręby polskiej administracji. Pierwszymi pracownikami byli polscy robotnicy przymusowi, a później pierwsi osadnicy. Dużym problemem było obsadzenie ważnych stanowisk w zakładach miejskich i urzędach. W sprawozdaniu Inspektora Gmin Miejskich i Wiejskich w powiecie Jelenia Góra z dnia 7 sierpnia 1945 r. czytamy: *Trudności w urzędowaniu Wójtów są natury nadużyć swej władzy przez mniejsze Oddziały i jednostki żołnierzy sowieckich, którzy dopuszczają się rabunków, bezprawnej rekwizycji u mieszkańców gmin. Jednocześnie utrudniają w wysokim stopniu akcji osiedleńczej i akcji zbierania ziemiopłodów*¹⁴⁰.

Do anegdot przeszła decyzja Tabaki o powołaniu szefa jeleniogórskich tramwajów:

- Kto się zna na tramwajach? – spytał ktoś go dnia swoich pracowników.

Popatrzyli po sobie i wzruszyli ramionami. Po chwili któryś z nich wystękał, że coś na ten temat wie.

- Znasz się, a skąd? – dociekał Tabaka.

- Hm... Przed wojną byłem z ojcem w Łodzi i jechałem tramwajem.

Krátce po sovětských vojácích se večer 9. května objevili Poláci – zástupci ekonomické komise polské vlády v čele s poručíkem Zbigniewem Ostrowskim. Začali zajišťovat téměř válkou nedotknuté průmyslové závody. Neobešlo se to bez problémů – potýček se sovětským vojenským velitelem – majorem Smirnovem. Z důvodu těchto konfliktů byl Ostrowski pravděpodobně brzy odvolán a na jeho místo byl jmenován Andrzej Rosikiewicz¹³⁹. Zanedlouho potom, na konci května 1945, začali okresní a městské úřady přebírat Poláci: Wojciech Tabaka se stal zmocněncem vlády pro zemský okres (později okresní hejtman), zástupcem zmocněnce pro grodzký okres se stal Tadeusz Rzęsista. Teprve 2. června dorazil do Jelení Hory zmocněnec Antoni Matczyński. Tímto způsobem začaly vznikat základy polské státní správy. Prvními zaměstnanci byli polští pracovníci, kteří zde zůstali z doby totálního nasazení a později první osadníci. Velkým problémem bylo obsazování důležitých funkcí v městských podnicích a úřadech. Ve zprávě inspektora městských a vesnických obcí v okrese Jelení Hora ze dne 7. srpna 1945 se dočítáme: *Obtíže při úřadování starostů mají povahu zneužití pravomocí menšími oddíly a jednotkami sovětských vojáků, kteří se dopouštějí rabování, protiprávního zabavování majetku obyvatel. Zároveň ve vysoké míře komplikují osídlování a sklizeň zemědělských plodin*¹⁴⁰.

Anekdotou se stalo rozhodnutí hejtmána Tabaky o jmenování ředitele jelenohorských tramvajů:

„Kdo rozumí tramvajím?“ zeptal se jednoho dne svých zaměstnanců.

Podívali se na sebe a pokrčili rameny. Za chvíli jeden z nich ze sebe procedil, že něco o tom ví.

„Rozumíš tomu? A odkud“ zajímalo Tabaku.

„No... Před válkou jsem byl s otcem v Łodzi a jel jsem tramvají.“

Soon after the Russians, in the evening of May 9, Poles appeared - representatives of the Economic Committee of the Cabinet with lieutenant Zbigniew Ostrowski at the head. They started to secure industrial plants, almost intact through the war. There appeared some problems - clashes with the Soviet War Commander, major Smirnov. Probably because of conflicts Ostrowski was soon called off, and Andrzej Rosikiewicz was appointed at his place.¹³⁹ Soon after, with the end of May 1945, Poles started to assume the district and municipal authorities: Wojciech Tabaka became the Government's plenipotentiary to the Land District (later, the Land Starost), Tadeusz Rzęsista became the Deputy of the Attorney to the City District. Only on June 2, an attorney Antoni Matczyński arrived in Jelenia Góra. In this way one started to build frameworks of the Polish administration. The first employees were the Polish forced labourers, and later on - the first settlers. A big problem was the appointing of important seats at municipal units and offices. In the report of the Inspector of Urban and Country Communities in the district of Jelenia Góra, from August 7, 1945, it was written: *Difficulties in working of village mayors are coming from the abuses of one's power by smaller troops and detachments of Soviet soldiers who are committing robberies, unlawful requisitions from residents of communities. Simultaneously, they obstruct to a high degree the settlement campaign and the operation of collecting agricultural products*.¹⁴⁰

A decision of Tabaka about appointing the chief manager of Jelenia Góra trams became an anecdote:

'Who knows a lot about trams?' he asked his employees one day.

They looked at one another and shrugged their shoulders. After a moment, one of them mentioned that he knew something to this subject.

¹³⁹ J. M. Łokaj, *Zarys działalności Grupy Operacyjnej Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu na miasto i powiat Jelenia Góra w świetle najnowszych badań archiwalnych*, „Rocznik Jeleniogórski” t. 42, Jelenia Góra 2010, s. 121–123.

¹⁴⁰ APJG, SPJG, sygn. 115, s. 10.

¹³⁹ Janusz Maciej Łokaj, *Zarys działalności Grupy Operacyjnej Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu na miasto i powiat Jelenia Góra w świetle najnowszych badań archiwalnych*, „Rocznik Jeleniogórski” t. 42, Jelenia Góra 2010, s. 121–123.

¹⁴⁰ APJG, SPJG, sign. 115, s. 10.

¹³⁹ Janusz Maciej Łokaj, *Zarys działalności Grupy Operacyjnej Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu na miasto i powiat Jelenia Góra w świetle najnowszych badań archiwalnych*, „Rocznik Jeleniogórski” vol. 42, Jelenia Góra 2010, pp. 121–123.

¹⁴⁰ National Archives in Jelenia Góra, SPJG, Ref. No. 115, p. 10.

– Świątynie – ucieczył się Tabaka. – Będziesz dyrektorem Tramwajów Miejskich.¹⁴¹

Warto zaznaczyć, iż miasto nie było zniszczone przez działania wojenne. Pod koniec wojny, oprócz zniszczeń w infrastrukturze kolejowej, było jedynie uszkodzonych kilka budynków, które ucierpiały na skutek krótkotrwałego ostrzału artyleryjskiego. Władze miejskie i powiatowe szybko zaczęły uruchamiać najważniejsze instytucje: 19 lipca otwarto Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze, 25 lipca uruchomiono Miejską Straż Pożarną, 25 czerwca Narodowy Bank Polski, 14 sierpnia Archiwum Miejskie, w sierpniu 1945 rozpoczął działalność Obwodowy Urząd Likwidacyjny, 10 lipca powołano Inspektorat Oświaty, w tym czasie rozpoczęły działalność Związek i Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” oraz powstał Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa. Jesienią z rąk radzieckich przejęto Rzeźnię Miejską, a w listopadzie władze polskie zorganizowały Szpital Miejski. W stolicy Karkonoszy znalazł swoją siedzibę sztab 10 Dywizji Piechoty¹⁴².

Ponieważ zakłady przemysłowe nie były zniszczone w czasie II wojny światowej, a jedynie część została rozgrabiona przez żołnierzy Armii Czerwonej, (szczególnie zakłady chemiczne „Schlesische Zellwolle A.G.”) dość szybko udało się wznowić produkcję w oparciu o fachowców niemieckich i polskich. Ze względu na brak zniszczeń, w Jeleniej Górze znajdowało się 11 z 24 zjednoczeń przemysłowych na Dolnym Śląsku. Do 1946 r. uruchomiono aż 47 dużych zakładów, działało około pół tysiąca mniejszych zakładów i warsztatów¹⁴³.

Dużym problem w pierwszym miesiącach działania polskich władz, był problem przeludnienia Jeleniej Góry. Warto zaznaczyć, iż miasto w 1939 r. liczyło ponad 35 tysięcy mieszkańców. Tuż po wojnie zamieszkiwało Jelenią Górę około 45 tysięcy ludzi, drugie tyle w powiecie¹⁴⁴. Miasto było więc przeludnione. Władze miejskie rozpoczęły niełatwą pracę, mającą na celu zaopatrzenia ludności w artykuły pierwszej

¹⁴¹ B. Dominik, W. Dominik, *Wojciech Tabaka – Starosta*, Wrocław 1985, s. 61–62.

¹⁴² I. Łaborewicz, *Jelenia Góra*, [w:] *Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005*, Wrocław 2006, s. 303.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ S. Jankowiak, *Wysiedlenie i emigracja ludności niemieckiej w polityce władz polskich w latach 1945–1970*, Warszawa 2005, s. 103.

„Výborně,” zaradoval Tabaka. „Budeš ředitelem Městských tramvají.”¹⁴¹

Je důležité poznamenat, že město nebylo zničeno vojenskými operacemi. Na konci války, kromě škod na železniční infrastruktuře, bylo poškozeno pouze několik budov, které utrpěly následkem krátkého dělostřeleckého útoku. Městské a okresní úřady začaly rychle obnovovat nejdůležitější instituce. Dne 19. července byl otevřen obvodní soud v Jelení Hoře, 25. července zahájil svou činnost městský hasičský sbor, 25. června byla otevřena Polská národní banka, 14. srpna městský archiv, v srpnu 1945 zahájil svou činnost obvodní likvidační úřad, 10. července vznikl osvětový inspektorát, v té době zahájil činnost svaz a družstvo „Sedlácká svépomoc” a vznikl Okresní bezpečnostní úřad. Na podzim Sověti předali do polských rukou městská jatka a v listopadu polské úřady zprovoznily městskou nemocnici. V hlavním městě Krkonoš našel svoje sídlo štáb 10. pěší divize¹⁴².

Protože během 2. světové války nebyly zničeny průmyslové závody a pouze část byla vyrabována vojáky Rudé armády (zejména chemické závody Zellwolle), podařilo se velmi rychle obnovit výrobu s pomocí německých a polských odborníků. V Jelení Hoře se tak dochovalo 11 z 24 průmyslových svazů v Dolním Slezsku. Do roku 1946 bylo zprovozněno 47 velkých podniků a vedle toho fungovalo asi 500 menších závodů a dílen¹⁴³.

Velkým problémem v prvních měsících působení polských úřadů bylo přelidnění Jelení Hory. Je důležité poznamenat, že město v roce 1939 mělo více než 35 tisíc obyvatel. Hned po válce bydlelo v Jelení Hoře přibližně 45 tisíc lidí a jednou tolik ve zbytku okresu¹⁴⁴. Město tedy bylo přelidněné. Městské úřady zahájily nesnadnou práci, jejímž cílem bylo zásobovat obyvatele nejdůležitějším zbožím, udržet provoz místních podniků a organizovat příjezd polských osadníků. Vydaly také nařízení, aby Němci, kteří

¹⁴¹ Bogumiła Dominik, Waclaw Dominik, Wojciech Tabaka – Starosta, Wrocław 1985, s. 61–62

¹⁴² Ivo Łaborewicz, *Jelenia Góra*, [w:] „Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005”, Wrocław 2006, s. 303

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Stanisław Jankowiak, *Wysiedlenie i emigracja ludności niemieckiej w polityce władz polskich w latach 1945–1970*, Warszawa 2005, s. 103

‘You know, and where from?’ investigated Tabaka.

‘Hmm... Before the war I was with my father in Łódź and I rode a tram.’

‘Great’ Tabaka rejoiced. ‘You will become the director of the Municipal Trams.’¹⁴¹

It is worthwhile emphasizing that the city was not destroyed by the warfare. Up to the end of the war, apart from damages in the train infrastructure, there were only a few destroyed buildings which suffered damage as a result of a short-time shellfire. The municipal and district authorities quickly started to introduce important institutions: on 19 July a Regional Court was opened in Jelenia Góra, on 25 July – the Municipal Fire Department was started, on 25 June – the National Bank of Poland, on 14 August – the Municipal Archives, in August 1945 – the District Liquidation Office opened, on 10 July the Educational Inspectorate was appointed, in the same time the “Samopomoc Chłopska” Association and Cooperative opened and the District Security Office was formed. In autumn, the Municipal Slaughterhouse was taken over from the Soviets, and in November the Polish authorities organised the Municipal Hospital. In the capital city of the Karkonosze, the Headquarters of 10th Infantry Division were placed.¹⁴²

Since the industrial plants were not destroyed during the Second World War, but only a part was plundered by soldiers of the Red Army (particularly the Zellwolle Chemical Plant), one managed quite quickly to resume the production based on the German and Polish specialists. On account of the lack of damage, 11 out of 24 industrial corporations in Lower Silesia were located in Jelenia Góra. Till 1946, 47 big factories were started up, and about half a thousand of smaller plants and workshops operated.¹⁴³

The problem in the first months of functioning of the Polish authorities was an overpopulation of Jelenia Góra. The city in 1939 counted above 35 thousand residents. Right after the war, it had about 45 thousand inhabitants, and as many in the district.¹⁴⁴ The

¹⁴¹ Bogumiła Dominik, Waclaw Dominik, Wojciech Tabaka – Starosta, Wrocław 1985, pp. 61–62

¹⁴² Ivo Łaborewicz, *Jelenia Góra*, [in:] „Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005”, Wrocław 2006, p. 303

¹⁴³ Ibidem

¹⁴⁴ Stanisław Jankowiak, *Wysiedlenie i emigracja ludności niemieckiej w polityce władz polskich w latach 1945–1970*, Warszawa 2005, p. 103

potrzeby, utrzymania pracy miejskich przedsiębiorstw i organizacji przyjazdu polskich osadników. Wydały też nakaz, by Niemcy, którzy przybyli do Jeleniej Góry po 1939 r., opuścili miasto. We wrześniu 1945 r. pozostało ich około 27 tys. Z początkiem 1946 r. rozpoczęto przesiedlanie autochtonów do Niemiec. W pierwszej kolejności opuszczali miasto i powiat wszyscy Niemcy, którzy współpracowali z gestapo i SS lub byli ich członkami, następnie starcy i kaleki. *Ludzi zdolnych do pracy i fachowców należy bezwzględnie zatrzymać*¹⁴⁵. Proces ten przebiegał sprawnie – po roku pozostało w mieście tylko kilkaset Niemców, w powiecie przeszło 2000. Pozostali jedynie ci, którzy byli potrzebni polskiej gospodarce – kolejarze, leśnicy, fachowi pracownicy przedsiębiorstw komunalnych i fabryk. Wyjechali oni w późniejszych latach, w miarę napływu polskich fachowców. Sam proces wysiedlania przebiegał w sposób zorganizowany. Zgodnie z zaleceniami, Niemcy mieli być wysiedlani całymi rodzinami. Wstrzymywano przesiedlenie rodziny, gdy jeden członek rodziny zachorował. W Jeleniej Górze znajdował się punkt zborny, gdzie Niemcy po przebadaniu przez lekarza i sporządzeniu ewidencji, zajmowali miejsca w wagonach (po 33 na wagon) i wyruszali do Niemiec.

Akcja osiedleńcza Polaków na terenie Kotliny Jeleniogórskiej również nie przebiegała bez problemów. Szczególnie w pierwszych miesiącach była ona prowadzona w sposób chaotyczny. Wielu z pierwszych osadników nie myślało, by się tutaj zadomowić, ale traktowała podróż do Kotliny Jeleniogórskiej jako podróż „zarobkową” w postaci szabru. Sytuacja zmieniła się nieco na lepsze, gdy rozpoczął działalność Państwowy Urząd Repatriacyjny. Akcja osadnicza nabrała wówczas tempa i była bardziej zorganizowana. W rejon Karkonoszy przyjeżdżali osadnicy z Polski centralnej oraz Polacy z Buga (30%), którzy zamieszkiwali głównie wsie¹⁴⁶.

přišli do Jelení Hory po roce 1939, město opustili. V září 1945 jich zůstalo přibližně 27 tisíc. Na počátku roku 1946 byl zahájen odsun zdejších Němců do Německa. V první řadě opouštěli město a okres všichni Němci, kteří spolupracovali s gestapem a SS nebo byli jejich členy, později starci a zranění. *Osoby, které jsou schopné práce, a odborníky je nezbytně bezpodmínečně udržet*¹⁴⁵. Tento proces probíhal bez problémů – po roce zůstalo ve městě pouze několik stovek Němců a ve zbytku okresu něco přes 2 tisíce. Zůstali pouze ti, kteří byli potřební polskému hospodářství – železničáři, lesníci, odborní zaměstnanci městských podniků a závodů. Ti odjeli později po příchodu polských odborníků. Samotný proces vysídlení probíhal organizovaným způsobem. V souladu s příkazy měli být Němci odsunováni po celých rodinách. Vysídlení bylo zastaveno, pokud jeden člen rodiny onemocněl. V Jelení Hoře se nacházelo sběrné místo, ve kterém Němci po lékařské prohlídce a zařazení do evidence, obsazovali místa ve vagónech (33 v jednom vagónu) a odjízďeli do Německa.

Osídlování Jelenohorské kotliny Poláky však neprobíhala bez problémů. Zejména v prvních měsících byla velmi chaotická. Řada prvních osadníků neměla záměr se zde usadit, ale považovala cestu do Jelenohorské kotliny za „výdělečnou“ výpravu spojenou s rabováním. Situace se o něco zlepšila, když začal fungovat státní repatriační úřad. Osídlovací akce nabrala tempo a byla lépe zorganizována. Do oblasti Krkonoš přijížděli osadníci ze středního Polska a Poláci žijící za řekou Bug (30 %), zejména obyvatelé vesnic¹⁴⁶.

municipal authorities began the difficult work of supplying the population with necessities, maintenance of the functioning of municipal enterprises, and the organization of arrival of the Polish settlers. They also issued an order that the Germans, who arrived to Jelenia Góra after 1939, had to leave the city. In September 1945, there remained about 27 thousands of them. With the beginning of 1946, the resettling of native inhabitants to Germany was commenced. First, all the Germans who cooperated with the Gestapo and the SS or were their members, left the city and the district, next were old men and cripples. *People capable of working and specialists should be definitely stopped*¹⁴⁵. This process proceeded efficiently – after a year only a few hundred Germans stayed in the city, in the district – over 2000. Only the ones which were needed for the Polish economy stayed – railwaymen, foresters, professional workers of municipal enterprises and factories. They left in later years as the Polish specialists were arriving. The process of displacing proceeded in an organised way. According to recommendations, the Germans were supposed to be displaced with entire families. Resettling the family was withheld, when one family member fell ill. In Jelenia Góra there was a meeting point, where the Germans, after being examined by the doctor and after the records were drawn up, were taking seats in a railway carriage (33 people to one railway carriage) to set off for Germany.

The settlement campaign of Poles in the area of Jelenia Góra Valley also did not go smoothly. Especially in the first months it was led in a chaotic way. Many of the first settlers did not intend to settle here, but treated the travel to Jelenia Góra Valley as a “gainful” trip in the form of looting. The situation changed for a bit better when the National Repatriation Office opened. The settlement campaign gained pace and was more organized. Settlers from Central Poland and Poles from behind the Bug River (30%) which inhabited mainly villages, arrived to the Karkonosze area.¹⁴⁶

¹⁴⁵ APWr, Urząd Wojewódzki Wrocławski, sygn. I/33.

¹⁴⁶ I. Łaborewicz, *Powiat jeleniogórski*, [w:] *Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005*, Wrocław 2006, s. 292.

¹⁴⁵ APWr, Urząd Wojewódzki Wrocławski, sign. I/33

¹⁴⁶ Iwo Łaborewicz, *Powiat jeleniogórski*, [w:] *„Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005”*, Wrocław 2006, s. 292

¹⁴⁵ National Archives in Wrocław, Urząd Wojewódzki Wrocławski, Ref. No. I/33

¹⁴⁶ Iwo Łaborewicz, *Powiat jeleniogórski*, [in:] *„Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005”*, Wrocław 2006, p. 292

Jelenia Góra po przejęciu przez władze polskie, ze względu na sprzyjające temu warunki, błyskawicznie przyciągała wszelkiej maści osadników. Jesienią 1945 r. liczbę ich szacowano na 17 tysięcy. W mieście pozostało wtedy również 19 600 niemieckich mieszkańców¹⁴⁷. Według danych statystycznych z 1946 r., w Jeleniej Górze znajdowało się 10 107 lokali mieszkalnych z około 23 000 pomieszczeń¹⁴⁸.

W 1945 r. obszar miasta Jeleniej Góry szacowany był na 28 km². Pięć lat później, po włączeniu wsi Raszyce, wyniósł już 36 km²¹⁴⁹.

1 stycznia 1973 r. wszedł w życie nowy podział administracyjny kraju – ustawa znosząca gromady. Wówczas włączono do miasta dwie wsie: Goduszyn (614 ha) i Czarne (421 ha), które liczyły łącznie 900 mieszkańców¹⁵⁰. Reforma administracyjna, w efekcie której Jelenia Góra 1 czerwca 1975 r. awansowała do rangi miasta wojewódzkiego, przyspieszyła i w pewien sposób wymusiła częściowo naturalne procesy włączenia w jej obszar kolejnych pobliskich miejscowości. 2 lipca 1976 r. ukazało się *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 24 czerwca 1976 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach: bielskim, jeleniogórskim, kaliskim, plockim i toruńskim*, na mocy którego do Jeleniej Góry włączono miasto Cieplice Śląskie-Zdrój (16 300 mieszkańców, 18 kilometrów kwadratowych), miasto Sobieszów (4300 mieszkańców, 9,7 km²) oraz sołectwo Maciejowa (1110 mieszkańców, 13 km²)¹⁵¹. W efekcie tego procesu obszar miasta wzrósł o 90,5% i wynosił 87 km², a liczba ludności o 36% i w 1978 r. była szacowana na 84 425 mieszkańców¹⁵².

Na mocy *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 września 1997 r., z dniem 1 stycznia 1998 r., do miasta włączono kolejną miejscowość – Jagniątków*¹⁵³.

¹⁴⁷ M. Jarmolukowa, *40 lat miasta*, [w:]

„Rocznik Jeleniogórski”, t. XXIII z 1985 r., s. 11.

¹⁴⁸ M. Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XVIII z 1980 r., s. 19.

¹⁴⁹ M. Iwanek, *op. cit.*, s. 18.

¹⁵⁰ M. Jarmolukowa, *op. cit.*, s. 47.

¹⁵¹ Dz.U. 1976 nr 24 poz. 144.

¹⁵² M. Iwanek, *op. cit.*, s. 18–19.

¹⁵³ Dz.U. 1997 nr 116 poz. 742.

Jelení Hora po předání do polských rukou okamžitě přitahovala osadníky různých typů. Na podzim roku 1945 jich bylo odhadováno na 17 tisíc. V městě zůstalo tehdy také 19 600 německých obyvatel¹⁴⁷. Podle statistických údajů z roku 1946 se v Jelení Hoře nacházelo 10 107 bytů z přibližně 23 000 místností¹⁴⁸.

V roce 1945 byla rozloha města odhadována na 28 km². O pět let později, po připojení obce Raszyce, činila už 36 km²¹⁴⁹.

Od 1. ledna 1973 vstoupilo v platnost nové administrativní rozdělení země – zákon o zrušení „hromad“ (gromada – do té doby nejnižší samosprávná územní jednotka). Tehdy byly k městu připojeny dvě vesnice: Goduszyn (614 ha) a Czarne (421 ha), které společně čítaly 900 obyvatel¹⁵⁰. Administrativní reforma, v jejímž důsledku se Jelení Hora stala od 1. června 1975 vojvodským městem, uspíšila a určitým způsobem vynutila částečně přirozený proces spojování s dalšími, okolními obcemi, které s ní odedávna měly kontakt. Dne 2. července 1976 vyšlo *Nařízení ministra administrativy, územního hospodaření a ochrany životního prostředí ze dne 24. června 1976 ve věci změny hranic, některých měst v bielském, jelenohorském, kališském, plockém a toruňském vojvodství*, na jehož základě bylo k Jelení Hoře připojeno město Slezské Teplice-Zdrój (16 300 obyvatel, 18 čtverečních kilometrů), město Sobieszów (4300 obyvatel, 9,7 km²) a starostenství Maciejowi (1110 obyvatel, 13 km²)¹⁵¹. Následkem těchto změn se území města rozrostlo o 90,5% a jeho rozloha dosáhla 87 km², počet obyvatel vzrostl o 36% a v roce 1978 byl odhadován na 84 425 obyvatel¹⁵².

Na základě *Nařízení vlády ze dne 16. září 1997* se 1. ledna 1998 k městu připojila další obec – Jagniątków¹⁵³.

¹⁴⁷ Maria Jarmolukowa, *40 lat miasta*, w:

„Rocznik Jeleniogórski”, t. XXIII z 1985 r., s. 11.

¹⁴⁸ Marian Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XVIII z 1980 r., s. 19.

¹⁴⁹ Marian Iwanek, *op. cit.*, s. 18.

¹⁵⁰ Maria Jarmolukowa, *op. cit.*, s. 47.

¹⁵¹ Sbírká zákonů z r. 1976, částka 24, zák. č.

144

¹⁵² Marian Iwanek, *op. cit.*, s. 18–19.

¹⁵³ Dz.U. 1997 nr 116 poz. 742

Jelenia Góra, after being taken over by the Polish authorities, on account of conditions supporting it, immediately attracted all kinds of settlers. In autumn of 1945, the estimations spoke about 17 thousand people. Also 19,600 German residents stayed in the city.¹⁴⁷ According to statistics data from 1946, there were 10,107 dwellings located in Jelenia Góra with about 23,000 rooms.¹⁴⁸

In 1945, the area of the city of Jelenia Góra was estimated to 28 km². Five years later, after including Raszyce village, it already was 36 km².¹⁴⁹

On January 1, 1973, the new administrative division of the country was introduced – the act abolishing gromadas (from Polish: group, assembly). Then two villages were included into the city: Goduszyn (614 ha) and Czarne (421 ha), which counted 900 residents altogether.¹⁵⁰ The administrative reform, in effect of which Jelenia Góra, on June 1, 1975, was promoted to a rank of the capital of the province, sped up and in some way enforced partly natural processes of including subsequent nearby towns into its area.

On July 2, 1976, *the Regulation of the Minister of Administration, Land Economy and Environment Protection was published, from June 24, 1976, on the change of borders of some cities in the provinces of: Bielsko-Biała, Jelenia Góra, Kalisz, Plock, and Toruń*. By its power, there were included into Jelenia Góra: Cieplice Śląskie Zdrój (16 300 inhabitants, 18 km²), the city of Sobieszów (4300 citizens, 9.7 km²) and a rural administrative unit Maciejowa (1110 inhabitants, 13 km²).¹⁵¹ In the end of this process, the area of the city rose by 90,5% and covered 87km², and the population number rose to about 36% and in 1978 it was estimated to 84,425 inhabitants.¹⁵²

Under *the Regulation of the Council of Ministers from September 16, 1997, from the day of January 1, 1998, the next town – Jagniątków was included into the city*.¹⁵³

¹⁴⁷ Maria Jarmolukowa, *40 lat miasta*, in:

„Rocznik Jeleniogórski”, vol. XXIII from 1985, p. 11

¹⁴⁸ Marian Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. XVIII from 1980, p. 19

¹⁴⁹ Marian Iwanek, *op. cit.*, p. 18

¹⁵⁰ Maria Jarmolukowa, *op. cit.*, p. 47

¹⁵¹ Dz.U. 1976 No. 24 pos. 144

¹⁵² Marian Iwanek, *op. cit.*, pp. 18–19

¹⁵³ Dz.U. 1997 No. 116 pos. 742

Jedna z najważniejszych decyzji, wpływających na rozbudowę i późniejszy rozwój miasta, zapadła w 1961 r. – wtedy władze centralne i wojewódzkie wydały zgodę na wzniesienie osiedla Zabobrze, w którym docelowo miało zamieszkać 9150 lokatorów¹⁵⁴. Okoliczności wyboru tej lokalizacji wyglądały następująco:

(...)Ze względu na nierówne ukształtowanie terenu, na którym rozlokowane jest Jelenia Góra, trudny był wybór kierunku rozbudowy miasta. W wyniku analizy warunków fizjograficznych, możliwości uzbrojenia terenu oraz ograniczeń, wynikających z istniejącego zainwestowania, przeznaczono pod budowę dzielnicę mieszkaniową tereny na północnym brzegu Bobru¹⁵⁵.(...)

Od podjęcia decyzji do rozpoczęcia budowy minęło kilka lat. Pierwsze budynki wzniesione przy ulicy Paderewskiego powstały w latach 1965 – 67. W ten sposób powstało Zabobrze I. Dalszy rozwój tego osiedla wyglądał następująco – w 1975 r. powstało Zabobrze II, a w 1985 r. – Zabobrze III. Równoległe powstawała osiedlowa infrastruktura, m.in. szkoły podstawowe.

Jeśli chodzi o liczbę ludności Jeleniej Góry, to pod wpływem różnorodnych czynników kształtowała się ona następująco:

1939 r. – 35 296
1945 r. – 43 000
1950 r. – 34 996
1960 r. – 49 617
1970 r. – 55 900
1980 r. – 86 943¹⁵⁶
1998 r. – 93 901¹⁵⁷
2010 r. – 84 306¹⁵⁸

Podziemne organizacje

Ze względu na specyficzną sytuację, doskonałe warunki dla osadnictwa, bliskość granicy państwowej, migracje ogromnych mas ludzkich, zapewniających anonimowość oraz tworzenie od podstaw komunistycznego aparatu władzy, Jelenia Góra

¹⁵⁴ M. Jarmolukowa, op.cit., s. 31.

¹⁵⁵ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, s. 360.

¹⁵⁶ *Jelenia Góra. Zarys [...]*, s. 232–233.

¹⁵⁷ *Kotlina Jeleniogórska. Słownik geografii turystycznej Sudetów*, pod red. M. Staffa, Wrocław 1999 r., s. 169, pkt. 3.

¹⁵⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Jelenia_G%C3%B3ra

Jedno z najważniejszych rozhodnutí, které mělo vliv na rozšíření a pozdější rozvoj města, bylo přijato v roce 1961. Tehdy centrální a vojvodské úřady vydaly souhlas se stavbou sídliště *Zabobrze*, ve kterém mělo být cíleně ubytováno 9 150 obyvatel¹⁵⁴. Okolnosti výběru této oblasti byly následující:

(...) Vzhledem k nerovnému profilu území, na kterém se nachází Jelení Hora, byl obtížný výběr směru, kterým se město mělo rozšiřovat. V důsledku analýzy fyzických podmínek, možnosti zasíťování území a omezení, která vyplývají z existujících investic, bylo pro stavbu bytového sídliště vybráno území na severním břehu řeky Bobr¹⁵⁵. (...)

Od přijetí rozhodnutí do zahájení stavby uběhlo několik let. První budovy byly postaveny v ulici Paderewského v letech 1965 – 1967. Takto vzniklo Zabobrze I. Další rozvoj tohoto sídliště byl následující: v roce 1975 vzniklo Zabobrze II a v roce 1985 Zabobrze III. Současně vznikala sídlištní infrastruktura, mimo jiné základní školy.

Co se týká počtu obyvatel Jelení Hory, pak pod vlivem různorodých činitelů se utvářela následujícím způsobem:

rok 1939 – 35 296
rok 1945 – 43 000
rok 1950 – 34 996
rok 1960 – 49 617
rok 1970 – 55 900
rok 1980 – 86 943¹⁵⁶
rok 1998 – 93 901¹⁵⁷
rok 2010 – 84 306¹⁵⁸

Podzemní organizace

Jelení Hora vzhledem ke své specifické situaci, vynikajícím podmínkám pro osídlení, blízkosti státní hranice, migraci velkého množství lidí, která zajišťovala anonymitu, a vytváření komunistického

¹⁵⁴ Maria Jarmolukowa, op.cit., s. 31

¹⁵⁵ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, pod redakcją Z. Kwaśnego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 360

¹⁵⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, Tamtéž, s. 232 i 233

¹⁵⁷ *Słownik Geografii Turystycznej Sudetów – t. 4 – Kotlina Jeleniogórska* – ed. M. Staff, první vydání, Wrocław 1999 r., s. 169, bod 3

¹⁵⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Jelenia_G%C3%B3ra

One of the most important decisions, affecting the expansion and future development of the city, was made in 1961. Then, the central and provincial authorities issued the consent to raising Zabobrze housing estate, which ultimately was supposed to inhabit 9150 residents.¹⁵⁴ Circumstances of the choice of location were as follows:

*(...) Because of an uneven land relief, on which Jelenia Góra is placed, the choice of direction of the growth of the city was difficult. As a result of the analysis of physiographic conditions, the possibilities of provision of technical infrastructure and the restrictions resulting from existing investments, the terrains on the North side of the Bóbr River were designated to the building of a residential district. (...)*¹⁵⁵

A few years passed from the making of decision to the start of construction. The first buildings were raised at Paderewskiego Street from 1965 to 1967. This way Zabobrze I came into existence. The subsequent development of this housing estate was as followed – in 1975 Zabobrze II was built, and in 1985 – Zabobrze III. Simultaneously, the estate's infrastructure arose, among others primary schools.

Under the influence of diverse factors, the population amount of Jelenia Góra developed as follows:

1939 – 35,296
1945 – 43,000
1950 – 34,996
1960 – 49,617
1970 – 55,900
1980 – 86,943¹⁵⁶
1998 – 93,901¹⁵⁷
2010 – 84,306¹⁵⁸

Underground organizations

On account of the peculiar situation, excellent conditions for the settlement, the closeness of the national border, migrations of huge human masses providing the anonymity, and constituting

¹⁵⁴ Maria Jarmolukowa, op.cit., p. 31

¹⁵⁵ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, editoship of Z. Kwaśny, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, p. 360

¹⁵⁶ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, ibidem, pp. 232 and 233

¹⁵⁷ *Słownik Geografii Turystycznej Sudetów – vol. 4 – Kotlina Jeleniogórska* – editorship of M. Staffa, 1st edition, Wrocław 1999, p. 169, pt 3

¹⁵⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Jelenia_G%C3%B3ra

stanowiła doskonałą bazę do rozwoju podziemnych organizacji niepodległościowych. Liczbę konspiracyjnych organizacji niepodległościowych, działających w Jeleniej Górze w latach 1945–1956, oszacowano na od 16 do 20¹⁵⁹. Były to, zarówno grupy poakowskie, jak i Wolność i Niezawisłość, organizacje narodowe i młodzieżowe.

Za najsilniejszą i najlepiej zorganizowaną opozycyjną organizację nie tylko w Jeleniej Górze, ale praktycznie na całym Dolnym Śląsku, należy uznać Okręg Dolnośląski WiN. Ważnym jego elementem był funkcjonujący do czerwca 1946 r. Podokręg Jelenia Góra, kierowany przez podpułkownika Bolesława Tomaszewskiego, pseudonim „Ostroga”, który jako repatriant osiedlił się w Karpaczu, gdzie otrzymał gospodarstwo rolne¹⁶⁰.

Podokręg Jeleniogórski dzielił się na trzy rejony:

a/ południowy, z siedzibą w Jeleniej Górze, w skład którego wchodziły powiaty: jeleniogórski, lubański, kamiennogórski, lwówecki i zgorzelecki

b/ środkowy, z siedzibą w Legnicy, składający się z powiatów: bolesławieckiego, legnickiego, lubińskiego, jaworskiego i złotoryjskiego

c/ północny, z siedzibą w Żarach, w jego skład wchodziły powiaty: głogowski, kożuchowski, szprotawski, żagański i żarski¹⁶¹.

Działacze WiN skupili się przede wszystkim na rozwijaniu w terenie sieci organizacyjnej i łączności. W działalności politycznej dominowała propaganda. Podokręg Jeleniogórski, jako jedyny na Dolnym Śląsku, wydawał nielegalną gazetkę „Wolność”. Redaktorem tego dwutygodnika, ukazującego się do listopada 1945 r. w nakładzie około 1000 egzemplarzy, był prawnik – Stanisław Romanowicz¹⁶². Zajmowano się także pracą wywiadowczą i penetracją UBP oraz MO. Specjalna komórka wspierała zasiłkami wszystkich potrzebujących. Ta ożywiona działalność została przerwana w połowie 1946 r., gdy organa bezpieczeństwa aresztowały większość

sprawnego aparatu od zakładu przedstawiała vynikający základnu pro organizaci a rozvoj podzemních organizací bojujících za nezávislost. Počet tajných osvobozeneckých organizací, které působily v Jelení Hoře v letech 1945–1956 byl odhadován na 16 až 20¹⁵⁹. Byly to skupiny POAK, Svoboda a Nezávislost, národnostní a mládežnické organizace.

Za nejsilnější a nejlépe organizovanou opoziční organizaci nejen v Jelení Hoře, ale prakticky v celém Dolním Slezsku byla považována dolnoslezská skupina organizace Svoboda a Nezávislost. Její důležitou součástí byla do června 1946 buňka v Jelení Hoře řízená podplukovníkem Bolesławem Tomaszewskim, vystupujícím pod pseudonymem „Ostroga”, který se jako repatriant usadil v Karpaczi, kde získal zemědělské hospodářství¹⁶⁰.

Jelenohorská buňka se dělila na tři oblasti:

a/ jižní se sídlem v Jelení Hoře, jeho součástí byly okresy: jelenohorský, lubaňský, kamenohorský, lwówecký a zhořelecký.

b/ centrální se sídlem v Lehnici, který se skládal z okresů: boleslawieckého, lehnického, lubiňského, javorského a złotoryjského,

c/ severní se sídlem v Žarech, jehož součástí byly okresy: hlohovský, kožuchovský, szprotawský, zahaňský a žarský¹⁶¹.

Funkcionáři Svobody a Nezávislosti se soustředili především na rozvíjení organizační a spojovací sítě v terénu. V politické činnosti převažovala propaganda. Jelenohorská buňka jako jediný v Dolním Slezsku vydávala tajný zpravodaj *Svoboda (Wolność)*. Redaktorem tohoto dvoutýdeníku, který vycházel do listopadu 1945 v nákladu přibližně tisíc výtisků, byl právník Stanisław Romanowicz¹⁶². Zabývali se také výzvědnou činností a průnikem do složek státní bezpečnosti a občanských milicí. Zvláštní buňka podporovala dárkami všechny potřebné. Tato aktivní činnost

of the communist authority apparatus from scratch, Jelenia Góra was an excellent base to the creation and development of underground independence organizations. The number of underground independence organizations operating in Jelenia Góra in the years 1945–1956 was estimated to be between 16 and 20.¹⁵⁹ There were both post - AK groups, as well as “Wolność i Niezawisłość” WiN (Freedom and Independence), national and youth organizations. Lower Silesia District of the WiN was the strongest and best organised opposition organization not only in Jelenia Góra but practically in entire Lower Silesia. Jelenia Góra Subdistrict, functioning since June 1946, was an important part, directed by Colonel Bolesław Tomaszewski, pseudonym “Ostroga” who, as an expatriate, settled in Karpacz, where he received an individual farm.¹⁶⁰

Jelenia Góra Subdistrict was composed of three areas:

a/ southern, with the seat in Jelenia Góra, including the districts of: Jelenia Góra, Lubań, Kamienna Góra, Lwówek Śląski, and Zgorzelec;

b/ central, with the seat in Legnica, consisting of districts: Bolesławiec, Legnica, Lubin, Jawor, and Złotoryja;

c/ northern, with the seat in Żary, including the districts of: Głogów, Kożuchów, Szprotawa, Żagań, and Żary.¹⁶¹

The WiN activists concentrated mainly on developing the field organizational network and the communication. Propaganda dominated in political activity. Jelenia Góra Subdistrict, as the only one in Lower Silesia, was publishing illegal newspaper *Wolność (Freedom)*. A lawyer - Stanisław Romanowicz was the editor of this fortnightly magazine, being published till November 1945, issued in about 1000 copies.¹⁶² One dealt also with an intelligence work and the penetration of an UBP (secret police) and a MO (militia).

A special unit financially supported all the needy people. This vivid activity was stopped in the middle of 1946, when the organs of public safety arrested the majority of the district's management

¹⁵⁹ K. Szwarzgryk, *Winni ? Niewinni ?*, Wrocław 1999, s. 142–143.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 216.

¹⁶¹ R. Primke, M. Szczerepa, *Militarne sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2005, s. 126.

¹⁶² M. Sodel, *W walce o ład i bezpieczeństwo na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław 1979, s. 124.

¹⁵⁹ Krzysztof Szwarzgryk, *Winni ? Niewinni ?*, Wrocław 1999, s. 142–143

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 216

¹⁶¹ Robert Primke, Maciej Szczerepa, *Militarne Sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2005, s. 126

¹⁶² Mieczysław Sodel, *W walce o ład i bezpieczeństwo na dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław 1979, s. 124

¹⁵⁹ Krzysztof Szwarzgryk, *Winni ? Niewinni ?*, Wrocław 1999, pp. 142–143

¹⁶⁰ Ibidem, p. 216

¹⁶¹ Robert Primke, Maciej Szczerepa, *Militarne Sekrety Dolnego Śląska*, Kraków 2005, p. 126

¹⁶² Mieczysław Sodel, *W walce o ład i bezpieczeństwo na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław 1979, p. 124

kierownictwa okręgu (łącznie 36 osób)¹⁶³. Podokręg Jeleniogórski, pozbawiony prawie zupełnie kadry dowódczej, ograniczył znacznie swoją aktywność. W efekcie tych wydarzeń środek ciężkości konspiracyjnej działalności przesunął się do Podokręgu Dolnośląskiego z siedzibą we Wrocławiu. W procesie, który zakończył się 4 stycznia 1947 r., podpułkownik Bolesław Tomaszewski został skazany na karę śmierci, która ostatecznie została zamieniona na karę 15 lat więzienia¹⁶⁴.

Ciekawostką jest, że kierownictwo Okręgu Legnickiego, któremu podlegał cały Dolny Śląsk, to jest: „Woźniak” (sekretarz), „Wojtek” (kierownik propagandy), Maksymowicz ps. „Śmiały” (szef łączności), Jabłoński – ps. „Ornowski” (kierownik komórki organizacyjnej) oraz Malaczyński – ps. „Jastrząb”, mieszkali w Jeleniej Górze¹⁶⁵.

Kolejną organizacją, działającą na terenie Jeleniej Góry, był Krajowy Ruch Oporu Jana Senkowskiego, ps. „Jerzy”. Grupa ta skupiała 8 osób. Jej głównym celem było przygotowanie się do walki zbrojnej z komunistami w przypadku wybuchu jakiegoś ogólnoswiatowego konfliktu. W lipcu 1952 r. Krajowy Ruch Oporu został rozbity przez funkcjonariuszy PUBP w Jeleniej Górze. Jego członków skazano na kary wieloletniego więzienia¹⁶⁶.

Organizacja Czarna Perełka została stworzona przez Czesława Wierzbickiego vel Czesława Małkowskiego, który pracował w jeleniogórskim teatrze. Liczyła 18 osób. Konspiratorzy planowali m.in. zniszczenie pomnika przyjaźni polsko-radzieckiej w Jeleniej Górze. Planów tych nie zdołali zrealizować, gdyż w lipcu 1952 r. zostali aresztowani¹⁶⁷.

Szczególnie prężnie rozwijały się w Jeleniej Górze młodzieżowe, konspiracyjne organizacje niepodległościowe. W 1948 r. w Liceum Ogólnokształcącym im. Stefana Żeromskiego powstały Orlice Oddziały Bojowe – Polski Podziemny Skauting Niepodległościowy, które powołał Antoni Chyliński, ps. „Świstak”. Organizacja, licząca około 12 osób, zajmowała się przede wszystkim rozpowszechnianiem antykomunistycznej pro-

była przerwana w połowie roku 1946, gdy bezpieczeństwa organy zatłkli większość zespołu (całkowicie 36 osób)¹⁶³. Jeleniogórska komórka bez zespołu znacznie ograniczyła swoją działalność. W wyniku tych wydarzeń środek ciężkości konspiracyjnej działalności przesunął się do Dolnośląskiej komendy, której siedzibą w Wroclawiu. W procesie, który zakończył się 4 stycznia 1947 r., podpułkownik Bolesław Tomaszewski został skazany na karę śmierci, która ostatecznie została zamieniona na karę 15 lat więzienia¹⁶⁴.

Zajímavostí je, že vedení lehnického skupiny, které podléhalo celé Dolní Slezsko, to znamená: „Woźniak” (tajemník), „Wojtek” (vedoucí propagandy), Maksymowicz alias „Śmiały” (šéf spojení), Jabłoński – alias „Ornowski” (vedoucí organizační buňky) a Malaczyński alias „Jastrząb”, bydleli v Jelení Hoře¹⁶⁵.

Další organizací, která působila na území Jelení Hory bylo Národní hnutí odporu Jana Senkowského (Krajowy Ruch Oporu Jana Senkowskiego, pseudonym „Jerzy”). Tato skupina měla 8 členů. Jejím hlavním cílem byla příprava ozbrojeného boje proti komunistům v případě vypuknutí celosvětového konfliktu. V červenci 1952 bylo Národní hnutí odporu zlikvidováno státní bezpečností v Jelení Hoře. Jeho členové byli odsouzeni k mnohaletým trestům vězení¹⁶⁶.

Organizaci Černá perlička (Czarna Perełka) založil Czesław Wierzbicki alias Czesław Małkowski, který pracoval v jeleniogórské divadle. Měla 18 členů. Ti plánovali mimo jiné zničení pomníku polsko-sovětského přátelství v Jelení Hoře. Tyto plány se jim nepodařilo realizovat, protože byli v červenci 1952 zatčeni¹⁶⁷.

Zvláště pružně se v Jelení Hoře rozvíjely mládežnické podzemní organizace. V roce 1948 na Gymnáziu Stefana Żeromského vznikly Orlice bojové oddíly - Polský podzemní osvobozenecský skauting (Orlice Oddziały Bojowe – Polski Poziemny Skauting Niepodległościowy), které založil

(altogether 36 people).¹⁶³ Jelenia Góra Subdistrict, deprived almost completely of the command staff, significantly restricted its activity. As a result of the events, the centre of underground operations transferred to Lower Silesia District with the seat in Wrocław. In a trial which ended on January 4, 1947, Colonel Bolesław Tomaszewski was sentenced to the capital punishment, which was eventually exchanged into the penalty of 15 years of imprisonment.¹⁶⁴

An interesting fact is that the management of Legnica District, to which entire Lower Silesia reported, which was: “Woźniak” (secretary), “Wojtek” (manager of propaganda), Maksymowicz alias “Śmiały” (chief of communication), Jabłoński alias “Ornowski” (manager of the organisational unit), and Malaczyński alias “Jastrząb”, lived in Jelenia Góra.¹⁶⁵

Krajowy Ruch Oporu (The National Resistance Movement) of Jan Senkowski, pseudonym “Jerzy”, was the next organization acting in the area of Jelenia Góra. This group gathered 8 people. Its main purpose were the preparations for armed struggle with communists in case of an outbreak of some worldwide conflict. In July 1952, the National Resistance Movement was broken by a PUBP officers in Jelenia Góra. Its members were sentenced to penalties of long-term imprisonment.¹⁶⁶

Czarna Perełka (The Black Pearl) organization was created by Czesław Wierzbicki alias Czesław Małkowski who worked in Jelenia Góra theatre. It consisted of 18 people. Conspirators planned among others to destroy the monument of Polish-Soviet friendship in Jelenia Góra. They did not manage to fulfil these plans, because in July 1952 they were arrested.¹⁶⁷

Youth underground independence organizations were developing exceptionally dynamically in Jelenia Góra. In 1948, in Stefan Żeromski Upper Secondary School there came into being Orlice Oddziały Bojowe – Polski Poziemny Skauting Niepodległościowy (The Orlice Battle Troops – the Polish Underground

¹⁶³ R. Primke, *Jeleniogórski epizod lwowskiej AK*, [w:] „Karkonosze” 1992, nr 4–6.

¹⁶⁴ K. Szwarzgryk, op. cit., s. 216.

¹⁶⁵ R. Primke, M. Szczerepa, op. cit., s. 126.

¹⁶⁶ K. Szwarzgryk, op. cit., s. 166–168.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 272.

¹⁶³ Robert Primke, *Jeleniogórski epizod lwowskiej AK*, v: Karkonosze č. 4–6 z r. 1992

¹⁶⁴ Krzysztof Szwarzgryk, op. cit., s. 216

¹⁶⁵ Robert Primke, Maciej Szczerepa, op. cit., s. 126

¹⁶⁶ Krzysztof Szwarzgryk, op. cit., s. 166–168

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 272

¹⁶³ Robert Primke, *Jeleniogórski epizod lwowskiej AK*, w: Karkonosze No. 4–6 from 1992

¹⁶⁴ Krzysztof Szwarzgryk, op. cit., p. 216

¹⁶⁵ Robert Primke, Maciej Szczerepa, op. cit., p. 126

¹⁶⁶ Krzysztof Szwarzgryk, op. cit., pp. 166–168

¹⁶⁷ Ibidem, p. 272

pagandy. Działalnością większego kalibru zajmowała się Polska Podziemna Armia Niepodległościowa, która powstała w tej samej szkole w 1945 r. Jej członkowie, kierowani przez Zdzisława Jezierskiego, gromadzili broń oraz kolportowali ulotki. Organizacja ta znacznie się rozrosła. Została jednak zlikwidowana przez UB w latach 1950–51. W Jeleniej Górze w 1947 r. powstała również Polska Organizacja Powstańcza – „Orzeł”, która skupiała przede wszystkim młodzież związaną z ruchem harcerskim. Grupa ta, licząca 30 osób, zamierzała zdobyć broń i rozpocząć walkę partyzancką. Jej członkowie zostali aresztowani i skazani w 1948 r.¹⁶⁸

W mieście działało również szereg filii i ekspozytur organizacji wywodzących się z innych miejscowości oraz agencji i kurierzy obcych wywiadów.

Powstanie partii politycznych

Z zasiedlaniem miasta i rozwojem życia gospodarczego nierozzerwalnie wiązała się, charakterystyczny dla tego okresu, proces organizacji życia politycznego. Generalnie można pokusić się o stwierdzenie, że był to proces sterowany odgórnie i jednie w przypadku partii opozycyjnej – Polskiego Stronnictwa Ludowego, wchodziły w grę inicjatywy oddolne.

Polska Partia Robotnicza

Pierwsi działacze ówczesnej „wiodącej siły narodu” znaleźli się w składzie grupy operacyjnej, która przybyła do miasta w drugiej połowie maja 1945 r. Stopniowo liczba ich rosła. 5 czerwca 1945 r. została zorganizowana pierwsza powiatowa konferencja partyjna, w której uczestniczyło 28 członków PPR¹⁶⁹. W trakcie konferencji powołano Komitet Miejski i Komitet Powiatowy PPR¹⁷⁰. I sekretarzem Komitetu Miejskiego PPR został

¹⁶⁸ R. Klementowski, W. Szczerepa, *Jeleniogórskie orleża*, Jelenia Góra 2011, s. 287–288, 293–94, 295–96.

¹⁶⁹ „Głos Pogranicza”, Jelenia Góra 27–29.08.1945 r., s. 18.

¹⁷⁰ M. Iwanek, *Życie polityczne i społeczne w Kotlinie Jeleniogórskiej 1945–1948*, Jelenia Góra 1982, s. 24.

Antoni Chyliński, pseudonym „Świstak”. Organizacje miała približně 12 osob a zabývala se pñedevším rozšírováním antikomunistické propagandy. Činností většého kalibru se zabývala Polská podzemní osvobozenecká armáda, která vznikla ve stejné škole v roce 1945. Její členové, vedeni Zdzisławem Jezierskim, shromažďovali zbraně a rozširovali letáky. Tato organizace se značně rozrostla. Byla však zlikvidována státní bezpečností v letech 1950–1951. V Jelení Hoře v roce 1947 vznikla také Polská povstalecká organizace – Orel (Polska Organizacja Powstańcza – „Orzeł”), která sdružovala pñedevším mládež spojenou se skautským hnutím. Tato skupina, čítající 30 osob, se měla v záměru ozbrojit a zahájit partyzánskou válku. Její členové byli zatčeni a odsouzeni v roce 1948¹⁶⁸.

Ve městě fungovala také řada poboček organizací z jiných měst a také agenti a kurýři cizích tajných služeb.

Vznik politických stran

S osídlováním města a rozvojem hospodářského života byl nerozlučně spojen pro tuto dobu charakteristický proces organizace politického života. Obecně si můžeme dovolit konstatovat, že to byl proces řízený shora a pouze v případě opoziční strany – Polské strany lidové (Polskie Stronnictwo Ludowe) se jednalo o iniciativu vznikající zdola.

Polská dělnická strana (Polska Partia Robotnicza)

První funkcionáři tehdejší „vedoucí síly národa” se stali součástí operační skupiny, která přišla do města v druhé polovině května 1945. Jejich počet postupně rostl. 5. června 1945 se konala první okresní stranická konference, které se zúčastnilo 28 členů PPR¹⁶⁹. Během konference vznikla městská a okresní komise PPR¹⁷⁰. Prvním tajemníkem městské komise PPR

¹⁶⁸ Robert Klementowski, Wojciech Szczerepa, *Jeleniogórskie orleża*, Jelenia Góra 2011, Tamtéž, s. 287–288, 293–94, 295–96.

¹⁶⁹ *Głos Pogranicza*, Jelenia Góra 27–29.08.1945 r., s. 18

¹⁷⁰ Marian Iwanek, *Życie polityczne i społeczne w Kotlinie Jeleniogórskiej 1945–1948*, Jelenia Góra 1982, s. 24

Independence Scouting), appointed by Antoni Chyliński, alias “Świstak”. The organization consisted of about 12 people and dealt above all with the spreading of an anti-communist propaganda. Polska Podziemna Armia Niepodległościowa (The Polish Underground Independence Army), which rose at the same school in 1945, dealt with an activity of a bigger scale. Its members, led by Zdzisław Jezierski, collected weapons and distributed leaflets. This organization considerably extended. However, it was eliminated by the Polish secret police (UB) in the years 1950–51. In Jelenia Góra in 1947, Polska Organizacja Powstańcza “Orzeł” (the Polish Insurgent Organization “Eagle”) was created, which gathered mainly young people associated with the scout movement. This group, consisting of 30 people, was planning to get weapon and to commence a partisan struggle. Its members were arrested and sentenced in 1948.¹⁶⁸

In the city there also operated a number of affiliates and branches of organizations originated in other towns and agents and couriers of foreign intelligence services.

Establishment of political parties

The process of organisation of political life, characteristic for this period, was inseparably connected with the settling of the city and the development of economic life. Generally, it is possible to state that it was a process controlled by the superior authority and only in case of the opposition party – the Polish Peasants’ Party (PSL), it was a grassroots initiative.

The Polish Workers’ Party (PPR)

First activists of a contemporary “leading force of the nation” found themselves in an operational group which arrived to the city in the second half of May 1945. Gradually, the number of them was growing. On 5 June, 1945, the first district party conference was held, in which 28 members of the PPR participated.¹⁶⁹ In the course of the conference a Municipal Committee and a District Committee of the PPR were

¹⁶⁸ Robert Klementowski, Wojciech Szczerepa, *Jeleniogórskie orleża*, Jelenia Góra 2011, Ibidem, pp. 287–288, 293–294, 295–296

¹⁶⁹ *Głos Pogranicza*, Jelenia Góra August 27–29, 1945, p. 18

Eustachiusz Komarczewski, którego w grudniu 1945 r. zastąpił Marian Lizak¹⁷¹. Jak podaje Marian Iwanek:

(...) W 1945 r. najważniejszym zadaniem miejskiej i powiatowej instancji partyjnej była organizacja podstawowych ogniw działania – terenowych komórek partyjnych. Pierwsze koła partyjne powstawały głównie przy organach administracji państwowej: w starostwie powiatowym, zarządach miejskich i gminnych, przy Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego i placówkach Milicji Obywatelskiej. Przy Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego istniało jedno koło PPR. W Milicji Obywatelskiej koła PPR tworzone prawie przy każdym posterunku. Pracownicy tych dwu instytucji rekrutowali się prawie wyłącznie spośród członków PPR. (...) Inaczej przebiegał proces organizacji komórek działania PPR w przedsiębiorstwach, zakładach i innych instytucjach. Pierwsze organizacje zakładowe powstały w sierpniu 1945 r. Najwcześniej przy PKP. Koło założone przez 7 kolejarzy, członków PPR, w listopadzie liczyło już 31 osób. W Miejskim Przedsiębiorstwie Komunikacyjnym, koło założone w sierpniu przez 3 tramwajarzy, w listopadzie liczyło 12 członków¹⁷². (...)

Jak więc widać PPR, będąca partią władzy, odznaczała się dużą dynamiką. W listopadzie 1945 r. do tej partii należało 160 osób, w grudniu 1946 r. – 951, rok później – 1523, a w październiku 1948 r. – 2136¹⁷³. Jeśli chodzi o metody pracy, to dominowały tradycyjne nasiadówki – narady, posiedzenia i spotkania z ludźmi, od których nie stroniał na przykład pierwszy starosta, Wojciech Tabaka.

Polska Partia Socjalistyczna

Działacze Polskiej Partii Socjalistycznej, oddelegowani przez Wojewódzki Komitet PPS w Kielcach, dotarli do miasta w maju 1945 r. 4 czerwca 1945 r. odbyło się zebranie organizacyjne Koła Miejskiego w Jeleniej Górze, które było pierwszą tego typu komórką organizacyjną na całym obszarze Kotliny Jeleniogórskiej¹⁷⁴.

¹⁷¹ Jelenia Góra. Zarys [...], s. 250.

¹⁷² M. Iwanek, op. cit., s. 24–25.

¹⁷³ Ma. Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XVIII z 1980 r., s. 14.

¹⁷⁴ M. Iwanek, *Życie polityczne [...]*, op.cit., s. 46.

se stal Eustachiusz Komarczewski, jehož v prosinci 1945 nahradil Marian Lizak¹⁷¹. Jak uvádí Marian Iwanek:

(...) V roce 1945 byla nejdůležitějším úkolem městské a okresní stranické instance organizace základních článků – terénních stranických buněk. První stranické kroužky vznikaly hlavně při orgánech státní správy: na okresním hejtmanství, v městských a obecných radách, na úřadu veřejné bezpečnosti a pracovištích občanských milicí. Na okresním úřadu veřejné bezpečnosti existovalo jedno sdružení PPR. V občanských milicích byla sdružení PPR tvořena téměř na každém stanovišti. Zaměstnanci těchto dvou institucí pocházeli téměř výhradně ze členů PPR. (...) Jinak probíhal proces organizace akčních buněk PPR v závodech, podnicích a dalších institucích. První základní organizace vznikly v srpnu 1945. Nejdříve na Polských státních drahách (PKP). Sdružení založené 7 železničáři v listopadu čítalo už 31 členů PPR. V Městském dopravním podniku bylo sdružení založeno v srpnu třemi řidiči tramvajů, v listopadu mělo 12 členů¹⁷². (...)

Jak lze vidět, PPR jako vládní strana se vyznačovala velkou dynamikou. V listopadu roku 1945 do této strany patřilo 160 osob, v prosinci 1946 – 951, o rok později 1 523 a v říjnu roku 1948 – 2 136¹⁷³. Co se týče metod práce, pak dominovaly tradiční schůze – porady a setkání s lidmi, kterým se nevyhýbal například první okresní hejtmán, Wojciech Tabaka.

Polská socialistická strana (Polska Partia Socjalistyczna)

Členové Polské socialistické strany (PPS), vyslaní vojvodskou komisí PPS v Kielcích, dorazili do města v květnu 1945. 4. června 1945 se konala organizační schůze místní organizace v Jelení Hoře, která byla první organizační buňkou

¹⁷¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, ed. Z. Kwaśnego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 250

¹⁷² Marian Iwanek, op. cit., s. 24–25

¹⁷³ Marian Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XVIII z 1980 r., s. 14

established.¹⁷⁰ Eustachiusz Komarczewski became the First Secretary of the PPR Municipal Committee, who was replaced by Marian Lizak in December 1945.¹⁷¹ Marian Iwanek recorded:

(...) In 1945, the organization of basic links of action – of local party units, was the most important task of the municipal and district party authorities. The first party circles were formed mainly at the state government authorities: district offices, municipal and commune management boards, by the Office of Public Safety (UBP), and sections of the Citizens' Militia (MO). One PPR division existed at the District Office of Public Safety. Units of the PPR were created at almost every station of the Citizens' Militia. Employees of these two institutions recruited almost exclusively from the PPR members. (...) The process of organisation of the PPR divisions went differently in enterprises, plants, and other institutions. First company organisations were formed in August 1945. The first one was at the Polish State Railways (PKP); established by 7 railwaymen, members of the PPR; in November consisted already of 31 people. In the Municipal Communication Enterprise (MPK) the unit established in August by 3 tram drivers, had 12 members in November.¹⁷² (...)

The PPR, being the party in power, distinguished itself with dynamics. In November 1945, 160 people were members of this party, in December 1946 – 951, a year later – 1523, and in October 1948 – 2136.¹⁷³ Traditional sittings dominated in the methods of work – conferences, sessions, and meetings with people – this form was eagerly chosen, for example, by the first Starost, Wojciech Tabaka.

The Polish Socialist Party (PPS)

Activists of the Polish Socialist Party (PPS), delegated by the PPS Provincial Committee in Kielce, reached the city in May 1945. On June 4, 1945, an organizational meeting of the Municipal

¹⁷⁰ Marian Iwanek, *Życie polityczne i społeczne w Kotlinie Jeleniogórskiej 1945–1948*, Jelenia Góra 1982, p. 24

¹⁷¹ Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta, editorship of Z. Kwaśny, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, p. 250

¹⁷² Marian Iwanek, op. cit., pp. 24–25

¹⁷³ Marian Iwanek, *Rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Jeleniej Góry w 35-leciu PRL*, „Rocznik Jeleniogórski”, vol. XVIII from 1980, p. 14